

3

177. 2014.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΙΣ ΤΗΝ
ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ 10 ΑΙΩΝΟΣ

Τῇ ἀναγνωστρίῃ Βενιαμίν
Ὁ ὅμιλος τῶν χειρῶν
10 ἔβριος 94

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ

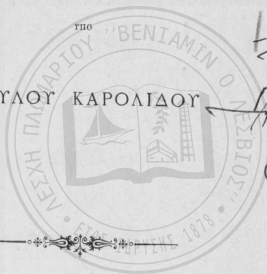
ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΙΘ' ΑΙΩΝΟΣ

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

1891

~~148~~

~~14 20. 33~~

912

Τῆς ὑφ' ἡμῶν ἐκπονηθείσης καὶ ὁσονοῦπω ἐκδιδομένης 'Ιστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος σκόπιμον θεωρήσαμεν νὰ προτάξωμεν ὡς ἰδιαίτεραν πραγματείαν *Εἰσαγωγὴν* παρασκευάζουσιν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν σπουδαιότεραν μελέτην τῆς 'Ιστορίας ταύτης διὰ τῆς ἀπαραιτήτου πρὸς τοιαύτην μελέτην γνώσεως τῶν σπουδαιότερων κεφαλαίων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας τοῦ παρελθόντος. 'Εν τούτῳ δὲ ἠκολούθησαμεν καὶ τῷ παραδείγματι τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ Γερβίνου τοῦ προτάξαντος τῆς μεγάλης αὐτοῦ «'Ιστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος» τὴν «*Εἰσαγωγὴν*» εἰς τὴν 'Ιστορίαν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος» καὶ ἐκδόντος αὐτὴν ὡς ἰδιαίτεραν πραγματείαν. Ἡμεῖς βεβαίως πόρρω ἀπέχομεν τοῦ νὰ συγκρίνωμεν τὴν ὑφ' ἡμῶν ἐκπονηθεῖσαν πρὸς χρῆσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ 'Ιστορίαν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος πρὸς τὴν μακρὰν κριτικὴν 'Ιστορίαν τοῦ περιωνύμου ἱστορικοῦ, οὗ ὁ πρόωρος θάνατος κατέλιπε δυστυχῶς ἡμετέρας τὸ μέγα ἔργον. Ἄλλως ὅμως ἔχουσι τὰ πράγματα προκειμένου περὶ τῆς «*Εἰσαγωγῆς*». Δὲν λέγω ὅτι ἡ ἐμὴ *Εἰσαγωγή* εἶναι σπουδαιότερα τῆς τοῦ Γερβίνου. Λέγω ὅμως ὅτι σπουδαιότερον προτιβιμὲν σκοπὸν σπουδαιότερων ἀπαιτεῖται ζητημάτων καὶ σπουδαιότερα περιλαμβάνει θέματα καὶ κεφάλαια τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης εἰς εὐρύτερον ἐπεκτεταμένην κύκλον καὶ ὁρίζοντα ἱστορικόν. Ἡ *Εἰσαγωγή* τοῦ Γερβίνου, ὡς αὐτὸς οὗτος προσημαζόμενος λέγει, οὐδὲν ἄλλο περιέχει ἢ γενικὸς τινος *χαρακτηρισμὸς* τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Τούναχτιον δὲ ἡ προκειμένη *Εἰσαγωγή* εἶναι ἱστορία τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἱστορικοῦ βίου μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἱστορία ἐκ περιωπῆς θεωρούσα καὶ ἐξετάζουσα πάντα τὰ σπουδαία κεφάλαια τοῦ ἱστορικοῦ τούτου βίου. Ὁ καθόλου χαρακτὴρ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας, ἡ γένεσις τοῦ λατινογεωμετακικοῦ κόσμου ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνορωμαϊκοῦ, ἡ πολιτικὴ γένεσις τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας· ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βαθμιαία ἐξέλιξις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ καθόλου πολιτικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης διὰ τοῦ συστήματος τῆς καθολικῆς χριστιανικῆς μοναρχίας καὶ διὰ τῆς τοῦ ἀντιθέτου συστήματος τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας, ἐξετέθησαν ὑφ' ἡμῶν μετ' ὅσης ἡδυνάμεθα ἀκριβοείας καὶ σαφηνείας τὼν ἀντιλήψεων. 'Εν τοῖς περὶ τοῦ συστήματος τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας προσπαθήσαμεν νὰ πραγματευθῶμεν τὸ ζήτημα τοῦτο ὑφ' ὅλην τὴν γενικωτέραν καὶ εὐρύτεραν αὐτοῦ ἱστορικὴν ἑποχὴν καὶ σημασίαν παραβάλλοντες τὸ σύστημα τῆς νῦν εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας πρὸς τὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Πλὴν τούτου ἐξετέθη ἐν τῇ *Εἰσαγωγῇ* ταύτῃ συντόμως, ἀλλὰ περιεκτικῶς, ἡ ἱστορία τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ἀναπτύξεως τῶν διαφόρων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, ἡ ἱστορία δηλονότι τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, καὶ ἰδίως τῶν κοινοβουλευτικῶν, καθ' ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος κατὰ τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ τῆς Ἑκκλησίας ὑπὸ τὴν γενικωτέραν αὐτῆς ἱστορικὴν σημασίαν ἐξετέθησαν ἀρκούντως περιεκτικῶς. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως ἐν τῇ ἐπιδράσει αὐτῆς ἐπὶ τὸν ὅλον ἱστορικὸν βίον. Ἰδιαίτερας προσοχῆς ἡδωσαμεν προσέτι καὶ τὰ περὶ τῶν σλαβικῶν λαῶν καὶ ἰδίως τὰ περὶ τῶν σχέσεων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους πρὸς τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς καὶ πρὸς τὴν Ῥωσίαν. Μετ' ὁμοίας προσοχῆς καὶ ἐπιστάσεως ἡρευνήσαμεν καὶ τὰ περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος καὶ τὰ κατὰ τὴν ἱστορικὴν σημασίαν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Κεφάλαιά τινα τῆς νεωτέρας ἱστορίας κοινὰ τῇ ἡμετέρᾳ *Εἰσαγωγῇ* καὶ τῇ τοῦ Γερβίνου, οἷον τὰ περὶ τῆς ἀμερικανικῆς ἐπαναστάσεως, τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ναπολεοντίου εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας, ἐξετέθησαν ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν

γενικωτέραν αὐτῶν ἱστορικὴν ὄψιν καὶ σημασίαν καὶ χαρακτῆρα καὶ ὑπὸ πνεῦμα φιλοσοφικὸν μὲν ἴσως, ἀλλὰ μετ' ἱστορικῆς συνοχῆς, ἀπλότητος, συντομίας καὶ σαφηνείας. Οὕτως ἔχουσα ἡ ἡμετέρα Εἰσαγωγή δὲν λέγει ὅτι εἶναι ἔργον τέλειον εἰς τὸ εἶδος αὐτῆς, ἔχει ὅμως τὴν ἀναμνηστικὴν ἀρετὴν τῆς πρωτοτυπίας τοῦ ἔργου ἐν τῇ τρόπῳ τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ ἐκτιθέσθαι τὰς ἀντιλήψεις καὶ τὰς ιδέας. Τῇ τοιαύτῃ ἀρετῇ παρακολουθεῖ κατὰ λογικὴν συνάφειαν ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις καὶ διαύγεια τῶν ἰδεῶν καὶ ἡ ἐνότης τῶν ἀντιλήψεων καὶ ἡ περιεκτικότης ἡ μετὰ σαφηνείας συνθεομένη, ἔπειτα πάντα καθίσταται τὴν ἐνταῦθα ἐκτιθεμένην ἱστορίαν σαφῆ καὶ εὐληπτον εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν κρίσιν τοῦ ἀναγνώστου. Δύο πρό πάντων σκοποὶ ἦσαν οὕτως εἰπεῖν ὁ πολικὸς ἡμῶν ἀστέρ: α' νὰ εἰσαγάγωμεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν τὴν δυναμένην νὰ ὑψώσῃ αὐτὸν εἰς τὴν καθολικὴν ἰδέαν τοῦ ἱστορικοῦ βίου, β' νὰ δώσωμεν εἰς τὴν ἐνταῦθα ἐκτιθεμένην ἱστορίαν χαρακτῆρα καὶ χροιάν ἑλληνικὴν, παριστῶντες ὅπου καὶ ὅσον δυνάμεθα τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀφετηρίαν καὶ κέντρον παντός τοῦ ὑψηλοτέρου ἱστορικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης. Εἰς τοῦτο βεβαίως λίαν ὑπεδοχῆθη τῷ ἔργῳ ἡμῶν αὐτός ὁ καθολικὸς χαρακτῆρ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς περιόδοις αὐτῆς. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ νεωτέρου εὐρωπαϊκοῦ κόσμου τοῦ συνθεομένου διὰ πολλῶν δεσμῶν ἐσωτερικῆς ἐνότητος πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληγορωματικὸν πολλὰ βεβαίως τὰ σημεῖα συγκρίσεως, παραβολῆς καὶ ἀναλογίας πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν. Ἀλλὰ καὶ ἡ βυζαντινὴ ἱστορία κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀποτελεῖ ὑπὸ πρῶτας ἐκδόσεις καθολικὸν κέντρον τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου. Εἶναι ἀληθές ὅτι καὶ παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις, καὶ μετὰ τὰ ἔργα τοῦ Γίβδωνος καὶ τοῦ Zinkeisen, ἡ βυζαντινὴ ἱστορία δὲν ἐμελετήθη ἔτι σπουδαίως ὑπὸ τοιαύτῃ ἔποφιν. Παρ' ἡμῖν βεβαίως ὁ ἀδελφός Παπαρρηγόπουλος πολλὰ καὶ σπουδαῖα δι' ἐμδριούδης καὶ πολυμερούς μελέτης συνέγραψε περὶ τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου ὑπὸ ἔποφιν κυρίως ἰθνηκῇ. Ἀλλ' ὑπὸ παγκόσμιον ἱστορικὴν ἔποφιν ὀλίγον παρ' ἡμῖν ἐμελετήθη ἡ ἱστορία αὕτη. Καὶ αὐτοῦ θε τοῦ διαπρεπούς παρ' ἡμῖν ἱστορικοῦ καὶ θεολόγου Α. Διομηδοῦς Κυριακοῦ αἱ πολυμερεῖς καὶ σπουδαῖαι ὑπὸ τὴν ἔποφιν ταύτην μελέται ἀνάγονται κυρίως εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐν πραγματικῇ τοιαύτῃ, οἷα ἡ προκειμένη, νόσεις τινὲς μόνον ἠδύναντο νὰ γένωνται περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Οὐχ ἥτιον καὶ οὕτω ἐρρήθησαν ἱκανά, ἵνα δειξῶσι τὴν μεγάλαν ἱστορικὴν σημασίαν τοῦ ζητήματος. Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς περὶ τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τὴν ἔποφιν ταύτην γραφέντων ἐξετέθησαν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν σχέσεων τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου πρὸς τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς καὶ ἰδίως πρὸς τὴν Ρωσσίαν. Ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα καὶ ἐν τοιοῦτῃ συνειρμῷ ἀντιλήψεων ἐξηγησάμεθα καὶ ἐν ταῖς περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος τὰ περὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους οὐ μόνον ὑπὸ τὴν γενικωτέραν αὐτῶν παγκόσμιον ἱστορικὴν ἔποφιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν μετὰ ταύτης συνθεομένην ἐσωτερικὴν ἑλληνικὴν. Τὸν ὑψηλὸν καθολικὸν χαρακτῆρα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἔτι καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ ἀγώνος πρόκειται νὰ παραστήσωμεν καὶ ἐρμηνεύσωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἣν προσεπαθήσαμεν νὰ ἐκθέσωμεν οὕτω, ὥστε νὰ καταστῇ μὴ μόνον ἀνάγνωσμα τερπνὸν καὶ γενικῶς διδασκτικὸν πᾶσι τοῖς ἀναγινώσκουσιν, ἀλλὰ καὶ σπουδαιότερον μελέτημα ἱστορικὸν τῶν μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων καὶ ἱστορικῶν ζητημάτων τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐν οἷς μέγα μέρος ἀνήκει καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ νέου ἑλληνικοῦ ἱστορικοῦ βίου, εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμοῦ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ

ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΙΘ' ΑΙΩΝΟΣ

**Ἡ ἀρχή, τὸ ἀντικείμενον,
τὸ πνεῦμα καὶ ὁ καθόλου χαρακτήρ τῆς ιστορίας
τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.**

Οἱ τὴν ιστορίαν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εἰδικῶς συγγράφοντες ἀρχὴν τῆς ιστορικῆς ἀφηγήσεως ποιοῦνται συνήθως ἀπὸ τῶν μεγάλων ιστορικῶν γεγονότων τῶν ἐτῶν 1814-1815. Διότι τὰ γεγονότα ταῦτα ἐξετάζόμενα ἐν τῇ ιστορικῇ αὐτῶν ἀναφορᾷ καὶ σχέσει πρὸς τε τὴν ἀμέσως μετ' αὐτῶν συνδεομένην ιστορίαν τῶν προηγουμένων ἐτῶν καὶ πρὸς τὸν καθόλου πολιτικὸν βίον καὶ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος παρέχουσι τῷ συγγράφοντι τὴν ιστορίαν τοῦ αἰῶνος τούτου τὴν ἀπαραίτητον ἀσφαλῆ βάσιν καὶ ἀφετηρίαν πρὸς μελέτην καὶ κατανόησιν τοῦ ὅλου ἀντικειμένου τῆς ιστορίας ταύτης.

Ὁ ΙΘ' αἰὼν ἀνατέλλει εἰς τὸν ιστορικὸν ὀρίζοντα τοῦ κόσμου ἐν μέσῳ ιστορικῆς περιόδου μεγάλης καὶ σπουδαιότητος διὰ τε τὴν Εὐρώπην καὶ δι' ἅπαντα τὸν ιστορικὸν κόσμον, τῆς περιόδου τῆς γνωστῆς ἐν τῇ ιστορίᾳ ὑπὸ τὸ μερικώτερον ὄνομα τῆς Γαλλικῆς Ἑπαναστάσεως. Ἡ περίοδος αὕτη ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1789 ἐπλήρωσεν ἐπὶ ὁλόκληρον τέταρτον αἰῶνος τὴν ιστορίαν τῆς Εὐρώπης καὶ διὰ ταύτης τὴν ιστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος γεγονότων ιστορικῶν, ἅτινα καὶ ὑπὸ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῶν ὄψιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ βίῳ τῶν λαῶν εἰσὶ μεγάλα καὶ ἀξιομνημονευτότατα, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν δυνάμεως καὶ χαρακτῆρος σπουδαϊότατα καὶ γονιμώ-

τατα ἐπέδρασαν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ ἄλλου κόσμου. Τὸ ἔτος 1815, ὅπερ τίθησι τέρμα εἰς τὴν περίοδον ταύτην διὰ τοῦ κατ' αὐτὸ ἰδρυθέντος ἱστορικοῦ καθεστῶτος, ἀποτελεῖ ἐνταυτῷ σημεῖον, ἀφ' οὗ ἄρχεται νέα περίοδος ἱστορική. Ἡ νέα αὕτη περίοδος ἐν πολλοῖς μὲν ἀνέπτυξε καὶ προήγαγε τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα διὰ τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων δυνάμεων καὶ ἀρχῶν, αἵτινες γεννηθεῖσαι καὶ ἀναπτυχθεῖσαι ἐν τῇ μνημονευθείσῃ περιόδῳ εἰσέδυσαν βαθμηδὸν εἰς τὸν καθόλου ὀργανισμὸν τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ ἔδωκαν τὸν χαρακτῆρα καὶ προσδιώρισαν τοὺς ὅρους τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως τοῦ βίου τούτου· ἐν πολλοῖς δὲ παρήγαγε καὶ νέα ζητήματα καὶ προβλήματα ἐμμέσως μετὰ τῆς συμπάσης ἱστορίας τοῦ παρελθόντος συνδεόμενα, ὧν ἡ λύσις ἐγένετο καὶ ἐστὶν ἔτι ἀντικείμενον διηγετικῶν ἀγώνων διηκόντων δι' ἀπάσης τῆς μέχρι σήμερον ἱστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

Ἡ ἀπὸ τοῦ 1789 ἀρξαμένη μεγάλη ἐν Γαλλίᾳ πολιτικὴ κίνησις, οὓσα μὲν τὸ πλεῖστον ἀποτελέσμα τῆς μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου καθόλου ἀναπτύξεως καὶ ἐξελίξεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἱστορικοῦ βίου καὶ ἰδίως τοῦ Γαλλικοῦ, ἐπενεγοῦσα δὲ καὶ αὕτη μεγάλως μεταβολὰς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ βίῳ τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ, ἐμμέσως δὲ καὶ τῆς ἄλλης Εὐρώπης ἀπάσης, ἔτι δὲ γενομένη αἰτία συγχρούσεων καὶ πολέμων εὐρωπαϊκῶν μεγάλων, ἀπέληξε μετὰ πολλὰς περιπετείας εἰς τὸ διὰ τῆς Βιενναίας συνθήκης καὶ τῶν ἄλλων συγχρόνων πολιτικῶς ἢ ἠθικῶς μετὰ ταύτης συνδεομένων συνθηκῶν καὶ συμμαχιῶν ἰδρυθὲν καὶ καθιερωθὲν εὐρωπαϊκὸν πολιτικὸν καθεστῶς. Τὸ δὲ καθεστῶς τοῦτο ἐπὶ δεκαετηρίδας ὅλας ἐν τῷ ΙΘ' αἰῶνι ἀπετελεῖ καὶ ἀποτελεῖ ἔτι νῦν ἐν τισι σημείοις τὴν βάσιν τοῦ κοινοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικαίου ἐν ταῖς πρὸς ἄλληλα σχέσεσι τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ὑπὸ ἐξωτερικὴν λοιπὸν καὶ ἀπλὴν πολιτικὴν ἐποψὴν κρινομένη ἡ ἱστορία τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εἶναι περαιτέρω τις ἀνάπτυξις καὶ ἐξελίξις τοῦ διὰ τῆς Βιενναίας συνθήκης μεταρρυθμισθέντος καὶ ἐπὶ νέων βάσεων ἐγκαινισθέντος συστήματος τῆς Εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας καὶ τῶν μετὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης συνδεομένων παγκοσμίῳ ἱστορικῶν γεγονότων. Ἄλλ' ἢ μεγάλη ἱστορικὴ περίοδος τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως δὲν παρήγαγε μόνον ἔργα ἐν τῷ ἐξωτερικῷ χώρῳ τῆς ὕλικῆς δυνάμεως μεγάλα καὶ ἀξιομνημόνευτα δυνάμενα νὰ καταστραφῶσι καὶ κατα-

στραφέντα ἀληθῶς διὰ τῶν μεγάλων πολέμων τῶν ἀνατρεφάντων τὸ πολιτικὸν σύστημα τὸ ἐπιβληθὲν ἐπὶ τινα χρόνον ὑπὸ τῆς Γαλλίας τῇ Εὐρώπῃ. Ἀλλὰ κατώρθωσε καὶ ἔργα ἐν τῷ ἠθικῷ καὶ πνευματικῷ χώρῳ τῆς ἱστορίας μεγάλα καὶ διαρκῇ καθιερώσασα ιδέας καὶ ἀρχὰς πολιτικὰς δυναμένας νὰ ἐπιζῶσι τῆς καταστροφῆς καὶ καταλύσεως τῆς ἐπὶ τῆς Εὐρώπῃς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἡγεμονίας τῆς Γαλλίας. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ οἱ τὸ καθεστῶς τοῦ 1815 ἰδρυσάμενοι καὶ καθιερώσαντες ἡγεμόνες καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν ἀπέβλεψαν ἀπλῶς εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν ἐξωτερικῶν πρὸς ἄλλαλα σχέσεων τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Τούναντίον μάλιστα τὸ ἔργον τῆς Βιενναίας συνθήκης ἦτο ἀπόρροια οὐ μόνον τῆς ὑπὸ τῶν διεθνῶν πολέμων παραχθείσης πολιτικῆς καταστάσεως, ἀλλὰ καὶ τῶν μετὰ τῶν πολέμων τούτων ἐμμέσως συνδεομένων ζητημάτων τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς Εὐρώπῃς, ὅπως τὰ ζητήματα ταῦτα παρήχθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν διὰ τῶν πολιτικῶν ιδεῶν καὶ ἀρχῶν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς μετὰ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς συνδεομένης ἱστορίας τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ἐντεῦθεν δὲ ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτικῆς ἢ ἠθικῆς καὶ καθόλου ἱστορικῆς ἀξίας τῶν διὰ τοῦ καθεστώτος τοῦ 1815 ὡς πρὸς τὰ μνημονευθέντα ζητήματα καθιερωθεῖσων ἀρχῶν τοῦ καθόλου πολιτικοῦ βίου τῆς Εὐρώπῃς ἢ ἐκ τοῦ καθεστώτος τούτου ὁρμωμένη ἱστορία τῆς Εὐρώπῃς κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς πορείαν καὶ ἀνάπτυξιν εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἐξελίξις αὐτῶν ἐκείνων τῶν ζητημάτων.

Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις εἰσήγαγε νέας ιδέας καὶ ἀρχὰς εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν ὀργανισμὸν τῆς Εὐρώπῃς καὶ εἰς αὐτὸν ἐτι τὸν θρησκευτικὸν βίον καὶ διὰ τῶν ἀρχῶν τούτων καὶ δογμάτων καθιέρωσε νέον ἐν τῇ πολιτείᾳ δημόσιον δίκαιον πολιτικὸν ἀντικείμενον ὁλως πρὸς τὰς ἀπ' αἰῶνων ῥητῶς ἢ ἀρρήτως, φανερώς ἢ λεληθότως ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπῃς δεσποζούσας ιδέας περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ καταγωγῆς καὶ τῆς ἠθικῆς ἰσχύος καὶ κύρους τῆς πολιτείας καὶ τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν. Ἡ τῶν τοιούτων ἀρχῶν ὑπέρμαχος μοναρχικὴ Εὐρώπη ἢ καταπολεμοῦσα τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν καὶ τὰ πολιτικὰ δόγματα αὐτῆς ὡς ἀνατρέποντα πᾶσαν τάξιν ἠθικὴν ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ ἐζήτησε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν κατὰ τῆς Γαλλίας ὀριστικὴν νίκην πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ ἐμπέδωσιν τῶν ἀρχαίων συντηρητικῶν ἀρχῶν περὶ τοῦ θεοῦ δικαίου ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ περὶ τῆς θεϊότητος

τῆς ἡγεμονικῆς ἐξουσίας. Ἡ *ἱερὰ συμμαχία* ἡ ἐπισφραγίσασα τὸ διὰ τῆς Βιενναίας συνθήκης καθιερωθὲν καθεστῶς ἢ μᾶλλον τὸ πολιτικὸν σύστημα τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἠθικὴν αἵγλην τῆς *ἱερᾶς συμμαχίας* ἐν Εὐρώπῃ δεσπύζον ἀπέβλεπεν ἀκριβῶς εἰς τὴν καταπολέμησιν οἰασδὴποτε ἐπαναστατικῆς ἢ ἀνατρεπτικῆς τοῦ δόγματος τοῦ θείου δικαίου ιδέας καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν καὶ ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ ἐπικράτησιν τοῦ δόγματος τούτου. Ὁ τοιοῦτος δὲ χαρακτήρ τοῦ καθεστῶτος ἐκείνου κατέστησεν αὐτὸ ἀφειρητὴν ἅμα καὶ στάδιον πάλης πεισματῶδους καὶ ἀγῶνων μακρῶν μεταξὺ ἀντιμαχομένων ἀρχῶν καὶ διακαίων, μεθ' ὧν συνεδέοντο ἢ ὑπὸ τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἐκρύπτοντο οὐχὶ σπανίως καὶ πολλαπλᾶ ταπεινὰ καὶ φαῦλα ἰδιοτελῆ ἐλατήρια καὶ συμφέροντα. Καὶ οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἀποτελοῦσι τὸ κέντρον οὕτως εἰπεῖν, περὶ ὃ περιστρέφεται ἅπασα ἡ ἱστορία τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἱστορία ἐπαναστάσεων καὶ μεταπολιτεύσεων καὶ ἀνατροπῶν βιαιῶν καὶ ἀντιδράσεων αἱματηρῶν ἢ μεταρρυθμίσεων εἰρηνικῶν καὶ ἀναπτύξεως πολιτικῆς εἰρηνικῆς κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν νέων ιδεῶν ἐπιτελουμένης. Τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἱστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἀποτελοῦν ἐν πολλοῖς τὸν κύριον χαρακτήρα τῆς ἱστορίας κατὰ τὰς πρώτας τοῦ αἰῶνος δεκαετηρίδας παρέχει αὐτῇ ἰδιαιτέραν σπουδαίοντα ἀπέναντι τῆς τῶν προηγουμένων αἰώνων ἱστορίας.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλες φύσεως πολιτικοὶ ἀγῶνες ἐκκηροδοτήθησαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον ὑπὸ τῆς μνημονευθείσης μεγάλης περιόδου τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Τὸ δεινὸν σύστημα τῆς ἐπὶ τῆς Εὐρώπης Γαλλικῆς ἡγεμονίας τῆς Ναπολεωντίου τυραννίας κατεπολεμήθη καὶ κατελύθη ὑπὸ τῆς ἐπὶ τούτῳ σύστασιν ποιησαμένης λοιπῆς Εὐρώπης οὐχὶ ἀπλῶς διὰ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν ἡγεμόνων, πολλῶ δ' ὀλιγώτερον διὰ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως τῶν συντηρητικῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς συναισθήσεως τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας παρὰ τοῖς λαοῖς τοῖς ἀγωνισαμένοις κατὰ τῆς Γαλλίας, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1813. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ τοιαύτη ἐθνικὴ ἐξέγερσις καὶ ἡ ἐντεῦθεν προελθοῦσα καθόλου ἠθικὴ ἐξαρσις παρήγαγε παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις ζωηροὺς πρὸς ἐθνικὴν ἐνότητα καὶ ἐλευθερίαν πόθους καὶ δικαίας ἀξιώσεις. Ταῦτα ἐγένοντο ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ. Ἡ δὲ Βιενναία σύνοδος ἐλάχιστα ἢ οὐδόλως ἐπαρκέσασα εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας ἐγένετο καὶ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ἀρνητικῶς ἀφειρητὴ νέων περὶ ἐθνικῆς ἀποκατα-

στάσεως καὶ ἐθνικῆς ἐνότητος ἀγώνων. Οἱ ἀγῶνες δὲ οὗτοι ἐνούμενοι μετὰ τῶν περὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας, ὧν τὸν χαρακτῆρα ἐσκιαγράφησαμεν ἤδη, ἥσκησαν μεγάλην ῥοπήν, ἰδίως κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος, ἐπὶ τὴν καθόλου πορείαν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἱστορίας τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιτυχοῦς ἐκδόσεως αὐτῶν ἐνεκαίνισαν ἐπὶ νέων βάσεων καὶ ὄρων τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας καὶ τῆς μετὰ ταύτης συνδεομένης εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας.

Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τοῦ κυρίως εὐρωπαϊκοῦ χώρου καὶ σταδίου τῆς Ἱστορίας, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ, ἐπῆλθον περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος γεγονότα ἐγκαίνισαντα νέαν περίοδον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου. Ἡ Ἀνατολὴ αὕτη, ἥτις μετὰ τὴν κατάρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου ἀπετέλει ἴδιον ἱστορικὸν κύκλον οὐδεμίαν ἔχοντα σχέσιν καὶ ἐπαφὴν ἱστορικὴν ἐσωτερικὴν πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸν βίον καὶ οὐδαμῶς κατὰ τὸ δεσπόζον ἐν αὐτῇ στοιχεῖον μετέχοντα τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης οὐδὲ συνεχόμενον ποσῶς μετὰ τοῦ συστήματος τῆς χριστιανικῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας, μᾶλλον δὲ συνεχιζόντα τὴν Ἀσιατικὴν ἱστορίαν ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους ἢ Ἀνατολὴ αὕτη διὰ τῶν μνησθέντων γεγονότων εἰσῆλθεν εἰς νέαν περίοδον ἱστορικοῦ βίου, καὶ ἦν οὐ μόνον νέαι δυνάμεις ἱστορικαὶ τίως ὑπολανθάνουσαι ἀνέκυψαν καὶ προήχθησαν εἰς φῶς καὶ ζωὴν καὶ ἐνέργειαν ἱστορικὴν, ἀλλὰ καὶ αἱ τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀνατολὴν σχέσεις ἐρρυθμίσθησαν ἐπὶ νέων ὁλως βάσεων καὶ ὄρων ἱστορικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ γενναία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰς τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα ἐξέγερσις καὶ ἡ πολιτικὴ ἀνάστασις καὶ ἀποκατάστασις αὐτοῦ κλονήσασα καὶ συνταράξασα ἐκ θεμελίων σύμπαν τὸ ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἰδρυθὲν καὶ στερεωθὲν ἐν Εὐρώπῃ ἀσιατικὸν ἱστορικὸν οἰκοδόμημα μεγίστας μὲν ἀμέσως ἐπήνεγκε μεταβολὰς ἐν Ἀνατολῇ, μεγάλως δὲ ἐπέδρασεν ἐμμέσως καὶ ἐπὶ τὴν καθόλου πορείαν τῆς ἱστορίας ἐν Εὐρώπῃ. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος παρήχθησαν νέα κέντρα χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἀμέσως μὲν διὰ τῆς ἰδρύσεως ἑλληνικοῦ κράτους ἐλευθέρου καὶ διὰ τῆς ἐντεῦθεν ἐμφυσησεως ζωῆς καὶ ζωτικότητος πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς εἰς τὸν καθ' ἅπαν τὸ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ὀθωμανικὸν κράτος διακεχυμένον Ἑλληνισμόν, ἐμμέσως δὲ διὰ τῆς βαθμιαίας εἰς ἐθνικὴν ζωὴν ἀναγεννήσεως καὶ ἀναβιώσεως τῶν ὑπὸ τὴν ἡθικὴν αἰγίδα τῆς ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας

διατηρηθεῖσων μὴ ἐλληνικῶν ὀρθοδόξων ἐθνικοτήτων τῆς Ἀνατολῆς. Πρὸς τοῦτοις ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις διὰ τῶν μεγάλων ὀλικῶν καὶ ἠθικῶν τραυμάτων, ἅπερ κατήνεγκε κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ κατὰ τοῦ ὅλως ἀσιατικοῦ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ, ἠνάγκασεν αὐτὸ νὰ εἰσέλθῃ εἰς νέαν ὁδὸν πολιτικοῦ βίου ἠθικῶς τε καὶ πολιτικῶς στενῶς ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ἐξαρτωμένου καὶ εἰς διηνεκὴ ἐπίδρασιν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης ὑποκειμένου.

Ἡ τοιαύτη διὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ὀλικὴ καὶ ἠθικὴ ἐξασθένεσις τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ ἡ καθόλου ἐν Ἀνατολῇ ἀναδίωσις καὶ ἐνίσχυσις τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἠθικὴ ἀναζωογόνησις καὶ ἱστορικὴ ἀνύψωσις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἡ ὑπέροχος πολιτικὴ θέσις, ἣν ἔλαβεν ἀπέναντι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τῆς καθολικῆς καὶ προτεσταντικῆς Εὐρώπης ἡ τὴν ἠθικὴν ἡγεμονίαν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ χριστιανικῇ Ἀνατολῇ ἀσκούσα Ῥωσικὴ αὐτοκρατορία, ἠλλοίωσαν βαθέως τὸν χαρακτῆρα τῶν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν σχέσεων τῆς Εὐρώπης. Καὶ τὸ λεγόμενον ἀνατολικὸν ζήτημα, ὅπερ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ὀθωμανῶν ἐν Εὐρώπῃ ἦτο ζήτημα τὸ μὲν πρῶτον ἀμύνης εὐρωπαϊκῆς ἐναντίον τοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἀσιατικοῦ κράτους, εἰτα δὲ ἀπὸ ζητήματος ἀμύνης κατέστη ζήτημα ἐπιθέσεως καὶ κατακτήσεως εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς τε καὶ στρατιωτικῆς, τὸ πλείστον δὲ καὶ ἀρνητικὸν στοιχεῖον εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, κατέστη βαθμυδὸν ἐν τῷ ΙΘ' αἰῶνι ζήτημα πολυπλοκώτατον, ὅπερ χωρὶς νὰ ἀποβάλῃ τέλος τὸν τέως χαρακτῆρα, ἐγένετο οὐχ ἥττον στοιχεῖον σπουδαῖον ἐν τῇ καθόλου διεθνείᾳ πολιτικῇ τῆς Εὐρώπης καὶ οὐσιώδες συστατικὸν ἐν τῇ καθόλου πᾶσιπῃ, οἰκογενικῇ καὶ πνευματικῇ ἐξελιζομένῃ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου. Καὶ διὰ τῆς τοιαύτης μεταβολῆς ἡ ἐλληνικὴ Ἀνατολὴ ἡ ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἀπαλλοτριωθεῖσα σχεδὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας κατέστη αὖθις μέγας σταθμὸς καὶ ὀρμητήριον τοῦ χριστιανικοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἀπέναντι τοῦ ἀσιατικοῦ κόσμου.

Τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἱστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἀφορῶσι τὸ ἱστορικὸν καθεστῶς τοῦ αἰῶνος τούτου ὑπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἰδίως αὐτοῦ οὐσίαν καὶ ὄψιν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκτὸς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου ἱστορικὰ κέντρα τὰ ἐξαρτώμενα καὶ ἰθυύνόμενα ὑπὸ τοῦ ἱστοτικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης ἡ καὶ ἀπλῶς μετ' αὐτοῦ συνεχόμενα καὶ ἐπενεργοῦντα ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ συνετέλεσαν ἰσχυρῶς εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ καθόλου ἱστοτικοῦ βίου ἐν

παντὶ αὐτοῦ κλάδῳ ὑπὸ τὸν ἤδη σκιαγραφηθέντα χαρακτῆρα αὐτοῦ. Ἡ τεραστία ἱστορικὴ ἀνάπτυξις καὶ προαγωγή τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν τῆς βορείου Ἀμερικῆς, ὧν ἡ μὲν ἀρχὴ καὶ ἡ ἰδρυσις εἶναι ἔργον τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀλλ' ἡ κυρίως ἱστορικὴ ἀνάπτυξις ἀνήκει εἰς τὸν παρόντα, καὶ ἡ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος συγχρόνως τῷ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐλληνικῷ ἀγῶνι συντελεσθεῖσα πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τῶν ἐπιλοιπῶν χωρῶν τῆς βορείου καὶ νοτίου Ἀμερικῆς εἰσήγαγον νέον σπουδαῖον στοιχεῖον εἰς τὸν καθόλου ἱστορικὸν βίον τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς λοιπῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἀμερικανικὴ ἡπειρος ἡ διὰ τῆς ἀνακαλύψεως αὐτῆς ἀνακαινίσασα κατὰ μέρος τὴν ἱστορίαν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἤδη διὰ τῆς εἰσόδου αὐτῆς ὡς αὐτοτελοῦς ἱστορικοῦ στοιχείου εἰς τὴν καθόλου ἱστορικὴν τροχίαν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἀνακαινίζει κατὰ μέρος τὴν ἱστορίαν ἐν τῷ 19' αἰῶνι.

Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ καὶ πανταχοῦ τοῦ κόσμου μᾶλλον ἢ ἥττον σπουδαῖα ἱστορικὰ γεγονότα τελούμενα τὸ πλεῖστον ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῆς ἰσχυρᾶς ἐκπολιτιστικῆς ἐνεργείας καὶ κινήσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ ἀμερικανικοῦ βίου καὶ συνδυαζόμενα μετὰ τῆς καθόλου ἱστορικῆς πορείας τῶν δύο τούτων μεγάλων κέντρων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορικῆς ἀναπτύξεως νέον παρέχουσι πλοῦτον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ 19' αἰῶνος ἐξαίροντα τὴν ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα καὶ τὸν ἰδιοφυῆ χαρακτῆρα τοῦ τμήματος τούτου τῆς παγκοσμίου ἱστορίας.

Πάντα τὰ προεκτεθειμένα ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον, τὸ ἀντικείμενον αὐτὸ τῆς ἱστορίας τοῦ 19' αἰῶνος καὶ διδούσιν αὐτῇ τὸν ἰδιαιτέρον αὐτῆς χαρακτῆρα ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ, ἀρκοῦσι δὲ ταῦτα μόνον ἵνα καταστήσωσι τὴν ἱστορίαν ταύτην ἐν τῶν σπουδαιωτάτων τμημάτων ἢ κεφαλαίων τῆς ἱστορίας, μίαν μάλιστα τῶν κεφαλαιωδestatων αὐτῆς διαιρέσεων, τὴν οὕτω δὴ καλουμένην ἱστορίαν νεωτάτην ἥτοι ἱστορίαν τῶν νεωτάτων χρόνων, καίτοι συνήθως τὸ ὄνομα τοῦτο ἀνατρέχει μέχρι τοῦ ἔτους 1789. Ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπὲρ πάντα τὰ προεκτεθειμένα τὸν γενικώτερον ἀποτελεῖ καὶ βαθύτερον καὶ ἠθικῶς ὑψηλότερον χαρακτῆρα καὶ τὴν ἰδιαιτέραν ἠθικὴν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα τῆς ἱστορίας τοῦ 19' αἰῶνος, εἶναι ἡ δι' αὐτῆς καθόλου διήκουσα ἱστορικὴ συνειδήσις ἢ βαθέως εἰσδύουσα εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ὄργανισμόν τοῦ ἱστορικοῦ βίου καὶ παρέχουσα εἰς αὐτὸν τὸν ὅλως ἰδιο-

φυᾷ ἠθικὸν χαρακτῆρα καὶ ἠθικὴν ἱστορικὴν δύναμιν. Λέγοντες δὲ *συνεῖδῃσιν ἱστορικὴν* ἑννοοῦμεν τὴν βαθύτατα παρ' ἔθνεσι καὶ λαοῖς καὶ κράτεσι καὶ ἅπασιν ἐν γένει τοῖς ἠθικοῖς ἥτοι ἀνθρωπίνους στοιχεῖους τῆς ἱστορικῆς ζωῆς ἀναπτυχθεῖσαν συνεῖδῃσιν τῆς ἱστορικῆς ζωῆς καὶ βουλήσεως καὶ ἐνεργείας καὶ τοῦ ἱστορικοῦ προορισμοῦ. Οὐ μόνον ἰθύντορες καὶ κυβερνῆται λαῶν καὶ κρατῶν, ἀλλ' οἱ λαοὶ αὐτοὶ μετέχουσι ζωηρῶς, ἐνεργῶς καὶ αὐτοσυνειδητῶς πάσης κινήσεως, ἀναπτύξεως, προόδου καὶ τελειοποιήσεως τοῦ ἱστορικοῦ βίου, καθόσον οὗτος ὑπόκειται ἢ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς δράσεως καὶ ἐνεργείας τῶν ἱστορικῶς βιούντων λαῶν. Ἐθνη καὶ λαοὶ καὶ κράτη καὶ ἡγεμόνες καὶ κυβερνήσεις καθίστανται κατὰ μικρὸν μία καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις. Ἡ ἐξουσία καὶ πᾶσα ἡ πολιτικὴ δύναμις ἔχουσι τὴν πηγὴν αὐτῶν ἐν αὐτῇ τῇ θελήσει τοῦ πλήθους καὶ ἡ ἐθνικὴ θέλησις καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἢ ἐξ ἐθνικῆς συνεκδήσεως ἀπορρέουσα ἀποτελοῦσι πανταχοῦ τὸ μέτρον τὸ ἰθύνον τὰς τύχας τῶν λαῶν καὶ τῶν κρατῶν· ἡγεμόνες δὲ καὶ κυβερνῆται καθίστανται οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἐθνικῆς συνεκδήσεως καὶ διερμηνεῖς καὶ ὄργανα τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῆς ἐθνικῆς θελήσεως. Καὶ ἐκεῖ ἔτι, ἔνθα ἡ πολιτεία καὶ ὁ νόμος ἔβηκαν τοὺς ἡγεμόνας καὶ τὰς κυβερνήσεις αὐτῶν ὑπεράνω πάσης εὐθύνης ἐκ τοῦ νόμου ἀπορρέουσης, ὑποκύπτουσιν οὗτοι ἀπέναντι τῆς νέας ταύτης ἠθικῆς εὐθύνης, καὶ παρὰ τοῖς λαοῖς ἔτι, παρ' οἷς οὐδεὶς νόμιμος τύπος ὑφίσταται πρὸς ἐπίσημον δῆλωσιν τῶν ἐθνικῶν φρονημάτων καὶ αἰσθημάτων, ἡ ἀρρήτως καὶ λεληθότως ἐνεργοῦσα ἐθνικὴ γνώμη καὶ αἱ παντοῖαι ἐκδηλώσεις καὶ τάσεις αὐτῆς εἶναι ἡ δύναμις ἡ ἀοράτως ἰθύνουσα τὰς βουλὰς καὶ τὰς σκέψεις καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν ἡγεμόνων. Ἀλλαχοῦ οἱ λαοὶ αὐτοὶ διὰ τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς καὶ κοινοβουλευτικῆς αὐτῶν κυβερνήσεως ἰθύνουσιν αὐτοὶ τὰς τύχας ἑαυτῶν, τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀξιώματος ἰδεωδῶς ἐκπροσωποῦντες τὴν τοῦ λαοῦ κυριαρχίαν καὶ τῆς ἡγεμονικῆς μεγαλειότητος καθισταμένης ἀπλοῦ δηλωτικοῦ τύπου καὶ ὀνόματος τῆς ἐθνικῆς μεγαλειότητος. Ἐντεῦθεν τὰ ἔθνη ἐν τῇ κοινῇ συμπολιτείᾳ ἴστανται ἀπ' εὐθείας ἀντιμέτωπα ἀλλήλων καὶ οἱ ἀμοιβαῖοι τῶν ἐθνῶν ἀγῶνες καθίστανται ἀγῶνες κρατῶν, αἱ δ' ἀντιπαρατασσόμεναι κατ' ἀλλήλων στρατιαὶ εἰσὶν αὐτὰ τὰ ἔθνη πάνοπλα ἀντιπαρατασσόμενα κατ' ἀλλήλων. Πανταχοῦ ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία προάγεται κρατυνομένη καὶ πανταχοῦ ἀδιάλειπτος καθίσταται ἡ κίνησις πρὸς ἀπόκτησιν ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐξωτερι-

κῆς ἀνεξαρτησίας. Καὶ οἱ μὲν περὶ ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας ἀγῶνες προάγουσιν ἐπὶ μᾶλλον ἢ ἦσαν τὰς ἐσωτερικὰς ἐν τῷ ἔθνει βίῳ πολιτικὰς ἀντιθέσεις καὶ διαιρέσεις, οἱ δὲ ὑπὲρ ἐξωτερικῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας διεξαγόμενοι ἀγῶνες εὐρύνουσι τὰς ἱστορικὰς μεταξὺ τῶν λαῶν ἀντιθέσεις ἐνισχύοντες τὴν περὶ ἐθνικῆς ἀτομικῆς ὑπάρξεως πάλιν. Ἄλλ' ὅσον ἐξ ἐνὸς ἢ τε συνειδητοῖς τῆς ἀτομικῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως καὶ ἡ συναίσθησις τῆς ἐθνικῆς τιμῆς καὶ τοῦ ἐθνικοῦ μεγαλείου καὶ ἡ ὁρμὴ πρὸς ἐθνικὴν ἐλευθερίαν, ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐθνικὴν ἐνότητα καὶ δόξαν ἀποτελοῦσι τὸν κυριώτατον χαρακτῆρα τοῦ ἐθνικοῦ τῶν λαῶν καὶ πολιτικοῦ βίου, τοσοῦτον ἐξ ἄλλου ὁ χαρακτῆρ οὗτος ἐμφαίνεται οὐχὶ μὲν ἐπίσης ἰσχυρὸς καὶ ἀκραιφνής, ἀλλὰ διηλεκτικῶς πρὸς ἐνίσχυσιν τείνων, καὶ ἐν τῇ ὁρμῇ ἐκείνῃ, ἣτις ὑπεράνω τῆς ἐθνικῆς ἀτομικότητος καὶ τῶν ἱστορικῶν ἀντιθέσεων καὶ διαιρέσεων ἄγει πάντας εἰς καθολικὴν τινα ἡθικὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρωπότητος τὴν ἐπιτελουμένην ἐν τῷ κόσμῳ τῶν γενναιοτέρων καὶ ὑψηλοτέρων συμφερόντων τῆς ἀνθρωπότητος. Αἱ μεταξὺ τῶν ἔθνων καὶ τῶν λαῶν σχέσεις διὰ τῆς προαγωγῆς τοῦ κοινοῦ πολιτισμοῦ ὁσημέραι ἰσχυρότεραι καὶ ζωηρότεραι καθιστάμεναι ἐπαυξάνουσι τὰ σημεῖα τῶν κοινῶν μεταξὺ πάντων τῶν λαῶν συμφερόντων. Ἡ δὲ πολλὰ πλότης τῶν συμφερόντων τούτων καὶ ἡ κοινότης τῆς ἐπιστήμης συνεργοῦσιν ἵνα μεθ' ὅλας τὰς χωρίζουσας τὰ ἔθνη ἀπ' ἀλλήλων ἀντιθέσεις τὸ κοινὸν ἔργον τοῦ πολιτισμοῦ πανταχοῦ καλλιεργῇται καὶ προάγῃται. Καὶ ἡ καθολικὴ κοινὴ γνώμη τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος ὁσημέραι μείζων κύρος ἐν τῇ σὺντάσει ἱστορικῇ κοινωνίᾳ προσκτωμένη, δὲν αἶρει μὲν τὰς ἐκ τῶν μεγάλων ἐθνικῶν ἀντιθέσεων ἀπορροεύσας διεθνεῖς διαφορὰς καὶ τὰ ἐπακολουθήματα αὐτῶν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον μετριάξει τὴν ἐκ τῶν ἀντιθέσεων τούτων καὶ τῶν μυρίων συγκρουομένων συμφερόντων προερχομένην πάλιν στρέφουσα οὐχὶ σπανίως τὴν προσοχὴν τῶν λαῶν εἰς ἀγῶνας ὑπὲρ γενικωτέρων καὶ ὑψηλοτέρων συμφερόντων. Ἐν τῷ σταδίῳ δὲ τῶν τοιούτων ἀγῶνων οἱ λαοὶ ἐμπορούμενοι τοῦ ὑψηλοτέρου πνεύματος τοῦ αἰῶνος ἀμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους ἐργαζόμενοι πρὸ πάντων ὑπὲρ τῆς αὐξήσεως καὶ κρατύσεως τῶν δικαιοματίων αὐτῶν.

Ὁ δὲ τοιοῦτος ἀγὼν εἶναι τοσοῦτον μέγας καὶ σφοδρὸς, ἐπίμονος καὶ γόνιμος ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτοῦ, ὥστε εὐλόγως τις δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι, ἐξαιρουμένου τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου ἐν τῇ ἀκμῇ

τῆς ἠθικῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ, οὐδέποτε ἡ ἱστορία ἦτοι ὁ ἱστορικὸς κόσμος ἔλαβε μείζονα καὶ ἰσχυροτέραν συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ οὐδέποτε ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν τεταγμένων τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ κατέστη ἀληθέστερος κύριος καὶ ἰθύντωρ τῶν τυχῶν αὐτοῦ. Ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ δὲν περιτρέφεται, λέγει ὁ Rotteck, μόνον περὶ τινὰ μεμονωμένα ὑψηλότερον ἱστάμενα πρόσωπα, ἀπέναντι τῶν ὁποίων οἱ λαοὶ ἐξαφρανίζονται ὡς μηδενικά, ἀλλ' οἱ λαοὶ αὐτοὶ παρίστανται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ παγκοσμίου θεάτρου αὐτοὶ οὗτοι καθιστάμενοι ἱππῶται καὶ ἥρωες τοῦ δράματος ἔχοντες συνείδησιν τῆς ἰδίας αὐτῶν τιμῆς καὶ ἀξίας καὶ ἐντεῦθεν καθίσταται πλέον ἀδύνατον εὐτελεῖς βραδουργαί καὶ μηδαμινὰ ἰδιοτροπία νὰ καθιστώνται αἰτία αἱματηρῶν πολέμων καὶ δι' ἰδιοτροπίαν εὐνοομένης τινὸς γυναικὸς νὰ δίδονται καὶ ν' ἀνακλῶνται διαταγαὶ μεγάλων μαχῶν. Δὲν ἐπικρατεῖ πλέον ἡ εὐτελής καὶ ἄτακτος καὶ θορυβώδης ἐπιτήδευσις τῶν πεπαλαιωμένων χρόνων, ἀλλὰ σοβαρά τις καὶ ἀνδρική ἐνέργεια καὶ πάλη. Ἐκαστος καθ' ἑαυτὸν μετέχει τοῦ κοσμοῖστορικοῦ ἀγῶνος τῶν γυναικῶν. Οἱ ἀγῶνες δὲν διεξάγονται πλέον μεταξὺ ἀναισθητῶν πληθύνων, ἀλλὰ μεταξὺ ἀνδρῶν ».

Ἀγὼν τοῦ φιλοσοφικοῦ δικαίου ἦτοι τοῦ δικαίου τοῦ ἀπορρέοντος ἐκ τοῦ καθαροῦ λόγου, ἐκ τοῦ φιλοσοφεῖν περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἐναντίον τοῦ δικαίου τοῦ ἱστορικοῦ ἦτοι τοῦ δικαίου τοῦ διὰ τοῦ χρόνου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ πλεῖστον καθιερωθέντος καὶ ἐντεῦθεν ἀρυσμένου τὸ κύρος αὐτοῦ, εἶναι ὁ κύριος χαρακτήρ τοῦ πνεύματος τοῦ δεσπόζοντος τῆς πορείας τῆς ἱστορίας ἀπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς καὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μέχρι σήμερον. Τὸ δίκαιον τὸ φιλοσοφικὸν ὡς ἀπόρροια ἰδεῶν ἐπιζητοῦν πανταχοῦ τὸ ἀπόλυτον, τὸ τέλειον καὶ διὰ τοῦτο ἀνέφικτον ὅλως ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἄγει τοὺς ἄγαν θερμοὺς ὑπερμάχους τοῦ ἀγῶνος εἰς ἀρχὰς καὶ δόγματα πλημμελῆ διὰ τὸ ἀνεφάρμοστον αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ αἱ ἀπλῶς διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ χρόνου καθιερωμέναι ἀρχαὶ καὶ τὰ ἱστορικὰ νόμιμα καὶ καθεστῶτα, εἰς τὴν γένεσιν τῶν ὁποίων πρὸς ταῖς θεμελιώδεσιν ἠθικαῖς ἀρχαῖς καὶ δυνάμεσι τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου οὐ μικρὸν συνετέλεσαν καὶ ἡ βία καὶ αὐθαρεσία καὶ ἡ διαστροφή τοῦ πνεύματος τῆς ἀληθοῦς ἀνθρωπίνης προόδου, παρακωλύουσι τὴν ὑγιᾶ ἀνάπτυξιν τῆς πολιτείας καὶ κοινωνίας. Ἐν μέσῳ τῶν δύο τούτων ἄκρων ἀγωνιζομένη πρὸς ἀμφοτέρω ἀγῶνα κρατερὸν ἵσταται ἡ ἀληθής, πεφωτισμένη καὶ ὑγιής

δημοσία γνώμη. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ ἄλλος ἀγὼν τῆς δημοσίας γνώμης πρὸς τὴν δημοσίαν δύναμιν, οἷος ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ περιόδῳ τῆς ἱστορίας οὕτω μέγας παρίσταται καὶ μεγαλοπρεπής, δίδωσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ αἰῶνος τὴν ἰδιαιτέραν μεγαλοπρεπῆ αὐτῆς μορφήν. Ἡ τύχη καὶ αἱ διαστάσεις καὶ αἱ φάσεις τοῦ ἀγῶνος τούτου εἶναι ποικίλαι καὶ περιπετειώδεις· ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἡ περίοδος τῶν νεωτέρων ἰδεῶν εἶναι πολυλαχοῦ καταφανής. Αἱ τύχαι τῶν λαῶν δὲν διέπονται μόνον δι' ἀποφάσεων τῶν ἀνακτοβουλιῶν ἢ διὰ διπλωματικῶν ῥαδιουργιῶν καὶ διὰ μισθίων στρατιωτῶν ὑποκειμένων εἰς τὰ κελεύσματα δεσπότου τινὸς μέχρι τῶν ἐσχάτων αὐτοῦ ἰδιοτροπιῶν καὶ ὁ ρόλος τῆς παγκοσμίου ἱστορίας δὲν εἶναι ἔργον κυβερνήσεων καὶ ἡγεμονῶν. Ἡ πολιτεία καθίσταται κτῆμα τοῦ εἰς ἱστορικὴν συνείδησιν ἀνανήψαντος λαοῦ. Τὰ δυναστικά κράτη μεθίστανται κατὰ μικρὸν εἰς πολιτείας ἐθνικὰς ἢ θεωροῦνται λείψανα παλαιοῦ βίου καὶ παλαιᾶς ἱστορίας, κατακτήσεις δὲ καὶ πάθη καὶ συμφέροντα δυναστικά καὶ δόγματα ἰσορροπίας δὲν ἀποτελοῦσι τὸν ἀπαραίτητον κανόνα τῶν διεθνῶν σχέσεων καὶ τὸν μόνον σκοπὸν τῶν διεθνῶν πόλέμων. Τὸ τοιοῦτον βεβαίως δὲν δύναμθα νὰ ἐξάρωμεν ὡς χαρακτηριστικὸν τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος. Ἀληθὲς μόνον ὅτι ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην ὁ αἰὼν οὗτος ὑπερτερεῖ πάντων τῶν παρελθόντων. Ἀλλ' οἱ ἀγῶνες οἱ γινόμενοι πανταχοῦ περὶ δικαίων καὶ δικαιωμάτων, περὶ ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας, περὶ πολιτικῶν ἐλευθεριῶν καὶ αὐτονόμων θεσμῶν οὐδαμοῦ ἄλλοθι τῆς ἱστορίας, πλὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, διεξήχθησαν μετὰ μεζονος ἐπιμονῆς καὶ μᾶλλον πεφωτισμένης συνειδήσεως τοῦ σκοποῦ ἢ ἐν τῇ νεωτάτῃ ἱστορίᾳ. Τοῦτο δὲ διότι τὸ ὑπὲρ τοῦ τοιούτου ἀγῶνος διαφέρον διεσδύει διὰ πασῶν τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἰσχὺς τῆς δημοσίας γνώμης καὶ θελήσεως, τοιαύτη συμμετοχὴ ἐθνῶν εἰς τὰ ἔργα τῆς καθόλου ἱστορικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως ἔχει οὐκ ὀλίγα καὶ τὰ σκιερὰ καὶ φαῦλα αὐτῆς μέρη. Οὐ μόνον ἡ τολμηρὰ ἐξέγερσις τοῦ δημοσίου φρονήματος καὶ ἡ περὶ τὸ κρίνειν ἀπεριόριστος ἐλευθερία ἀντιτασσόμεναι εἰς τὸ ἀνέκαθεν δεδογμένον κύρος εἰς διηνεκεῖς ἐκθέτουσι κλονισμοὺς τὸν δημόσιον βίον· οὐ μόνον ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ βίῳ τῶν λαῶν πεπλανημένοι σκέψεις καὶ ἄκραι γνώμαι περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἐξάπτουσαι ἐπικινδύνως τὰ δημοτικά πάθη ἀπειλοῦσι γενικὴν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καὶ δὴ καὶ πάσης τῆς ἡθικῆς τάξεως ἀνατροπὴν καὶ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθε-

ρίας καὶ προόδου διαπράττονται τὰ μέγιστα τῶν ἀδικημάτων καὶ κακουρημάτων καί, τὸ χεῖριστον, προκαλεῖται οὕτω ἡ σφοδρότατη κατὰ τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας ἀντιδράσις· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ καθολικῇ διεθνείᾳ κοινωνίᾳ τῶν λαῶν ἔθνη μὲν τὰ ἐθνικὰ πάθη, ἔθνη δὲ ὁ ἐθνικὸς ἐγωϊσμὸς καὶ ἡ φιλαυτία καὶ ἀλαζονεία καὶ ἡ ἀπληστος φιλοκέρδεια ἐνούμενα μετὰ τῆς ἀρνήσεως πάσης ὑψηλοτέρας ἠθικῆς ἀρχῆς διεπούσης τὰ ἀνθρώπινα δικαιονίζουσι τὰς μεταξὺ τῶν ἔθνων συγκρούσεις. Ἔστιν ὅπου δὲ τὰ δίκαια καὶ τὰ ἱερώτατα ἐν πάσῃ τῇ νοούσῃ καὶ αἰσθανομένῃ ἀνθρωπότητι σεβαστὰ συμφέροντα λαῶν ἀσθενεστέρων τὴν ὑλικὴν δύναμιν θυσιάζονται μετ' ἀσεβοῦς περιφρονήσεως παντὸς ἀνθρώπινου δικαίου εἰς τὰ εὐτελῆ συμφέροντα τῶν ἰσχυροτέρων ἔθνων προσφερομένων δίκην ἀπηνόου τυράννου πρὸς τὰ ἀσθενῆ καὶ ταῦτα ὑπὸ τὸ εὐσχημον ὄνομα γενικῶν συμφερόντων, καθολικῆς εἰρήνης, διεθνούς δικαίου καὶ πολιτισμοῦ. Καὶ ὑπὸ τοιοῦτον πρόσχημα πλειστάκις ἐπιδιώκεται οὐ μόνον ἡ νίκη καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ δικαίου τῆς σκαίᾳ βίας τοῦ ἰσχυροτέρου ἐναντίον τοῦ ἀληθοῦς δικαίου τοῦ ἀσθενεστέρου, ἀλλὰ καὶ ὑψιστα καθολικὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος παραμελοῦνται καὶ παραθιάζονται χάριν τοῦ ἐθνικοῦ ἐγωϊσμοῦ οἰουδῆποτε κραταίου ἔθνους.

Ὁ ΙΘ' αἰὼν ὑπὸ πνευματικὴν ἔποψιν εἶναι ὑπὸ τὴν γενικὴν αὐτοῦ ὅψιν αἰὼν τῶν φώτων καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας ἤτοι τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἀνεξίθρησκείας ἀπηλλαγμένους θρησκευτικῶν ἐρίδων αἱματηρῶν, ὧν μετέχουσι μᾶλλον ἢ ἦττον πάντες οἱ αἰῶνες ἀπὸ τοῦ ΙΔ' καὶ ἐντεύθεν. Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη αὕτη καὶ ἡ πνευματικὴ ἐλευθερία, ἐφ' ἣ καυχᾶται ὁ αἰὼν οὗτος καὶ ἦτις βαθιῶς εἰσέδω εἰς ὅλον αὐτοῦ τὸν ἱστορικὸν βίον, κακῶς ὑπὸ τινος ἐπόψεως νοουμένη δὲν ἀρκεῖται ἀπλῶς εἰς τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἐπ' ὀνόματι τῆς θρησκείας κηρυττομένων πεπλανημένων θεωριῶν καὶ τῶν ἐν τῇ θρησκευτικῇ βίῃ τελουμένων καταχρήσεων, ἀλλὰ συνδυαζομένη ἢ μᾶλλον ὑπηρετοῦσα ταῖς ἄλλαις ἐγωϊστικαῖς ῥοπαῖς τοῦ αἰῶνος τούτου, ἰδίως ταῖς περὶ πολιτείας καὶ κοινωνίας ἀξιώσεσι, πειρᾶται νὰ ὑποσκάψῃ αὐτὰ ταῦτα τὰ θεμέλια τοῦ θρησκευτικοῦ βίου καὶ τῆς μετὰ τούτου συνδεομένης ἠθικῆς τάξεως καὶ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ ἱστορικοῦ βίου. Ἐξ ἄλλου ἡ τοιαύτη ἀνατρεπτικὴ ῥοπὴ τῆς λεγομένης προόδου καὶ πνευματικῆς ἐλευθερίας προκαλεῖ σφοδρότατην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῶν θιασωτῶν τῶν ἄγαν συντηρητικῶν περὶ θρη-

σκείας καὶ πολιτείας ἀρχῶν, καταντῶσαν μέχρι καθιερώσεως δογματικῶν ἀπολυταρχικῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Ταῦτα δὲ καθίστασι λίαν ἀνωμάλους τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Πολιτείαν καὶ πρὸς τὰς νεωτέρας περὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς Πολιτείας θεωρίας καὶ ἀξιώσεις. Τὸ τοιοῦτο συμβαίνει ἰδίως ἐν τοῖς καθολικοῖς κράτεσιν, ἐνθα ἄρχει τὸ κύρος τῆς παπικῆς μοναρχίας. Ὁ δ' ἀνταγωνισμὸς οὗτος ὁ μεταξὺ τῆς παπικῆς ἀρχῆς καὶ τῶν καθολικῶν κρατῶν καὶ κυβερνήσεων ἢ τῶν κρατῶν τῶν ἐχόντων ὑπηκόους πρεσβεύοντας τὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, πολλῶν δὲ πλέον ἢ καθόλου μεταξὺ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν νεωτέρων περὶ πολιτείας ἀρχῶν πάλιν ἀποτελεῖ κεφάλαιον ἱκανῶς χαρακτηριστικὸν τῆς ἱστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Διότι καὶ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, ὅπως καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀντικειμένοις τοῦ πρακτικοῦ δημοσίου βίου, ἐπικρατεῖ πανταχοῦ ἀνταγωνισμὸς ἀρχῶν, ἐπανάστασις καὶ ἀντίδρασις, φυσικὸν καὶ ἱστορικὸν δίκαιον, φιλελευθερία καὶ νομιμοφροσύνη διατελοῦσιν ἐν ἀδιαλείπτῳ πρὸς ἄλληλα συγκρούσει δημιουργοῦντα μᾶλλον καὶ κληροδοτοῦντα ζητήματα δυσχερῆ εἰς τὸ μέλλον ἢ λύοντα τὰ ὑπὸ τοῦ παρελθόντος κληροδοτηθέντα.

Ἐν οὐδεμιᾷ περιόδῳ τῆς ἱστορίας τὸ κράτος τῆς ἐπιστήμης ὑπῆρξεν οὕτω μέγα, ὅσον ἐν τῇ νεωτάτῃ ἱστορίᾳ. Οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ οἰκονομία καὶ διοίκησις καὶ ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, αὐτὴ ἐν γένει ἡ πολιτεία, καθίστανται πᾶσαι ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ ἅπας ἐν γένει ὁ δημόσιος βίος ὑπόκειται εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὸν ἐλεγχὸν αὐτῆς. Ταύτης αἱ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν πολυπλασιαζόμεναι ἐνέργειαι παρέχουσι θησαυρὸν ὁλοκλήρον εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον. Ταύτης ἡ πολυφθογγος διδασκαλία διαχέει τὸ ἅπλετον καὶ εὐεργετικὸν αὐτῆς φῶς ἐφ' ἅπαντας τοὺς κλάδους τοῦ βίου καὶ εἰς ἀπάσας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας προάγουσα πανταχοῦ τὴν πνευματικὴν κίνησιν καὶ τὴν υλικὴν εὐημερίαν, θεραπεύουσα τὰς πληγὰς τοῦ πολέμου, τῆς φιλίας διοικήσεως καὶ τῆς ἀσωτίας καὶ σπατάλης ἡγεμόνων καὶ κυβερνήσεων, ἐξημεροῦσα τὰ ἦθη, διευκολύνουσα τὴν μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἐπαφὴν, μετριάζουσα τὰς τραχείας ἀντιθέσεις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου καὶ παρὰ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς γεννήσεως δημιουργοῦσα ἀριστοκρατίαν τοῦ πλούτου καὶ, τὸ σπουδαιότατον, ἀριστοκρατίαν πνευματικῆς μορφώσεως, καὶ οὕτω ἐπιρρωνύουσα τὸ δημόσιον φρόνημα καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐθνικῆς γνώμης ἐναντίον τῶν κα-

ταχρήσεων αὐθαιρέτου ἐξουσίας καὶ προνομιούχων τάξεων. Ἡ μεγάλη ἐξαρσις τοῦ ἐφρευτικοῦ καὶ ἐπιχειρηματικοῦ καὶ ἐν γένει προοδευτικοῦ πνεύματος, ἡ τεραστία ἀνάπτυξις τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας καὶ ἐπικοινωνίας ὑπὸ τε ὕλικήν καὶ πνευματικὴν διεύθυνσιν, τὰ διὰ τῆς ἐπιστήμης ἐπινοηθέντα καὶ ἐκτελεσθέντα γιγάντια πρὸς τοῦτο ἔργα τὰ συναγαγόντα τὴν πεπολιτισμένην ἀνθρωπότητα εἰς κοινωνίαν πνευματικὴν ἐν ἀδιαλείπτῳ πνευματικῇ ἐπαφῇ πρὸς ἑαυτὴν διατελοῦσαν εἰς τὰ μέγιστα τρόπαια τῆς ἱστορίας, δι' ἃ σεμνύνεται ὁ ΙΘ' αἰὼν. Ἀπειροὶ κατὰ τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος εἶναι αἱ κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης εἰσδουσης εἰς ἅπαντα τὸν ὀργανισμόν τοῦ ἱστορικοῦ βίου. Ἄλλ' ὅσον εὐεργετικὸν τὸ κράτος αὐτῆς ἀγωνιζομένης ἐναντίον τῆς ὕλικης φύσεως τῆς ὑποταταμένης διὰ τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἔτι δὲ καὶ ἐναντίον τῶν φάουλων μερῶν τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν ἐκ τῆς ἀμαθίας τοῦ παρελθόντος προσερχομένων, τοσοῦτον μέγαλοι ἔστιν ὅπου καθίστανται καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς ἀνατρεπτικῆς ἐνεργείας τῆς ἐπιστήμης ἐν τῷ ἀληθεῖ πνευματικῷ τῆς ἀνθρωπότητος βίῳ. Ἐνθεν μὲν ἡ μεγάλη τοῦ πνεύματος ἐλευθερία καὶ ἡ μεγάλη πνευματικὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ πασῶν τῶν τάξεων τῶν ἀποτελουσῶν τὰ ἔθνη καὶ τὰς κοινωνίας, ἐνθεν δὲ ἡ καθ' ἐκάστην αὐξανομένη ὕλικὴ εὐημερία ἢ μᾶλλον τὰ μέσα τῆς ὕλικης εὐημερίας τὰ δημιουργοῦντα παρὰ πᾶσιν ὁμοίαις ἀνάγκαις παράγουσι παρὰ ταῖς ἀτελῶς μεμορφωμέναις ἢ καὶ ὅλως ἀμαθῶς ἐχούσαις τάξεσιν ἀξιώσεις, αἵτινες εὐρίσκουσαι προστασίαν καὶ στηρίγματα ἐν ταῖς πολιτικαῖς φρατρίαις δημιουργοῦσιν ἀρχὰς πολιτικῆς νεωτεριστικῆς ἐπικινδύνους διὰ τὴν ὅμολην ἀνάπτυξιν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου. Πολιτικὴ, ἐπιστήμη, φιλοσοφία, πᾶσαι ὁμοῦ προσερχόμεναι εἰς ἐπικουρίαν τῶν τοιούτων νεωτεριστικῶν ἀξιώσεων κηρύττουσι θεωρίας περὶ κοσμοπολιτισμοῦ καὶ περὶ κοινοῦ ἀπειλούσας τὰς βάσεις τῆς πολιτείας καὶ ἐπισκοτιζούσας τὴν ἰδέαν τῆς ἀληθοῦς φιλοπατρίας. Οὕτω δὲ εἰσέρχονται εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον στοιχεῖα ἀκατέρχαστα μετ' ἀξιώσεων νὰ διευθύνωσι τὸν βίον τοῦτον κατὰ τὰς δοκούσας μᾶλλον ἢ πραγματικῶς ἀληθεῖς καὶ ὑγιεῖς ἀρχὰς τῆς περὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ἐπιστήμης. Εἰς τοῦτο δὲ συντελεῖ μεγάλως καὶ ἡ ἑλλειψις ἠθικῆς σωφροσύνης καὶ ἠθικῆς χαλιναγωγώσεως τοῦ ὑπερηφάνου προοδευτικοῦ πνεύματος τῆς ἐπιστήμης ἰδίως κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα. Ἡ ἐπιστήμη τοῦ αἰῶνος τούτου δὲν εἶναι μόνον ἐπιστήμη

ἀγωνιζομένη ἐναντίον τῆς ἀμαθίας καὶ τοῦ πνευματικοῦ σκότους, ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμη τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἀξιούσης δι' αὐτῆς μόνης νὰ νοήσῃ καὶ νὰ κυβερνήσῃ τὸν κόσμον καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον. Τὸ καθ' ἑκάστην αὐξανόμενον μέγεθος τοῦ κράτους τῆς ἐπιστήμης συντελεῖ εἰς τὴν ἐπίτασιν τοῦ ἐγώισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις οὐδεμίαν πλέον ἐκτός αὐτοῦ, ἐκτός τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πνεύματος, βλέπει πραγματοικὴν ἐν τῷ κόσμῳ δύναμιν καὶ οὐδεμίαν παραδέχεται ἀλήθειαν ἄλλην πλὴν τῆς θετικῆς γνώσεως καὶ ἐπιστήμης. Ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία πνεύματος ὑπερῆλθεν ἀξιούντως διὰ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ν' ἀναλύσῃ σύμπαντα τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν κόσμον καὶ νὰ ἀνασυνθέσῃ καὶ ἀναδημιουργήσῃ αὐτὸν μόνον διὰ τῆς θετικῆς γνώσεως, διὰ τῆς κατὰ ἄνθρωπον σοφίας, ἄνευ τῆς ὑπὲρ τὴν γνώσιν ὑφουμένης καὶ συμπληρούσης ταύτην πίστεως, κινδυνεύει ν' ἀνατρέψῃ διὰ τῆς ἐπιστήμης αὐτὰς τὰς βάσεις τῆς ἠθικῆς τάξεως τῆς ἀπαραιτήτου ταύτης ἀρχῆς καὶ βάσεως καὶ ὑπεράτου σκοποῦ τῆς ἱστορίας. Ἡ θετικὴ ἐπιστήμη τοῦ ΙΘ' αἰῶνος δὲν πολεμεῖ μόνον διὰ τῶν ἱστορικῶν ἀληθειῶν ἐναντίον τῆς διὰ τῆς παπικῆς ἀρχῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθιερωθείσης πνευματικῆς καὶ θρησκευτικῆς δουλείας, ἀλλὰ κηρύττει τὸν πόλεμον κατ' αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας, κατ' αὐτοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ, κατ' αὐτῆς τῆς θρησκείας, καὶ κατὰ τῆς φιλοσοφίας τῶν ἰδεῶν. Καὶ ἐν τούτοις μετὰ τῆς εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἠθικὴν τάξιν τοῦ κόσμου πίστεως, μετὰ τῆς θρησκείας συνδέεται στενῶς καὶ ἀναποσπάστως ἡ τάξις ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ, ἐφ' ἧς στηρίζεται καὶ δι' ἧς προάγεται ὁ ἀληθὴς ἱστορικὸς βίος. Ἡ δὲ ἱστορία τοῦ ΙΘ' αἰῶνος διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἀκριβῶς ἡ ἐπιστήμη ἡ ἐκδιώκουσα τὸν Θεὸν ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ ἀρνούμενη τὸν πνευματικὸν χαρακτῆρα καὶ προορισμὸν τοῦ ἱστορικοῦ βίου συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἐπικινδυνωτάτων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ζητημάτων τῶν ἀπειλούντων ν' ἀνατρέψωσι πᾶσαν τάξιν καὶ εὐδαιμονίαν κοινωνικὴν τε καὶ πολιτικὴν. Καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἤθελέ τις μάλιστα πιστεύσει μέχρι τινός ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ αἰῶνος τούτου ἀποτελεῖ ἀρχὴν ἱστορικοῦ βίου ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ζοφεροῦ μεγάλους ἐγκυμονούντος κινδύνους ἠθικοῦς διὰ τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ καθόλου ἐλευθερία τοῦ πνεύματος φέρουσαι ἐν αὐταῖς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς καὶ τὴν δύναμιν περιορίζουσι τὰς παρεκτροπὰς τοῦ ὑπερῆλθεν προοδευτικοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου. α' Ὁ τρώσας

καὶ ἰάσεται!» Τοῦτο ἀληθεύει κάλλιστα περὶ τοῦ κράτους τῆς ἐπιστήμης. Αὕτη θεραπεύει τὰς πληγὰς, ἃς αὕτη αὕτη καταφέρει. Οὐ μόνον αἱ θετικαὶ λεγόμεναι φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐν πνεύματι ὑγιεστέρῳ καὶ νηφαλιωτέρῳ καλλιεργούμεναι κατεξάνιστανται κατὰ τῶν ἐξ αὐτῶν γινομένων ὑπὸ ἠθικὴν καὶ πρακτικὴν καὶ ὑψηλοτέραν ἐπιστημονικὴν ἐποψὶν πλημμελῶν πορισμάτων, ἀλλὰ καὶ αἱ μεγάλαι καὶ τεράστιοι πρόοδοι αἱ γινόμεναι κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἐν ταῖς καθαρῶς πνευματικαῖς ἐπιστήμῃς τῆς φιλοσοφίας, θεολογίας, τῆς ἀρχαίας, καὶ ἰδίως τῆς κλασσικῆς, φιλολογίας καὶ τῆς ἱστορίας, αἵτινες πᾶσαι καθοδηγοῦσι τὴν διάνοιαν εἰς τὰ ἀληθῆ πνευματικὰ βάθη τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἐνούμεναι μετὰ τῶν εὐεργετικῶν ῥοπῶν, ἃς ἡ τε ποίησις καὶ ἡ καλλιτεχνία ἀσχοῦσιν ἐπὶ τὴν ἐξευγένειαν τοῦ αἰσθήματος, οὐ μόνον διατηροῦσι τὴν πρὸς τὰ ἰδεώδη τάσιν τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τρέφουσι καὶ ἐνισχύουσιν αὐτήν. Καὶ ἀπέναντι τῶν ὀλεθρίων ῥοπῶν, τὰς ὁποίας ἀσχοῦσιν ἐπὶ τὸν δημόσιον βίον ἔνθεν μὲν ἡ διὰ τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος καθιερωμένη πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀναρχία, ἔνθεν δὲ ἡ ἐπὶ τὴν πνευματικὴν δουλείαν στηρίζουσα τὸ κράτος αὐτῆς ἱεροκρατικὴ ἀπολυταρχία, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα τὸ διὰ τοῦ ἰδεώδους τῆς ποιήσεως ἐξευγενιζόμενον καὶ διὰ τοῦ πνευματικοῦ ὕψους καὶ πλούτου τῆς φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας ἀνυψούμενον καὶ λαμπρυνόμενον, διὰ δὲ τοῦ θησαυροῦ τῶν τῆς ἱστορίας διδαγμάτων ἐνισχύόμενον, ἐν τῷ ἀληθεῖ πνεύματι τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, τοῦ χριστιανικοῦ βίου καὶ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς εὐρίσκει τὸ μέγα κέντρον καὶ τέρμα καὶ σκοπὸν πάσης ἀληθοῦς πνευματικῆς κινήσεως, ἐνεργείας καὶ εὐδαιμονίας.

Ἄλλὰ περὶ τοῦ κράτους τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς καθόλου ἐπιδράσεως αὐτῆς ἐπὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἱστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ποιούμενοι λόγον ἀνάγκη νὰ ἐξάρωμεν πρὸ πάντων, ἀφοῦ καὶ τὸ ἔργον ἡμῶν εἶναι ἱστορικόν, τὴν πνευματικῶς γόνιμον καὶ εὐεργετικὴν ἐπιδρασιν τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἱστορικῶν μελετῶν ἐπὶ τὸν πνευματικὸν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος βίον. Ἡ μεγάλη ἐπίδοσις τῆς περὶ τὴν ἱστορίαν ἐπιστήμης εἶναι ἐκ τῶν ἐξόχων γνωρισμάτων τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος. Οὗτος δύναται νὰ κληθῇ αἰὼν κατ' ἐξοχὴν ἱστορικὸς οὐχὶ μόνον διὰ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν βαθεῖαν συνειδήσιν τοῦ ἱστορικοῦ βίου, ἣν ὁσμήμερα μίξονα προσκατᾷ ἡ ἀνθρωπότης, καὶ διὰ τὴν σπουδαίαν περὶ τοῦ-

τον μελέτην. Τὸ μέγεθος τῶν ἱστορικῶν γεγονότων μετρεῖται ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν τῶν γεγονότων τούτων ἱστορικὴν ἀξίαν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως καὶ ῥοπῆς, ἣν ἀσκούσι ταῦτα ἐπὶ τὴν καθόλου ἀνάπτυξιν τοῦ ἱστορικοῦ βίου. Ἀναλόγως δὲ τῆς τοιαύτης ῥοπῆς καὶ τῆς ἐντεῦθεν προερχομένης βαθυτέρας ἱστορικῆς συνειδήσεως προάγονται καὶ αἱ ἱστορικαὶ μελέται. «Μεγὰ ἐν τῷ παρόντι φαινόμενα, λέγει ὁ ἱστορικός Zinkeisen, ὧν ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις δύναται νὰ ἐπενέγκῃ σπουδαῖα ἀποτελέσματα διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῶν μελλόντων πραγμάτων, φύσει παρορμῶσιν ἰσχυρῶς τὰ διανοούμενα πνεύματα πρὸς μελέτην καὶ θεωρίαν τοῦ παρελθόντος. Καὶ ὅσῳ μείζονα τὰ φαινόμενα ταῦτα ἀσκούσι δύναμιν διαμορφώσεως ἐπὶ τὰ σπουδαιότατα ἐν τῷ βίῳ τῆς πολιτείας καὶ τῶν λαῶν συμφέροντα καὶ ἐπὶ τὴν πνευματικὴν καθόλου τῆς ἀνθρωπότητος ἀνάπτυξιν, τοσούτῳ μᾶλλον διὰ τούτων ζωογονοῦνται αἱ ἱστορικαὶ μελέται. Καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην οὐδεμία περίοδος τῆς ἱστορίας δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος, καθ' ὃ ἡ γενικὴ σχεδὸν μεταμόρφωσις τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῶν ἔχοντων τὴν μεγίστην ἐπὶ τὸν δημόσιον βίον ῥοπὴν ἤψατο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τῶν καθ' ἑκάστα μελῶν τῶν πολιτειῶν καὶ ἐξηγήρεν οὕτω γενικὸν διαφέρον εἰς τὴν ἐρευναν τῶν παρελθόντων χρόνων, ἐν οἷς ἐνόμιζον ὅτι εἶδει νὰ ἀναζητήσωσι τὰ αἷτια τὰ παραγαγόντα τὴν μεταμόρφωσιν ἐκείνων. Οὕτω δὲ ἡ πρὸς τῇ ἰδιαιτέρᾳ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς φιλοσοφίας ἀγάπῃ ζωηρῶς ἐξεγερθεῖσα σπουδὴ τῆς ἱστορίας χαρακτηρίζει τὴν διεύθυνσιν τῆς πνευματικῆς διαπλάσεως τῆς ἡμετέρας γενεᾶς. Ἐνῶ ἐξ ἐνός ἡ ποίησις καὶ ἡ φιλοσοφία μέγιστον ἔχουσι διαφέρον διὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, διότι καθιστῶσιν ἡμῖν δυνατόν νὰ συνάπτωμεν τὸν κόσμον τῶν φαινομένων πρὸς τὸν κόσμον τοῦ ιδεώδους, ἐξ ἄλλου ἡ Ἱστορία προσκτᾶται ὑψηλοτέραν διὰ τὴν τοῦ πνεύματος μόρφωσιν σημασίαν, διότι δείκνυσιν ἡμῖν οὐ μόνον τὸ μεγαλεῖον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσθένειαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτῆς φύσει καὶ ὄψει. Ἐξ αὐτῆς διδασκόμεθα τὴν τοῦ βίου σπουδαιότητα οὐ μόνον διὰ τῶν μεγάλων συμβάντων τῶν παρελθόντων αἰώνων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν κατὰ τὸ φαινόμενον μικρῶν ἐκείνων πραγμάτων τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τῶν λαῶν, ἅτινα τοσούτῳ μείζονα πρὸς τὴν τοῦ ὅλου κατανοήσιν κέκτηνται ἀξίαν, ὅσῳ μᾶλλον ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ κατανοήσωμεν διὰ τῆς ἐρεύνης τὴν τούτων συνάφειαν μετὰ τῶν φαι-

νομένων, μεθ' ὧν συνδέονται αἱ τύχαι ὁλοκλήρων λαῶν, καὶ τὰ ὅποια παρέχουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν. . . *Μεγάλαι εἰσὶν αἱ ἀξιώσεις, ὥς ἔχει ἐφ' ἡμᾶς ἡ σοβαρότης καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἀξία τῆς ἀνθρωπότητος.* Ἡ παράστασις τοῦ πνεύματος μεγάλων ἱστορικῶν περιόδων τοσοῦτον πρέπει νὰ ἐξεγείρῃ αἰσθημα βαθύτατον καὶ φαντασίαν ζωηράν, ὅσον καὶ ἡ ἐνθουσιώδης ποιήσις ἢ δεικνύουσα ἡμῖν τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὑπὸ ποικιλοτάτας σχέσεις ἐν τῷ ἰδεῶδει. Οὐδαμῶς ἀρκεῖ νὰ ζητῶμεν καὶ νὰ κατανοῶμεν μετὰ ψυχρῶς λελογισμένης διανοίας τοὺς πολλάκις κεκρυμμένους μίτους, δι' ὧν συνάπτονται αἰῶνες πρὸς αἰῶνας, τὰς σχέσεις τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ ἀποτελέσματος καὶ τὰ διακριτικὰ σημεῖα τῶν περιόδων καθ' ἑαυτάς. Βαθεῖα μελέτη καὶ κατανόησις τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἀκριβὲς ἐκτίμησις τῶν ὄρων, ὑφ' οὓς μεγάλοι ἱστορικοὶ χαρακτῆρες ἐζίκοντο εἰς τὸ ὕψος τῆς ἱστορικῆς δόξης ἢ εὖρον τὸν ὄλεθρον αὐτῶν, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πρῶτοι ὅροι, ὑφ' οὓς ἔσται ἡμῖν δυνατόν νὰ ἐπιτύχωμεν τῶν κυριωτάτων σκοπῶν τῶν ἱστορικῶν μελετῶν καὶ νὰ ἀποδώσωμεν ταύταις πάντῃ ὑψηλοτέραν σημασίαν ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴν κατανόησιν καὶ κρίσιν τοῦ παρόντος».

Ἐκ τῶν εἰρημένων νοεῖται τὸ μέγεθος τῆς εὐεργετικῆς ἐπιδράσεως, ἣν δύναται νὰ ἀσκήῃ ἡ ἱστορικὴ ἐπιστήμη ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος γινομένη μετὰ τῆς προσηκούσης ἐπιστημονικῆς σπουδαιότητος, βάθους καὶ ἐμβριθείας συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ἡ μόνη ἐπιστήμη, ἥτις δύναται νὰ ὑψώσῃ ἡμᾶς εἰς τὸ ποιητικὸν ὕψος τοῦ ἰδεώδους χωρὶς νὰ ἀφαιρήσῃ τὴν πνευματικὴν ἡμῶν νηφαλιότητα καὶ χωρὶς νὰ παρασύρῃ ἡμᾶς εἰς τὰ ὄνειροπολήματα τῆς ποιήσεως καὶ φαντασίας, εἶναι ἡ Ἱστορία· αὕτη δύναται νὰ εἰσαγάγῃ ἡμᾶς εἰς τὰ βάθη τοῦ θρησκευτικοῦ βίου καὶ σοφίας χωρὶς νὰ καταδικάσῃ ἡμᾶς εἰς πνευματικὴν ἀνελευθερίαν, δύναται δ' ἐπίσης νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὸν κόσμον τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως, εἰς τὸν κόσμον τῶν μυρίων ἐπιστημονικῶν παρατηρήσεων, χωρὶς νὰ καταστήσῃ ἡμᾶς ὑπεράγαν θαυμαστάς καὶ δούλους τῆς ἰδίας ἡμῶν διανοίας. Διότι ἐν πᾶσι τούτοις κρίνει τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ καθολικοῦ ἀνθρώπου τῆς ἱστορίας, τοῦ συγχρόνου καὶ συμπολίτου πάντων τῶν αἰώνων καὶ πάντων τῶν ἱστορικῶν λαῶν. Ἐντεῦθεν ἡ μεγάλη μετριαστικὴ, κατευναστικὴ, καὶ διὰ τοῦτο εὐεργετικὴ ἐπίδρασις τῆς Ἱστορίας

ἐπὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον τὸν κυμαινόμενον μεταξὺ τῆς πνευματικῆς ἀναρχίας, ἣν ἐπιφέρει ἡ κακῶς κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῆς νοουμένη ἐπιστήμη τοῦ αἰῶνος, καὶ τῆς ἐντεῦθεν κατ' ἀντίδρασιν προκαλουμένης πνευματικῆς δουλείας. Ἡ Ἱστορία μέσση κατέχουσα θέσιν, καθὼς λέγει ὁ Γερβίνος, μεταξὺ ποιήσεως καὶ φιλοσοφίας καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ τῶν λαῶν ἀναπτύξει πάντοτε μεταξὺ ἀμφοτέρων τὴν ἰδίαν ἐαυτῆς ἀναπτύσσουσα ζωὴν καὶ μέσσην τινὰ βαδίζουσα ὁδὸν μεταξὺ τῆς ἐνεργείας τῆς φαντασίας καὶ τῆς σκέψεως, ὁρμωμένη δὲ ἀπὸ ἐμπρονος παρατηρήσεως τῶν πραγμάτων δὲν ἀρκεῖται εἰς τὰ ἐκ τῆς πείρας διδόμενα, ἀλλ' ἐκτείνει τὴν προσοχὴν καὶ ἐπὶ τὸ δυνατόν καὶ ἀναγκαῖον, οὐδὲν μὲν οὕτω κοινὸν ἔχουσα πρὸς τὰ αἰθέρια ιδεώδη, πάντως ὁμως μετέχουσα τῆς ιδέας. Εὐρίσκεται πάντοτε ἐν τῇ πραγματικότητι, μὴ παρεκτροπυμένη μὲν ποσῶς εἰς τὸν ὑλισμὸν, ἀγωνιζομένη δὲ νὰ συμβιβάσῃ τὸ πραγματικὸν πρὸς τὸ ιδεώδες. Εἰθισμένη δὲ πάντοτε νὰ μετρῇ τὰ ἐαυτῆς πράγματα διὰ τοῦ μεγάλου μέτρου τῶν αἰῶνων δὲν ἐλαύνεται ἀπὸ στιγμῶν καὶ ῥοπῶν καιρικῶν, οὐδ' ἡττᾶται ὑπὸ τῶν συμφορῶν τοῦ παρόντος, οὐδ' ἐπαίρεται ὑπὸ κουφονόων ἐλπίδων τοῦ μέλλοντος.

Ἡ τοιαύτη ιδιότης καὶ ἀρετὴ τῆς Ἱστορίας ὡς θετικῆς ἐπιστήμης ἐν ᾧ αὕτη ἵσταται νῦν βαθμῶ ἀναπτύξεως ἐν τῷ ΙΘ' αἰῶνι, γινομένη εἴπερ ποτὲ πολυμερής, πλουσίᾳ καὶ ἠθικῶς ἐλευθέρᾳ, καθίστησιν αὐτὴν κατ' ἐξοχὴν ἡγεμόνα καὶ διδάσκαλον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνευματικῷ τε καὶ πολιτικῷ βίῳ λαῶν καὶ ἀνδρῶν καὶ δίδωσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ αἰῶνος τοῦτου τὴν ἀληθῆ καὶ γνήσιον πνευματικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν αὐτῆς χαρακτῆρα.

Ὁ οὕτω σκιαγραφηθεὶς τῆς Ἱστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος χαρακτὴρ ἀφορᾷ βεβαίως τὸ εὐρωπαϊκὸν αὐτῆς μέρος ἥτοι τὴν ἱστορίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Ἀλλ' ἀκριβῶς εἰς τῶν κυριωτάτων χαρακτήρων τῆς ἱστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εἶναι ὅτι ἐν τούτῳ ἡ ἱστορία τῆς Εὐρώπης εἶναι ἱστορία σύμπαντος τοῦ κόσμου. Ὁ τοιοῦτος δὲ χαρακτὴρ τοῦ αἰῶνος εἶναι εὐρυτέρα ἀνάπτυξις τοῦ χαρακτῆρος, ὃν ἡ εὐρωπαϊκὴ ἱστορία λαμβάνει ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἀκριβῶς ἐκεῖνου ἐνῶ αἰφνης τὸ στάδιον τῆς ἱστορίας διὰ τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων νέων ἡπείρων καὶ μεγάλων θαλασσῶν καὶ διὰ τοῦ ἐντεῦθεν μεγάλως εὐρυνοθέντος ὀρίζοντος τῆς ἀνθρωπίνης κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρηματικότητος λαμβάνει ἄπειρον ἔκτασιν τὸ κέντρον αὐτῆς περιο-

ρίζεται εἰς τὴν μικρὰν Εὐρώπην καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἡπείρου ταύτης καθίσταται κατὰ μικρὸν ἱστορία τοῦ κόσμου. Ἡ τοιαύτη ιδιότης τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας ἔτι μᾶλλον ἀναπτύσσεται καὶ ἰδίως ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ ἐσωτερικοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος. Ἀπὸ τοῦ ΙΕ' μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἡ Εὐρώπη γεωγραφικῶς μόνον ἀπετελεῖ κέντρον τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἀρότου ὁ μέγας μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἀγὼν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην μετάστασιν τοῦ κέντρου τῆς μαχαιβανικῆς Ἀσίας μετηνέχθη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ὅποτε ὁ μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἀγὼν λήγει ὀριστικῶς ὑπὲρ τῆς Εὐρώπης, ἡ Εὐρώπη ὑποκύφασα ἐν τῷ ὅλῳ αὐτῆς εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν βίον καθίσταται κέντρον ἀληθῶς ἱστορικὸν τοῦ ὅλου κόσμου, διότι ἡ ἱστορία αὐτῆς εἶναι ἀκραιφνῶς εὐρωπαϊκὴ διέπουσα καὶ καθοδηγοῦσα τὸν λοιπὸν ἱστορικὸν κόσμον. Ἡ δ' Ἀμερική, ἥτις μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος δὲν ἀπετελεῖ κέντρον ἰδιοῦ ἱστορικοῦ βίου, ἐν τῷ ΙΘ' αἰῶνι κατέστη νέον μέγα κέντρον εὐρωπαϊκοῦ βίου καὶ ὡς πρὸς τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπλῆ ἐπέκτασις τῆς Εὐρώπης ὑπὸ ἐποψιν ἱστορικὴν. Οὕτω ἡ δύναμις τῆς Εὐρώπης, ἡ δύναμις τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ ἄρχει πανταχοῦ τοῦ κόσμου. Ἡ Αὐστράλια καὶ ἡ Ὠκεανία καθίστανται ἱστορικῶς παραρτήματα τῆς Εὐρώπης· ἡ σκοτεινὴ ἡπείρος τῆς Ἀφρικῆς ἡ ἐν ἐλαχίστῳ αὐτῆς ἀνέκαθεν τμήματι ἀναπτύξασα ἴδιον πολιτισμὸν, τὸ δὲ πλεῖστον μείνας ἀπολίτιστος καὶ ἀκατέργαστος βιάζεται νῦν πανταχόθεν ν' ἀνοίγῃ εἰσόδους εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν. Ἡ δὲ γηραιά Ἀσία, ἡ κοιτίς αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ πατρίς τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας, ἡ ἐπὶ μακροὺς μὲν αἰῶνας μόνη κεκτημένη τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ ἱστορικοῦ βίου, ὕστερον δ' οὐχ ἅπαξ κραταιῶς ἀντιπαραταχθεῖσα κατὰ τῆς ἱστορικῆς καθισταμένης Εὐρώπης καὶ τελευταῖον ἐν τῷ ἰδίῳ ταύτης οἴκῳ, ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους, στήσασα τὸν θρόνον αὐτῆς καὶ ἐνταῦθα τὴν ὑστάτην καὶ κραταιοτάτην συνάψασα πάλιν, φαίνεται νῦν βαδίζουσα πρὸς τὸ μοιραῖον αὐτῆς τέλος ὑποκύπτουσα πανταχοῦ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, βιαίως ἢ εἰρηνικῶς, πολιτικῶς ἢ ἠθικῶς, εἰς τὸ ἀναμφισβήτητον κράτος τῆς Εὐρώπης καὶ ζευγνυμένη εἰς τὸ νικηφόρον ἄρμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας. Οὕτω ἐν τῷ ΙΘ' αἰῶνι ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη

εἶναι ἡ δεσποῦσα τοῦ κόσμου ἱστορικὴ δύναμις καὶ ἡ ἱστορία αὐτῆς εἶναι αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, αὐτὴ ἡ παγκόσμιος ἱστορία.

Ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς ἱστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἣν γενικῶς διεγράψαμεν, καταδείκνυσιν ἀρκούντως ὅτι ἡ κατὰ τὸ πλῆτος καὶ τὴν ἐξωτερικὴν χρονικὴν ἔκτασιν μικρὰ αὕτη περίοδος τῆς ἱστορίας ἡ μόλις ἀριθμοῦσα βίον ἱστορικὸν τριῶν γενεῶν εἶναι κατὰ βάθος μεγίστη καὶ πλουσιωτάτη. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ 1815 ἱστορία, ἐξαιρουμένης τῆς περιόδου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐτῆς ἐκφάνσει δὲν παρίστησι τὴν μεγαλοπρεπὴ ἐκείνην ἱστορικὴν εἰκόνα τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ αἰῶνος τῶν ἀμέσως συνεχομένων μετὰ τῆς ἀπὸ τοῦ 1789 ἱστορίας. Οὔτε πλήθος καὶ μεγαλεῖον ἰδεῶν, οὔτε λάμψις καὶ κρότος ἐξωτερικῶν μεγαλουργημάτων ἱστορικῶν πολεμικῶν καὶ πολιτικῶν διὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἀμέσου ἐν τῇ σκηνῇ τῆς ἱστορίας δράσεως αὐτῶν συνταράττουσι τὸν κόσμον συγκινοῦντα μὲν βαθύτατα τὸ αἶσθημα τῆς ἱστορικῆς ἀνθρωπότητος, πληροῦντα δὲ τὴν φαντασίαν διὰ τῶν λαμπροτάτων εἰκόνων καὶ ἀσχολοῦντα τὸ πνεῦμα πρὸς ζητήματα καὶ προβλήματα μέγιστα τοῦ ἱστορικοῦ βίου. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἱστορία ἡ ἀπὸ τοῦ 1815 ὑπὸ τὴν ἥττον λαμπρὰν ἐξωτερικὴν ὄψιν καὶ τὴν ἥττον πολύκροτον ἐξωτερικὴν ἐνέργειαν παρίστησι μείζονα ἔντασιν καὶ ἀνάπτυξιν ἐσωτερικὴν, δι' ἧς αἱ ἰδέαι τοῦ παρελθόντος καὶ τὰ μεγάλα αὐτῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ κόσμῳ ἐπακολουθήματα μεταβάλλονται εἰς πραγματικὰς γονίμους δυνάμεις. Διὰ τοῦτο δὲ ἐλαττωμένη ἴσως, κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ποιητικῆς εἰκόνης, τῆς ἀμέσως προηγηθείσης περιόδου ὑπερέχει ταύτης ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πραγματικοῦ πλούτου καὶ πραγματικοῦ μεγαλείου ἱστορικοῦ. Καὶ ὑπὸ τὴν ἑποψίαν ταύτην ἡ ἱστορία τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἀπὸ τῶν ἐτῶν 1814-15 καὶ ἐντεῦθεν ἐνῶ πρὸς τὸ παρελθὸν κρινομένη φαίνεται αἰονεὶ ἀκρότης καὶ κορύφωμα συμπίπτει τῆς μέχρι τοῦδε ἱστορίας ἀναγκαγοῦσα τὸν ἱστορικὸν βίον εἰς ὑψίστην βαθμίδα ἀναπτύξεως, κρινομένη πρὸς τὸ μέλλον παρίσταται ὡς ἀρχὴ νέας μεγάλης περιόδου ἱστορικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος πλουσιωτάτα προικισμένης διὰ τῶν μεγάλων κεφαλαίων τοῦ παρόντος. Τῆς νέας ταύτης περιόδου τὸ τε ἐξωτερικὸν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν μεγαλεῖον κρύπτεται βεβαίως ἐν τῇ κόλπῳ τοῦ μέλλοντος καὶ μόνον δι' αὐστηρᾶς καὶ βαθείας τοῦ παρόντος μελέτης δύναται νὰ ὑποκύψῃ κατὰ τὸν γενικώτατον αὐτῆς χαρακτῆρα εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἑρευνητοῦ τῆς ἱστο-

ρίας. 'Αλλ' ἡ ἀκριβὴς ὅσον ἔνεστι γνώσις καὶ σπουδαιότερα μελέτη τοῦ παρόντος καθίσταται δυνατὴ καὶ ἐπιτυχὴς διὰ τῆς γνώσεως τοῦ παρελθόντος, διότι ἐν τῷ βάθει τοῦ παρόντος κεῖται πάντοτε τὸ παρελθόν. Καὶ ὑπὸ πᾶσαν μὲν ἐποψιν ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ὑποτίθῃσι γνωστὴν τὴν προτέραν ἱστορίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου. 'Αλλ' ἰδίως ἡ σπουδὴ καὶ μελέτη τῆς ἱστορίας ἡ μὴ ἀποβλέπουσα ἀπλῶς εἰς τὴν ἐκθεσιν σειρᾶς γεγονότων ἐν χρονικῇ μόνον συναφείᾳ ἐκτιθεμένων, ἀλλ' εἰς τὴν νόησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου ὑφ' ἣν ὄψιν καὶ χαρακτῆρα ἐσκιαγραφήσαμεν αὐτὸν ἀνωτέρω ἀπαιτεῖ ἵνα προταχθῇ τῆς ἱστορίας ταύτης περιγραφὴ βραχεῖα καὶ περιεκτικὴ τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς γενέσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς ἀρχῆς καὶ ἀφαιτηρίας τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, παρέχουσα μὲν γενικὴν τινα εἰκόνα τοῦ ὅλου εὐρωπαϊκοῦ βίου, ἐξηγουμένη δὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος κατὰ τὰ κυριώτατα καὶ οὐσιώδη σημεῖα τὰ ἐνοῦντα αὐτὴν πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος, ἀνευ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων καθίσταται κατ' οὐσίαν ἀκατατανόητος ἡ ἱστορία τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

Β'. Γενικὸς χαρακτὴρ καὶ πορεία τῆς ἀναπτύξεως τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

Εὐρωπαϊκὴν ἱστορίαν λέγοντες ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ὄνομα οὐχὶ τοσοῦτον ὑπὸ ἔννοιαν γεωγραφικὴν, ὅσον ὑπὸ ἔννοιαν καθαρῶς ἱστορικὴν ἥτοι τὴν τῆς ἱστορικῆς *ἰδιοφυίας* καὶ τοῦ ἰδιαίτερου χαρακτῆρος τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως. Εὐρωπαϊκὴ ἱστορία κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἀσιατικῆς εἶναι ἡ μετὰ συνειδήσεως τοῦ ἱστορικοῦ βίου προβαίνουσα ἀνάπτυξις τῆς ἀνθρωπότητος. Συνειδήσιν δὲ τοῦ ἱστορικοῦ βίου αὐτῶν κέκτηνται οἱ λαοὶ οἱ ἔχοντες τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ διανοεῖσθαι καὶ πράττειν ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῶν καὶ, ὅσον τὸ τοιοῦτον ἐφικτὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, προσδιορίζειν τὴν πορείαν τῆς ἱστορίας ταύτης. Οὕτω μόνον ὁ ἱστορικὸς βίος οἰκοδομεῖται καὶ ἐποικοδομεῖται συνεχῶς καὶ ἀσφαλῶς καὶ μετὰ ἐσωτερικῆς ἐνότητος πνεύματος καὶ συνειδήσεως μεθ' ὅλας τὰς κατὰ διαφόρους περιόδους καὶ φάσεις τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ ἐπιφαينوμένας ἐξωτερικὰς μεταβολὰς καὶ ποικιλίας τῶν ὤψεων. Ἐν τοιοῦτῳ ἱστορικῷ βίῳ ἡ ἐνότης τοῦ χαρακτῆρος δὲν ὑφίσταται μόνον ἐξωτερικῶς ἐν τῇ φύσει

αὐτῇ τοῦ βίου καὶ ὑπὸ τὸ κράτος ἐξωτερικῶν περιστάσεων, ὡς τοῦτο γίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν δρώντων ἐν τῇ ἱστορίᾳ λαῶν καὶ ἀνθρώπων. Ἡ ἱστορία τῶν ἀσιατικῶν λαῶν ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην στερουμένη παντὸς στοιχείου ἐλευθερίας καὶ αὐτενεργείας στερεῖται παντὸς γνωρίσματος ἀληθοῦς καὶ πραγματικῆς ἱστορίας ἀποτελοῦσα διὰ τοῦ ἐπ' αἰῶνας ἀναπτύχθεντος καὶ αὐξηθέντος ὕλικου πολιτισμοῦ, διὰ τῆς ἐπ' αἰῶνας αὐξηθείσης καὶ ἐνισχυθείσης ὁρμῆς πρὸς τὸν ἱστορικὸν βίον καὶ διὰ τῆς ἐντεῦθεν προερχομένης αἰσθήσεως, ἔστιν ὅπου δ' ἴσως καὶ ἀμυδρὰς τινος συνειδήσεως τοῦ τοιοῦτου βίου οἶνει ὕλικήν τινα προπαρασκευὴν εἰς τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν. Ἡ δὲ πραγματικὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐμφάνισεως τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἡ ἐμφάνισις αὕτη ἔστιν ἡ ἀρχὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας οὐχὶ ἀπλῶς διότι δι' αὐτῆς τὸ κέντρον τῶν μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων μετατίθεται ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλὰ μάλιστα διότι νέα ἀρχεται περίοδος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἱστορία πολιτισμοῦ προάγουσα πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ κύριον ἔχουσα χαρακτῆρα τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος ἀνάπτει καὶ δρᾷ καὶ τὴν ἐντεῦθεν προερχομένην διηγετικὴν πνευματικὴν πρόοδον. Ὑπὸ τὸν ἐσωτερικὸν τοῦτον καὶ οὐσιώδη χαρακτῆρα, οὐχὶ μὲν πάντοτε ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ ἀκμῆς καὶ λαμπρότητος, ἀλλ' ὑπὸ τὸ αὐτὸ γενικώτερον πνεῦμα συνεχῶς καὶ ἀδιαλείπτως διήκει ἡ ἱστορία δι' ὅλων τῶν ἱστορικῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ δι' ἀπασῶν τῶν χρονικῶν περιόδων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας μέχρι τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος. Ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος ἀπέναντι τῆς φύσεως ἐν παντί κλάδῳ καὶ διευθύνει τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἢ παραγαγοῦσα τὴν ἐπιστήμην ἐν γένει καὶ τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ποίησιν, τὰς ὥραίαις τέχνας, τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ πᾶσαν ἐν γένει ἐλευθερὰν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν εἶναι κτῆμα καὶ γνωρίσματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μεταδοθέντα τοῖς ἄλλοις εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς καὶ ἐναντίον πασῶν τῶν ἐξωτερικῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν διατηρήσαντα τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα καὶ ἀξίαν. Μακρὰ περίοδος αἰῶνων χωρίζει τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης τῶν νεωτέρων χρόνων, περίοδος μεγάλων ἱστορικῶν ἐξελίξεων καὶ μεταβολῶν. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ ἐξελίξεις καὶ μεταβολαί, ἡ διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἡ ἐντεῦθεν προελ-

θοῦσα νέα φάσις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατορία καὶ ἡ διὰ ταύτης εἰς τὴν ἱστορίαν ἐμφάνισις νέων, ἀγνώστων ἐν τῇ ἀρχαιο-
τητι, εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ἀποτελοῦσι διαφόρους ὑπὸ διάφορα ἐξωτερικὰ
στοιχεῖα καὶ ἐξωτερικοὺς συνδυασμοὺς ἐσωτερικῶς ἐν ἐνότητι πρὸς ἀλ-
λήλας διατελούσας περιόδους τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ βίου. Ἡ ῥωμαϊκὴ
κοσμοκρατορία ἡ διαδεξαμένη τὴν Μακεδονικὴν εἶναι, οὕτως εἰπεῖν,
οὐ μόνον τοπικῶς καὶ χρονικῶς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς
ἱστορικὴν διάπλασιν καὶ χαρακτῆρα, τὸ κέντρον τῆς τοιαύτης ἐνότη-
τος μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Διὰ
ταύτης ἐνθεν μὲν διὰ τῆς πολιτικῆς ἐπικρατήσεως τῆς Ῥώμης ἐν τῇ
ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς μετεδόθη εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν
Δύσιν, ἐνθεν δὲ διὰ τῆς εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος καθυποτάξεως ἡ
οἰασδῆποτε μετ' αὐτοῦ πολιτικῆς ἢ πνευματικῆς ἐπαφῆς ἐθνῶν καὶ
λαῶν εὐρωπαϊκῶν τῆς δυτικῆς καὶ βορείου Εὐρώπης τὸ πρῶτον ἐν τῷ
ἱστορικῷ κόσμῳ ἐμφανιζομένων ὁ νέος εὐρωπαϊκὸς εἴτε ἑλληνορωμαϊκὸς
πολιτισμὸς τῆς Ῥώμης κατέστη κεφάλαιον ἱστορικοῦ βίου εὐρωπαϊκοῦ
ἐντὸς ὁρίων εὐρυτέρων ὑπὸ τε γεωγραφικὴν καὶ ἐθνογραφικὴν ἐποψιν.
Αὐτὴ ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ δι' αὐτῆς εἰς
τὴν λοιπὴν Εὐρώπην ἥτο ἐν μέρει μὲν αἰτία, ἐν μέρει δὲ ἀποτέλεσμα
τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς διαδόσεως
αὐτοῦ ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ἐν ἄλλοις κυρίᾳ τῆς
ἐπικρατήσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ αἰτία καὶ δύναμις αὐτοῦ ἡθικὴ ἦτο ἡ
καθολικότης, ἥτοι ὁ καθολικὸς παγκόσμιος αὐτοῦ ἐκπολιτιστικὸς χα-
ρακτήρ ἀπῆλλαχμένος πάσης τοπικῆς ἢ ἐθνικῆς (ὡς νοοῦμεν ἡμεῖς
σήμερον) ἐπιρροῆς αὐτοῦ, καὶ ἡ πνευματικὴ ἐλευθερία ἡ αἰτία τοῦ
τοιούτου χαρακτῆρος. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς οὗτος ἡ
χριστιανικὸς εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς πολλὰ προσέλαβεν ἐκ τοῦ ῥωμαϊ-
κοῦ κόσμου, οὐκ ὀλίγην δὲ ἐπ' αὐτὸν ἐν τῇ Δύσει ἤσκησε ῥοπήν καὶ
ὁ ἰδιαιτέρος βίος καὶ χαρακτήρ τῶν ἐθνῶν τῶν δι' αὐτοῦ κληθέντων
εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον. Ἀλλ' ἀκριβῶς ὁ τοιοῦτος συνδυασμὸς καὶ τὸ ἐκ
τοῦ συνδυασμοῦ τούτου προελθὸν ἱστορικὸν καθεστῶς ἀποτελοῦσι τὴν
νέαν φάσιν καὶ τὴν νέαν μεγάλην περίοδον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου.

Ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς κόσμος, οἷος διεμορφώθη κατὰ τὸν καθολικὸν
αὐτοῦ ἐσωτερικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ ἔκτασιν διαι-
ρεῖται εἰς δύο μεγάλα κέντρα καὶ τμήματα· ἐνθεν μὲν τὸν ὑπὸ τὸ
ὄνομα καὶ ἐξωτερικοὺς τινὰς τοῦ ῥωμαϊσμοῦ τύπους ἀκραίφνως ἑλληνι-

κὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς τὸν λαμβάνοντα κατὰ μικρὸν γεωγραφικῶς τε καὶ ἱστορικῶς ὀρισμένην ὑπόστασιν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει· ἔθνην δὲ τὸν ὑπὸ τὸ βαθύτερον πνεῦμα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ βίῳ ἀναπτυχθέντα καὶ διὰ τῶν νέων εὐρωπαϊκῶν λαῶν ὡς νέων ἱστορικῶν στοιχείων ποικίλως μὲν κατὰ τόπους καὶ κατὰ ἔθνη, ἀλλ' ὑπὸ τὸν καθολικὸν χαρακτῆρα τοῦ χριστιανικοῦ ῥωμανισμοῦ ἀναπτυχθέντα ἰδιαίτερον εὐρωπαϊκὸν βίον. Ὁ δυασμὸς οὗτος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου καὶ βίου, ἡ ἰδιαίτερα καὶ ἰδιοφυὴς ἀνάπτυξις ἑκατέρου τῶν τμημάτων καὶ ἡ ἀμοιβαία πρὸς ἀλλήλα σχέσις καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν ὅλον εὐρωπαϊκὸν βίον ἰσχυρῶς ἀσκουμένη ἐπίδρασις ἀποτελοῦσι τὸν κύριον χαρακτῆρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἱστορικοῦ βίου ἐπὶ μακρὰν χιλιετὴ περίοδον τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας τὴν καλουμένην συνήθως μεσαιωνικὴν.

γ'. Ῥωμανικά καὶ γερμανικά ἔθνη.

Τὰ εὐρωπαϊκά ἔθνη τὰ ἀπαρτίζοντα τὸν ἰδιαίτερον, τὸν μὴ ἑλληνικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης ὑπάρχοντες εἰς δύο μεγάλας διαίρεσεις ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς διαφορῆς καταγωγῆς καὶ ὡς πρὸς τὸν διάφορον τρόπον καὶ βαθμὸν τῆς πρὸς τὸν ῥωμαϊκὸν πολιτισμὸν ἐπαφῆς καὶ ἀλληλεπιδράσεως αὐτῶν. Οἱ μὲν τῶν λαῶν τούτων ἀποτελοῦσι τὰ ἔθνη τὰ καλούμενα *λατινικά* ἢ *ῥωμανικά*, οἱ δὲ τὰ ἔθνη τὰ *γερμανικά*. Λατινικά ἢ ῥωμανικά ἔθνη καλοῦνται πλὴν τῶν ἐκρωμαϊσθέντων ἢ ἐκλατινισθέντων λαῶν τῆς Ἰταλίας οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι τῆς Δύσεως, οἵτινες, ὡς οἱ Κέλται τῆς Γαλατίας, οἱ Ἰθηρες καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου, καθυποταχθέντες πρῶτως εἰς τὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν κράτος τῆς Ῥώμης ἐξελατινίσθησαν τὴν γλῶσσαν καὶ *ἐγεννήθησαν* ἐν τῇ ἱστορίᾳ μόνον διὰ τοῦ λατινικοῦ πολιτισμοῦ οὐδὲν διατηρήσαντες ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἰδιοφυίας αὐτῶν εἰμὴ τὸν φυσικὸν δεσμὸν τῆς φυλῆς καὶ τοῦ αἵματος πρὸς τοὺς βαρβάρους αὐτῶν προγόνους. Τούναντίον τὰ γερμανικά ἔθνη δὲν ὑπετάχθησαν πολιτικῶς εἰς τὴν Ῥώμην, δὲν ἐξελατινίσθησαν ὡς οἱ Γαλάται καὶ οἱ Ἰθηρες, ἐν μέρει δὲ καὶ οἱ Βρετταννοὶ τῆς Βρεττανίας, ἀλλὰ διὰ τῶν πολλῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς βαρβαρικῆς καὶ κατ' ὀλίγον γινομένης ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐγκαταστάσεως αὐτῶν κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας μεγάλως ἐπέδρασαν ἐπὶ τὰς μεταβολάς, εἰς ἃς ὑπέκυψε τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐν τῇ Δύσει καὶ αἵτινες ἐπήνεγκον τὴν λεγομένην

κατάλυσιν ἢ πτώσιν τοῦ δυτικοῦ ῥωμανικοῦ κράτους. Τῶν γερμανικῶν τούτων λαῶν οἱ μὲν ἔμειναν διαρκῶς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πατρίδι διατηρήσαντες διὰ τοῦτο οὐ μόνον τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐθνότητα αὐτῶν ἀμιγῆ παντὸς λατινικοῦ στοιχείου καὶ διετήρησαν καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα τὸν δεσμὸν τῆς ἐνότητος πρὸς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν προγόνους οὐ μόνον φυσικῶς ἤτοι διὰ τῆς φυσικῆς συγγενείας τοῦ αἵματος, ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶς ἤτοι διὰ τῆς ἐνότητος τοῦ ἐθνικοῦ βίου καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς τοιαύτης ἐνότητος. Τοιοῦτοι οἱ Γερμανοὶ τῆς νῦν Γερμανίας, Αὐστρίας, Ἑλβετίας, Ὀλλανδίας· τοιοῦτοι δ' ἦσαν μέχρι τινὸς καὶ οἱ ἐν Βρεττανίᾳ τοὺς Κέλτας Βρεττανοὺς ἐξαφανίσαντες Γερμανοὶ Ἀγγλοσάξονες πρὶν ὑποκύψωσιν εἰς τοὺς ἐκ Γαλλίας ἐπελθόντας ἐκλελατινισμένους Νορμανδοὺς καὶ ἀναμιχθῶσι μετὰ τούτων. Ἄλλοι γερμανικοὶ λαοὶ ἐπιδραμόντες εἰς τὰς λατινικὰς ἢ τὰς ὑπὸ ἐκλελατινισμένων λαῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης οἰκουμένης χώρας ὑπέταξαν μὲν ταύτας καὶ ἱδρυσαν ἐν αὐταῖς δυναστείας καὶ κράτη γερμανικά, ὡς οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Βουργούνδιοι ἐν Γαλλίᾳ, Βησιγότθοι ἐν Ἰβηρίᾳ, Οὐστρογότθοι καὶ Λομβάρδοι ἐν Ἰταλίᾳ (τοιοῦτοι δ' ἦσαν καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Θ' μ. Χ. αἰῶνος ἐπιδρομῆς εἰς τὰς διαφόρους τῆς δυτικῆς Εὐρώπης χώρας ποιοῦμενοι νέοι γερμανικοὶ λαοὶ, οἱ σκανδιναυικῆς καταγωγῆς Νορμανδοί, ἀναμιχθέντες ἰδίως μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας). Ἄλλ' ἕνεκεν τῆς ἰσχυρᾶς ἐπαφῆς αὐτῶν πρὸς τοὺς λατινικοὺς πληθυσμοὺς τῶν χωρῶν τούτων, πολλὰ δὲ πλέον ἕνεκα τοῦ ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐπικρατοῦντος λατινικοῦ πολιτισμοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ἐνεργούντος πρὸ πάντων διὰ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας οἱ λαοὶ οὗτοι ἀρωμοιώθησαν τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν βίον πρὸς τοὺς ὑποταχθέντας λαοὺς ἀπολέσαντες πᾶσαν συνειδήσιν φυλετικῆς ἐνότητος πρὸς τοὺς λοιποὺς γερμανικοὺς λαοὺς. Καὶ ὅμως εἰς τὴν ἱστορικὴν διάπλασιν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἰδιοφυίαν τῶν λατινικῶν λαῶν τῶν οὕτω ἀναμιχθέντων μετὰ φυλῶν γερμανικῶν ἰσχυρότατα καὶ γονιμώτατα ἐπέδρασεν ἡ γερμανικὴ κατάκτησις καὶ ὁ γερμανικὸς βίος. Ὑπὸ τὴν ἐποψιν δὲ ταύτην οὐδεὶς λαὸς χριστιανικὸς ἐν τῷ νέῳ εὐρωπαϊκῷ κόσμῳ ἔμεινεν ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ διαπλάσει ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ γερμανικοῦ στοιχείου. Ἀλλὰ ὁμοίον τι κατ' ἀντίστροφον σχέσιν συνέβη τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς τοῖς διατηρήσασιν τὴν γερμανικὴν ἐθνότητα αὐτῶν. Πάντες οὗτοι θάπτον ἢ βράδιον ὑπέκυψαν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανικοῦ ῥω-

μαϊκοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ καὶ διὰ τῆς τοιαύτης ἐπιδράσεως διέπλασαν καὶ ἀπειργάσαντο τὸν ἱστορικὸν αὐτῶν βίον καὶ τὴν ἐθνότητά. Καὶ αὐτοὶ οἱ πολλῶ βραδύτερον τῶν κυρίως γερμανικῶν λαῶν εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν βίον εἰσελθόντες Σκανδιναυοὶ ὑπέκυψαν εἰς τοιαύτην τινὰ ἐπίδρασιν τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ. Ἐν τῷ συνδυασμῷ τούτῳ τοῦ Ῥωμαϊσμοῦ καὶ τοῦ γερμανισμοῦ καὶ ἐν τῇ ἀλληλεπιδράσει τῶν Ῥωμαϊκῶν καὶ τῶν γερμανικῶν λαῶν κεῖται οὐ μόνον ἡ ἀρχὴ τῆς ἐθνότητος τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ κυριώτατος καὶ οὐσιωδέστατος χαρακτὴρ τοῦ νέου εὐρωπαϊκοῦ βίου. Κύριος δὲ μοχλὸς πνευματικὸς δοὺς εἰς τὸν συνδυασμὸν τοῦτον βαθύτερον ἱστορικὸν χαρακτῆρα καὶ πνευματικωτέρας ἱστορικῆς διαπλάσεως δύναμιν εἶνε ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία καὶ ἰδίως ἡ πᾶσαν τὴν ἡθικὴν δύναμιν καὶ τὸ ἱστορικὸν κράτος τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἐν ἑαυτῇ συγκεντρώσασα ἐκκλησία τῆς Ῥώμης καὶ ἡ παπικὴ ἀρχή. Ἡ ἐθνότης πάντων τούτων τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης (μεθ' ὧν πρέπει νὰ συγκαταλέγωνται καὶ οἱ Φιννικῆς καταγωγῆς Οὕγροι καὶ τινες σλαβικοὶ λαοὶ διατελοῦντες εἰς στενὴν ἱστορικὴν ἐπαφὴν πρὸς τοὺς γερμανικοὺς λαοὺς καὶ διὰ τούτων ὑποκύψαντες εἰς τὸ πνευματικὸν κράτος τῆς Ῥώμης) κατὰ τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς σύνθεσιν, ὑπόστασιν, διάπλυσιν καὶ ἐθνικὴν ἀτομικότητα καὶ ἰδιοφυίαν εἶναι δημιουργήμα τῶν μέσων αἰῶνων ἀναπτυχθέν καὶ ὠριμάσαν εἰς τελείαν συνειδησιν ἐθνικῆς ἀτομικότητος κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ μεσαίωνος καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Οὕτω ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀρχαίων κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους τὸ πλεῖστον ἐκλατινισμένων κελτικῶν λαῶν τῆς Γαλατίας μετὰ τοῦ εἰς τὴν χώραν ταύτην εἰσβαλόντος καὶ ἐνταῦθα ἄρξαντος γερμανικοῦ ἔθνους τῶν Φράγκων (ἐν μέρει δὲ καὶ τοῦ τῶν Βουργουνδίων καὶ τῶν Νορμανδῶν) ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ χριστιανικοῦ Ῥωμαϊκοῦ βίου παρήχθη ἐθνικότης κατὰ μὲν τὸ αἷμα ἥτοι τὴν φυλὴν (race) τὸ πλεῖστον γαλατικὴ, κατὰ μέρος δὲ μόνον γερμανικὴ (φραγκικὴ ἢ βουργουνδικὴ ἢ νορμανδική), τὴν γλῶσσαν λατινικὴ (μετ' ὀλίγων φραγκικῶν στοιχείων, ἐτι δὲ ὀλιγωτέρων κελτικῶν, ἐξαιρουμένων, ἐννοεῖται, χωρῶν τινῶν, ἐνθα διετηρήθη ἡ ἀρχαία κελτικὴ γλῶσσα), τὴν δὲ ἐθνότητα (nationalité, οὐχὶ race) ἥτοι τὴν ἐθνικὴν συνειδησιν οὔτε γαλατικὴ, οὔτε γερμανικὴ οὔτε λατινικὴ, ἀλλὰ τὸ ἐκ συνδυασμοῦ πάντων τούτων παραχθέν ἔθνος τὸ ὑφ' ἡμῶν καλούμενον γαλλικὸν κατὰ τὸ

ἀρχαῖον τῶν Γαλατῶν ὄνομα (Galli), ὑπ' αὐτοῦ δὲ τούτου τοῦ ἔθνους Français (ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὀνόματος τῶν *Φράγκων*). Οὕτω παρήχθησαν αἱ ἰθνηρικαὶ ἐθνότητες τῶν Ἰσπανῶν καὶ Πορτογάλλων, οἵτινες τὴν μὲν φυλὴν εἰσὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἀρχαίων Ἰβήρων ἀπόγονοι, ἐν μέρει δὲ τῶν εἰς τὴν Ἰβηρίαν εἰσβαλόντων καὶ ἀρξάντων γερμανικῶν λαῶν, τὴν γλῶσσαν λατῖνοι, τὴν δὲ ἐθνότητα τὰ ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ πάντων παραχθέντα ἔθνη τῶν νῦν Ἰσπανῶν καὶ Πορτογάλλων. Ἐν Ἰταλίᾳ μείζων πάντως διετηρήθη οὐ μόνον ἡ τῆς φυλῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς ἐθνότητος συγγένεια πρὸς τοὺς ἐκρωμαϊσμένους ἢ ἐκλατινισμένους Ἰταλοὺς τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Οὐχ ἦττον καὶ ἡ νῦν ἰταλικὴ ἐθνότης εἶναι κυρίως δημιούργημα τῶν μέσων αἰώνων παραχθὲν ἐκ τῆς ἀναμιξεως καὶ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἐκλατινισμένων κατοίκων τῆς Ἰταλίας μετὰ πολλῶν γερμανικῶν λαῶν (ιδίως Λογγοβαρδίων καὶ Νορμανδῶν) συγχωρευθέντων μετὰ τῶν ἐκλατινισμένων οἰκητόρων τῆς χώρας). Ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἐτήρησε μέχρι τινὸς καθαρὰν τὴν γερμανικὴν αὐτοῦ καταγωγὴν καθόσον οἱ εἰσβαλόντες εἰς τὴν Βρεττανίαν Ἀγγλοὶ ἐξηράνισαν τοὺς ἐν μέρει ἐκλατινισμένους Βρεττανοὺς (ἐκτόστῶν εἰς μεμακρυσμένας ἀπροσίτους ὁρεινὰς χώρας διατηρηθέντων καὶ ἀμιγῶν ἐπὶ μακρὸν πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς μεινάντων βρεττανικῶν λαῶν τῆς Οὐαλλίας καὶ Κορνουαλλίας). Ἀλλ' οἱ γερμανοὶ οὗτοι Ἀγγλοὶ συνεχωνεύθησαν βραδύτερον μετὰ νέου ἔθνους νορμανδικοῦ τῆς Γαλλίας, ἔθνους δηλονότι γερμανικοῦ σκανδιναυικοῦ ἐκγαλλισμένου (κατὰ τὴν ἄνω δοθεῖσαν ἔννοιαν τῆς γαλλικῆς ἐθνότητος). Ἀλλὰ καὶ τῶν λαῶν τῶν μὴ ἀναμιχθέντων μετὰ Λατίνων ἢ μετὰ ἐκλατινισμένων λαῶν, τῶν Γερμανῶν δηλονότι τῆς Γερμανίας καὶ τῶν γερμανικῆς φυλῆς λαῶν τῶν σκανδιναυικῶν χωρῶν ἡ ἐθνότης, μετ' ὅλον τὸ ἀμιγές καὶ τὴν ἀπλότητα τῆς φυλῆς αὐτῶν καὶ τὴν ἐντεῦθεν ὀφισταμένην μείζονα πρὸς τὴν ἀρχικὴν φυλετικὴν καταγωγὴν ἐνότητα, ἐν τῷ μεσαιῶνι κυρίως ἔλαβε γένεσιν καὶ ὑπόστασιν καὶ πραγματικὴν ἱστορικὴν ἀρχήν. Διότι καὶ εἰς τούτων τὴν ἱστορικὴν ἐθνότητα συνετέλεσε πρὸ πάντων ἡ καθόλου ἱστορικὴ ἀνάπτυξις τοῦ καθόλου εὐρωπαϊκοῦ βίου ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω σκιαγραφηθέντα γενικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ ιδίως τὸν τοῦ βαθμηδὸν ἀναπτυχθέντος καὶ ἐξελιχθέντος πολιτικοῦ βίου. Διότι τὰ ἔθνη ἦτοι αἱ ἐθνότητες ὡς στοιχεῖα ἠθικὰ, οὐχὶ φυσικὰ ὥσπερ αἱ φυλαὶ, δημιουργοῦνται ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ δὲν εἶναι ἀπόρροια συνδυασμοῦ ἀπλῶς στοιχείων φυσικῶν, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρὸ πάντων τῆς ἱστορικῆς ζωῆς καὶ

τῆς ιστορικῆς ἀναπτύξεως μεταδιδομένης ἀπὸ τοῦ καθόλου περὶ τὰ ἔθνη ταῦτα κινουμένου ιστορικοῦ κόσμου.

δ' Πολιτικὴ γένεσις τῆς νέας Εὐρώπης ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων ἐξηγῆται μόνον ἡ γενικὴ ἀρχὴ τῆς ιστορικῆς γενέσεως τῶν Ῥωμανικῶν καὶ τῶν Γερμανικῶν ἐθνότητων, αἵτινες ἐν τῇ ἰδιοφυσί αὐτῶν ἀναπτύξαι καὶ ἐκάστη καθ' ἑαυτὴν καὶ σύμπασαι κοινῇ ἀποτελοῦσι τὴν κυριωτάτην δύνάμιν καὶ στοιχεῖον τῆς νέας ιστορίας. Ἀλλ' εἰς τὴν γένεσιν ταύτην συνετέλεσαν πλὴν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων συνδυασμῶν καὶ ἱστορικὰ αἰτία ἐξ αὐτῆς τῆς γενικωτέρας φύσεως καὶ ἀνελιξεως τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης προερχόμενα καὶ μόνον ἐν τῇ ἐξωτερικῇ τῆς τοιαύτης ἀνελιξεως ἐκδηλώσει καὶ παραστήσει καθιστάμενα γνωστὰ καὶ νοητά. Τὴν δὲ ἱστορικὴν ταύτην ἀνέλιξιν δύναται τις ὅσον ἔνεστιν ἀκριβῶς καὶ πιστῶς νὰ παρακολουθήσῃ πρὸ πάντων ἐν τῷ πολιτικῷ συστήματι, ὅπερ ὁ εὐρωπαϊκὸς ἱστορικὸς βίος προσέλαβεν ἐν καθολικωτέρᾳ ἢ μερικωτέρᾳ εἰκόνι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ νέου εὐρωπαϊκοῦ βίου μέχρι τῆς ὀριστικῆς δημιουργίας καὶ διαπλάσεως ἰδιαιτέρων εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ ἐθνῶν. Διότι εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἐθνότητος τῶν λαῶν τούτων οὐδὲν αὐτῷ ἐπέδρασεν ὡς ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κράτους ὡς στοιχείου ἱστορικῆς ἀναπτύξεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν λαῶν τούτων.

Καθ' ὃν χρόνον τὰ διάφορα γερμανικὰ ἔθνη ἐπέδραμον εἰς τὰς χώρας τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἐγκατέστησαν ἐν αὐταῖς, μία μόνη ὑπῆρχεν ἐν τῷ Ῥωμανικῷ κόσμῳ ἀρχὴ καὶ ἰδέα κράτους, ἡ τοῦ παγκοσμίου Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἥτοι αὐτὸ τὸ Ῥωμανικόν κράτος ὡς ἀρχὴ καθολικὴ ἐκπροσωποῦσα τὴν ἰδέαν τῆς πολιτείας ἐν τῇ καθολικότητι αὐτῆς ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὴν πολιτικὴν ἐνότητα πάντων τῶν ὑπὸ μίαν ἀρχὴν, τὴν τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος, ὑπαγομένων λαῶν. Τοιαύτη ἦτο καὶ ἡ πολιτικὴ συνείδησις πάντων τῶν ἐν τῇ δύσει εἰς τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων ὑπαγομένων βαρβάρων λαῶν. Τούναντίον δὲ παρὰ τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς τοῖς ἐπιδραμοῦσιν εἰς τὸ Ῥωμανικόν κράτος οὐδεμία ἐτι εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἰδέα κράτους καὶ πολιτείας ἐν τῷ ἰδίῳ ἑαυτῶν βίῳ.

Οὗτε κράτος οὔτε ἔθνος ἠνωμένον ἀπετέλουν οἱ λαοὶ οὗτοι, ἀλλὰ

φυλάς συνδεομένας πρὸς ἀλλήλας διὰ τῶν φυσικῶν γνωρισμάτων τῆς φυλετικῆς συγγενείας, διὰ τῆς ὁμοιότητος τοῦ βίου καὶ τῆς κοινότητος τῶν κινούντων πρὸς ἐξωτερικὰς ἐπιδρομὰς ἐλατηρίων. Αἱ φυλαὶ αὗται εὐρίσκοντο ἐν τῷ πρώτῳ βαθμῷ τῆς πολιτικῆς ἀναπτύξεως διάγουσαι τὸν συνήθη ἐν τῇ καταστάσει τῆς βαρβαρότητος πολιτικὸν βίον τῆς φυσικῆς δημοκρατίας. Ἡ ἔννοια καὶ ἡ ἰδέα κράτους καὶ πολιτείας ἀμυδρῶς μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτῶν ἔλαβον ὑπόστασιν πρὸ τῆς ἐξωτερικῆς αἵγλης καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Διὰ δὲ τῆς πρὸς τὸ κράτος τοῦτο ἐπαφῆς ἐρρίφθησαν παρ' αὐτοῖς τὰ πρῶτα σπέρματα πολιτικοῦ βίου καὶ πολιτικῆς ἀναπτύξεως. Οἱ πρότερον ἀπλοὶ *γενάρραι* (Chunig, ἢ Kuning ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γερμανικῇ ἐκ τοῦ Ghuni = *γένος*, ἐν τῇ νεωτέρᾳ γερμανικῇ König = βασιλεὺς) ἢ οἱ ἐν καιρῷ τῶν ἐπιδρομῶν ἐκτάκτως χειροτονοῦμενοι *στρατηλάται* (Herzogen· heer ziehen = ἄγειν τὸν στρατόν· ἐντεῦθεν τὸ ὄνομα ἀπεδόθη ἐν τῇ λατινικῇ διὰ τοῦ *dux*, δούξ) ἔδωκαν εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτῶν κύρος καὶ ἱερότητα προσαγορευόμενοι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων *πατρίκιοι*, *ἑπατοὶ* καὶ *στρατηγοὶ* τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Τὸ δὲ τοιοῦτον κύρος καὶ ἡ ἱερότης τῆς ἀρχῆς καὶ αἱ τιμητικαὶ προσωνυμίαι οὐ μόνον διάρκειαν παρείχαν εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτῶν καὶ μονιμότητα, ἀναγκασίαν ἄλλως καὶ φυσικὴν ἀκολουθίαν τῆς διαρκούς καὶ μονίμου ἐγκαταστάσεως αὐτῶν ἐν χώρᾳ ξένη καὶ ἐν μίσῳ λαῶν βίᾳ ὑπαγομένων εἰς τὸ κράτος αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ περιεποιούν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο καὶ ἠθικὴν αἵγλην καὶ δύναμιν πρὸ τῶν ὑπάρχον αὐτῶν. Τοιαύτη ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς νομίμου ἐξουσίας καὶ βασιλείας παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς νέας Εὐρώπης. Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, ἡ ἐξουσία τοῦ ῥωμαίου αὐτοκράτορος καὶ ἡ αἵγλη τοῦ κράτους καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἦσαν διὰ τοὺς βαρβάρους τούτους ἡγεμόνας πηγὴ δυνάμεως ἠθικῆς καὶ κύρους καὶ ἐξουσίας. Ἡ ἠθικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ δύναμις τῆς Ῥώμης κατὰ τοὺς χρόνους ἰδίως τούτους τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς αὐτῆς παρακμῆς ἐνέπνευσε τοῖς βαρβάροις λαοῖς, ὧν πολλοὶ ὑπηρέτουν ὡς μισθοφόροι ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ στρατῷ λαμβάνοντες ἐνίοτε τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα καὶ καθιστάμενοι ἀληθεῖς κυβερνήται τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὰς πρώτας ἰδέας τῆς πολιτείας καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου. Ἄλλ' ἡ περαιτέρω προαγωγὴ καὶ ἐμπέδωσις τοῦ νέου πολιτικοῦ οἰκοδομήματος δὲν ἦτο ἔργον μόνον τῆς ἠθικῆς δυνάμεως τῆς Ῥώμης.

Ἀφ' οὗτου ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 6 μ. Χ. αἰῶνος ἡ Ῥώμη ἔπαυσε τοῦ

νὰ ἦναι ἔδρα ἰδιαίτερου αὐτοκράτορος Ῥωμαίου καὶ μόνον ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο ἢ τοῦλάχιστον εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ θεωρῇται ὑπέρτατος κύριος καὶ δεσπότης σύμπαντος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἢ Ῥώμη δὲν ἦτο πλέον διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως κέντρον πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς δυνάμεως διὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀσκουμένης ἢ μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ συνδεομένης. Ἡ νέα Ῥώμη ἢ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἡ μόνη πολιτικὴ πρωτεύουσα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Οἱ δ' ἐν Ἰταλίᾳ ἄρχοντες βασιλεῖς γερμανικῶν λαῶν, ὡς ὁ Ὀδόακρος ὁ καταλύσας τὴν ἀρχὴν τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ῥωμόλου Αὐγουστύλου καὶ ὁ τῶν Οὐστρογότθων βασιλεὺς Θεοδέριχος, ἀνεγνώριζον τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ ἐν Ἀνατολῇ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ βάρβαροι ἡγεμόνες τῶν ἀποτέρων χωρῶν τῆς Δύσεως ἠσθάνοντο σεβασμὸν τινα καὶ ἠθικὴν ὑποτέλειαν πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλέα. Βασιλεῖς μάλιστα τινες μεγαλειόδοιοι τοῦ Βυζαντίου, ὡς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός, συνέλαβον τὸ σχέδιον νὰ δώσωσιν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἅπασαν τὴν προτέραν πολιτικὴν ἐκτασιν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὑπέταξε τὴν Ἰταλίαν καὶ πᾶσαν τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Ἀφρικῆς καὶ αὐτὴν τὴν Ἰσπανίαν ἐπεχείρησε νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν παροδικαὶ ἐκλάμψεις τῶν τελευταίων ἀντανakλάσεων τῆς ἄλλοτε κοσμοκρατορικῆς αἰγλῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου, αἱ τελευταῖαι ἀντηχήσεις τῶν μεγαλᾶν κοσμοκρατορικῶν παραδόσεων τῶν συνδεομένων μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς. Ἡ ἐν Ἀνατολῇ Ῥωμαϊκῇ βασιλείᾳ δὲν ἠδύνατο νὰ κυριαρχῇ τῆς Δύσεως οὐχὶ μόνον ἐνεκα τῶν πρὸς τοῦτο παρεμβαλλομένων ὕλικῶν δυσχερειῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἐλληνικὴ αὕτη Ἀνατολὴ ἢ διὰ τοῦ ὀνόματος μόνον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τῶν παραδόσεων αὐτοῦ συνδεομένη πρὸς τὴν Δύσιν ἦτο κατὰ βῆθος ξένη καὶ χρόνου προϊόντος κατέστη ἐτι μᾶλλον ξένη πρὸς τὴν Δύσιν. Ἀνέκαθεν ἡ ἐν Ἀνατολῇ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία ὑπὸ τὴν καθόλου ἱστορικὴν αὐτῆς δύναμιν καὶ ἀξίαν οὐδεμίαν ἄλλην σημασίαν εἶχε πραγματικὴν καὶ πρακτικὴν ἢ τὴν πολιτικὴν περισυναγωγὴν καὶ συγκέντρωσιν τοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν ἐπικρατοῦντος καὶ δεσπόζοντος ἐλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν νέαν αὐτοῦ φάσιν. Ἡ πολιτικὴ αὕτη συγκέντρωσις ἐγένετο διὰ τῆς ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς καταλύσεως τῆς ἐκπαλαι καὶ ἰδίως μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἐν τῇ ἐλληνικῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατούσης πολλαπλότητος

τῶν πολιτικῶν κέντρων. Οὕτω ἡ πολιτικὴ ἐνότης τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι ἔργον τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τὸ κύριον καὶ οὐσιώδες στοιχεῖον καὶ γνώρισμα τοῦ ἐκ τῆς καθόλου ῥωμαϊκῆς πολιτικῆς συγκεντρώσεως προκύψαντος ἑλληνικοῦ κράτους, καθόλου δὲ τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἑλληνισμοῦ τῶν μέσων αἰώνων. Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καί-
τοι προῆλθεν ἐκ λόγων πολιτικῶν, διοικητικῶν καὶ στρατηγικῶν συν-
δεομένων μετὰ τῆς καθόλου καταστάσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους,
ὅμως διὰ τῆς ἰδρύσεως ἀνατολικοῦ κράτους ῥωμαϊκοῦ μετὰ πρωτεύου-
σης Κωνσταντινουπόλεως ἐπήνεγκε λειθότως καὶ κατὰ φυσικὴν τῶν
πραγμάτων ἀκολουθίαν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων αὐτοκράτορα καὶ διὰ ῥω-
μαϊκῶν πολιτικῶν, στρατιωτικῶν, διοικητικῶν καὶ ἀστικῶν θεσμῶν
σύστασιν ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ ἐπικρατήσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ
Ἀνατολῇ ἔδωκε τὸν ἰδιαιτέρον χαρακτήρα καὶ ἀπέτέλεσε τὴν ἰδιαι-
τέραν πνευματικὴν δύναμιν τοῦ κράτους τούτου καὶ τοῦ μοναρχικοῦ
αὐτοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐν τῷ χριστιανικῷ ἑλληνικῷ κράτει τῆς Ἀνατο-
λῆς ἡ ῥωμαϊκὴ στρατιωτικὴ μοναρχία τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ ἔχουσα
ἐν Ῥώμῃ ἀρχὴν ἱστορικὴν ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας, συνεδέθη
μετὰ τοῦ ἱεροῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος καὶ τῶν σεπτῶν μοναρχικῶν
παραδόσεων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, αἵτινες νῦν ἐνταῖς ἀπὸ τοῦ μεγά-
λου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἰς τὰς μοναρχικὰς παραδό-
σεις καὶ βασιλικὰς προσωπομίας οἰκείαις καταστάσαις ἑλληνικαῖς χώ-
ραις, ἐγένοντο ἀρχαὶ καὶ παραδόσεις τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ. Καὶ
ὁ ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ προσηγορεύετο ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεὺς
καὶ χριστὸς τοῦ Κυρίου καὶ πιστὸς βασιλεὺς Ῥωμαίων, ὅπερ οὐδὲν
ἄλλο κατ' οὐσίαν ἐσήμαινεν ἢ βασιλεὺς Ἑλλήνων. Διότι ἀκριβῶς διὰ
τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἡ ἀντίθεσις ἡ ὑπάρχουσα με-
ταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κρά-
τους ἡ ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ
τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ λατινικοῦ τῆς Δύσεως ἐλάμβανε πολιτικὴν
ὑπόστασιν διὰ τῆς ἰδρύσεως ἑλληνικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐν Ἀνα-
τολῇ ἢ μᾶλλον διὰ τοῦ πολιτικοῦ χωρισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ τμήματος
τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ. Τὸ Ῥωμαῖος καθίσταται
κατὰ μικρὸν ἀντίθετον τῷ Λατῖνος οὐχὶ ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ τοῦ
κράτους, ἀλλ' ἐν τῇ συνειδήσει καὶ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ.

Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἦτο ἡ πολιτικὴ ἀνάστασις
καὶ ἀνασύστασις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν

διαδόχων αὐτοῦ διὰ τῆς διαδόσεως καὶ ἐπικρατήσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ δημιουργηθεῖσα εὐρυτάτῃ Ἑλλάδι τῆς Ἀνατολῆς ἢ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ, ἥτις ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἐλάβεθαι νέαν ἐσωτερικὴν δύναμιν καὶ ἐνότητα. Κατὰ μικρὸν οἱ αὐτοκράτορες ἢ βασιλεῖς τοῦ νέου τούτου ῥωμαϊκοῦ κράτους οἱ καταγόμενοι οὐχὶ ὡς πρότερον ἐκ τῶν δυτικῶν χωρῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὄντες καὶ καλούμενοι, τούλχιςτὸν ὑπὸ τῶν Λατίνων, *Ἕλληνες* (Graeci· ἰδίως ἀπὸ τοῦ Μαυρικίου τοῦ Καππαδόκου 582-602 μ. Χ. τοῦ κληθέντος πρώτου Ἑλλήνος αὐτοκράτορος, *Mauritius primus Graecus appellatus imperator*) ἀντεπροσώπουν ἐν τῷ κράτει μόνον τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν¹. Ἡ συγχρόνως περίπου γενομένη κατάληψις τῆς ἄνω Ἰταλίας ὑπὸ νέου γερμανικοῦ ἔθνους (τῶν Λογγοβαρδιῶν) καὶ ὁ κατὰ μικρὸν περιορισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους εἰς τὰς κυρίως ἑλληνικὰς χώρας τοῦ μεγάλου μακεδονικοῦ κράτους καὶ εἰς τὴν ἀνάκλιθιν ἑλληνικὴν κάτω Ἰταλίαν, εἴτε δὲ ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοικητικὴ ἐνότης ἢ καταστήσασα τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίαν κέντρον πνευματικόν καὶ ὑπᾶτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν τῆς Ἀνατολῆς ἐπιτίθουν οὕτως εἰπεῖν τὴν σφραγίδα εἰς τὸν ἐντελῆ

¹ Τὸ λέγειν ὅτι «ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία τοσαύτην εἶχεν ἑλληνικὴν συνειδήσιν ὅσην ῥωμαϊκὴν ἢ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους» δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἀκριβοῦς ἀναλογίας τῶν πραγμάτων. Ἀκριβέστερον δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία τοσαύτην εἶχε ῥωμαϊκὴν συνειδήσιν ὅσην καὶ ἡ ἀγία ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Ἀκρότερα τὰ κράτη ἐκαλοῦντο ῥωμαϊκά, ἐνθὺ τὸ μὲν ἦτο γερμανικὸν κατὰ τὴν ἑθνικὴν καταγωγὴν καὶ συνειδήσιν, τὸ δὲ ἑλληνικόν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους οὐ μόνον οὐ ἡγεμόνας, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπᾶκοοι ἐκαλοῦντο Ῥωμαῖοι. Ἀλλὰ ποῖαν ἔννοιαν εἶχε τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν τῇ συνειδήσει τῶν καλούντων ἑαυτοὺς Ῥωμαῖους Ἕλληνας; Οὐχὶ βεβαίως τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκ Λατίνων καταγωγῆς. Τὸ ὄνομα Ῥωμαῖος κατέστη ἑθνικὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀπ' οὗτο τοῦ ὀνόματος Ἑλλήν κατεδικάσθη ἐν τῇ θρησκευτικῇ συνειδήσει. Οὐχὶ τὸ ὄνομα Ῥωμαῖος, οὕτως ἀντεποιοῦντο οἱ Γερμανοὶ καὶ Ἕλληνες αὐτοκράτορες, ἀντιποιοῦνται δὲ νῦν οἱ τὴν γλῶσσαν ἐκλατινισμένοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Δακῶν καὶ τοῦ ἄλλου βαρβαρικοῦ συρφετοῦ τοῦ καταλαβόντος κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα τὰς ἀρχαίας Δακικὰς χώρας, ἀλλὰ τὸ ὄνομα *Γραικοί* τὸ διδόμενον τοῖς Ῥωμαῖοις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων, πολλῶν δὲ πλέον τὸ ὄνομα *Λατῖνοι*, ὅπερ οἱ ἡμέτεροι ἔδιδον τοῖς Φράγκοις, εἶναι δηλωτικόν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ῥωμαίων τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἐθνικὴ συνειδήσις τῶν λαῶν δὲ ἐκδηλοῦται πάντοτε διὰ τῆς ἀρχικῆς σημασίας καὶ χρήσεως τῶν ἑθνικῶν ὀνομάτων· τοῦναντίον δὲ τῶν τοιοῦτων ὀνομάτων μεταπίπτει ἡ σημασία κατὰ τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ κατὰ τὰς ἀξιώσεις καὶ ὑπαγορεύσεις τῆς συνειδήσεως ταύτης. Καὶ σήμερον εἴτι ἄλλο σημαίνει ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τὸ γνήσιον ἱστορικὸν ἑθνικὸν ὄνομα Ῥωμηός παρὰ αὐτὸ τὸ ὑπὸ τῶν λογίων ἀνακταθέν Ἑλλήν;

πολιτικόν, ἠθικόν καὶ πνευματικόν, τὸν ἐσωτερικὸν ἐν γένει καὶ ἐξωτερικὸν χωρισμὸν τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τῆς λατινικῆς καὶ νῦν βαρβάρου γενομένης Δύσεως. Ὡς δὲ τὰ ἐν Ἀνατολῇ γινόμενα ἐδημιουργοῦν νέον κράτος καὶ νέον κόσμον ἐλληνικὸν περιεχόμενον ἐντὸς ὁρίων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐλληνισμοῦ διαγραφομένων καὶ οὕτω χωριζόμενον ἀπὸ τῆς λατινικῆς Δύσεως· οὕτω τὰ ἐν τῇ Δύσει ἀπὸ τοῦ 5' ἰδίως μ. Χ. αἰῶνος συμβαίνοντα, ἡ κατάληψις δηλονότι τῶν πλείστων χωρῶν τῆς Δύσεως ὑπὸ νέων λαῶν βαρβάρων ὑπαχθέντων εἰς τὸ ἠθικὸν κράτος τοῦ λατινισμοῦ καὶ ἡ πτώσις τῆς Ῥώμης ὡς ἰσχυροῦ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ κέντρου, ἐχωρίζον πολιτικῶς καὶ ἠθικῶς τὴν Δύσιν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς δημιουργοῦντα ἐν τῇ Δύσει ταύτῃ πολιτικὸν χάος, εἰς ὃ ἦτο ἀδύνατον νὰ θέσῃ τάξιν καὶ κόσμον ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία. Αὕτη συνεκινῶναι πρὸς τὴν Δύσιν μόνον διὰ τῆς Ἰταλίας, ἥτις ὑπὸ πᾶσαν ἐποψὴν ἀπετέλει ἐπὶ τὸν ἀσθενῆ μετὰξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως δεσμὸν. Ἀλλὰ εἰς τὸν πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ἰταλίας δημιουργούμενον νέον βαρβαρικὸν κόσμον ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν πολιτικὴν δύναμιν καὶ τὸ κύρος αὐτῆς. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐνόςψῃ ὁ τῆς Ῥώμης θρόνος ἔμεινε κενὸς καὶ οἱ βάρβαροι ἡγεμόνες τῆς Δύσεως ἐλέγοντο ἀπλῶς βασιλεῖς τῶν χωρῶν, ὧν ἦρχεν ἕκαστος, ὁ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ καὶ βασιλεὺς ὁ ἔχων τὸ θρόνον αὐτοῦ ἐν Βυζαντίῳ ἐθεωρεῖτο ὁ μόνος νόμιμος κληρονόμος καὶ διάδοχος τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς κοσμοκρατείας Ῥώμης. Τὸ κλέος καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ῥωμαίου τούτου αὐτοκράτορος ἤσκουν τινα ἠθικὴν γοητείαν εἰς τὰ πέρατα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἀπὸ τοῦ βρεττανικοῦ πόρθμοῦ μέχρι Αἰθιοπίας καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ, ἡ δὲ αἴγλη ἢ ἐξαστράπτουσα ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου ἐπέχει τὴν λαμπηδόνα αὐτῆς ἐφ' ἅπασαν τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην καὶ τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ἀλλὰ ἀρχῆς καὶ κυθερνήσεως ἀμέσου ἢ ἐμμέσου τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος πέραν τῶν ὁρίων τῆς νοτίου Ἰταλίας ἢ καὶ τῆς Ῥώμης αὐτῆς οὐδεμία ὑπῆρχε βάσις ἢ ἔδαφος, οὐδεμία ὑπόστασις θετική. Αὐτὴ ἡ Ῥώμη ἀπετέλει πράγματι τὸ ἰσχυρὸν ὄριον τοῦ κράτους. Ἀλλὰ Ῥώμη καὶ Κωνσταντινούπολις, παλαιὰ καὶ νέα Ῥώμη, δύο κέντρα δύο διαφόρων ἱστορικῶν κόσμων, δὲν ἠδύναντο νὰ συνυπάρχωσιν ἐν τῷ αὐτῷ κόσμῳ· οὐδ' ἦτο δυνατόν ἡ Ῥώμη ν' ἀποτελῇ τὴν ἐσχάτην ἐπὶ τῶν ὁρίων τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπαρχιακὴν πόλιν. Ἐδεῖ ν'

ἀποτελέσῃ ὑφ' οἰανδήποτε ὕψιν καὶ δυνάμιν κέντρον νέου κόσμου καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ λάβῃ τὴν ιδιότητα ταύτην.

Ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἠδύνατο νὰ καταστῇ κέντρον πολιτικὸν οὔτε ἠθικὸν τοῦ νέου βαρβαρικοῦ κόσμου τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον ὁ βαρβαρικός οὗτος κόσμος ἀποκεχωρισμένος τοῦ νέου πολιτικοῦ κέντρου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐφαίνετο ἐγκαταλειμμένος εἰς τὰς ἰδίας ἐαυτοῦ τύχας, εὔρεν ἐν ἑαυτῷ καὶ περὶ ἑαυτὸν πολιτικὸν καὶ ἠθικὸν κέντρον. Δύο στοιχεῖα, τὸ μὲν ὅλως φυσικόν, τὸ τῶν βαρβαρικῶν φυλετικῶν πολέμων καὶ κατακτήσεων, τὸ δὲ ὅλως ἠθικόν, τὸ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας βαθμηδὸν ὡς θετικῆς δυνάμεως ἐγχειρομένης ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἱεραρχίᾳ, συνδραμόντα κατὰ διαφόρους διευθύνσεις πρὸς τὸ αὐτὸ τέρμα ἐπήνεγκον τὴν πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ἐνότητα τῆς βαρβαρικῆς Εὐρώπης καὶ ἐδημιούργησαν τὸ τε πολιτικὸν καὶ τὸ ἠθικὸν κέντρον τῆς τοιαύτης ἐνότητος. Οἱ βάρβαροι γερμανικοὶ λαοὶ καὶ ἡγεμόνες οἱ καταλαβόντες τὰς διαφόρους ἐν τῇ Δύσει ἐπαρχίας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, διατελοῦντες ἐν διηνεκεῖ φυλετικῷ πολέμῳ πρὸς τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς ἐν ταῖς γερμανικαῖς χώραις οἰκοῦντας ὁμοφύλους αὐτῶν, ἐπήγαγον, κατὰ τὸν συνῆθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τρόπον τῆς ἰδρύσεως τῶν μεγάλων βαρβαρικῶν κρατῶν, τὸν σχηματισμὸν τοῦ μεγάλου φραγκικοῦ κράτους, ὅπερ κατὰ τὸν ὄγδον μ. Χ. αἰῶνα περιελάμβανε πᾶσας τὰς γαλατικὰς καὶ τὰς γερμανικὰς χώρας. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἰδρύθη καὶ κατὰ μικρὸν ἐφθασεν εἰς τὴν μεγίστην αὐτοῦ ἑκτασιν καὶ δυνάμιν τὸ φραγκικὸν κράτος (500-800 μ. Χ.), ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης ὡς ἠθικὴ δύναμις ἱεραρχικὴ μέγα ἐκτέσατο κράτος ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Φράγκων ὕλικῶς δεσποζομένην Εὐρώπῃ. Ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης ὁ ἀνέκαθεν ὡς ἐπίσκοπος τῆς πρωτεύουσας πόλεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀξίων πρωτεῖά τινα ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ ἐκτέσατο κατὰ μικρὸν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, ἐνθα ὀλίγισταί πλὴν τῆς Ῥώμης, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν, ὑπῆρχον ἀρχαίαι ἐκκλησίαι κεκτημέναι σημασίαν ἱστορικὴν, περιωπὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν δυνάμιν καὶ αἴγλην. Ἡ δ' ὀριστικὴ μετὰθεσις τοῦ θρόνου εἰς Κωνσταντινούπολιν οὐ μόνον δὲν ἐπισκίασε καὶ δὲν ἐμείωσε τὴν τοιαύτην δυνάμιν, ἀλλὰ καὶ μείζονα περιεποίησεν αὐτῇ αἴγλην καὶ γοητείαν. Τοῦτο δὲ διότι ἐν τῇ χηρευούσῃ αὐτοκράτορος καὶ αὐτοκρατορικῆς ἀρχῇ Ῥώμῃ ἡ παπικὴ ἀρχὴ ὑψοῦτο μετὰ νέας λάμψεως περιβαλλομένη καὶ ὡς μόνῃ ἐκπροσω-

ποῦσα τὸ ἠθικὸν καὶ ἱστορικὸν μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης. Αὐτὴ ἡ κατὰ-
 λυσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐν ταῖς ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας χώραις τῆς
 δυτικῆς Εὐρώπης ἡ παραδοῦσα ταύτας εἰς τὸ κράτος τῶν βαρβάρων
 λαῶν νέον ἦνοιγε στάδιον εὐρύτατον εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ πνευμα-
 τικὸν κράτος τῆς Ῥώμης. Διότι ἡ οὕτω δημιουργηθεῖσα κατάστασις
 οὐ μόνον τὰς τέως ἀνεξαρτήτους καὶ ἰδίαν τινα ἱστορικὴν σημασίαν
 καὶ κλέος κεκτημένας ἐκκλησίας (οἷα λ. χ. ἦτον ἡ τῆς Καρχηδό-
 νος) ὑπήγαγεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πάπα, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς
 ὅλως βαρβαρικαῖς χώραις ἐδημιούργησεν ἀπόλυτον ἐκκλησιαστικὸν
 κράτος καὶ κύρος διὰ τὸν ἐν Ῥώμῃ ἄκρον ἀρχιερέα. Χριστιανικὸς
 ἀποστολικὸς ζῆλος καὶ μεγαλοπραγμοσύνη ἡγεμονικὴ καὶ φιλοδοξία
 ἦσαν ἐπίσης ἐλατήρια ἰσχυρὰ κινουῦντα καὶ παρορμῶντα τὴν παπικὴν
 ἀρχὴν εἰς τὸν πρὸς διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν μέσῳ τῶν βαρβά-
 ρων ἀγῶνα. Ἢ εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ μάλιστα τὴν τότε ὀρθόδο-
 ξον καθολικὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης πρόσδοδος τῶν Φράγκων, ἡ διὰ
 τῶν παπικῶν ἱεραποστόλων εἰς τὸν χριστιανισμὸν προαγωγή τῶν
 Ἀγγλων καὶ πλείστων γερμανικῶν λαῶν καὶ ἡ διὰ τῶν ἀποστόλων
 τούτων καὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐν ταῖς βαρβάραις ἰδρυομένων ἐπισκοπῶν
 ἄμεσος ἐξάρτησις τῶν νέων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλη-
 σίας τῆς Ῥώμης, ἐτι δὲ ἡ ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν ἱεραποστόλων καὶ τῶν
 διαδόχων αὐτῶν διδασκούμενη ὑπακοὴ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης ὡς
 πρὸς ὑπέρτατον ἀρχηγόν τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ταῦτα πάντα
 κατέστησαν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν τὸν μὲν Πάπαν
 ὑπέρτατον πνευματικὸν ἄρχοντα τοῦ νέου εὐρωπαϊκοῦ χριστιανικοῦ κό-
 σμου, τὴν δὲ Ῥώμην ὡς φωτεινὸν κέντρον καὶ πρωτεύουσαν τοῦ χρι-
 στιανικοῦ κόσμου καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἤδη ἡ πόλις
 αὕτη ἡ ἐκπεσοῦσα πολιτικῶς μετὰ νέας ὑφ' αὐτὴν αἰγλῆς ἠθικῆς πρὸ τῶν
 ὁμμάτων τῆς βαρβάρου Εὐρώπης καὶ ἐκ τοῦ μέσου τῶν ἐρειπίων τοῦ
 πολιτικῶς πίπτοντος ῥωμαϊκοῦ κράτους ὡς πύργος ὑψηλὸς καὶ οὐρα-
 νομήκης ὑφ' αὐτὸ τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν κράτος τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκ-
 κλησίας.

Καθ' ἃ ἤδη εἵπομεν, ὁ χρόνος, καθ' ὃν ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος
 καθίσταται ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας καθ' ἣν ἄπασαν τὴν δυ-
 τικὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην νέαν παρέχων λαμπηδόνα εἰς τὴν Ῥώ-
 μην ὡς κέντρον καὶ πνευματικὴν πρωτεύουσαν τοῦ χριστιανικοῦ κό-
 σμου, συμπίπτει μετὰ τοῦ χρόνου τῆς εἰς μέγα εὐρωπαϊκὸν κράτος

ὕψωσης τοῦ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἰδρυθέντος μικροῦ ἐν ἀρχῇ κράτους τῆς φραγκικῆς φυλῆς. Αἱ δύο αὗται δυνάμεις, ἡ ἐκκλησιαστικὴ τοῦ Πάπα καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ τῶν Φράγκων, πολλὰ ἔχουσαι τὰ σημεῖα τῆς ἐπαφῆς ἐν τῇ συγχρόνῳ ἀναπτύξει αὐτῶν οὐ μόνον συνηυζήθησαν, ἀλλὰ καὶ συναντελάβοντο ἀλλήλων. Ἡ πνευματικὴ δύναμις τοῦ Πάπα εἶχεν ἀνάγκην τῆς ὕλικῆς ἰσχύος τοῦ στιβαροῦ βραχίονος τῶν Φράγκων ἡγεμόνων. Τὸ φραγκικόν δὲ κράτος καὶ οἱ φράγκοι ἡγεμόνες εἶδοντο τῆς πνευματικῆς δυνάμεως καὶ τῆς πνευματικῆς αἰγλῆς τῆς χριστιανικῆς Ῥώμης, ἵνα εἰς τὸ διὰ τῶν ὅπλων καὶ τῶν ὕλικῶν δυνάμεων αὐτῶν συντελεσθῇ οἰκοδόμημα προστεθῇ ἡ ἡθικὴ δύναμις καὶ τὸ θεῖον κύρος ἀρχῆς ἀγιαζομένης, καθιερουμένης καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ νομίμου καὶ σεβαστῆς καθισταμένης. Ἡ μοναδικὴ αὕτη καὶ ἀξιοσημείωτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ συνδρομὴ περιστάσεων ἀγούσων εἰς σύμπραξιν δύο δυνάμεων, τῆς μὲν ὕλικῆς, τῆς δὲ πνευματικῆς, ἐγένετο ἀκριβῶς ἐν χρόνῳ, καθ' ὃν ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τῆς ἐπαφῆς μεταξύ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ἐπῆλθον περιστάσεις ἰσχυρῶς προάγουσαι τὴν μεταξύ τῶν δύο μνημονευθεισῶν δυνάμεων ἀλληλεγγύην. Ἡ Ἰταλία ἦτο χώρα ἐξαρτωμένη ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους τοῦ ἐδρεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ δὲ Πάπας ὁ ὑπέρτατος ἄρχων τῆς Ἐκκλησίας ἐν ἀπάσῃ τῇ μὴ ἑλληνικῇ Εὐρώπῃ ἦτο ἐν Ἰταλίᾳ ἀπλοῦς ὑπῆκοος τοῦ Ῥωμαίου τούτου αὐτοκράτορος. Ἡ τοιαύτη ἀνώμαλος θέσις οὐδὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπενέγκῃ ῥῆξιν μεταξύ Αὐτοκράτορος καὶ Πάπα, μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, καὶ ν' ἀποσπάσῃ τὴν Ῥώμην ἀπὸ πάσης ἐξ Ἀνατολῆς ἐξαρτήσεως. Ἐλαχίστη νῦν ἀφορμὴ ἢ πρόφασις εἴτε ἐν τῷ χώρῳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἴτε ἐν τῷ τῆς πολιτείας ἡδύνατο νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἐξωτερικὴν ἱστορικὴνπραγμάτωσιν τοῦ ἐν τοῖς πράγμασιν αὐτοῖς ὑπάρχοντος οὕτω βαθέως μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὀριστικοῦ χωρισμοῦ καὶ σχίσματος. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν ὀγδοὸν αἰῶνα ἀρξαμένη περὶ εἰκόνων ἔρις ἤρκασε τοῖς πάπαις Γρηγορίῳ Β' καὶ Γρηγορίῳ Γ' ὡς εὐλογος πρόφασις ἵνα ἀφορίσωσι τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Γ' καὶ νὰ ἐγείρῳσιν εἰς στάσιν κατ' αὐτοῦ τὴν μέσσην Ἰταλίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ περισπώμενος ὑπὸ τῶν ἐν Ἀνατολῇ πραγμάτων, πολεμούμενος δ' ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ὑπὸ τῶν Λογγοβαρδιῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ καθυποτάξῃ τὰς ἀποστάσας ἐπαρχίας τῆς Ἰταλίας. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Πάπας κατώρθωσε νὰ καταστῇ

καὶ πολιτικὸς ἄρχων καὶ κύριος τῶν ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀποσπασθεῖσων ἐπαρχιῶν καὶ τῆς Ῥώμης τῇ συμπράξει τοῦ φραγκικοῦ κράτους (754). Ὁ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κυβερνῶν τὰ τοῦ φραγκικοῦ κράτους Πιπίνος ἦτο, ὡς καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ, πραγματικὸς κυβερνήτης τοῦ κράτους τούτου κατέχων ἐνταῦθα τὴν ὑπὸ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἰδίως εἰς ὑπέρτατον κληρονομικὸν ἀξίωμα τοῦ κράτους μεταστᾶσαν ἀρχὴν τοῦ αὐλάρχου (majordomus). Θέλων δὲ οὗτος πρὸς τῇ πραγματικῇ ἀρχῇ νὰ προσλάβῃ καὶ τὸ ἱερὸν ἠθικὸν κύρος τῆς ἀρχῆς μετὰ τοῦ ὀνόματος τῆς βασιλείας, ἀφαιρῶν ταύτην ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου κατ' ὄνομα νῦν βασιλεύοντος, ἀλλὰ πάντοτε σεβαστοῦ οἰκου τῶν Μερβιγγίων, ἐπραξε τοῦτο διὰ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ Πάπα· ἐννοῶν ὅτι μόνον ἡ τοιαύτη ἐτυμολογία ἡδύνατο ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ νὰ δικαιώσῃ τὴν γενομένην ἀρπαγὴν καὶ νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ νέου βασιλέως. Ἀλλ' ὁ Πάπας ὁ δωρούμενος τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τῷ φράγκῳ ἡγεμόνι ἀντημείβετο λεληθότως διὰ πλουσιωτάτου δωρήματος καὶ εὐεργετήματος ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἡγεμόνος, διότι διὰ τῆς πράξεως ἀκριβῶς ταύτης ἀνεγνωρίζετο ἐμμέσως ὑπὸ τε τοῦ Πιπίνου καὶ ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὡς δοτὴρ καὶ πάροχος πάσης ἐπὶ γῆς ἐξουσίας, ὡς δυνάμενος νὰ καθιερῇ καὶ νὰ χειροτονῇ ἡγεμόνας καὶ ὡς ὑπερτάτη πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ ἀρχὴ ν' ἀπαλλάττῃ τοὺς λαοὺς ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς ἡγεμόνας πίστεως. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ἠθικοῦ τούτου δωρήματος ἔλαβε καὶ ἄμεσον ὑλικὴν ἀμοιβὴν περιφρουροῦσαν τὸ μέγα ἠθικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα. Μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀποστασίαν πιεζόμενος ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῶν Λογγοβαρδιῶν ἡγεμόνων τῶν ἀρχόντων νῦν ἐν τῇ ἄνω καὶ μέσῃ Ἰταλίᾳ ἐπικαλίσσατο κατὰ τούτων τὴν τῶν Φράγκων ἀντίληψιν. Καὶ ὁ Πιπίνος ἀφαιρέσας ἀπὸ τῶν Λογγοβαρδιῶν τὴν περὶ τὴν Ῥώμην χώραν ἔθηκε ταύτην ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ Πάπα. Οὕτω ἐδημιουργήθη πρὸς τῷ μεγάλῳ ἐκκλησιαστικῷ κράτει τοῦ Πάπα ἐν Εὐρώπῃ καὶ τὸ μικρὸν αὐτοῦ πολιτικὸν ἐκκλησιαστικὸν κράτος ἐν Ἰταλίᾳ.

Ὁ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἀποχωρισμὸς καὶ ἀλλοτριώσις τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ Πάπα ἐβάδιζεν ἐκ παραλλήλου τῇ πρὸς τοὺς Φράγκους καὶ τῷ λοιπῷ νέῳ εὐρωπαϊκῷ κόσμῳ στενωτέρᾳ προσεγγίσει καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀποστασία ἐστερέου τὴν μετὰ τοῦ φράγκου βασιλείως συμμαχίαν. Ἀλλ' ἔδει νὰ τελειοποιηθῇ τὸ νέον τοῦτο σύστημα. Ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Δύσις ἐχωρίζοντο ἀπ' ἀλλήλων· ἔδει ἡ Δύσις νὰ ἔχῃ

τὸν ἴδιον αὐτῆς αὐτοκράτορα. Καὶ τίς ἦν ὁ δυνάμενος νὰ ἰδρῦσῃ αὐτοκράτορα συνάροντα τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορι καὶ συγκληρονόμον τῆς Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας ὑπὸ τὴν χριστιανικὴν μάλιστα ὄψιν καὶ φύσιν καὶ ιδιότητα τῆς κοσμοκρατορίας ταύτης καὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος; Ὁ Πάπας ὁ ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τοῦ φράγκου ἡγεμόνος καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ὡς ἔχων τὸ δικαίωμα ν' ἀπονέμῃ ἀρχὴν βασιλικὴν οὐδαμῶς ἐκωλύετο ν' ἀπονείμῃ καὶ ἀρχὴν αὐτοκρατορικὴν συνεπαγομένην δικαίωμα ἐξουσίας ἐφ' ἀπασῶν τῶν ἄλλοτε ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος ὑπαγομένων χωρῶν καὶ ἄλλως δὲ θεωρουμένην ὡς ὑπερτάτην ἀρχὴν σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τοῦ μὴ ὑπαγομένου ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐν Ἀνατολῇ αὐτοκράτορος. Ἡ συμμαχία καὶ ἡ σύμπραξις τοῦ φραγκικοῦ κράτους καὶ τῆς παπικῆς ἀρχῆς εὗρε τὸ κορύφωμα καὶ τὴν κορωνίδα αὐτῆς ἐν τῇ κατὰ τὸ 800 μ. Χ. γενομένῃ ὑπὸ τοῦ Πάπα ἀναρρήσει τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Καρόλου τοῦ μεγάλου, υἱοῦ τοῦ Πιπίνου, ὡς αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης ἢ τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλ' ἐν τῷ γεγονότι τούτῳ ὑπῆρχον καὶ ἄλλα σπουδαιότατα στοιχεῖα περαιτέρω ἱστορικῆς ἀνελίξεως. Διὰ τῆς πράξεως τῆς ἀναρρήσεως ὁ Πάπας ὁ ἀνακηρύξας τὸν ἡγεμόνα τῶν Φράγκων νόμιμον διαδόχον τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ ὑπερτάτον πολιτικὸν ἄροντα συμπάσης τῆς μὴ ἑλληνικῆς Εὐρώπης ἀνεγνωρίζετο αὐτὸς οὗτος κεκτημένος ὑπερτερον ἀξίωμα αὐτοῦ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τοῦ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας δι' αὐτοῦ ἀπονεμομένου. Πρὸς τούτοις διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους χωρίζεται ὁριστικῶς καὶ ἐπισήμως ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, διότι ὁ ἐν Βυζαντίῳ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων καθίσταται πλέον ἀπλοῦς ἰαύτιμος ἄρχων τῷ φράγκῳ αὐτοκράτορι τῆς Δύσεως τῷ ἔχοντι ἐπίσημον ἔδραν τὴν ἀρχαίαν Ῥώμην καὶ δὲν ἔχει μόνος αὐτὸς τὸ ἡθικὸν ἀξίωμα τοῦ διαδόχου τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ πρώτου ἡγεμόνος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Καὶ ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων μεταβολὴ καθίσταται τὸ κυριώτατον αἷτιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χωρισμοῦ ἢ σχίσματος μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ὅπερ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἐν τῷ καθόλου ἱστορικῷ βίῳ τελεσθέντος σχίσματος τῶν δύο τμημάτων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου.

Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ἀνατολῆς, πλὴν ἐλαχίστων παροδικῶν ἐξαιρητικῶν περιστάσεων, δὲν ἀνεγνώρισαν τὸ ἀξίωμα τοῦ δυτικοῦ αὐτο-

κράτορος. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν περαιτέρω πορείαν τῶν πραγμάτων ἐν Εὐρώπῃ τὴν προελθοῦσαν ἐκ τῆς καθιερώσεως τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος. Δι' αὐτῆς ἡ νέα Εὐρώπη ἐξωκειώθη πρὸς τὴν ιδέαν καὶ τὴν ἠθικὴν ἐννοιαν τῆς πολιτείας ὑφ' ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν καὶ ἐξωτερικὴν αἰγλην καθολικοῦ χριστιανικοῦ κράτους, ὑπὸ μὲν τὴν τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος ἐποψιν ἐπανάχουσα τὴν ἀρχαίαν ρωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν, ὑπὸ δὲ τὴν τοῦ παρόντος καθιερούσα τὴν νέαν πολιτικὴν ἐνότητα σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Διὰ τῆς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καθιερωθείσης ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας οὐ μόνον σύμπας ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἐφαίνετο συνενόμενος εἰς πολιτείαν μίαν ὑπὸ τὴν αἰγίδα μιᾶς καθολικῆς Ἐκκλησίας διατελοῦσαν, ἀλλ' ὑφ' αὐτὴν ἠθικῶς καὶ καθηγηιάζετο πᾶσα ἀρχὴ ἡγεμονικὴ νόμιμος θεωρουμένη, ὡς ἀρχὴ θεία καὶ ἱερὰ ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας ἀπορρέουσα καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ κόσμου τάξιν θεμελιούσα καὶ προάχουσα. Διὰ ταῦτα πάντα ἡ εἰς ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν ὑψωσις τοῦ φραγκικοῦ κράτους ἀποτελεῖ σπουδαιότατον σημεῖον ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως τοῦ πολιτικοῦ, τὸ σημεῖον δηλονότι τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς ἀτάκτου καὶ ἀκατεργάστου πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Εὐρώπης τῆς ἐπελθούσης μετὰ τὴν κατάρτησιν τοῦ δυτικοῦ κράτους, εἰς τὴν πολιτικὴν κατάρτησιν καὶ τάξιν, ἥτις ἀναπτυχθεῖσα βαθμηδὸν καὶ τελειοποιηθεῖσα παρήγαγε τὸ νῦν εὐρωπαϊκὸν πολιτικὸν σύστημα.

ε' Ἡ δυτικὴ χριστιανικὴ αὐτοκρατορία τῶν Φράγκων.

Τὸ νέον ρωμαϊκὸν κράτος τὸ ἐρεϊδόμενον ἐπὶ τῆς ὕλικῆς δυνάμεως τοῦ φραγκικοῦ κράτους καὶ τῆς ἠθικῆς ἰσχύος καὶ ἠθικοῦ κύρους τῆς καθολικῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, μεθ' ὅλην τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ αἰγλην ὡς παγκοσμίου χριστιανικοῦ κράτους, ἐστερεῖτο παντελῶς ὡς κράτος καὶ πολιτεία στοιχείων ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ἐνότητος τοιαύτης ὥστε ν' ἀποτελῇ πράγματι κράτος ἐσωτερικῶς ὀργανωμένον. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο μὲν ἠθικῶς ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν ὡς ὁ ὑπέρτατος ἀρχὼν σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου· ἀλλ' ἡ πραγματικὴ ἐξουσία αὐτοῦ καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ ἰδρυτοῦ, τοῦ μεγίστου καὶ ἰσχυροτάτου ἡγεμόνος τῶν Φράγκων Καρόλου τοῦ μεγάλου, ἐξετείνεται μόνον ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ φραγκικοῦ κράτους τοῦ ἐκτεινομένου ἀπὸ

τοῦ βρεττανικοῦ πορθμοῦ καὶ τῆς βορείου θαλάσσης μέχρι τοῦ Ἰθνη-
ρος ποταμοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ τῶν ὁρίων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐν
τῇ κἀτῳ Ἰταλίᾳ, καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ μέχρι τοῦ Ἀλ-
βιος καὶ Ὀδέρα καὶ τῶν ὁρίων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐν Δαλματίᾳ.
Καὶ ἡ πραγματικὴ αὕτη ἀρχὴ ἦτο κυρίως ἀρχὴ καὶ δύναμις τοῦ
φράγκου βασιλείως τοῦ περιβαλλομένου τὴν αἰγλην καὶ τὴν γοητείαν
τοῦ ὀνόματος τοῦ ῥωμαίου αὐτοκράτορος. Καὶ ἐντὸς μὲν τῶν εὐρυτάτων
πάντως τούτων ὁρίων πραγματικότης ἀρχῆς καὶ κράτους φραγκικοῦ
εὐρωπαϊκοῦ καὶ τὸ ἰδεώδες αὐτοκρατορίας χριστιανικῆς καθολικῆς
συνεφώνουν ἐντελῶς πρὸς ἄλληλα· ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τού-
των. Κράτη χριστιανικὰ τῆς Εὐρώπης, τὰ ὅποια ἀνεπτύχθησαν ἄνευ
οὐδεμιᾶς πρὸς τὸ φραγκικὸν κράτος ἐπαφῆς, ὡς ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Σκω-
τία καὶ τὰ βραδύτερον χριστιανικὰ γεγόμενα σκανδιναυικὰ κράτη, εἴτι
δὲ τὰ δι' ἀγώνων διηνεκῶν καὶ κρατερῶν ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν
Ἀράβων τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀνακτῶμενα κράτη τῆς Ἰβηρικῆς χερ-
σονήσου, ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ ἀξιώματι τοῦ Καρόλου καὶ τῶν διαδό-
χων αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἐβλεπον ἢ ἠθικὴν τινα λάμψιν καὶ πρωτεῖον ἢ
πρεσβεῖον τῆς τιμῆς ἐν τοῖς ἡγεμόσι τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Βεβαίως
τὸ φραγκικὸν κράτος ἐντὸς τῶν ὁρίων, ὅπερ ἤδη διεγράψαμεν, περι-
λαμβάνον σύμπασαν τὴν σημερινὴν Γαλλίαν, σχεδὸν δὲ καὶ τὴν Γερ-
μανίαν ὅλην καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας τὸ πλεῖστον, καὶ τῆς
Ἰσπανίας οὐκ ἐλάχιστον μέρος, διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ μόνον ἐκτάσεως
ἀπετέλει πυρῆνα καθολικοῦ χριστιανικοῦ κράτους, δυναμένου νὰ προσ-
αρτήσῃ ἐαυτῷ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως σύμπασαν τὴν λοιπὴν χριστιανικὴν
Εὐρώπην τὴν ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἐξαρτωμένην. Ἀλλ' αὕτη
ἡ ἐσωτερικὴ ἰσχὺς καὶ ἐνότης τοῦ φραγκικοῦ κράτους ἦσαν ἔργα προ-
σωπικὰ καὶ ἐφήμερα τοῦ μεγάλου Καρόλου. Καὶ διὰ τοῦτο μεθ' ὅλα
τὰ ὑπὸ τοῦ μεγάλου τούτου ἡγεμόνος πρὸς ἐσωτερικὴν ἐμπέδωσιν καὶ
σύνταξιν τοῦ κράτους τούτου πραχθέντα, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τα-
χεῖα ἐπῆλθεν ἡ διάλυσις τοῦ κατὰ τὸν ἐσωτερικὸν πραγματικόν (οὐχὶ
τὸν τεχνητὸν τοῦ Καρόλου) ὀργανισμὸν βαρβάρου κράτους, ἣν οὐ-
δαμῶς ἡδύνατο νὰ ἐπίσχω ἡ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος ἠθικὴ
δύναμις. Αἴτιον καὶ στοιχεῖον διαλύσεως ἦτο ἐν ἀρχῇ τὸ φεουδα-
λικὸν σύστημα, ὅπερ ἐνοικοῦν ἐν αὐτῷ τῷ βίῳ τῶν γερμανικῶν
λαῶν ὡς ἀπὸ κατακτῆσεως προελθόν καὶ ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν φυλετι-
κῶν σχέσεων ἐνισχυόμενον ἀντίδρα ἰσχυρῶς κατὰ πάσης ἐσωτερικῆς

διοικητικῆς ἐνότητος καὶ καθίστα τὸ φραγκικὸν κράτος ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Καρόλου ἀπλοῦν ἄθροισμα μεγάλων καὶ μικρῶν φεουδαλικῶν κρατῶν (δουκάτων, μαρκιονιδῶν, κομητιῶν). Τούτων πραγματικοὶ ἄρχοντες καὶ κύριοι ἦσαν οἱ κυβερνῶντες αὐτὰ δοῦκες, μαρκιῶνες, κόμητες, βαρῶνοι, ἱππόται, ἀποτελοῦντες ἐξωτερικὴν μόνον ἀσθενῆ ἐνότητα ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τοῦ ἀνωτάτου φράγκου ἡγεμόνος ἥτοι τοῦ αὐτοκράτορος. Αὐτὸς ὁ Κάρολος, ἵνα περιβάλλῃ μετὰ μείζονος αἰγλῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος καὶ αὐτοκράτορος, εἶχε δημιουργήσει καὶ βασιλικὴν ἐξουσίαν ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴν καταστήσας τοὺς νεωτέρους υἱοὺς αὐτοῦ βασιλεῖς χωρῶν τινων μεγάλων τοῦ κράτους. Ἡ τοιαύτη πολυαρχία μείζονας ἔλαβε διαστάσεις ἐπὶ τῶν ἐγγόνων τοῦ Καρόλου, οἵτινες δι' ἐμφυλίων πολέμων διαμελίσαντες τὸ κράτος ἐδημιούργησαν διάφορα βασίλεια, ὧν οὗτοι κατέστησαν βασιλεῖς. Εἰς τούτων ἐκαλεῖτο αὐτοκράτωρ, ἀλλ' οὗτος ἦτο ὁ οὐχὶ πάντων ἰσχυρότατος, ἐνίοτε δὲ ἦτο καὶ ὁ ἀσθενέστατος, κατὰ τὴν τιμητικὴν προσωνυμίαν τοῦ ἀξιώματος μόνον διαφέρων τῶν ἄλλων. Καὶ διὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ διαδήματος, ὅπερ περιεβάλλετο, ἔσωζε μόνον καὶ διετήρει τὴν *ιδεάν* καὶ τὴν παράδοσιν τὴν αὐτοκρατορικὴν, ἔτι δὲ τὸ σύμβολον τῆς τοῦ κράτους ἐνότητος καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ δεσμοῦ ἐν μέσῳ τῶν κρατῶν τῶν προκυψάντων ἐκ τῆς διαλύσεως ἢ διαιρέσεως τοῦ μεγάλου κράτους τοῦ Καρόλου.

Ἀλλ' ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ταύτῃ διαιρέσει τοῦ κράτους ὑπελάνθανεν ὑπάρχον καὶ ἕτερον στοιχεῖον διαιρέσεως πολιτικῆς διαρκοῦς καὶ δημιουργίας κρατῶν ἰδιαιτέρων. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἦτο τὸ τῆς ἐθνικῆς διαιρέσεως. Τὸ φραγκικὸν κράτος, τοῦ ὁποῖου τὸν πυρῆνα μόνον τῆς δημιουργίας ἀπετέλει τὸ φραγκικὸν ἔθνος, σὺν τῷ χρόνῳ τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ προσέλαβε πλείστα ἔθνη γερμανικὰ καὶ λατινικὰ. Ἐπὶ δὲ τῶν χρόνων τῆς ὑφίστης αὐτοῦ δυνάμεως, ἀκμῆς καὶ μεγίστης ἐκτάσεως, ἐπὶ Πιπίνου καὶ Καρόλου, περιεῖχε λαοὺς πολυωνύμους εἴτε γαλατικῆς ἢ ἐκλατινισμένης γαλατικῆς καταγωγῆς εἴτε γερμανικῆς βαθμηδὸν ἐκλατινιζομένης (ὡς ἦτο ἡ τῶν Φράγκων αὐτῶν καὶ ἡ τῶν Βουργουνδιῶν), εἴτε ἰταλικῆς εἴτε καὶ ἀχραιφνῶς γερμανικῆς. Ἀλλὰ τὸ ἰσχυρότατον στοιχεῖον ἀπετέλουν οἱ ἀχραιφνοὺς καὶ ἀμιγοὺς γερμανικῆς φυλῆς λαοὶ οἱ οἰκοῦντες ἐνθεν καὶ ἐνθεν τοῦ Ῥήνου καὶ τὰς μεταξὺ τοῦ Ῥήνου καὶ Ἀλβίου περίπου χώρας. Τὰ ἔθνη ταῦτα δὲν εἶχον ἔτι δημιουργηθῆ καὶ μορφωθῆ ὡς ἰδιαι ἐθνότητες καὶ δὲν

εἶχον ἔτι λάβει (πλὴν τοῦ καθαρῶς γερμανικοῦ καὶ τούτου ἐν περιωρισμένῳ μέτρῳ) συνειδήσιν ὑπάρξεως ἐθνικῆς, πολλῶ δὲ ὀλιγώτερον τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος. Οὐχ ἦττον πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ἰδιαίτερας ἐθνικῆς ὑποστάσεως, ἀναπτύξεις καὶ ἰδιοφυίας ὑπῆρχον ἐν τοῖς πράγμασιν αὐτοῖς. Ἡ περίφημος σύμβασις τοῦ Βεροδούνου (1843), δι' ἧς τὸ μέγα φραγκικὸν κράτος διεμερίσθη ὀριστικῶς καὶ διηρέθη μεταξύ τῶν ἐγγόνων τοῦ Καρόλου, εἶχεν ἐν τῇ φύσει αὐτῇ τῶν πραγμάτων, οὐχὶ ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν δρώντων, τὰ σπέρματα τῆς δημιουργίας τριῶν ἐθνότητων, αἵτινες προῆλθον βαθμηδὸν ἐκ τῆς ἰδιαίτερας ἐθνικῆς διαπλάσεως καὶ ἰδιοφυίας τῶν τριῶν λαῶν τῶν ἀποτελοῦντων τὸ μέγα φραγκικὸν κράτος ἦτοι τῶν Γερμανῶν, τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀναμιξεως τῶν Φράγκων καὶ τῶν ἐκλατινισμένων Γαλατῶν προκυψάντων Γάλλων (Français): καίτοι οὐδεμίαν τοιαύτην ἐθνικὴν διακρίσιν εἶχον ὑπ' ὅψιν οἱ ἀπλῶς ἐξ ἑλατηρίων φιλαρχίας καὶ φιλοκτημοσύνης ἐλαυνόμενοι αὐτοῦργοι τῆς συνθήκης ἐκείνης. Ὁ πρὸ τῆς εἰρήνης δὲ καὶ συνθήκης ταύτης γενόμενος ὅρκος τῆς συμμαχίας (842) τῆς συνομολογηθείσης μεταξύ τοῦ Καρόλου τοῦ φαλακροῦ, βασιλέως τῶν ἐκείθεν τοῦ Ῥοδανοῦ καὶ Μωσέλλα φραγκολατινικῶν ἢ γαλατολατινικῶν χωρῶν, καὶ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ βασιλέως τῶν πέραν τοῦ Ῥήνου καθαρῶς γερμανικῶν κρατῶν τοῦ φραγκικοῦ κράτους, ὁ ὅρκος τοῦ Στρασβούργου, εἶναι τὸ πρῶτον μνημεῖον τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς γερμανικῆς γλώσσης. Καὶ ἐν τῷ μνημείῳ τούτῳ ἡ περίοδος τῆς γενέσεως τῆς γαλλικῆς γλώσσης διὰ τῆς βαθμιαίας μεταβάσεως ἀπὸ τῆς βαρβάρου ἐν Γαλατίᾳ λατινικῆς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων εἰς τὴν νῦν γαλλικὴν γλῶσσαν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς πρὸς τὴν περίοδον τῆς γενέσεως αὐτοῦ τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους. Καὶ ἡ γερμανικὴ δὲ γλῶσσα τοῦ ὅρκου τοῦ Στρασβούργου ἐπέχει μέσσην τινὰ θέσιν μεταξύ τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ τῆς νεωτέρας γερμανικῆς γλώσσης¹.

¹ Ὁ ὅρκος οὗτος ἐγένετο ὑπὸ τῶν δύο υἱῶν τοῦ αὐτοκράτορος Λουδοβίκου Α' τοῦ Εὐσεβοῦς, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ μεγάλου Καρόλου, τοῦ Λουδοβίκου δηλονότι τοῦ Γερμανοῦ, βασιλέως τῶν πέραν τοῦ Ῥήνου κυρίως γερμανικῶν χωρῶν, καὶ τοῦ Καρόλου τοῦ φαλακροῦ, βασιλέως τῶν πέραν τοῦ Μωσέλλα καὶ τοῦ Ῥοδανοῦ κυρίως Λατινικῶν χωρῶν, συμμαχησάντων πρὸς ἀλλήλους ἐναντίον τοῦ πρεσβυτάτου αὐτῶν ἀδελφοῦ Λοθαρίου Α' τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ δεσπόζοντος πασῶν μεταξύ τῶν κρατῶν τοῦ Λουδοβίκου καὶ τοῦ Καρόλου χωρῶν καὶ τῆς Ἑλβετίας καὶ τῆς Ἰταλίας τῆς φραγκικῆς. Ὁ ὅρκος ἐγένετο ὑπ' ἐκατέρου τῶν ἡγμένων ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν ὑπακόων τοῦ ἑτέρου. Καὶ ὁ μὲν Λουδοβίκος ὤμοσεν ἐν τῇ τότε Γαλλικῇ γλώσσῃ ὡς ἑξῆς.

Pro deo amur et pro christian populo et nostro commun salvament dist di

στ' Τὸ ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους.

Ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ μεγάλου κράτους τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου προέκυψαν διάφορα κράτη καθαρῶς δυναστικά καὶ οἰκογενειακά· τούτων δὲ τὰ δύο ἀπέτελεσαν τοὺς πυρῆνας τῶν κρατῶν τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ὁ αὐτοτελής καὶ ἀνεξέχρητος ἀπ' ἀλλήλων σχηματισμὸς τῶν κρατῶν τούτων καὶ ἡ ἐντελής ἐξέλιξις τοῦ ὀνόματος τοῦ φραγκικοῦ κράτους ἢ μᾶλλον ὁ περιορισμὸς τοῦ ὀνόματος τούτου εἰς τὸ μικρὸν βασιλεῖον τῆς Γαλλίας (*France*, *Frankreich* = κράτος φραγκικόν) συμπίπτει μετὰ τῆς ἐκλείψεως τοῦ οἴκου τοῦ Καρόλου ἐν

en avant, inquat Deus savir et podir me dunat, si salvarì eo cist meon fradre Karlo, et in adjuvha et in cadvuna eosa, si cum om per dreit son fradre salvar dist in lo qui il mi altresi fazet, et ab Luther nul plaid nunquam prendrai, qui, meon vol, cist meon fradre Karlo in damno sit.

Ὁ δὲ τοῦ Καρόλου ὄρκος ἐν τῇ τότε λαλουμένῃ γερμανικῇ γλώσσῃ ἔχει οὕτω.

In Godes Nami ind um tes christianes Folches, ind unsere bedhero Gehaltinissi fon thesemo dage frammorde, so fram so mîr God gewizei indi madh furgibt, so haldt id tesan minan brudher soso mân mit rethu sinan bruder seal, inthîn thaz er mîg soso ma duo, indi mit Lutheren inno kleinin thing ne gegange zhe minam willom ino ce seadhen wêren.

Ἑλληνιστὶ μεθερμηνευόμενος ὁ ὄρκος:

Δι' ἀγάπην Θεοῦ καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν κοινὴν σωτηρίαν ὡς καὶ τὴν τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ, ἀπὸ τοῦ γυν καὶ ἐρεξῆς, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς μοὶ δώσει νὰ νοῦ καὶ νὰ δύνωμαι, θὰ ὑποστηρίξω τὸν ἐμὸν ἀδελφόν Κάρλον (Λουδοβίκον), ἐνταῦθα παρόντα καὶ ἐν παντὶ πράγματι ὡς εἶναι δίκαιον νὰ ὑποστηρίξῃ τις τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὸς τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἐμοῦ πράξει. Καὶ οὐδέποτε μετὰ τοῦ Λουθαρίου ποιήσομαι συνθήκην, ἥτις ὡς ἐκ τῆς ἐμῆς θελήσεως δυνατόν νὰ καταστή ἐπιζήμιος τῷ ἀδελφῷ Καρόλῳ (Λουδοβίκῳ).

Εἰς τοὺς Γάλλους ὑπάρχους τοῦ Καρόλου ἐπεβλήθη ὁ ἑξῆς ὄρκος ἐν τῇ Γαλλικῇ.

Si Lodhuwigs sacrament que son fradre Karlo jurat, conservat, et Karlus meus sendra, de suo part non lo stanit, si io returnar non lint, ne io ne neuls cui eo returnare int poiz in nulla adjudha contra Lodhuwig nunli ivér.

Εἰς δὲ τοὺς Γερμανοὺς τοῦ Λουδοβίκου.

Oba Karl then eid, then er sineno brudher, Ludhuwig gesuor geleistit, in Ludhuwig min herro, then er imo gesuor forbrichit, ob ina ih nes irwanden ne mag, nach ich, nahhero, nah hen then ih es irwenden mag, windhar Karle imo ce follusti ne wirdhit· ἤτοι

Ἐὰν ὁ Λουδοβίκος (Κάρολος) τηρήσῃ τὸν ὄρκον, ὃν ὥμοσε τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Καρόλῳ (Λουδοβίκῳ) καὶ ἂν ὁ Κάρολος (Λουδοβίκος) ὁ κύριός μου, δὲν τηρήσῃ αὐτόν, ἂν δὲν δυνήθῃ νὰ μεταπείσω αὐτόν, οὔτε ἐγὼ οὔτε οὐδεὶς ἄλλος, ὃν ἐγὼ δύνωμαι νὰ πείσω, δώσωμεν αὐτῷ βοήθειάν τινα κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ.

τοῖς διαφόροις τμήμασι τοῦ κράτους, ἐκλιπόντος τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ (875), εἶτα δι' ἐν Γερμανίᾳ (911) καὶ τελευταίον ἐν Γαλίᾳ (987), ἐνθα καὶ μόνον διατηρήθη καὶ τὸ ὄνομα τοῦ φραγκικοῦ ἔθνους καὶ κράτους.

Ἄλλ' ὁ ὀριστικὸς σχηματισμὸς τοῦ γαλλικοῦ καὶ τοῦ γερμανικοῦ κράτους (ἵνα μὴ εἰπῶμεν περὶ τοῦ κράτους τῆς Ἰταλίας, τῆς ἁνω καὶ μέσης, καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν τῶν μὴ ἐχόντων ἰδίαν ἐθνικὴν ὑπόστασιν ἢ ἀπολεισάντων αὐτήν, οἷον τοῦ λοθαριγγικοῦ καὶ τῶν δύο νέων βουργουνδικῶν κρατῶν, πάντων τούτων παραχθέντων βαθμηδὸν ἐκ τῆς διχλύσεως τοῦ φραγκικοῦ κράτους), δὲν ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ οὔτε πολιτικὴν ἀνάπτυξιν καὶ πολιτικὸν βίον κανονικόν οὔτε φυσικὴν τινα ἀπ' ἀλλήλων κατ' ἐθνικὴν διαίρεσιν γινομένην δίκχρισιν τῶν κρατῶν τούτων. Δύο δυνάμεις ἀνθίσταντο καὶ παρεκώλυον τὴν τοιαύτην ἀνάπτυξιν τὴν δυναμένην ἄλλως νὰ ἄγῃ εὐχερῶς εἰς τὸ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι-ἐπικρατοῦν σύστημα συμπολιτείας λαῶν καὶ ἐθνῶν ἐχόντων τὸν αὐτὸν πολιτισμὸν καὶ εἰς τὸν αὐτὸν ἀνηκόντων κύκλον ἱστορικοῦ βίου καὶ ἱστορικοῦ κόσμου. Ἡ μία τῶν δυνάμεων τούτων ἢ ἐκ τῶν κάτω ἐνεργοῦσα ἦτο ἡ φεουδαλικὴ πολυαρχία, ἢ δ' ἐτέρα ἢ ἐκ τῶν ἁνω δεσπόζουσα ἰδέα τῆς καθολικῆς αὐτοκρατορίας ἥτοι τῆς χριστιανικῆς πολιτικῆς ἐνότητος ἐν τῷ καθολικῷ ἀγίῳ ῥωμαϊκῷ κράτει ὡς ἰδεώδεις προτύπων καθολικῆς ἀρχῆς καὶ πολιτείας. Τὸ μὲν πρῶτον τῶν στοιχείων τούτων ἔφερε καὶ χρόνον προϋόντος καθιέρωσεν ἐν Εὐρώπῃ ὁ γερμανικὸς βίος, τὸ δὲ δεύτερον ἢ καθολικὴ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἢ συνδεθείσα μετὰ τῶν παρὰδόσεων τῆς κοσμοκρατορικῆς ἀρχῆς τῶν Ῥωμαίων. Ἐν μέσῳ τῶν δύο τούτων στοιχείων καὶ δυνάμεων κυμαινόμενον ἐπὶ αἰῶνας ἐκρατύνθη τέλος καὶ ἐνεπιδέθη κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας. Ἀλλὰ τὰ πρῶτα φυσικὰ σπέρματα αὐτῆς εἶναι ἐν τῇ διαλύσει τοῦ μεγάλου φραγκικοῦ κράτους καὶ ἐν τῇ διανομῇ αὐτοῦ μεταξὺ διαφόρων ἡγεμονικῶν οἴκων. Ἄλλως τὸ κέντρον τοῦ μεσαιωνικοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης εἶναι ἡ ἀγία αὐτοκρατορία.

Μετὰ τὸν διαμελισμὸν τοῦ φραγκικοῦ κράτους τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ὡς κληρονομία τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου περιῆλθε διαδοχικῶς εἰς πολλοὺς ἡγεμόνας μικροὺς ἢ μεγάλους μικρῶν ἢ μεγάλων ἀρχόντας χωρῶν καὶ ἀνήκοντας ἢ μὴ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καρόλου, ἕως οὗ τῷ 1062 μ. Χ. περιῆλθεν ὀριστικῶς εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γερμα-

νίας. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, πρὶν ἢ ἐτι ἐκλίπη ἐντελῶς ἐν Γαλλίᾳ ὁ τοῦ Καρόλου οἶκος, ὁ ἰσχυρὸς τῆς Γερμανίας βασιλεὺς "Οἶων ὁ Α΄, δούξ τῆς Σαξωνίας, ἐνώσας μετὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ προσωπικῶς, ἦτοι ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ὡς ἡγεμόνος ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν, τὸ βασίλειον τῆς Ἰταλίας (ἦτοι τὸ πρότερον λογγοβαρδικὸν κράτος, ὅπερ καταλύθην ὑπὸ τοῦ Καρόλου εἶχεν ἐνωθῇ προσωπικῶς ὡς ἰδιαίτερα κτῆσις τοῦ Καρόλου μετὰ τοῦ φραγκικοῦ κράτους χωρὶς νὰ προσαρτηθῇ αὐτῷ ὡς ἐπαρχία) καὶ φορέσας τὸ στέμμα τὸ Λογγοβαρδικόν, τὸ καλούμενον σιδηροῦν στέμμα, ἐχρίσθη καὶ ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ Πάπα αὐτοκράτωρ τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὡς πρότερον ὁ Κάρολος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο, καίτοι δὲν ἀπενεμήθη τῷ "Οἶωνι ὡς κληρονομικὸν οὐδ' ὡς συνδεόμενον ἀδιασπάστως μετὰ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ὡς βασιλείως τῶν Γερμανῶν, ὅμως ἐκληρονόμησαν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας οἱ τε ἀνήκοντες καὶ οἱ μὴ εἰς τὸ οἶκον αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἐνότης τοῦ ἀξιώματος τῆς τοῦ Γερμανοῦ βασιλείως καὶ τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος, καίτοι οὐδέποτε ῥητῶς ἐξεδηλώθη οὐδ' ἔλαβεν ἐπίσημον τύπον νομιμότητος, οὐχ ἥττον καθιερωθεῖσα διὰ τοῦ χρόνου κατέστησεν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης τὸ γερμανικὸν βασίλειον, (ὅπερ ἄλλως ἦτο τὸ ἰσχυρότατον τῶν ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ κράτους τοῦ Καρόλου παραχθέντων κρατῶν καὶ μεθ' οὗ διὰ τοῦ προσώπου τοῦ ἡγεμόνος ἦτο συνδεδεμένον τὸ λογγοβαρδικὸν ἢ Ἰταλικὸν κράτος) ὡς τὸ πρῶτον καὶ ἱερώτατον κράτος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Καὶ οἱ ἡγεμόνες τοῦ κράτους τούτου ἐθεωροῦντο νόμιμοι διάδοχοι τοῦ Καρόλου ἐτι δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς τοῦλάχιστον ἐνόει τοῦτο ἡ Ἐκκλησία, δὲν ἦτο κληρονομικόν, ἀλλ' ὑποκειμένον πάντοτε εἰς τὴν ἐγκρισιν καὶ ἀναγνώρισιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Πάπα, παρ' οὗ διὰ τῆς κρίσεως ἐλάμβανεν ἐπίσημως τὸ ἀξίωμα ὁ αὐτοκράτωρ. Ἀλλ' αἰρετὸν ἦτο ἀκριβῶς καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλείως τοῦ γερμανικοῦ κράτους κατὰ τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς εἰθισμένα· ἡ δὲ τοιαύτη ιδιότης μετέβη ὀριστικῶς ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ τῆς Γερμανίας βασιλείως εἰς τὸ τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος, οὐχί τάνάπαλιν. Καὶ ὁ βασιλεὺς ὁ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν *ἐκλεκτῶν ἡγεμόνων* (Kurfürsten) ἐκλεγόμενος ἐθεωρεῖτο καὶ αὐτοκράτωρ καὶ ἂν ἐτι δὲν μετέβαινεν εἰς Ἰταλίαν, ὡς ἐποίουν τοῦτο συνήθως οἱ αὐτοκράτορες, ἵνα περιβληθῶσι τὸ σιδηροῦν στέμμα τῆς Λογγοβαρδίας,

κυρίως δὲ ἵνα χρισθῶσιν ὡς αὐτοκράτορες¹. Ἡ ἐνότης αὐτῇ τῶν δύο ἀξιομαχίων σὺν τῷ χρόνῳ οὕτω ὀριστικῶς καθιερώθη καὶ τοιαύτην ἐκτίσαστο ἰσχύϊ νομιμότητος, ὥστε οὐδεὶς ἡδύνατο νὰ γείνη αὐτοκράτωρ μὴ ὢν βασιλεὺς τῆς Γερμανίας. Καὶ ἐπειδὴ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα εἶχε χαρακτῆρα καθολικόν, προσίτον εἰς οἰονδήποτε χριστιανὸν ἡγεμόνας, ἐπετρέπετο εἰς οἰασδήποτε χριστιανικῆς χώρας τὸν ἡγεμόνα νὰ ἐπιζητήσῃ καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐκλογὴν, ἀλλ' ἐκλεγόμενος (καὶ ἐξελέγετο πάντοτε ὑπὸ Γερμανῶν ἐκλεκτόρων) ἦτο βασιλεὺς τῆς Γερμανίας.

Ὁ τοιοῦτος συνδυασμὸς τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους μετὰ τῆς γερμανικῆς βασιλείας μεγίστην ἐπὶνευγε σύγχυσιν εἰς τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολὴν τοῦ βασιλείως τῆς Γερμανίας, ἐξεμηδένισε δὲ βαθμηδὸν τὴν τῆς γερμανικῆς βασιλείας ἀρχὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐνότητα τῆς Γερμανίας ὡς κράτους ἀπέναντι τῆς ιδέας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, χωρὶς ἐξ ἄλλου νὰ δοθῇ ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ ἐλαχίστη πραγματικὴ ὑπόστασις θετικὴ καὶ διαρκὴς δύναμις εἰς τὸ γερμανικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος. Μάτην ἡγεμόνες τινὲς ὡς ὁ βασιλεὺς Ὁθων Β' καὶ ἰδίως Ὁθων Γ' (ὁ πρὸς μητρὸς ἐγγονος τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ Β' καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Βασιλείου Β' αὐτοκρατόρων τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, κατ' ἀκολουθεῖαν γένος τῶν δύο αὐτοκρατορικῶν οἰκῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως), συνέλαβον τὸ μεγαλοπρεπὲς σχέδιον νὰ κυβερνήσωσι τὴν Γερμανίαν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ῥώμης, ἀσκοῦντες ἐφ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην κύρος ὑπερτάτης πολιτικῆς ἀρχῆς. Μάτην ἄλλοι ἰσχυροὶ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας, ὡς Κορράδος Β', Ἐρρίκος Γ', Φρειδερίκος Α' καὶ Φρειδερίκος Β' ἠγωνίσαντο κρατερῶς ἵνα καταστήσωσι πραγματικὴν τὴν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ Ῥώμην κυριαρχίαν αὐτῶν ἐξαντλοῦντες τὴν Γερμανίαν χάριν πραγματοποιήσεως ἰδανικῶν κατ' οὐσίαν ἀξιώσεων κυριαρχίας. Πολλὰ ἦσαν τὰ ἐπιπροσθούντα τοῖς ἔργοις αὐτῶν κωλύματα.

Καὶ πρῶτον ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀρχὴ προσελθούσα ἐκ τῆς συμμαχίας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους ἢ μᾶλλον τῆς συμπράξεως τοῦ πνευματικοῦ κράτους τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὕλικῆς δυνάμεως τοῦ πολιτικοῦ

¹ Οἱ μὴ μεταβαίνοντες εἰς Ῥώμην, ἵνα χρισθῶσιν ἐνταῦθα, βασιλεῖς τῆς Γερμανίας ἐκαλοῦντο ἀπλῶς βασιλεῖς τῆς Ῥώμης, οὐχὶ αὐτοκράτορες. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ Α' (1493-1519) καὶ οἱ τοιοῦτοι ἐκαλοῦντο αὐτοκράτορες· βασιλεῖς δὲ Ῥώμης ἐκαλεῖτο ὁ ζῶντος ἐτι τοῦ αὐτοκράτορος ἐκλεγόμενος διάδοχος αὐτοῦ.

κράτους ἕνεκα συμπτώσεως τῶν συμφερόντων αὐτῶν, ὡς ἀνωτέρω ἐξετέθη, πρὸς ἀσφαλῆ διατήρησιν αὐτῆς προϋπετίθει τὴν διαρκῆ σύμπνοιαν τῶν δύο ἀρχῶν καὶ τὴν διαρκῆ ἁρμονίαν τῶν συμφερόντων ἀμφοτέρων. Ἄλλως ἐν τῇ ὑπολανθανούσῃ ἀντιθέσει τῶν συμφερόντων τούτων ὑπελάνθανε μέγας ἀγὼν μεταξύ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους, μεταξύ τῆς παπικῆς καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς κοσμοκρατορίας. Ἄλλ' ἡ ἁρμονία τῶν συμφερόντων ἔπαυσεν ἀκριβῶς ὅποτε ἑκατέρω τῶν ἀρχῶν ἐπέτυχε διὰ τῆς ἐτέρας τοῦ ὑφίστου τέρματος τῆς ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων αὐτῆς. Ὁ Πάπας θεμελιώσας στερεῶς τὸ ὑπέρτατον πνευματικὸν κύρος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Εὐρώπην καὶ ἐξασφαλισθεὶς κατὰ παντός ἐξ Ἀνατολῆς καὶ ἐκ τῆς Ἰταλίας αὐτῆς κινδύνου, ἐν τῷ αὐτοκράτορι τῆς Δύσεως ἐβλεπε μᾶλλον ἀντίπαλον καὶ ἀνταγωνιστὴν τοῦ παγκοσμίου αὐτοῦ κράτους, ἐνόσφ οὗτος δὲν ἦτο ἐν πᾶσιν ἀπλοῦν πειθήνιον ὄργανον τῆς παπικῆς ἐξουσίας. Ἄλλα καὶ ὁ τῶν Φράγκων ἢ τῶν Γερμανῶν ἰσχυρὸς κυρίαρχος, καθιερώσας ἅπαξ νομίμως καὶ καθαγιασας διὰ τῆς Ἐκκλησίας τὸ ὑπέρτατον αὐτοῦ κύρος καὶ περιβαλὼν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ διὰ τῆς αἰγλῆς καὶ τῆς γοητείας τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ὑπερτάτου ἡγεμόνος σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἐβλεπε κατὰ μικρὸν ἐν τῷ ὑπερτάτῳ ἀρχηγῷ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιρροὴν ἀνταγωνιστὴν καὶ πολέμιον. Διότι οὗτος μὴ ἀρκούμενος ἀπλῶς εἰς τὸ στηρίζειν καὶ στερεοῦν διὰ τοῦ κύρους τῆς Ἐκκλησίας τὸ ἀξίωμα τοῦ *χριστοῦ* τοῦ Κυρίου καὶ ὑπερτάτου ἄρχοντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου θεωρεῖ αὐτὸν μὲν τὸν αὐτοκράτορα ἀπλοῦν ἐντολέα ἑαυτοῦ, τὸ πολὺ δὲ καὶ ἐπιτροπὸν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, τὴν δὲ αὐτοκρατορικὴν ἀρχὴν καὶ ἀξίωμα ὡς τι *separatior* φῶς, δάνειον τοῦ φωτὸς τοῦ *ἡλίου* τῆς Ἐκκλησίας, τῆς πηγῆς ταύτης πάσης ἐξουσίας καὶ παντός κύρους πνευματικοῦ τε καὶ ἑγκοσμίου. Ἡ ἀποστασία τοῦ Πάπα ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀπονομὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος εἰς τοὺς φράγκους ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἡ ὕλική προστασία τῶν παπῶν ὑπὸ τῶν φράγκων ἡγεμόνων ἐναντίον τῶν Λογγοβαρδίων καὶ ἡ διὰ τῶν ὀπλῶν τῶν φραγκικῶν ἰδρυσις κοσμικῆς παπικῆς ἐξουσίας ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐπὶ μέρους τῆς Ἰταλίας, πᾶσα αὕτη ἡ μεταξύ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς σύμπραξις καὶ ἡ συμμαχία ἐνεῖχεν ἐν ἑαυτῇ λειψιθότα σπέρματα μελλούσης συγκρούσεως μεγάλης. Καὶ ἡ σύγκρουσις αὕτη ἐπελθούσα μεταξύ τῆς παπικῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους

καὶ ἐπὶ αἰῶνας ἐκ διαλειμμάτων διαρκέσασα ἀπέβη τὸ πλεῖστον ἑναντίον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς πρὸς μεγίστην ζημίαν τῆς Γερμανικῆς βασιλείας.

Ἄλλη αἰτία ἐξασθενήσεως τοῦ Γερμανικοῦ κράτους ἕνεκα τοῦ μετὰ τοῦ ἁγίου Ῥωμαϊκοῦ κράτους συνδυασμοῦ ἦτο ἡ διηνεκὴ σύγκρουσις μεταξὺ Ἰταλῶν καὶ Γερμανῶν ἕνεκα τῶν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν κυριαρχικῶν ἀξιώσεων τοῦ αὐτοκράτορος ὡς βασιλέως τοῦ Λογγοβαρδικοῦ κράτους καὶ νομίμου κληρονόμου τοῦ σιδηροῦ στέμματος. Οἱ κάτοικοι τῆς βορείου καὶ τῆς μέσης Ἰταλίας πρωίμως ἀναγεννηθέντες καὶ ἀναπτύχθεντες ἐθνικῶς ἐν τῇ νέᾳ Ἰταλικῇ ἐθνότητι αὐτῶν ἐθεώρουν τοὺς διαδόχους τοῦ μεγάλου Καρόλου καὶ τοῦ Ὁθωνος τοῦ Α' Γερμανοῦς αὐτοκράτορας ὡς βαρβάρους ἐπιδρομῆς καὶ κατακτητῆς. Καὶ τὸ κύρος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν Ἰταλίᾳ μεθ' ὅλας τὰς ἐπὶ τὴν χερσόνησον ἀδιαλείπτους στρατείας γενναίων αὐτοκρατόρων καὶ ἰσχυρῶν αὐτοκρατορικῶν στρατῶν καὶ μεθ' ὅλην τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀρσίσωσιν τῆς πολιτικῆς μερίδος τῶν *Γιβελλίνων*¹. Ἡ Ῥώμη αὐτὴ ἀνέκχεεν ὑπῆρξεν ἰδανικὴ ἀπλῶς πρωτεύουσα τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους μὴ δυναμένη νὰ ἦναι ἔδρα ἐνταυτῷ τοῦ Πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀποτέλεσμα τῶν ἀδιαλείπτων τούτων ἀγώνων ὑπῆρξεν ἔνθεν μὲν ἡ ἐντελὴς πραγματικὴ ἀπαλλαγὴ τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ὁ σχηματισμὸς πολλῶν ἀνεξαρτήτων πολιτειῶν ἐν τῇ ἄνω καὶ μέσῃ Ἰταλίᾳ, ἔνθεν δὲ ἡ μεγάλη χαλάρωσις τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ἐνότητος τῆς Γερμανίας. Ταύτης οἱ βασιλεῖς διὰ τῶν ἀδιαλείπτων αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν στρατειῶν καὶ τῶν πρὸς τὸν

¹ Τὰ ἐν Ἰταλίᾳ πολιτικὰ κόμματα τῶν *Γιβελλίνων* καὶ τῶν *Γουέλφων* ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, καθ' ὃν χρόνον ἡ ἐν Γερμανίᾳ βασιλικὴ καὶ αὐτοκρατορικὴ ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τῶν Ὀχενστάουφεν (*Hohenstaufen*). Τούτων οἱ ὅπαδοι ἐκαλοῦντο ἐν Γερμανίᾳ *Waiblinger* (ἐκ τῆς Σουηβικῆς κόμης *Waiblingen*, ἐνθα διέτριβον οἱ Ὀχενστάουφεν). Ἀντίπαλοι τῶν Ὀχενστάουφεν ἐν Γερμανίᾳ ἦσαν οἱ *Γουέλφοι* (*Welfen*) ἦτοι ὁ ἀρχαῖος δυναστικὸς οἶκος τῶν *Γουέλφων* ὁ ἀμφοτερίτων πρὸς τὸν Ὀχενστάουφενικὸν οἶκον τὴν ἐν Γερμανίᾳ βασιλικὴν ἀρχήν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Γερμανίᾳ ἔμειναν νικηταὶ οἱ Ὀχενστάουφεν καὶ κατ' ἀκολουσίαν ἐξπροσώπουον οὗτοι ἐν Ἰταλίᾳ τὴν Γερμανικὴν ἡγεμονίαν, οἱ ἐν Ἰταλίᾳ ὅπαδοι τῆς Γερμανικῆς ἀρχῆς, τῆς αὐτοκρατορικῆς δηλονότι ἐξουσίας, ἐκλήθησαν *Γιβελλίνοι* (κατὰ παραφθοράν ἐκ τοῦ *Waiblinger*), ἐνῶ οἱ πολέμιοι τοῦ αὐτοκράτορος καὶ σύμμαχοι τοῦ Πάπα ἐκλήθησαν *Γουέλφοι* κατὰ τὸ ὄνομα τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἀντιπάλων τῶν Ὀχενστάουφεν, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης σχέσεως πολιτικῆς πρὸς τοὺς *Γουέλφους* τῆς Γερμανίας.

Πάπαν ἀγώνων καὶ τῶν ἐντεῦθεν προερχομένων ποικίλων περισπασμῶν ἄκοντες ἐγκατέλειπον τὴν Γερμανίαν εἰς τὴν διάκρισιν τῆς φεουδαλικῆς πολυαρχίας τῆς ἐπαγαγούσης βαθμηδὸν τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ γερμανικοῦ κράτους. Εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν δὲ ταύτην συνετέλεσε μάλιστα ἐκείνη ἡ δυναστεία ἡ αὐτοκρατορικὴ, ἥτις ἐπὶ σμικρὸν ἐφαίνετο προσωρισμένη νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἠθικὴν δύναμιν καὶ τὴν αἰγλὴν τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὸ παγκόσμιον κράτος εὐρύτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ φραγκικοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Καρόλου.

ζ'. Ἡ Ἀψβουργικὴ δυναστεία καὶ τὸ ἀψβουργικὸν κράτος.

Ἡ ἐξ Ἑλβετίας καταγομένη μικρὰ καὶ πενιχρὰ δυναστεία τῶν Ἀψβούργων, ἥτις ἐν Γερμανίᾳ ὑψώθησα τῷ 1273 εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχὴν ἔδωκεν εἰς τὸ γερμανικὸν κράτος δύο αὐτοκράτορας τὸν Ῥοδόλφον Α' καὶ τὸν Ἀλβρέχτον Α', ἐπὶ αἵωνα καὶ πλέον ἐστερήθη τῆς ἀρχῆς ταύτης (1311-1428), ἀφοῦ ἐν τούτοις διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς τῶν δύο μνημονευθέντων ἡγεμόνων κατῴρθωσε νὰ θέσῃ τὰς βάσεις μεγάλου οἰκογενειακοῦ ἢ δυναστικοῦ κράτους τοῦ καλουμένου ἀψβουργικοῦ (ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς δυναστείας) ἢ αὐστριακοῦ κράτους (ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ πυρῆνος τοῦ κράτους, ὅστις ἦτον ἡ μαρκιονία καὶ ὕστερον δουκάτον καὶ ἀρχιδουκάτον τῆς Αὐστρίας). Τῷ 1428 ἡ δυναστεία αὕτη λαβοῦσα αὐθις τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα διὰ τοῦ Ἀλβρέχτου Β' διετήρησεν αὐτὸ ἐκτὸς μικροῦ τινος διαλείμματος μέχρι τοῦ ἔτους 1806, τοῦ ἔτους δηλονότι τῆς καταλύσεως τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐκλεγομένων πάντοτε βασιλέων τῆς Γερμανίας τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ ἡγεμόνων τοῦ δυναστικοῦ τούτου κράτους. Καθ' ὅλον δὲ τὸ μακρὸν τοῦτο χρονικὸν διάστημα τοσοῦτον στενωῶς ἠνώθη τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα μετὰ τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου, ὥστε ἡ ὑπὸ τῶν ἐκλεκτόρων ἐκλογὴ τοῦ ἡγεμόνος, ἐξαιρέσει μιᾶς μόνης περιστάσεως, κατέστη ἀπλοῦς τύπος, ἀφοῦ μάλιστα οἱ ἀψβούργιοι αὐτοκράτορες, ἵνα διευκολύνωσι τὴν ἐκλογὴν τῶν κληρονόμων αὐτῶν, ζῶντες ἔτι ἐνήργουν τὴν τοιαύτην ἐκλογὴν ἀναγορεύοντες τοὺς οὕτω ἐκλεγομένους διαδόχους αὐτῶν βασιλεῖς τῆς Ῥώμης, καὶ ἡ προσωνομία αὕτη ἐσήμαινεν οὕτω τὸν ἐπί-

δοξον διάδοχον τοῦ αὐτοκράτορος. Κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν οἱ ἀψβουργοὶ ἤνωσαν διαρκῶς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα μετὰ τοῦ οἰκου αὐτῶν, σπουδαία καὶ ὀριστικὴ ἀρχεται τροπὴ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Γερμανίας καὶ εἰς τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ Ῥώμην.

Οἱ Ἀψβουργοὶ περὶ τῆς αὐξήσεως μόνον τοῦ οἰκογενειακοῦ αὐτῶν κράτους φροτίζοντες ἀπέστησαν πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἰταλίας καὶ ἀπέφυγον πᾶσαν ἔριν πρὸς τὸν Πάπαν, ἐξαιρουμένης μόνον τῆς βασιλείας τοῦ Καρόλου Ε' (1521). Ἐπίσης δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν Γερμανίᾳ πραγμάτων ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ δυναστικοῦ αὐτῶν κράτους μικρὸν ἐφρόντιζον οἱ Ἀψβουργοὶ θεωροῦντες τὸ γερμανικὸν κράτος οὐχὶ σκοπὸν, ἀλλὰ μέσον τῆς αὐξήσεως καὶ κραταιώσεως τοῦ ἰδίου αὐτῶν κράτους. Οὕτω δὲ κατ' ὄνομα μένον διετέλουν ὑπέρτατοι ἄρχοντες καὶ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας, ἥτις οὕτω κατὰ μικρὸν κατέστη σύμπλεγμα πλήθους μικρῶν ἀνεξαρτήτων κρατῶν. Ἐξάίρεσιν μεγάλῃν τοῦ κανόνος τούτου ἀποτελεῖ μόνον ἡ βασιλεία τοῦ Καρόλου Ε'.

Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15' αἰῶνος ἡ δυναστεία τῶν Ἀψβουργῶν ἡ αὐξηθεῖσα τὸ πλεῖστον διὰ συνοικισίων (*tu felix Austria connubiis!*), μέγα καὶ εὐρύτατον ἐκτίσατο κράτος ἀρῶν εἰς τὰς ἀψβουργικὰς κτήσεις, αἵτινες κατὰ τὸν 15' αἰῶνα περιελάμβανον μόνον τὸ ἀρχιδουκάτον τῆς Αὐστρίας καὶ τὰς νοτίως ἐκτεινομένας χώρας τῆς Στεαρίας, Καρινθίας καὶ Καρινόλης, προσετέθησαν διὰ συνοικισίων καὶ κληρονομίων μέρος τῆς Βουργουνδίας, τὸ Βέλγιον καὶ ἡ Ὁλλανδία, τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως μετὰ τῆς Σικελίας καὶ Σαρδούς, τὸ Ἰσπανικὸν βασίλειον μεθ' ὧν τῶν ἀχανῶν ὑπερωκεανείων κτήσεων αὐτοῦ, βραδύτερον δὲ ἡ Οὐγγαρία καὶ ἡ Βοημία. Ὁ τοιοῦτου ἀχανοῦς δυναστικοῦ κράτους ἄρχων Κάρολος Ε' ὡς ἀψβουργος ἐθεώρει εὐλόγως τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ὅπερ καὶ ἄλλως οἱ Ἀψβουργοὶ ἤξιουν ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς λαμπρὰν κορωνίδα καὶ σύμβολον ἱερὸν τῆς παγκοσμίου αὐτοῦ ἀρχῆς. Καὶ οὕτω ὁ εὐρωπαϊκὸς κόσμος παρσκευάζετο εἰς θέαμα μεγαλείου κράτους καὶ ἡγεμόνος ὑπερτερουντος καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ μεγάλου Καρόλου κατὰ τὸ μέγεθος τῆς δυναστείας αὐτοῦ. Μάτην ἀντετάχθη ὁ ἱπποτικὸς βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος Α' κατὰ τῆς συνενώσεως τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος μετὰ τῆς δυναστικῆς ἀρχῆς τοῦ Καρόλου ἐπιζητήσας δι' αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ γερμανὸς τὸ γένος Κάρολος προετιμήθη ὑπὸ τῶν ἐκλεκτόρων ἀντί

τοῦ Γάλλου βασιλέως καὶ ὁ Κάρολος ἐγένετο αὐτοκράτωρ, πέμπτος μεταξὺ τῶν Καρόλων. Καὶ ὁμως καὶ αὐτὴ ἡ τεραστία καὶ φοβερὰ δυναστικὴ δύναμις τοῦ Καρόλου Ε' παροδικὴν μόνον περιῆψε δύναμιν καὶ αἶγλην ἐξωτερικὴν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Οὔτε ἡ Γερμανία ἠνώθη ἐσωτερικῶς ἰσχυρότερον, οὔτε αἱ ἐπὶ τοσαύτην ἔκτασιν διεσκιεδασμέναι κτήσεις τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου ἀπετέλουν ἐσωτερικὴν πρὸς ἀλλήλας ἐνότητα. Οἱ ὑπερήφανοι Ἰσπανοὶ ἐτίμων τὸν Κάρολον ἀπλῶς ὡς βασιλέα τῆς Ἰσπανίας οὐδένα ἄλλως αἰσθανόμενοι δεσμὸν ἠθικὸν πρὸς τὸ γερμανικὸν κράτος, οὐδ' ἀνεχόμενοι ν' ἀποτελῇ ἡ Ἰσπανία μετὰ τῶν ἀχανῶν αὐτῆς ἀποικιῶν παράρτημα τοῦ γερμανικοῦ κράτους. Αὐταὶ αἱ τέως τμήματα τοῦ γερμανικοῦ κράτους ἀποτελοῦσαι χώραι τοῦ Βελγίου καὶ τῆς Ὁλλανδίας ἀκριβῶς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Καρόλου ὡς δυναστικαὶ κτήσεις τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου ἀπεσπάσθησαν ὀριστικῶς τῆς Γερμανίας. Ἐν Ἰταλίᾳ τὸ βασιλεῖον τῆς Νεαπόλεως καὶ ἡ Σικελία ἀπετέλουν κτήσεις Ἰσπανικὰς, μόνον δὲ τὸ δουκάτον τοῦ Μεδιολάνου ἐθεωρεῖτο, καθὼς ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ἄλλοτε λογγοβαρδικοῦ βασιλείου, ὡς φέουδον αὐτοκρατορικόν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἦν μῆλον ἐριδος μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἡ μεγάλη δύναμις ἡ ἀντιτασσόμενη κατὰ τῆς καθολικῆς μοναρχίας τῶν Ἀψβούργων καὶ καταπολεμουσα ἐπισήμως τὴν ἀψβουργικὴν δυναστείαν, ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, ἦτο ἡ Γαλλία ἡ ἐκ τῆς μικρότητος καὶ ἀσθενείας τῶν προηγουμένων αἰώνων νῦν εἰς μέγα κράτος ὑψωθείσα αὕτη δύναμις. Ἡ ἰσχυρὰ τότε γαλλικὴ βασιλεία ἔχουσα τὴν ἰσχύν αὐτῆς ἐν τῇ ἐσωτερικῇ πολιτικῇ καὶ ἐθνικῇ ἐνότητι τῆς Γαλλίας τῇ δὲ αἰώνων ἤδη ἰσχυρῶς ἀναπτυχθεῖσα καὶ ἀποτελούσῃ νῦν ἀληθὴ ἠθικὴν δύναμιν ἔθετο νῦν ὡς κυριωτάτην βᾶσιν τῆς πολιτικῆς αὐτῆς καθόλου μὲν τὴν διάσπασιν τῆς δυνάμεως τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου, ἰδίᾳ δὲ τὴν καταπολέμησιν τοῦ ἐν Γερμανίᾳ κράτους αὐτῆς, ἀγωνιζομένη παντὶ τρόπῳ νὰ κωλύσῃ τὴν ἐμπέδωσιν καὶ παχίωσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητος τῆς Γερμανίας ὑπὸ μίαν οἰανδῆποτε δυναστείαν. Πόλεμοι μεγάλοι μεταξὺ Γαλλίας καὶ τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου κατὰ μικρὰ διαλείμματα ἐπαναλαμβανόμενοι καὶ πεισματωδέστατα διεξαχθέντες πληροῦσι τὴν ἱστορίαν τοῦ Φραγκίσκου καὶ Καρόλου καὶ τῶν διαδόχων αὐτῶν. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἐπῆλθον μεταβολαὶ καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ πνευματικῷ βίῳ τῆς Γερμανίας προάγουσαι τὴν ἐσωτερικὴν διάσπασιν τοῦ γερμανικοῦ κρά-

τους καὶ ὑποσκάπτουσαι τὴν δύναμιν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Προτεσταντισμοῦ καθιερωθεῖσα πολλοχρὺ τῆς Γερμανίας ἐπὶ τοῦ Καρόλου Ε' θρησκευτικὴ μεταρρυθμίσις ἐπήνεγκεν οὐ μόνον ἐσωτερικὴν θρησκευτικὴν διαίρεσιν καὶ θρησκευτικούς πολέμους, ἀλλὰ διὰ τῶν διαιρέσεων καὶ τῶν θρησκευτικῶν τούτων πολέμων, τῶν ὑπὸ τῆς Γαλλίας ὑποθαλαπομένων, ἐνθεν μὲν ὑπὸ τῶν προτεσταντῶν ἡγεμόνων τῆς βορείου ἰδίως Γερμανίας κατεπολεμήθη ἡ δύναμις τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ ὑπὲρ τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος ἀγωνιζομένου, ἐνθεν δὲ ἡ Γερμανία διαίρεθεῖσα θρησκευτικῶς εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα ἡγεμόνων καὶ λαῶν διεσπάσθη καὶ πολιτικῶς. Αὐτὸ τὸ σχῆμα τὸ θρησκευτικὸν τὸ καταργοῦν τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν καθολικότητα τοῦ κράτους αὐτῆς ἐπληττεν ἐμμέσως αὐτὴν τὴν ἠθικὴν ἀρχὴν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς στηριζομένης ἐπὶ τῆς ἐνότητος τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης. Καὶ ὅμως καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας κατεπολέμει πολιτικῶς τὸ κράτος καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Καρόλου ἐν Ἰταλίᾳ, βλέπων ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ δυνάμει τοῦ Καρόλου ἀναγεννωμένην τὴν δύναμιν ἐκείνην τῆς αὐτοκρατορίας, ἣτις ἦτο αἰτία διηνεκῶν συγκρούσεων μεταξὺ τῆς παπικῆς καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς. Οὐδέποτε ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀρχὴ ἐφάνετο μετὰ τοιαύτης ὑλικῆς ἰσχύος καὶ ἠθικῆς δυνάμεως καὶ αἰγλης περιβαλλομένη, μεθ' οἷας ἐπὶ τοῦ Καρόλου Ε'. Καὶ ὅμως οὐδέποτε κατεπολεμήθη αὕτη σφοδρότερον ἢ ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπολέμει ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τῶν μικρῶν αὐτοῦ δυναστειῶν καὶ πολιτειῶν καὶ ὁ Πάπας συνέπραττε τοῖς πολεμίοις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐδίδεν ἀφορμὴν τῷ αὐτοκράτορι ἵνα ἐπέλθῃ πολέμιος κατὰ τῆς ἀγίας πόλεως καὶ πολιορκήσῃ καὶ ἐκπορθήσῃ αὐτὴν καὶ παραδώσῃ πρὸς λεηλασίαν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ. Ὁ αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἐπολέμει ἐναντίον τῶν Προτεσταντῶν τῆς Γερμανίας, ἵνα ἐπαναγάγῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα, καὶ εὗρισκεν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης ἀντίστασιν ἐκ μέρους τοῦ Πάπα, ἵνα μὴ κατ' ἐπίφασιν κἄν ὁ αὐτοκράτωρ καταστῇ ὑπέρτατος διλλακτικῆς καὶ διαρρυθμιστῆς τῶν πραγμάτων τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ὅμως ἐξ ἄλλου ἡ Γαλλία προσερχομένη δῆθεν εἰς βοήθειαν τῶν προτεσταντῶν ἡγεμόνων τῶν πολεμουμένων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος προσήρτα γερμανικὰς χώρας εἰς τὸ κράτος αὐτῆς καὶ τὸ μὲν διμε-

λιζε πρὸς ἴδιον ὄφελος τὴν Γερμανίαν, τὸ δὲ ὑπέθαλπε τὴν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν τῆς χώρας καὶ τὴν διαιωνίσιν τῆς διαιρέσεως ταύτης.

Τῆς Γαλλίας ἡ πολιτικὴ ἀπέναντι τῆς Γερμανίας καὶ τοῦ ἀγίου ρωμαϊκοῦ κράτους καθωρίσθη σαφῶς καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον ἡ μεγάλη ἀψβουργικὴ δυναστικὴ μοναρχία συνδεθεῖσα μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος ἐφαίνετο ἐργαζομένη πρὸς ἀνίδρυσιν τοῦ μεγάλου εὐρωπαϊκοῦ κράτους τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Ἡ πολιτικὴ αὕτη, οἷα καθιερώθη πράγματι ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου Α' καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἑρρίκου Β' καὶ ἐφηρμόσθη πιστῶς ὑπὸ τῶν Γάλλων βασιλέων καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, πλὴν ἐλαχίστων παροδικῶν καὶ μεμονωμένων ἐξαιρέσεων, συνίστατο εἰς τὴν ἐξασθένεισιν τῆς ἀψβουργικῆς δυναστείας πανταχοῦ μὲν, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐν Γερμανίᾳ. Διὰ τῆς ἐξασθενώσεως τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου ἐν Γερμανίᾳ ἐσκοπεῖτο κυρίως ἡ παρακώλυσις πάσης πολιτικῆς ἐνότητος τῆς χώρας ταύτης καὶ ἡ παρακώλυσις αὕτη ἰθεωρεῖτο ὁρος ἀπαραίτητος τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἀσφαλείας τοῦ γαλλικοῦ κράτους καὶ τῆς γαλλικῆς ἐπικρατήσεως ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ πολιτικὴ διαίρεσις ἄριστα ὑπεβοηθεῖτο ὑπὸ τε τῆς θρησκευτικῆς διαιρέσεως καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ σχίσματος. Ἐντεῦθεν δόγμα πολιτικὸν τῆς γαλλικῆς βασιλείας ὑπῆρξεν ἡ ὕλικὴ καὶ ἡθικὴ ὑποστήριξις τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἀσθενῶν προτεσταντῶν ἡγεμόνων ἐναντίον τῆς Καθολικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐκράτει καὶ ἐδίδεσχε πάσης σκέψεως καὶ ἐνεργείας ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς σχέσεσι τοῦ γαλλικοῦ κράτους. Οἱ αὐτοὶ Γάλλοι ἡγεμόνες, ὡς ὁ Φραγκίσκος Α' καὶ ὁ Ἑρρίκος Β', οἱ ἐξ ἀρχῆς ἀμειλίκτως κατὰπολεμήσαντες ἐν Γαλλίᾳ πᾶσαν κίνησιν θρησκευτικὴν μεταρρυθμιστικὴν, θεωροῦντες ταύτην ἐπικίνδυνον διὰ τὴν πολιτικὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, διὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον λόγον ἐξ ἀρχῆς ὑπεστήριζαν τὸν προτεσταντισμὸν ἐν Γερμανίᾳ ἐπιδιώκοντες ὅλως ἀντίθετον ἐνταῦθα σκοπόν. Τὴν τοιαύτην πολιτικὴν ἡκολούθησαν ἀπαρεγκλίτως οὐ μόνον οἱ διάδοχοι αὐτῶν βασιλεῖς, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες πολιτικοὶ τῆς Γαλλίας, διαπρεπεῖς καρδιναῖοι τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας, Ρισελιέ (Richelieu) καὶ Μαζαρίνος, ὑποστηρίζοντες ἐν Γερμανίᾳ τοὺς Προτεστάντας κατὰ τοῦ Καθολικοῦ αὐτοκράτορος, θεωροῦντες, οἷος ἦτο ἀληθῶς, τὸν προτεσταντισμὸν στοιχεῖον πολυαρχίας πολιτικῆς ἀντιθέτως τῆς καθολικότητος τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας. Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τῆς Καθολικῆς Γαλλίας διηγεκὴς ὑποστήριξις τῆς προτεσταντικῆς Γερμανίας ἐναντίον τοῦ Καθολικοῦ αὐτοκράτορος

καὶ τῆς Καθολικῆς Γερμανίας δὲν ἦτο τὸ μόνον ἐξωτερικῶς παράδοξον, ἀλλ' ἐσωτερικῶς φυσικώτατον ἀποτέλεσμα καὶ λογικωτάτη ἀκολουθία τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς. Ἡ πολιτικὴ αὕτη εἶχεν ἐτι εὐρύτερα ὅρια ἐλευθερίας ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς. Ἡ γαλλικὴ βασιλεία ἐπὶ τοῦ Φραγκίσκου Α' παρέσχεν εἰς τὸν σύγχρονον χριστιανικὸν κόσμον τὸ παραδοξότατον θέαμα συμμαχίας τῆς χριστιανικωτάτης Γαλλίας μετὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τῆς πρώτης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου συμμαχίας χριστιανικῆς δυνάμεως μετὰ τῶν ἐχθίστων πολεμίων τῆς χριστιανικῆς πίστεως· καὶ ταῦτα καθ' ὃν χρόνον ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη διετέλει ἐτι ὑπὸ τὸ κράτος τῶν σταυροφορικῶν παραδόσεων καὶ καθ' ὃν χρόνον ἡ ὑπαρξὶς αὐτῇ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἡπειλεῖτο ὑπὸ τοῦ νικηφόρου εἰς τὰ σπλάγγνα τῆς Εὐρώπης εἰσελαύνοντος μωαμεθανισμοῦ. Ἡ Γαλλία συνεμύχευ τῇ Τουρκίᾳ ἐν ᾧ χρόνῳ οἱ Ὄθωμανοὶ ἐπολιορκοῦν τὴν Βιέννην καὶ ἐπέδραμον εἰς γερμανικὰς χώρας. Ἐπολέμει δὲ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος διαρρυγνύουσα τὴν εἰρήνην, εἰσελαύνουσα εἰς τὰς κτήσεις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ φιλοξενούσα τὸν ὀθωμανικὸν στόλον ἐν τοῖς λιμέσι τῆς νοτίου Γαλλίας ὡς σύμμαχος τῶν Τούρκων, ὅποτε ἀκριβῶς ὁ αὐτοκράτωρ ἐστράτευεν ἐναντίον τῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Τουρκίας πειρατικῶν κρατῶν τῆς βορείου Ἀφρικῆς, ἵνα ἐλευθερώσῃ χιλιάδας χριστιανῶν αἰχμαλώτων. Ἐν μέσῳ τοιαύτης πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Εὐρώπης ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ Ε' (1555).

η' Τὸ ἀψβουργικὸν κράτος μετὰ τὸν Κάρολον Ε΄.

Τὸ ὅπως παροδικὸν καὶ ἐφήμερον τῆς ἐκπύλου αἰγλης τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως, ἣν ἐφαίνετο ὅτι ἀνεκτάτο διὰ τοῦ Καρόλου Ε', ἐγένετο καταφανὲς μετὰ τὴν ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἀποχώρησιν τοῦ ἡγεμόνος τούτου. Τὸ μέγα ἀψβουργικὸν κράτος διηρέθη μεταξὺ δύο ἡγεμόνων ἐξ ὧν παρήχθησαν δύο ἀψβουργικοὶ οἶκοι καὶ κράτη· μεταξὺ δηλονότι τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρόλου Φιλίππου Β' λαμβάνοντος τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὁλλανδίαν, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Καρόλου, Φερδινάνδου Α', λαμβάνοντος μόνον τὰς ἐν Γερμανίᾳ ἀψβουργικὰς κτήσεις, μεθ' ὧν ἠνώθησαν διὰ τοῦ Φερδινάνδου αὐτοῦ ἡ Βοημία καὶ μέρος τῆς Οὐγγαρίας τὸ μὴ κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα

μετέθε εἰς τὸν Φερδινάνδον Α΄. Οὕτω δὲ τὰ τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην ἐπανῆλθον εἰς ἣν ἦσαν κατὰστασιν ἐπὶ τῶν ἀψδούργων αὐτοκρατόρων πρὸ τοῦ Καρόλου Ε΄. Τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἀπέβαλε πᾶσαν πραγματικὴν δύναμιν καὶ σημασίαν. Ὁ Φερδινάνδος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ οὔτε περὶ Ἰταλίας ἐφρόντιζεν οὔτε περὶ Γερμανίας. Αὕτη κατέστη ὡς ἦτο καὶ πρότερον μέσον οὐχὶ σκοπὸς τοῦ δυναστικοῦ κράτους τῶν Ἀψδούργων, ὧν ἅπασα ἡ φροντίς περιωρίσθη εἰς τὸ διὰ νέων κτήσεων εὐρυνοθῆν κράτος αὐτῶν καὶ εἰς τοὺς πρὸς τοὺς Τούρκους πολέμους. Ἡ δὲ θρησκευτικὴ εἰρήνη ἡ καθ' ὅλον τὸ δευτερον ἡμῶν τοῦ 16 αἰῶνος ἐπικρατήσασα ἐν Γερμανίᾳ ἐνίσχυσε τὴν τοιαύτην κατὰστασιν. Κατ' ἀξίωσημειωτον δὲ σύμπτωσιν καὶ ἡ Γαλλία περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρρίκου Β΄ περιελθοῦσα εἰς ἀνικάνων ἡγεμόνων χεῖρας καὶ καταστᾶσα ἐρμακίον ἐσωτερικῶν κομματικῶν ἐρίδων καὶ θρησκευτικῶν πολέμων, οὐ μόνον δὲν ἀνεμίχθη εἰς τὰ τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ἐτέθη ἐκτὸς τῆς σκηνῆς τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς. Τὸ κέντρον τῆς ἱστορίας μετετέθη ἐπὶ τινα χρόνον εἰς ἄλλας χώρας καὶ κράτη τῆς Εὐρώπης. Ἀντὶ Γερμανίας καὶ Γαλλίας, νέα κράτη, ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Ἀγγλία, ἔλχον τὴν διεύθυνσιν τῆς Εὐρώπης, καὶ ἀντὶ τοῦ εἰς ἀφάνειαν περιελθόντος αὐτοκράτορος τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας παρέστησαν εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἱστορίας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ χριστιανικοῦ κόσμου ὡς πρόσωπα πρωταγωνιστοῦντα ὁ τῆς Ἰσπανίας βασιλεὺς Φίλιππος Β΄ καὶ ἡ τῆς Ἀγγλίας βασίλισσα Ἐλισάβετ. Οὗτοι ἐπὶ ἡμῶν περίου αἰῶνα ἐδέσποσαν τῆς καθόλου τύχης τῆς Εὐρώπης ἐν τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι μετὰ τὴν Καθολικῆς καὶ τῆς προτεσταντικῆς Εὐρώπης, τοῦ ὁποῦ αἰῶνος τὸ κέντρον ἦτο ὁ ὑπὲρ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας σφοδρότατα διεξαγόμενος ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἀγῶν. Ἀποτέλεσμα γενικὸν τοῦ ἀγῶνος ἦτο ἡ κατάπτωσις τῆς Ἰσπανίας καὶ ἡ αὐξησις τῆς δυνάμεως τῆς Ἀγγλίας.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15 αἰῶνος ἄρχεται ἐκ νέου ὁ μέγας μετὰ τὴν Γαλλίας καὶ τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀγῶν, οὐχὶ ἀπ' εὐθείας μετὰ τὴν τῶν Ἀψδούργων καὶ τῶν Γάλλων βασιλέων, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀνανεωθέντος ἐν Γερμανίᾳ μετὰ τὴν καθολικῶν καὶ προτεσταντικῶν θρησκευτικοῦ πολέμου. Ἡ Γαλλία ἀνιδρυθεῖσα ἤδη ὑπὸ τὴν νέαν Καπετικὴν δυναστείαν τῶν Βουρβόνων τὴν ἰδρυθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ΄ κρα-

ταῖα ἀντιπαράσσεται κατὰ τῆς καθολικῆς Γερμανίας. Οἱ ἀψβουργοὶ φανατικοὶ αὐτοκράτορες τοῦ ἰζ' αἰῶνος ἐξερχόμενοι ἐπὶ μικρὸν τῶν ὁρίων τῆς περὶωρισμένης πολιτικῆς τοῦ δυναστικοῦ αὐτῶν κράτους, λαμβάνουσι τὴν διεύθυνσιν τῆς καθολικῆς Γερμανίας οὐχὶ ἀπὸ λογισμῶν πολιτικῶν, ἀλλ' ἀπὸ ζήλου θρησκευτικοῦ· οὐχὶ ἵνα ἐνώσωσι καὶ ἐνισχύσωσι τὴν Γερμανίαν ἢ ἀνυψώσωσι τὸ ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος ὡς πολιτικὸν ἱδρυμα, ἀτινα πάντα ἐθεώρουν οὗτοι ὡς ἀπλᾶ ἐξαρτήματα καὶ κοσμήματα τοῦ ἀψβουργικοῦ ἢ αὐστριακοῦ αὐτῶν κράτους, ἀλλ' ἵνα καταστρέψωσι τὸν Προτεσταντισμόν. Ὁ μέγας τριακονταετὴς πόλεμος, ὃν οἱ ἀψβουργοὶ μετὰ τῆς καθολικῆς Γερμανίας διεξήγαγον ἐναντίον τῆς προτεσταντικῆς Γερμανίας, καὶ καθ' ὃν τὰ προτεσταντικὰ κράτη τῆς Δανίας, καὶ μέλιστα τῆς ὑπερβορείου Σουηδίας κατ' εἰσήγησιν καὶ διὰ τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς, εἶτα δὲ καὶ χρηματικῆς καὶ στρατιωτικῆς συνδρομῆς τῆς καθολικῆς Γαλλίας τῆς ἰθυνομένης τότε ὑπὸ τῶν καρδινάλιων Ῥισελιὲ καὶ Μαζαρίνου, ὑπεστήριξαν τοὺς προτεστάντας, καὶ ἡ τὸν πόλεμον τοῦτον περαιώσασα Βεστροαλικὴ εἰρήνη ἐπὶνέγκον τὸ τελευταῖον καίριον τραῦμα κατὰ τῆς ἀρχῆς, τοῦ κύρους καὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ Βεστροαλικὴ εἰρήνη καθιέρωσε καὶ ἐξασφάλισεν ἐν Γερμανίᾳ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Προτεσταντισμοῦ καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν προτεσταντῶν ἡγεμόνων, καὶ ἱδρυσεν ἐν Γερμανίᾳ κράτος προτεσταντικὸν Σουηδικὸν παραδοῦσα εἰς τὴν Σουηδίαν σπουδαιότατας κτήσεις κατὰ τὰ παράλια τῆς βορείου Γερμανίας, παρέδωκε δὲ τὴν Ἀλσατίαν εἰς τὴν Γαλλίαν ἐνισχύουσα σπουδαιότατα τὴν θέσιν αὐτῆς ἀπέναντι τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἀπετέλουν τὸ καίριον κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους τραῦμα. Τὸ τοιοῦτον τραῦμα προῆλθεν ἐκ τοῦ διὰ τοῦ πολέμου παρασκευασθέντος καὶ διὰ εἰρήνης οὐχὶ μὲν ῥητῶς καὶ δογματικῶς, ἀλλ' ἔργῳ καθιερωθέντος νέου πολιτικοῦ συστήματος ἐν τε τῇ Γερμανίᾳ καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Ἦδη ὁ Ἐρρίκος Δ' τῆς Γαλλίας, παρασκευαζόμενος εἰς τὴν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς καθολικῆς Γερμανίας πόλεμον, ὃν δὲν ἠτύχησε ν' ἀρχίσῃ προκαταλαβόντος αὐτὸν τοῦ φονικοῦ θανάτου, εἶχεν ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ τὸ μεγαλουργὸν σχέδιον ἱδρύσεως μεγάλης χριστιανικῶν κρατῶν συμπολιτείας διατελούσης ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Γαλλίας. Ὁ μεγαλεπίβολος ἡγεμὼν ἐμελέτα ν' ἀντικαταστήσῃ διὰ τοῦ συστήματος τούτου τὸ πεπαλαιωμένον ἤδη καὶ σεσηπὸς σύστημα τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ

κράτους. Ἐν τῇ Βεστρολικῇ εἰρήνῃ δὲν ἐγένετο λόγος περὶ τοιοῦτου συστήματος, διότι οὔτε ἡ Γαλλία μετὰ τὸν Ἑρρίκον ἐπανέλαβε τὸ σχέδιον τοῦτο οὔτε ἦτο ἡ μόνη δύναμις ἡ ἔχουσα τὴν νικῶσαν ψῆφον ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσι περὶ τῆς εἰρήνης ἐκείνης. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου καθιερώθη σύστημα οὐχὶ ἰδεῶν καὶ σχεδίων γενικῶν, ἀλλὰ σύστημα ἐριδόμενον μὲν ἀπλούστατα ἐπὶ τῶν φυσικῶν καὶ πραγματικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πολέμου καὶ τῆς καθόλου εὐρωπαϊκῆς καταστάσεως, ἀλλὰ διὰ τοῦτ' αὐτὸ στερεώτερον καὶ διαρκέστερον. Διὰ τῆς εἰρήνης ἀκριβῶς τῆς Βεστρολικῆς ἀντὶ τοῦ κατ' οὐσίαν πεπτωκότος κύρους τῆς καθολικῆς χριστιανικῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς καθιεροῦται νέα δύναμις πραγματικὸν ἔχουσα κύρος, ἡ *Εὐρώπη*· ἥτοι σύστημα εὐρωπαϊκῶν κρατῶν συνδεδεμένων πρὸς ἄλληλα διὰ συνθήκης, εἴτε κοινῆς μεταξὺ πασῶν, ὡς ἡ Βεστρολική, εἴτε ἰδιαίτερας μεταξὺ τινων πρὸς ἄλληλας, καὶ σεβομένων, ὡς ἐν μιᾷ ἰδεωδῶς συντεταγμένη πολιτείᾳ, τὰ ὑπὸ τῶν συνθηκῶν ὀριζόμενα καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν κρατῶν ἀναγνωρίζόμενα δικαιώματα ἀλλήλων. Οὕτω ἀντὶ τοῦ ὑπερά-
του κύρους τοῦ αὐτοκράτορος ἐπεκράτουν κατὰ μικρὸν τὸ διεθνὲς δίκαιον τῆς Εὐρώπης καὶ τὰ διεθνή νόμιμα. Ἐντεῦθεν δὲ καθιερώθη καὶ τὸ λεγόμενον σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, ἥτοι ἰσορροπίας δυνάμεως τοιαύτης μεταξὺ τῶν κρατῶν ὑφισταμένης ὥστε μηδὲν τούτων διὰ τῆς ἐκτάκτου μεγεθύνσεως αὐτοῦ ἢ ἀποβαίνει ἐπικίνδυνον διὰ τὴν τῶν ἄλλων ἀσφάλειαν. Ὅ,τι ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς μετὰ τὴν Βεστρολικὴν εἰρήνην ὑπελείπετο ἦτο ἀπλὴ σκιά τοῦ παρελθόντος μεγαλείου, ἀπλὴ τιμητικὴ προσωδυμία τοῦ ἀψβούργου μονάρχου ὡς αὐτοκράτορος.

Τὴν ὀριστικὴν δὲ ταύτην παρακμὴν καὶ κατάρπτωσιν τοῦ ἀγίου βω-
μαϊκοῦ κράτους παρηκολούθει καὶ ἡ τοῦ μετὰ τούτου συνδεομένου γερ-
μανικοῦ κράτους, ἡ μόνη τοῦ ὁποίου δύναμις πολιτικὴ καὶ στοιχεῖον ἐνότητος ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ καὶ τὸ λεγόμενον συμβούλιον τῆς αὐτο-
κρατορίας ἡ *δίητα* τοῦ κράτους (*Reichstag*). Ἀλλὰ τὸ συμβούλιον τοῦτο κατέστη νῦν ἀπλὴ σύνεδρος τῶν ἀντιπροσώπων τῶν διαφόρων ἀνεξαρτήτων γερμανικῶν κρατῶν. Οἱ πόλεμοι τῆς Γαλλίας ἐναντίον τῶν ἀψβούργων ἔλαβον νῦν χαρακτῆρα πολέμων καθαρῶς δυναστικῶν, τῶν λοιπῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων συνισταμένων πρὸς τὴν μίαν ἢ πρὸς τὴν ἑτέραν τῶν πολεμίων δυναστειῶν. Καὶ ὅμως κατ' ὄνομα καὶ κατὰ τύπον ὑφίστατο γερμανικὸν κράτος καὶ γερμανικὴ *δίητα* ἐκδίδουσα

ἀποφάσεις ἐν ὀνόματι τοῦ κράτους καὶ κηρύττουσα πολέμους. Τὸ νέον εὐρωπαϊκὸν καθεστὼς τὸ ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς πορείας καὶ ἀναπτύξεως τῶν πραγμάτων αὐτῶν, οὐχὶ ἐπὶ τῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος, ἐρείδμενον τοσοῦτε μᾶλλον ἐπαγιώθη σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι, καθ' ὅσον καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ κυβερνῆται τῆς Γαλλίας οἱ μετὰ τὸν Ἑρρίκον Δ΄ κυβερνήσαντες τὸ κράτος τοῦτο δὲν καθιέρωσαν ὡς ἀρχὴν καὶ δόγμα τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ ἐκείνου συλληφθεῖσαν ἰδέαν τῆς ἐπὶ τῆς Εὐρώπῃς γαλλικῆς ἡγεμονίας, ἀλλὰ διὰ τῶν μεγάλων αὐτῶν καὶ συγχῶν πολέμων ἐσκόπουν ἀπλῶς νὰ ἐπεκτείνωσι τὸ ἑδαφικὸν κράτος τῆς Γαλλίας διὰ προσκτήσεως γειτονικῶν χωρῶν ἀψθουργικῶν ἐν Γερμανίᾳ τε καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ. Ὅσῳ δὲ οἱ πόλεμοι οὗτοι καὶ αἱ κατακτήσεις ἐλάμβανον διαστάσεις ἀπειλούσας τὴν εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν, προεκάλλουν συστάσεις τῶν ἄλλων κρατῶν πρὸς διατήρησιν τῆς ἰσορροπίας. Ἄλλως οἱ μετὰ τὸν Φρασκίσκον Α΄ γάλλοι βασιλεῖς οὐδέποτε ἐζήτησαν ν' ἀντικαταστήσωσι τὸ ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος διὰ νέας εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας ἐπισήμου. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λουδοβίκος ΙΔ΄, ὁ ὑπὲρ πάντα ἄλλον βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐργασάμενος πρὸς ταπεινώσιν τοῦ ἀψθουργικοῦ οἴκου, πρὸς διάλυσιν καὶ διαμελισμὸν τοῦ γερμανικοῦ κράτους καὶ πρὸς ἐξασθένησιν καὶ κατὰπτωσιν τοῦ ἀξιωματοῦ τοῦ ῥωμαίου αὐτοκράτορος, δὲν φαίνεται ἀποβλέπων πρὸς ὠρισμένον σύστημα εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας, καίτοι ἀποδίδεται αὐτῷ τὸ σχέδιον ἰδρύσεως παγκοσμίου μοναρχίας μετὰ τῶν Παρισίων ὡς πρωτευούσης. Τούτῳ περὶ ἀνανεώσεως τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους διὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς γαλλικῆς μοναρχίας δὲν ἐσκέπτετο. Ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἦτο πολιτικὴ κατακτήσεως καὶ διὰ τῆς τοιαύτης μεγεθύνσεως τοῦ κράτους ἐζήτηι νὰ καταστῇ μέγας βασιλεὺς λαθῶν καὶ προσωνομίας πομπῶδεις, οἷας ἐλάμβανον οἱ δεσπότες τῶν μεγάλων ἀσιατικῶν κρατῶν.

Ἡ ἰδιαίτερα σημασία τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐν τῇ χορείᾳ τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἐπὶ τοσοῦτον κατέπεσε βαθμηδὸν ἐν τῇ πολιτικῇ, θρησκευτικῇ καὶ ἠθικῇ συνειδήσει τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν κρατῶν, ὥστε, ὅποτε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ὁ τῆς Ὑωσσίας Τσάρος Πέτρος Α΄ προσέλαβε τὴν τοῦ αὐτοκράτορος (imperator) προσωνομίαν, οὐδεμία οὐδ' ἐκ μέρους τῶν Καθολικῶν ἡγεμόνων ἐγένετο σπουδαία ἀντίρρησης πρὸς ἀναγνώρισιν τοῦ νέου ἀξιωματοῦ καὶ τῆς προσωνομίας. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰσπανία ἐθῆκαν ἀπλῶς ὡς ὅρον ἀναγνώρισεως

τοῦτο, ὅτι ὁ νέος αὐτοκράτωρ οὐδὲν διὰ τοῦ νέου ἀξιώματος κτῆται πρωτεῖον τιμῆς ἀπέναντι τῶν βασιλέων τῶν διαφόρων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ἀλλ' ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἀνεγνωρίσθη ἐν τῇ νέῃ ἀξιώματι αὐτοῦ καὶ ἀφοῦ ἐκήρυξεν ὅτι τὸ πρωτεῖον τῆς τιμῆς ἀναγνωρίζει μόνον εἰς τὸν ῥωμαῖον αὐτοκράτορα. Αὐτὸς δὲ ὁ ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ ἠρκέσθη εἰς τὴν τοιαύτην διακήρυξιν καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸς τε καὶ θάπτον ἢ βράδιον καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, τέλος δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Πάπας, τὸ νέον ἀξίωμα τοῦ Τσάρου ἐπὶ τοῦ Πέτρου ἢ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἐλέχθη καὶ ἐπὶ στιγμὴν τινα ἐπιστεύθη, ἔνεκα πολιτικῶν τινῶν πράξεων τοῦ Πέτρου, ὅτι ὁ μεγαλοφυὴς οὗτος ἡγεμὼν συνέλαβε πρὸς στιγμὴν τὸ παράδοξον σχέδιον νὰ ἐνώσῃ μετὰ τοῦ στέμματος τοῦ Τσάρου τῆς Ῥωσσίας τὸ στέμμα τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἵνα δὲ καταστήσῃ τὸν Πάπαν εὐμενῇ πρὸς τὸ σχέδιον αὐτοῦ λέγεται ὅτι ἤρξατο διαπραγματεύσεων πρὸς αὐτὸν περὶ ἐνώσεως τῆς ἀνατολικῆς ἢ μᾶλλον τῆς ῥωσικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς παπικῆς. Ἀλλ' ἔάν ὁ Πέτρος ὁ τοσοῦτον φωτεινὸν καὶ ὑγιὲς πολιτικὸν νοῦν κεκτημένος ἐζήτει νὰ προσθέσῃ ἐξωτερικὸν μεγαλεῖον εἰς τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ καὶ προσωνομίας δηλοῦσας ἱστορικὰς ἀξιιώσεις, ἡδύνατο λογικώτερον νὰ λάβῃ τὴν προσωνομίαν τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀν δὲ πλὴν τῆς ἀπλῆς προσωνομίας ἐζήτει πραγματικώτερόν τι, οὐδαμῶς δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ὅτι ὁ Πέτρος συνέλαβεν ἐπὶ μίαν καὶ στιγμὴν τὸ τερατώδες σχέδιον νὰ ἐνώσῃ τὸ γερμανικὸν κράτος μετὰ τοῦ ῥωσικοῦ καὶ νὰ ἰδρῦσῃ νέαν εὐρωπαϊκὴν ἡγεμονίαν. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἐν τῇ διαυγεῖ καὶ νηφαλίῳ πνεύματι τοῦ Πέτρου ταχέως κατενοήθη ἡ ἀληθὴς κατάστασις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀληθὴς δύναμις καὶ προορισμὸς τοῦ ῥωσικοῦ κράτους καὶ τοῦ ῥώσου μονάρχου. Οὕτω δὲ ὁ τῶος τσάρος¹ μόνον προσονομαζόμενος μονάρχης προσέλαβε καὶ τὴν τοῦ

¹ Τὸ ὄνομα τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει συγγένειαν, ὥς πλημμελῶς τινες ἐλαμβάνουσι πρὸς τὸ λατινικὸν *Cæsar*, ἐξ οὗ ὡς γνωστὸν παρήχθη τὸ γερμανικὸν *Kaiser* (= αὐτοκράτωρ). Εἰς τὴν πλημμελῆ ταύτην ἐτυμολογίαν ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ πολωνικὴ γραφὴ τοῦ ῥωσικοῦ ὀνόματος (*Czar* ἀντὶ *tsar* ἢ *tsar*), ἣν παρέλαβον καὶ οἱ Γάλλοι. Τὸ Τσάρος (τσάρ) εἶναι κατὰ τινες ὄνομα ταρταρικόν. *Tschar* ἑκαλοῦντο οἱ Τάρταροι ἡγεμόνες τοῦ Καζάν οἱ ἄλλως ὀνομαζόμενοι Λάνοι. Ἐπειδὴ ἐν Ῥωσσίᾳ ὁ Ἰβάν ὁ Β' (1533-1587) ὁ καταλύσας τὸ Χανάτον τοῦ Καζάν ἔλαβε πρῶτος τὴν προσωνομίαν Τσάρος, θεωρεῖται πιθανὴ ἡ μνημονευθεῖσα ἐτυμολογία. Ἀλλὰ πολὺ πρό τῶν Ῥώσων καὶ οἱ Σλαῦοι ἡγεμόνες τῆς Βουλγαρίας ἔφερον τὴν αὐτὴν προσωνομίαν. Ἐντεῦθεν δὲ καθίστα-

αὐτοκράτορος προσωνυμίαν προσαγορευθεὶς διὰ ταύτης ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς συνόδου καὶ ὑπὸ τῆς γερουσίας.

Τὸ ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους ἐζήσῃ κατ' ὄνομα μέχρι τοῦ 1806. Δύο ἔτη πρότερον ὁ στρατηγὸς καὶ εἰτα ὑπάτος τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας γενόμενος Ναπολεὼν ὁ Βοναπάρτης εἶχεν ἀνακηρυχθῆ, ἐκλεχθεὶς διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας τοῦ λαοῦ, κληρονομικὸς αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων, ἀντιτάσων οὕτω τὴν αὐτοκρατορίαν τὴν λαϊκὴν καὶ δημοκρατικὴν (οἷος ἦτο ἐν μέρει ὁ χαρακτήρ καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Αὐγούστου) ἐναντίον τῆς ἀγίας ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τοῦ θεοῦ καὶ ἱστορικοῦ δικαίου. Οὕτω δὲ ἐξεμυθνεῖτο πολιτικῶς καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους. Τοῦτο νόησας καὶ ὁ ἔσχατος τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου Φραγκίσκος Β΄ καὶ θελων νὰ διατηρήσῃ κληρονομικὸν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἢ τοῦλάχιστον τὴν προσωνυμίαν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ἀνεξαρτήτως πάσης ἄλλης ἱστορικῆς ιδιότητος καὶ σημασίας τοῦ ὀνόματος, ἐχρίσθη τὸ αὐτὸ ἔτος (1804) ἐν Βιέννῃ καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βιέννης αὐτοκράτωρ τῆς Αὔστριας, καλέσας Αὔστριαν τὸ δυναστεϊκὸν αὐτοῦ πολὺφυλον καὶ πολυώνυμον ἀψβουργικὸν κράτος, τὸ ἐπ' οὐδεμιᾶς ἐθνικῆς ἐνότητος ἐρειδόμενον καὶ οὐδενὶ κοινῷ ὀνόματι πλὴν τοῦ τῆς δυναστείας ὀνομαζόμενον. Αὔστρία ἦτο ἡ πρώτη κοίτις, ὁ πυρὴν τοῦ μεγάλου ἀψβουργικοῦ κράτους, καὶ ἐκ τῆς μικρᾶς ταύτης χώρας (μαρκιονίας, δουκάτου καὶ ἀρχιδουκάτου) ἐδόθη τὸ ὄνομα εἰς τὴν νέαν δυναστεϊκὴν αὐτοκρατορίαν. Καὶ ὁ ἔσχατος τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Β΄ ἐγένετο πρῶτος κληρονομικὸς αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Α΄ τῆς Αὔστριας (Ultimus et primus imperatorum).

Δύο ἔτη βραδύτερον (1806) κατελύθη ὁριστικῶς καὶ ἐπισήμως τὸ ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος, ἀφοῦ πολλὰ γερμανικὰ κράτη ἀποχωρισθέντα ἐπισήμως τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπετέλεσαν τὴν παραρρήγιον καλουμένην γερμανικὴν ὁμοσπονδίαν τὴν διατελοῦσαν ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν ἣ, ὡς εὐφημότερον ἐκλήθη, προστασίας τοῦ αὐτοκράτορος Ναπολεόντος. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν μνημονευθέντων γερμανικῶν κρα-

ται πιθανωτέρα ἡ γνώμη, ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι ἀρχαῖον σλαβικὸν δηλοῦν ἡγεμόνα. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ ὄνομα εὐρίσκεται καὶ ἐν τῷ Βελισσάριος (Βελί-τσάρ = λευκὸς ἡγεμὼν). Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ Βελισσάριος ὡς ὁ Ἰουστινιανὸς κατήγετο ἀπὸ Ἰλλυριῶν καὶ ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ ἔφερον πρότερον ὀνόματα σλαβικά.

τῶν ἐκήρυξαν ἐπισήμως εἰς τὸ ἐν 'Ρατισβόννῃ ἐδρεῦον συμβούλιον τοῦ κράτους (τὴν δίηταν) ὅτι τίθενται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ναπολέοντος, « τοῦ ὁποίου, ἔλεγον, αἱ βουλαὶ καὶ αἱ θεωρίαι διατελοῦσιν ἐν διηνεκεῖ ἀρμονίᾳ πρὸς τὰ ἀληθῆ τῆς Γερμανίας συμφέροντα ». Συγχρόνως δὲ εἰς τὸ αὐτὸ συμβούλιον ἐκήρυττε καὶ ὁ τοῦ Ναπολέοντος ἀπεισταλμένος ὅτι οὗτος δὲν ἀνεγνώριζε πλέον τὸ γερμανικὸν κράτος ὡς ὑφιστάμενον. Τότε δὲ καὶ ὁ Φραγκίσκος ἀπέθετο ὀριστικῶς (25/6 Αὐγούστου) τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα τοῦ « ἀγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους ». Οὕτω δὲ ἐξέλιπε καὶ ἡ τελευταία σκιὰ τοῦ ἀγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τοῦ μετ' αὐτοῦ συνδεομένου βασιλείου τῆς Γερμανίας.

Ἀλλὰ μετὰ τῆς ὀριστικῆς καταλύσεως τοῦ ἀγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους δὲν συνεξέλιπε καὶ ἡ ἰδέα παγκοσμίου χριστιανικοῦ κράτους ἥ, ἵνα εἰπωμεν εὐληπτότερον, εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας. Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνέλαβε νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ Ναπολέων. Ἡ αὐτοκρατορία καὶ ἡ ἐπὶ τὴν Εὐρώπην ἡγεμονία, ἣν ἐπεζήτησε καὶ ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἐπραγματοποίησεν ὁ ἀνὴρ οὗτος, δὲν εἶχε βεβαίως τὴν αὐτὴν ἠθικὴν βάσιν καὶ ἀρχὴν καὶ δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐνότητα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, δὲν ὠρμαῖτο ἀπὸ ἰδεῶς τινὸς οὐδ' ἀπέβλεπε πρὸς οἰονδήποτε πολιτικὸν ἰδεώδες. Τὸ ἔργον τοῦ Ναπολέοντος ἦτο ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἀπαύγασμα καὶ ἐκδήλωσις τοῦ πολιτικοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Ἀλλὰ καὶ ὁ πολιτικὸς οὗτος βίος ὑπέστη πάλιν πάσας τὰς ἰσχυρὰς ῥοπὰς καὶ ἐπηρεάς τοῦ περὶ αὐτὸν πολυκυμάντου ἱστορικοῦ κόσμου. Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντος ἔχουσα καταγωγὴν ἐπαναστατικὴν καὶ δημοκρατικὴν καθιερώθη πράγματι μὲν διὰ Καίσαρισμοῦ ἥτοι στρατιωτικῆς δεσποτείας, νόμφ δὲ καὶ δικαίωματι διὰ τῆς δημοκρατίας αὐτῆς, διὰ δόγματος ἢ ψηφίσματος τοῦ λαοῦ (*plebiscite*)· ἀλλὰ δὲν ἔμεινε καὶ ὅλως ἀμέτοχος καὶ τινος ἐξωτερικῆς καθιερώσεως θρησκευτικῆς καὶ τῆς ἐκ τῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος παρεχομένης νομιμότητος. Ἐν τῇ προσωνομίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος τῶν *Gallien* ὑπεδηλοῦτο τις χαρακτὴρ ἐθνικὸς κατ' ἀντίθεσιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ καθολικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλ' ὠρισμένως ὁ Ναπολέων δὲν ἀπέβλεπεν οὔτε εἰς ἐθνικὴν γαλλικὴν αὐτοκρατορίαν, ὅπως ὁ Πέτρος ὁ μέγας τῆς Ῥωσσίας, οὔτε εἰς δημιουργίαν νέου πολιτικοῦ συστήματος εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας ἐπὶ νέων βάσεων καὶ ἐπὶ ἀρχῶν συναφῶν πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς γαλλικῆς ἐπα-

ναστάσεως ἢ τοῦλάχιστον κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ Ἑρρίκου Δ΄. Τοῦναντίον μάλιστα μείζων τις τάσις ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ φαίνεται πρὸς ἀπλὴν ὑπὸ γαλλικὴν μορφήν ἐπάνοδον εἰς τὸ καταλυθὲν σύστημα τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους. Καθόλου ὁμως ἰδέα καὶ συστηματικότης ἔλειπον παντελῶς ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ ἀνδρός. Αἱ βουλαι καὶ αἱ θεωρίαι καὶ αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Ναπολέοντος μεταβάλλονται κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτοῦ ἢ μᾶλλον ὑπαγορεύονται ὑπὸ τῆς ἐκάστοτε ἐπιτυχίας καὶ τῆς ἐκ ταύτης ἐνισχυομένης φιλοκτημοσύνης, φιλαρχίας καὶ φιλοδοξίας. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι οὐδ' αὐτὸς εἶχεν ἀντίληψιν σαφεῇ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ζητουμένου, ἀφιέμενος ὅλως εἰς τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων. Ὁ Ναπολέων, ὁ ἐνδοξος στρατάρχης τῆς δημοκρατίας, ὁ ματαιώσας τὰς κατὰ τῆς δημοκρατίας ἐπιβουλὰς τῶν βασιλοφρόνων, κατέλυσε κατ' οὐσίαν τὴν δημοκρατίαν ταύτην διὰ στρατιωτικῆς δεσποτείας. Ἐκλεχθεὶς δὲ διὰ ψήφισματος τοῦ λαοῦ ὑπάτος καὶ εἴτα αὐτοκράτωρ δημοκρατικὸς ἔστερξε τὴν διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Πάπα καθαρίαν τοῦ νέου αὐτοῦ ἀξιώματος· ἐπιβαλὼν δὲ τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀρχὴν τῆς Γαλλίας εἰς τὰ διὰ τῶν ὅπλων αὐτοῦ ὑποτασσόμενα ἔθνη τῆς Γερμανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας παρέστη πρὸ τῶν λαῶν τούτων ὡς ἀπλὸς κατακτητής. Μεταβαλὼν τὴν δημοκρατίαν τῆς Ἰταλίας, ἧς αὐτὸς ἦτο ὑπάτος, εἰς βασιλείον καὶ περιβληθεὶς ὡς βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας τὸ σιδηροῦν στέμμα ἀνεκήρυξεν ἐπισήμως καὶ πανηγυρικῶς τὴν θεῖαν ἀρχὴν καὶ τὸ θεῖον δίκαιον τοῦ ἡγεμόνος τοῦ περιβαλλομένου τὸ στέμμα ἐκεῖνο τὸ τοσοῦτον στενῶς συνδεδεμένον μετὰ τοῦ στέμματος τοῦ ἁγ. ρωμ. κράτους. Ὁ Ναπολέων ὁ ταῦτα ποίων καὶ κηρύττων ὡς ἡγεμόνος πρότυπον δι' ἐκυτὸν τὸν Κάρολον τὸν μέγαν, καὶ τὸν υἱὸν δ' αὐτοῦ κατὰ τὸ παρὰδειγμα τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου καλέσας βασιλεῖα *Ρώμης*, ἐβάδιζε μέχρι τινὸς ἐπὶ τὰ ἔχνη τῶν παραδόσεων τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλ' ὅ,τι δὲν ἔσπερώθη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ὅ,τι δὲν κατάρθωσεν ὁ Κάρολος Ε΄ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατορθωθῇ καὶ νὰ στερεωθῇ κατὰ τὸν 19'. Ἡ ἀγία αὐτοκρατορία τῶν μέσων αἰώνων κατέπεσεν οὐχὶ καταπατοῦσα δικαιώματα ἀνεγνωρισμένα ἢ θεωρούμενα ὡς οὐδὲποτε σεβαστά, ἀλλὰ διότι προσέκρουεν εἰς ἀντιθέτους ἀξιώσεις, εἰς δυνάμεις ἱστορικὰς ὕλικας μᾶλλον ἢ ἠθικὰς φύσεως. Ἀλλ' ἡ ναπολεόντιος εὐρωπαϊκὴ ἡγεμονία δὲν προσέκρουεν ἀπλῶς εἰς ἀντιθέτους ἀξιώσεις

ὁμοίας φύσεως. Ἀλλὰ χωρὶς νὰ στηρίζηται ποσῶς ἐπὶ δικαιωμάτων ἱστορικῶν τοῦ παρελθόντος ἡνῶρθου ἀπλῶς ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ καταλυθὲν σύστημα. Τοῦτο δ' ἐποίει καταπιέζουσα καὶ ἐξεγείρουσα δυνάμεις ἱστορικὰς ἠθικὰς φύσεως δι' αἰῶνων ὅλων ἀναπτυχθεῖσας καὶ κραταιωθεῖσας, ἔθνη δηλονότι ἔχοντα συνειδησιν ἐθνικὴν. Ὁ Ναπολέων καταπατῶν τὰ δίκαια ἡγεμόνων, κρατῶν καὶ λαῶν ἐν μόνον ἀνεγνώριζε δίκαιον, τὸ τῆς πολιτείας ἢ μᾶλλον τὸ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἡγεμονία ἐξεγείρασεν καθ' ἑαυτῆς σύμπασαν τὴν παλαιὰν καὶ νέαν Εὐρώπην καὶ πάντα τὰ συμφέροντα τὰ τε ἐπὶ τῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος ἐρειδόμενα καὶ τὰ ἐκ τῶν ἰδεῶν τοῦ νεωτέρου βίου παραχθέντα ἔπασσε πτώσιν ταχεῖαν καὶ ἀνεπανόρθωτον. Μετὰ τοῦ Ναπολέοντος δ' ἔπασσε καὶ τὸ τελευταῖον πείραμα τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας. Οὐδεὶς ἐν Εὐρώπῃ ἡγεμὼν, οὐδὲν κράτος, οὐδ' ἡ Αὐστρία αὐτή, μετὰ τὴν πῶσιν τοῦ Ναπολέοντος ἐσκέφθη περὶ ἀνορθώσεως τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους. Μόνος ὁ τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας ἀρχηγός, ὁ Πάπας, ὁ μόνος νῦν ὑπολειφθεὶς ἀντιπρόσωπος τῆς μεσαιωνικῆς πολιτικῆς ἐνότητος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς Βιενναίας συνόδου τοῦ 1815 ὡς μὴ ἀποκαταστησάσης τὸ ἅγιον ρωμαϊκὸν κράτος « τὸ ὑπὸ τῆς θρησκείας ἡγιασμένον κέντρον τῆς πολιτικῆς ἐνότητος ».

Ὅλως δὲ τοῦναντίον ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἀνέκυψεν ἡ Εὐρώπη μετὰ τῆς ἐνισχύσεως καὶ τελειοποιήσεως τοῦ ἀντιθέτου συστήματος τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς συνδεομένου συστήματος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας. Καὶ τὸ σύστημα τοῦτο κεκτημένον ἤδη ἀκαταγώνιστον καὶ ἀκατάβλητον ἰσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν δύναμιν ὑψώθη εἰς δόγμα καὶ ἰδέαν πολιτικὴν τοῦ καθόλου πολιτικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ καθιεροῦντος τὸ τοιοῦτον δόγμα δημοσίου ἢ κοινῶς εὐρωπαϊκοῦ δικαίου καὶ νομίμου. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους εἶναι ἐκ τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ 1815 καὶ ἐντεῦθεν. Ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη πρὸς πληρεστέραν καὶ σαφεστέραν τοῦ νέου τούτου συστήματος νόησιν νὰ διαλευκάνωμεν ἱστορικῶς τὰ κατ' αὐτὸ ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ, καθ' ὅσον μάλιστα διὰ τῆς τοιαύτης διαλευκάνσεως ἔτι μᾶλλον συμπληροῦται καὶ σαφεστέρα καθίσταται ἡ ἱστορικὴ ἔννοια τοῦ ἀντιθέτου συστήματος, περὶ οὗ τοσοῦτος ἡμῖν ἐγένετο λόγος.

Θ'. Τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας καὶ εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων εἰδείχθη ὅτι ἡ ἰδέα πολιτικῶς ἡνωμένου χριστιανικοῦ κόσμου καθ' ὃν τρόπον ἀντελήφθησαν αὐτῆς ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ἰδέα ἔλκουσα μὲν ἱστορικῶς τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς Ῥώμης, ἐπικρατήσασα δὲ ἐν τῇ χριστιανικῇ Ῥώμῃ ὡς ἰδέα τῆς πολιτικῆς ἐνότητος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου συμπληρώσεως καὶ ὑπερειδούσης τὴν πνευματικὴν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἐνότητα αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ ἐν τῷ πραγματικῷ πολιτικῷ βίῳ τῆς Εὐρώπης. Ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ τὸ ἱστορικὸν ἔδαφος ἦτο ἐπιτηδειότερον καὶ γονιμώτερον πρὸς γένεσιν ἰδιαίτερων κρατῶν καὶ ἰδιαίτερων κέντρων πολιτικοῦ βίου. Τὸ παγκόσμιον πολιτικὸν κράτος τῆς Ῥώμης εἶχεν ἐκλείπει ἐκ τοῦ κόσμου μετὰ τοῦ παραγαγόντος αὐτὸ πολιτικοῦ βίου καὶ συστήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς Ῥώμης. Τὸ παγκόσμιον ἐκκλησιαστικὸν κράτος τῆς Ῥώμης δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ ἐν ἑαυτῷ καὶ ν' ἀναπτύσῃ καὶ νὰ ρυθμίσῃ τὸν ὅλον ἱστορικὸν βίον, καὶ δὴ καὶ τὸν πολιτικόν, κατὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ ροπὰς καὶ τάσεις. Ὅ,τι ἐν τῷ συστήματι τούτῳ ὑπῆρχε πολιτικῶς ὑψηλὸν καὶ ἰδεώδες καὶ ἠθικῶς πραγματοποιήσιμον, ἡ ἰδέα δηλονότι τῆς πνευματικῆς ἐνότητος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ ὁ ἠθικὸς τῆς ἐνότητος δεσμὸς μεταξὺ λαῶν καὶ κρατῶν, τοῦτο ἐπέζησε τῆς καταστροφῆς τοῦ συστήματος τοῦ καθολικοῦ χριστιανικοῦ κράτους καὶ ἐνισχύθη ἐν τῷ συστήματι τῶν πολλῶν κρατῶν. Ὁ συνδυασμὸς τῆς πολιτικῆς διαιρέσεως καὶ ποικιλίας κατὰ πολιτικὰ κέντρα αὐτάρκη, κατὰ πολιτείας καὶ κράτη ἰδιαίτερα συνδεόμενα πρὸς ἀλλήλα δι' ἠθικοῦ τινος δεσμοῦ ἐνότητος, ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ συστήματος τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶχε τὸ μέγα πλεονέκτημα νὰ διατελῇ ἀνέκαθεν φανερώς ἢ λεληθότως ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν φυσικὴν κατὰ πολλὰ ἔθνη διαίρεσιν τῆς Εὐρώπης, οἷα αὕτη ἀνέκυψεν ἐκ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλλ' ἡ ταχεία, ὁμαλὴ καὶ κανονικὴ ἀνάπτυξις τοῦ συστήματος, προσέκρουσεν, ὡς ἤδη εἶπομεν, εἰς δύο ἀντιθέτους πρὸς τε ἀλλήλας καὶ πρὸς αὐτὸ τὸσύστημα ροπὰς· ἔνθεν μὲν δηλονότι εἰς τὴν ὑπεράνω τῆς φυσικῆς διαιρέσεως καὶ διαφορᾶς λαῶν καὶ ἐθνῶν εἰς καθολικὴν

πολιτεῖαν τείνουσαν ἀρχὴν τῆς χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας· ἔνθεν δὲ εἰς τὴν πᾶσαν ἐθνικὴν καὶ κυρίως πολιτικὴν ἀνάπτυξιν κωλύουσας φεουδαλικὴν πολυαρχίαν. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐκ τῆς πολυειδοῦς συγκρούσεως τῶν ἀντιθέτων τούτων ῥοπῶν καὶ τάσεων καὶ τῶν ἐν τῇ φύσει αὐτῇ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν συγκροτούντων αὐτὸν λαῶν ὑπαρχουσῶν δυνάμεων παρήχθη κατὰ μικρὸν ὑπεράνω τῆς φεουδαλικῆς πολυαρχίας καὶ ἐναντίον τῆς εὐρωπαϊκῆς αὐτοκρατορίας σύστημα κρατῶν συνδεδεμένων πρὸς ἄλληλα διὰ τῶν δεσμῶν τῆς ἀμοιβαίας ἀναγνωρίσεως τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν, καὶ τοῦτο ἐπὶ τῇ βᾶσει κοινοῦ τινος εὐρωπαϊκοῦ δικαίου καὶ νομίμου, τοῦ δικαίου τοῦ διεθοῦς. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου ἐπανῆλθεν ἡ Εὐρώπη ἀκριβῶς περίπου εἰς τὸ πολιτικὸν ἐκεῖνο σύστημα τὸ ὑφιστάμενον καὶ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ ἱστορικῇ Εὐρώπῃ πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας, εἰς τὸ σύστημα δηλονότι τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πολιτειῶν.

Ἐν τῶν σπουδαιωτάτων χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἰδίως τοῦ πολιτικοῦ βίου εἶναι ὅτι οὗτος δὲν ἀπετέλει οὔτε μίαν πολιτεῖαν ἢ κράτος, οὔτε ἓν ἔθνος ἢ ἐθνικότητα καθ' ἣν ἔννοιαν νοοῦνται τὰ ὀνόματα ταῦτα σήμερον ἐν τῷ συστήματι τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας· ἀλλ' ἀπῆρτιζεν ὁλόκληρον κόσμον ἱστορικὸν συγκείμενον ἀπὸ ἔθνων καὶ λαῶν καὶ πολιτειῶν ἐλληνικῶν. Διὰ τούτων πάντων ἀποτελοῦντο πλείστα ἰδιαίτερα αὐτάρκη κέντρα ἰδίως καὶ ἰδιοφυοῦς πολιτικῆς καὶ καθόλου ἱστορικῆς ἀναπτύξεως. Ἀλλὰ συγχρόνως τὰ ἰδιαίτερα ταῦτα καθ' ἑαυτὰ αὐτάρκη ἐλληνικὰ κέντρα συνεδέοντο πρὸς ἄλληλα καὶ συνδεόμενα ἀπετέλουν ἐνιαῖόν τι ἱστορικὸν ὅλον, ἰδιαίτερον *κόσμον ἐλληνικόν*¹ διὰ τοῦ κοινοῦ γνωρίσματος τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ὀνόματος ἀντιτιθέμενον πρὸς τὰ λοιπὰ ἔθνη τῆς γῆς τὰ καλούμενα πάντα βάρβαρα ἐνὶ ὀνόματι καὶ ἀποτελοῦντα τὸν βαρβαρικόν, οὕτως εἰπεῖν, κόσμον. Ἐν τοῖς ἀσια-

¹ Τὴν ἰδιωτὴν ταύτην καθολικὴν ἐλληνικὴν πολιτεῖαν, ἣν οἱ Ἕλληνες ἐσημαίνον διὰ τῶν ὀνομάτων «τὸ Ἑλληνικόν, ἡ Ἑλλὰς» δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *κόσμον ἐλληνικόν*. Ὁ ὅρος οὗτος οὐ μόνον ἀνάλογος εἶναι πρὸς τὰ τοιαύτην πολιτικὴν καὶ ἱστορικὴν ἔννοιαν ἔχοντα εὐρωπαϊκὰ ὀνόματα «Monde», «Welt» κτλ. ἀλλὰ δὲν ἀρίσταται καὶ ἀπὸ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐννοίας τοῦ ὀνόματος προκειμένου περὶ ἐνότητος πολλῶν ἰδιαίτερον πολιτειῶν ἢ στρατευμάτων ἢ καὶ ἀπλῶς ἀνδρῶν ἐν ἐνὶ συστήματι. [16. Θεουκ. Β', 12 «Κάλλιστον γὰρ τότε καὶ ἀσφαλέστατον πολλοὺς ὄντας ἐνὶ κόσμῳ χρωμένους φαίνεσθαι».

τικούς κράτεσιν ἀρχαίοις τε καὶ νεωτέροις ἡ ἔννοια τῆς πολιτείας, τῆς θεμελιώδους ταύτης ἀρχῆς καὶ ὅρου καὶ δυνάμεως τοῦ ἱστορικοῦ βίου, συνίσταται κυρίως εἰς τὴν κατάκτησιν καὶ εἰς τὴν διὰ κατακτήσεως ὑπαγωγὴν πολλῶν χωρῶν καὶ λαῶν ὑπὸ τὴν δεσποτείαν μιᾶς φυλῆς ἢ ἐνὸς κράτους δυναστικοῦ ἢ καὶ ἐνὸς δεσπότη. Καὶ μόνον ἐν τῇ ἐξωτερικῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ καὶ ἠθικῇ αἰγλῇ τῆς παγκοσμίου κυριαρχίας τοῦ τὸ κράτος ἐκπροσωποῦντος δεσπότη καθίσταται τὸ κράτος τοῦτο καὶ ἠθικῶς αἰσθητὸν καὶ σεβαστὸν τοῖς ἔθνεσιν. Ἄλλ' ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐμφανίσεως τῶν Ἑλλήνων ἡ τῆς πολιτείας οὐσία καὶ δύναμις καὶ ἔννοια παρίσταται ἐσωτερικῶς μὲν ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τοῦ λαοῦ τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν πολιτείαν, ἐξωτερικῶς δὲ καὶ γενικώτερον ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ ὑπὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀναγνώρισει τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαιωμάτων ἐκάστης πολιτείας ἢ πόλεως ἢ λαοῦ ἑλληνικοῦ ἰδιαίτερου. Ἡ ἐλευθερία ἐκάστης πολιτείας καὶ τὰ δίκαια αὐτῆς καὶ ἡ τούτων γενικὴ ἀναγνώρισις ἦσαν κεκανονισμένα διὰ κοινοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ἀποτελοῦντος τοὺς θεμελιώδεις νόμους τῆς ἰδεώδους καθολικῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, τοὺς νόμους τοὺς ἑλληνικοὺς, τὰ δίκαια τῶν Ἑλλήνων, τὰ κοινὰ τῶν Ἑλλήνων νόμιμα. Τὰ αἷτια τῆς τοιαύτης εἰς ἰδιαίτερας πολιτείας διαιρέσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἦσαν ὅλως φυσικὰ ἐκ τῆς φυσικῆς διαπλάσεως τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν καὶ τῶν ἰδιαίτερων φυσικῶν ὁρῶν τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως προερχόμενα. Ἄλλ' ἀκριβῶς τὰ φυσικὰ ταῦτα αἷτια ἀποτελοῦντα τὴν βᾶσιν καὶ τὴν ἀφετηρίαν τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος καὶ συνδεόμενα μετὰ τῆς καθόλου ἑλληνικῆς φύσεως, ἐξ ἧς ἐδημιουργήθη ἡ ἱστορία, σὺν τῇ φυσικῇ πνευματικῇ ἀναπτύξει τοῦ Ἑλλήνος μετέστησαν ἀπὸ φυσικῶν δυνάμεων εἰς ἠθικὰς μετ' αὐτοσυνειδησίας συνδεόμενας δυνάμεις καὶ εἰς ἠθικὰ κεφάλαια τοῦ ἱστορικοῦ βίου. Οὕτω αἱ φυσικὴν ἀρχὴν ἔχουσαι ιδιότητες καὶ ἀξιώσεις μετεβλήθησαν ἐν τῷ ὑψηλοτέρῳ ἱστορικῷ βίῳ εἰς δίκαια καὶ δικαιώματα καὶ ιδέας. Ἡ ἐλευθερία τῆς ὅλης Ἑλλάδος ἀπέναντι τῶν βαρβάρων, ἡ ἐλευθερία οἰκισθῆποτε ἑλληνικῆς πολιτείας ἐναντίον οἰκισθῆποτε ἑλληνικοῦ ἢ βαρβαρικοῦ κράτους· ὁ ἀγὼν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος οὐ μόνον κατὰ τῶν Μήδων, ἀλλὰ καὶ κατ' Ἀθηναίων ἢ ἄλλων ἑλληνικῶν λαῶν «τῇ αὐτῇ τῶν Μήδων ιδέα ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας ὡς τῶν» εἶναι ὁ ἄξων, περὶ ὃν στρέφεται κυρίως σύμπασα ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος ἱστορία.

Ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνισμῷ, ἐν τῷ καθόλου πνευματικῷ βίῳ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος τῷ ἀποτελοῦντι οὐ μόνον τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν βᾶσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ τελειότατον ἰδεῶδες τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος, ὅπως διὰ τῆς ἐν πᾶσιν ἀρμονικῆς ἀναπτύξεως τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης τὸ πραγματικὸν καὶ τὸ ἰδεῶδες στενῶς καὶ ἀχωρίστως συνεδέθησαν καὶ συνεδυνάσθησαν· οὕτω καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους ἢ τῆς ἐθνότητος, ὡς ἀνεπύχθη αὕτη ἐν τῷ νεωτέρῳ ἱστορικῷ βίῳ τῆς Εὐρώπης, συνεδέθη ἀδιασπᾶστως μετὰ τῆς γενικωτέρας καὶ καθολικωτέρας ἰδέας τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ πολιτείας ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ τῷ Ἑλληνικῷ. Τὴν ἰδέαν, ἥς τὴν πραγματοποίησιν ἐπίζητεῖ ὁ νέος πεπολιτισμένος κόσμος ἐν τῇ ἠθικῇ πολιτικῇ ἐνότητι τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ ἐν τῇ συμπολιτείᾳ τῶν χριστιανικῶν κρατῶν, ἐπραγματοποίησεν ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ ἠθικῇ πολιτικῇ ἐνότητι τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ. Ἡ ἐθνικὴ ἰδέα μετεωρίσθη ἐν τῷ ἑλληνισμῷ εἰς τὴν καθολικωτέραν ἰδέαν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου χωρὶς ἐν τῷ εὐρυτέρῳ τούτῳ κόσμῳ ν' ἀπολέσῃ τὴν ἰδιαιτέραν ἑλληνικὴν ἰδιότητα τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος. Διότι ἐκτὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐκτὸς τῆς καθολικῆς Ἑλλάδος, ὑπῆρχε τὸ βαρβαρικόν, ὁ κόσμος ὁ βαρβαρικός, ὁ ἀντιτιθέμενος ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἑλλήνος πρὸς τὸν ἑλληνικὸν καὶ διὰ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης παρέχων τούτῳ χαρακτῆρα ἐθνότητος γενικόν. Δίκαια καὶ νόμιμα ἔθνων, διεθνῆς δίκαιον καὶ διεθνὴ νόμιμα, ὡς λέγομεν σήμερον, ἔσχον ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ μόνον διὰ τοὺς Ἑλλήνας καὶ τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας. Καὶ κατὰ τὰ νόμιμα ταῦτα ἐρρυθμίζοντο αἱ πολιτικαὶ σχέσεις καὶ οἱ πολιτικοὶ δεσμοὶ οἱ ἐνδυνάμεις τὰ διάφορα μέλη τῆς ἑλληνικῆς συμπολιτείας πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὴν ὅλην Ἑλλάδα ὡς ἰδίαν ἀρχὴν πολιτικὴν, οὐχὶ δὲ αἱ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους. Ἐν τοιαύτῃ συμπολιτείᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐν τοιαύτῃ ἐνότητι καὶ διαίρεσει εἶναι εὐνόητον ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ ἰδέα ἡνωμένου κράτους ἑλληνικοῦ ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ, οἷον ὀνειροπολοῦσι τοῦτο οἱ κρίνοντες σήμερον περὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ἐποψὶν τῶν σήμερον περὶ πολιτικῆς ἐνότητος καὶ διαίρεσεως ἐπικρατουσῶν ἰδεῶν καὶ γνωμῶν. Οὗτοι κρίνουν περὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος οὐχὶ ὡς περὶ κόσμου ἱστορικοῦ, ὡς κόσμου πολιτικοῦ ὁλοκλήρου ἀποτελοῦντος ὁλόκληρον σύστημα συμπολιτείας ἑλληνικῆς, ἐκτὸς τῆς ὁποίας οὐδὲν ἄλλο ὑφίσταται ἢ τὸ βαρβαρικόν. Ἀλλὰ κρίνουν περὶ αὐτῆς ὡς περὶ ἔθνος τινὸς καὶ κρά-

τους σημερινοῦ, μικροῦ ἢ μεγάλου, ἀποτελοῦντος, ὡς ἡ σήμερον Ἑλλάς, μέλος συμπολιτείας εὐρυτέρας. Πᾶσα ἰδέα πολιτικῆς ἐνότητος τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ ὑπ' οἷαν νοοῦμεν σήμερον ἔννοιαν τὴν τοιαύτην ἐνότητα, ἥτο ἄρνησις τῆς ἰδέας τῆς ἐλληνικῆς συμπολιτείας, αὐτοῦ τοῦ ἐλληνισμοῦ ὡς ἔθνους καὶ πολιτείας ὑπὸ τὴν ὑψηλοτέραν ἱστορικὴν τῶν ὀνομάτων σημασίαν καὶ ἔννοιαν. Ἡ Ἑλλάς τῆς ἀρχαιότητος ὑπὸ τὴν καθόλου πολιτικὴν ἔποψιν εἶναι ἡ Εὐρώπη τῆς σήμερον, ὡς θέλει διασαφηνῆ ἔν τῳ κεφαλαίῳ τούτῳ. Ἡ πολιτικὴ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων, Σπαρτιατῶν καὶ ἄλλων ἐν ταῖς ἀποικίαις ἰσχυρῶν πόλεων ἡ ἀσκουμένη ἐν ὠρισμένοις καὶ περιορισμένοις πολιτικοῖς κέντροις, καὶ αὕτῃ δὴ ἡ τῶν Μακεδόνων, δὲν εἶχε τὸν γενικώτερον τοῦτον σκοπὸν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος καὶ ἡγεμονίας τὸν σημαίνοντα ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἐλληνικοῦ τὴν δούλωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν ταῖς τοιαύταις ἀποπειραῖς καὶ ἐπιχειρήσεσι προέκειτο ἀπλῶς περὶ ὑπεροχῆς πολιτικῆς ἐν περιορισμένῳ μέτρῳ, περὶ ἀπλῆς ὑπερβάσεως τῶν ἀνεγνωρισμένων ὁρίων καὶ περὶ τῆς ἀντιδράσεως τῆς ἐγειρομένης ἐναντίον τῆς τοιαύτης ὑπερβάσεως. Προέκειτο δὲ συνήθως καὶ περὶ συμμαχικῶν συνδυασμῶν ἢ ὁμοσπονδιακῶν ἐνώσεων στενωτέρων καὶ ἰσχυροτέρων. Μὴ ὑπαρχούσης δ' ἐν τῳ ἐλληνικῳ τῆς ἰδέας τῆς πολιτικῆς ἐνότητος, κατὰ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος, αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, ἥκιστα καὶ οὐδαμῶς ἥτο δυνατόν νά ὑπάρχῃ καὶ νά καλλιεργῇται ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς ἐνότητος τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, τοῦ ὅλου κόσμου, ἐν ἣ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι ν' ἀποτελῶσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πολιτείαν, ἐν παγκόσμιον κράτος, λαμβανομένης μάλιστα ὑπ' ὅψιν τῆς ἀντιθέσεως τῆς χωρίζουσας ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἑλλήνος τὸ βαρβαρικὸν ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ οὐχὶ ἀπλῶς ἐν τῳ πολιτικῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῳ ὅλῳ ἱστορικῳ βίῳ. Τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ κοσμοπολιτισμοῦ, τῆς κοσμιότητος τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν στωικῶν φιλοσόφων, δὲν ὑπερέβησαν τὰ ὅρια θεωριῶν φιλοσοφικῶν περὶ τοῦ κόσμου ὡς περὶ κοινῆς πατρίδος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ οὐδέποτε ἐξηνέχθησαν ἢ διευτυπώθησαν ὡς ἀρχαὶ θετικαὶ τῆς περὶ πολιτείας φιλοσοφίας, πολλῶ δ' ἤσσαν ἐπιδράσαν ἐπὶ τὸν πολιτικὸν βίον καὶ τὰς πολιτικὰς πράξεις τοῦ ἐλληνικοῦ. Ἡ ἰδέα κοσμοκρατορίας πολιτικῆς ὑπῆρξε πάντοτε ξένη καὶ ἄλλοτρία εἰς τὸ ἱστορικὸν πνεῦμα καὶ τὴν πολιτικὴν διάνοιαν τοῦ ἀρχαίου Ἑλλήνος. Ἡ ἰδέα μεγάλου κατὰ βαρβάρων πολέμου, ὑπ' ἧς ἡλαύνετο ὁ ἐλληνισμός, ἐνίστατο μάλιστα ἐθνουςιωδῶς, ἀπὸ τῶν

χρόνων τῶν Μηδικῶν μέχρι τῶν τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἀπέβλεπεν ἀπλῶς εἰς τὴν ὁλοσχερῇ ταπεινώσειν τοῦ βαρβάρου καὶ εἰς τὴν δι' ἐπιθετικῶν πολέμων καὶ τῆς καταλύσεως τοῦ βαρβαρικοῦ κράτους τελείαν ἐκδίκησιν τῆς μηδικῆς ἐπιθέσεως. Καὶ ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου πολιτεία οὔτε ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πολιτικὴν δούλωσιν τῆς Ἑλλάδος, οὔτε ἐκτός τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν δημιουργίαν παγκοσμίου κράτους. Ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς ὁ Φίλιππος, ἦτο ὁ μέγας σηματοφόρος τῆς ιδέας τοῦ κατὰ βαρβάρων ἑλληνικοῦ πολέμου ὅφ' οἷαν τοῦτον ἐχαρκτηρίσαμεν ἥδη ἔννοϊαν, καὶ ὡς ἀπλοῦς στρατηγὸς Ἑλλήνων ἐπεχείρησε τὸν πόλεμον τοῦτον. Βεβαίως ἐν τῷ φρονήματι καὶ αἰσθήματι τοῦ Ἀλεξάνδρου πλὴν τῆς ἑλληνικῆς ιδέας ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἐλατήρια μεγαλουργημάτων ἡρωϊκῶν καὶ μεγαλοπράγμονος βασιλικῆς διανοίας. Ἀλλ' ἡ ιδέα κοσμοκρατορίας ἐπεφάνη ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ μεγάλου ἥρωος ἀφοῦ ὡς βασιλεὺς καὶ ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ ἀπὸ Ἑλλήνος μετεβλήθη εἰς Ἀσιανόν, ἀφοῦ κατέστη διάδοχος τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ προσφικεῖσθαι ἐν μέρει πρὸς τὴν ιδέαν καὶ τὴν συνειδήσιν τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος τῆς Ἀσίας. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἀποτέλεσμα τοῦ ἔργου τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν ἐρμηνεύει ποσῶς τὸν ἀρχικὸν σκοπὸν καὶ τὴν ιδέαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐπιχειρήματος. Ὁ πρόωρος ἐπιελθὼν θάνατος ἔθηκε τέρμα ταχὺ εἰς τὴν νέαν τροπὴν τῶν πραγμάτων τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ ἔτι τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς ὀριμάζουσαν καὶ μήπω εἰς τὰ πράγματα ἐφαρμοσθεῖσαν. Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ μετὰ τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἀσίας ἐκτιμήσας τὸν ἀσιατικὸν κόσμον καὶ πολιτισμὸν ἄλλως ἢ ὑπὸ ἔποψιν ἑλληνικὴν καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς ἐνώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἀσιατικοῦ κόσμου ζητήσας νὰ ἰδρῶσιν παγκόσμιον κράτος καὶ παγκόσμιον πολιτισμὸν δὲν ἐπέτυχε τῆς πραγματώσεως τῆς ιδέας ταύτης. Ὑπὸ τὴν πρώτην ἦτοι τὴν πολιτικὴν ἔποψιν τὰ πράγματα ἔλαβον μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ χαρακτῆρα ἑλληνικόν. Ἐν τῷ νέῳ ἑλληνικῷ πολιτικῷ κόσμῳ τῷ παραχθέντι διὰ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῶν διαδόχων ὑπὸ εὐρυτέρας ὕλικας διαστάσεις τὸ σύστημα τῆς ἑλληνικῆς συμπολιτείας. Ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ μέχρι τοῦ Περσικοῦ κόλπου καὶ τοῦ Ἰνδοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἀνεπτύχθη σύστημα ἑλληνικῶν κρατῶν μοναρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν πολιτειῶν ἀποτελοῦν τὴν πολιτικὴν ὄψιν τῆς νέας περιόδου τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, τῆς περιόδου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς ἰδίως καλεῖ-

ταὶ ἡ περίοδος αὕτη. Πάντα τὰ κατὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην περίοδον ἐν Ἀσίᾳ τε καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀφρικῇ ἐντὸς τῶν ἄνω μνησθέντων ὁρίων ὑφιστάμενα κράτη τὰ τε καθαρῶς ἑλληνικὰ καὶ τὰ ἑλληνίζοντα βαρβαρικὰ (οἷον τὸ Βακτρικόν, τὸ Ἰουδαϊκόν, τὸ τοῦ Πόντου) ἀπετέλουν σύστημα πολιτειῶν ἀναγνωρίζουσων ἀλλήλας καὶ διὰ συνθηκῶν πρὸς ἀλλήλας συνδεδεμένων. Καὶ αὗται αἱ δημοκρατούμεναι ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι αἱ ὑφιστάμεναι ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐν μέσῳ τῶν πολλῶν μοναρχιῶν διετήρουν τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐν τῇ μεγάλῃ συμπολιτείᾳ θέσιν. Ἀναρρήσεις ἡγεμόνων ἐπὶ θρόνους ἀνηγγέλονται ἐπισήμως τοῖς ἄλλοις καὶ συνθῆκαι συνομολογούμεναι μετὰ τὸν πόλεμον μεταξὺ δύο καὶ πλείονων ἡγεμόνων ἀνεκοινοῦντο πρὸς πολλοὺς μὴ μετασχόντας τοῦ πολέμου, ἵνα ἀποκτώσιν οὕτω κύρος πανελληνίου, διεθνούς οὕτως εἰπεῖν, δικαίου.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ περίοδος αὕτη ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀρχομένη εἶναι περίοδος καθολικότητος ἐν τῷ ἑλληνισμῷ. Ἀλλ' ἡ καθολικότης αὕτη τελεῖται ἐν τῷ καθαρῷ χώρῳ τοῦ πνεύματος διὰ τῆς ἑλληνικῆς διανοίας καὶ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἑλληνισμὸς καθίσταται κτῆμα πάντων τῶν ἔθνων τῶν ἐλθόντων εἰς ἐπαφὴν πρὸς αὐτόν, προσλαβὼν καὶ ἀφομοιώσας ἐν ἑαυτῷ καὶ τινα ἐκ τοῦ ἀσιατικοῦ πνεύματος καὶ πολιτισμοῦ στοιχεῖα. Καὶ ἐν τῷ καθολικῷ τούτῳ κράτει τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ περὶ κοσμοκρατορίας ἰδέα τοῦ Ἀλεξάνδρου φαίνεται κατὰ μέρος πραγματουμένη. Ἀλλ' οἱ ἀληθεῖς ἥρωες τοῦ τοιοῦτου καθολικοῦ κράτους τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι μᾶλλον ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ λοιποὶ στρατηλάται τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος οἱ δόντες εἰς τὸν ἑλληνισμόν χαρακτῆρα καὶ ἐξωτερικὴν δύναμιν καὶ ἔκτασιν παγκοσμίου πολιτισμοῦ καὶ καθολικοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἡ Ἑλλὰς ἡ οὐδέποτε ἀποτελέσασα οὐδὲ δυναμένη ν' ἀποτελέσῃ ἐνότητα πολιτικὴν ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος ἀπετέλεσε τὴν πνευματικὴν τοῦ κόσμου ἐνότητα. Ὁ ἑλληνισμὸς τῶν μακεδονικῶν χρόνων ὁ διασπαρεῖς ἐπὶ τῶν διαδόχων ἰδίως τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Ἰαξάρτου καὶ τῶν ὑπορείων τοῦ Ἰνδικοῦ Καυκάσου καὶ ἀπὸ τῶν Σκυθικῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου μέχρι τοῦ Νείλου καὶ τῆς Αἰθιοπίας, ἦτο παγκόσμιος ἐκπολιτιστικὴ δύναμις ἀποτελοῦσα διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῶν ἑλληνικῶν ἰδεῶν, τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας τὴν πρώτην, καθὼς λέγει ὁ Δρούσεν, πνευματικὴν ἑνωσιν τῆς

ἀνθρωπότητος, τὴν πρώτην, οὕτως εἰπεῖν, καθολικὴν πνευματικὴν κοινωνίαν. Καὶ ἡ τοιαύτη πνευματικὴ πολιτεία καὶ κοινωνία ἐπραγματώθη μετ' ὀλίγον καὶ ἠθικῶς ἦτοι διὰ τῆς ἠθικῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἡ ἱστορικὴ ἀνάπτυξις τοῦ χριστιανισμοῦ ἦτο κατὰ μέγα μέρος ἑλληνικὴ ἀποτελοῦσα οὕτως εἰπεῖν νέαν φάσιν τοῦ παγκοσμίου ἑλληνισμοῦ. Ὡς δὲ ὁ ἑλληνισμὸς καθόλου, οὕτω καὶ ὁ χριστιανισμὸς, καίπερ ἔχων χαρακτῆρα καθολικότητος ἐσωτερικόν, ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ ἀναπτύξει, ἐν τῇ ἀναπτύξει δηλονότι τοῦ πολιτεύματος τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, διετήρησε χαρακτῆρα καθαρῶς ἑλληνικόν, ποικιλίαν δηλονότι καὶ διαίρεσιν καὶ πολλαπλότητα κέντρων ἰδιατέρων πολιτικῶν ἐν ἐσωτερικῇ ἐνότητι ἠθικῇ, πνευματικῇ καὶ ἰδεώδει. Τοῦτο καταφαίνεται ἐν τῷ συστήματι τῆς συμπολιτείας τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἐν τῷ συστήματι πολλῶν ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας συνδεομένων διὰ δεσμῶν ἐνότητος καθαρῶς πνευματικῆς. Ἡ κοσμοκρατορία εἴτε ἡ παγκόσμιος ἢ καθολικὴ πολιτικὴ ἐνότης ἐν τῷ κράτει καὶ βραδύτερον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπραγματοποιήθη ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ τῆς Εὐρώπης διὰ τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας τελεσθὲν διὰ τῆς ἐπιδράσεως ἀσιατικοῦ τινος μοναρχικοῦ πνεύματος ἐπὶ τὴν πολιτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ διὰ μεγάλων ἐσωτερικῶν ἐπαναστάσεων καὶ μεταβολῶν τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν Ῥωμαίων. Ἡ δημοκρατικὴ Ῥώμη ὡς πόλις καὶ πολιτεία Ἰταλικὴ ἀνῆκεν εἰς σύστημα Ἰταλικῆς συμπολιτείας ἀνυπόλογον μὲν πρὸς τὴν συμπολιτείαν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ὀρεομένης δὲ τῆς ἐσωτερικῆς ζωτικότητος, τοῦ ἱστορικοῦ μεγαλείου, τοῦ ἰδεώδους καὶ τῆς ἠθικῆς αἰγλῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Οἱ ἐν Ἰταλίᾳ ἀγῶνες τῆς δημοκρατικῆς Ῥώμης ἀπέβλεπον εἰς ὑπεροχὴν πολιτικὴν ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, ὅπως οἱ τῶν Ἀθηναίων, τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν Θηβαίων καὶ αὐτῆς δὴ τῆς μακεδονικῆς μοναρχίας ἐν Ἑλλάδι, ἐντυθεν δὲ προσέλαθον ἐν μέρει καὶ χαρακτῆρα κατακτητικόν. Σειρὰ μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων ἐκ τῆς φυσικῆς τῶν πραγμάτων καὶ λογικῆς ἀκολουθίας προερχομένων ἢ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ἡγεμονία ἢ ἐπενεγκοῦσα πολέμους μεγάλους πρὸς τοὺς οἰκοῦντας τὰς παραλίους τῆς δυτικῆς Μεσογείου χώρας καὶ ἀπολήξασα εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν χωρῶν τούτων· πόλεμοι γεννῶντες νέους πολέμους καὶ διακονίζοντες τὴν κατάκτησιν κατέστησαν τὴν Ῥωμαϊκὴν δημοκρατίαν ἡγεμόνα μεγάλου κράτους καὶ

ἤγαγον αὐτὴν εἰς ἐπαφὴν πολιτικὴν πρὸς τὴν μεγάλην ἑλληνικὴν συμπολιτείαν τῶν μακεδονικῶν χρόνων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ ἐμφάνις καὶ αἱ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας φιλικαὶ ἢ ἐχθρικάι σχέσεις καὶ οἱ πόλεμοι καὶ αἱ κατακτήσεις τῆς Ῥώμης δὲν ἐδείκνυνον, τοῦλάχιστον μέχρι τινός, ῥοπὴν ὀρισμένην πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ὑφισταμένου συστήματος τῶν ἑλληνικῶν κρατῶν καὶ πολιτειῶν· ἀλλ' ἀπέβλεπον ἀπλῶς πρὸς ἐπικράτησιν πολιτικὴν, πρὸς καθιέρωσιν πολιτικῆς ὑπεροχῆς ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ πρὸς ἄσκησιν ὑπερτάτης τινός ἐποπτείας καὶ διαιτητίας, οἷαν ὑπεροχὴν πολιτικὴν ἐπεζήτουν καὶ ἐν Ἑλλάδι τὸ πάλαι ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ πολιτικὸν μεγαλεῖον καὶ ἡ στρατιωτικὴ δόξα κατὰ τοὺς χρόνους ἤδη τῆς δημοκρατίας εἶχον ἐμπνεύσει τοῖς Ῥωμαίοις τὴν ἰδέαν τῆς πολιτικῆς ἡγεμονίας ἐπὶ τὸν κόσμον, καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἡ Ῥώμη εἶχε καταστῇ πολιτικὴ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου (caput orbis terrarum). Ἀλλ' ἐν τῇ συνειδήσει τῆς τοιαύτης κοσμοκρατορίας ἡ πολιτικῆς ἡγεμονίας δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἰδέα κράτους παγκοσμίου ἥτοι καθολικῆς πολιτικῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρωπότητος εἰς μίαν πολιτείαν. Τούναντίον μάχιστα ἡ ἡγεμονεύουσα Ῥώμη ἀποτόμως ἀντετίθετο πρὸς τὰς ὑποταξαγμένας αὐτῇ καὶ διὰ ποικίλων καὶ ποικιλοπύμων πολιτικῶν σχέσεων καὶ δεσμῶν συνδεδεμένας πρὸς αὐτὴν πολιτείας. Μόνον δὲ ὅποτε αἱ εἰς τὴν πολιτικὴν ὑπεροχὴν καὶ ἡγεμονίαν τῆς Ῥώμης ὑποκύψασαι πολιτεῖαι, ἰδίως αἱ ἑλληνικαί, ἐξαντληθεῖσαι βαθμηδὸν ἐσωτερικῶς, ἀπώλεσαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν αὐτάρκειαν καὶ κατήντησαν πράγματι ἐπαρχίαι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἡ δὲ Ῥώμη αὐτὴ μετὰ μεγάλους ἐσωτερικοὺς, πολιτικοὺς καὶ κοινωνικοὺς ἀγῶνας ἀπὸ δημοκρατουμένης πολιτείας ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἀρχὴν ἐνὸς μόνου ἀνδρός· τότε ἡ ὑπὸ τύπους δημοκρατικούς πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ μοναρχία μετεβίβασε τὴν ἰδέαν τῆς πολιτικῆς ἡγεμονίας τῆς Ῥώμης ἐπὶ τὸν ἄλλον κόσμον εἰς ἰδέαν παγκοσμίου κράτους Ῥωμαϊκοῦ ὑπὸ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος κυβερνωμένου. Ἡ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας ὑφισταμένη διάκρισις τῆς πολιτείας τῆς Ῥώμης, τῆς Ῥώμης δηλονότι ὡς ἰδίου κράτους ἄρχοντος, ἀπὸ τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ῥώμης ὑπαγομένου κόσμου ἤρθη διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Τότε οἱ τέως ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι ὑπέκυψαν ὑπὸ τὸ αὐτὸ σύστημα κυβερνήσεως ἀποτελέσαντες τὸ παγκόσμιον Ῥωμαϊκὸν κράτος, δι' οὗ ἀνεκλήρυχθη ἐν Εὐρώπῃ

ἡ πρώτη καθολικὴ πολιτεία, ἡ μόνη εὐρωπαϊκὴ τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Καὶ ἐν τῷ νέῳ τούτῳ συστήματι ἡ Ῥώμη δὲν ἦτο πλέον ἡ ἄρχουσα, ἡ ἡγεμονεύουσα, ἡ τὸ κράτος ἀποτελοῦσα πόλις, ἀλλ' ἀπλῶς κέντρον καὶ πρωτεύουσα πόλις τοῦ παγκοσμίου ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐν ᾧ πάντα τὰ ἔθνη καὶ πάντες οἱ λαοὶ οἱ πρότερον δουλεύοντες ἢ πολιτικῶς ὑποκείμενοι τῇ Ῥώμῃ βαθμῆδόν μετέλαβον πάντες τοῦ δικαιώματος τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Διὰ τῆς ῥωμαικῆς αὐτοκρατορίας ἀπειτέλεσθη ἡ πολιτικὴ ἐνότης τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, ὅπως διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ ἐνότης ἡ πνευματικὴ. Καὶ μετὰ τῆς ἐνότητος ταύτης τῆς πολιτικῆς τῆς Ῥώμης καὶ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ συνεδυάσθη μετ' ὀλίγον ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐνότης τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἐν τῷ χριστιανισμῷ. Τούτου ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ ἡ καταστρέψασα τὴν πολυθεϊαν τῶν εἰδώλων συμπίπτει ἀκριβῶς καὶ ἐν χρόνῳ μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς τοῦ Αὐγούστου τοῦ θέντος τέρμα εἰς τὴν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων *πολυαρχίαν*, τὴν δημοκρατίαν καὶ τὸ σύστημα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ ἰταλικῆς συμπολιτείας. Καὶ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου δὲ ἐτι διὰ τῆς ἐπιγενομένης εἰς τὸ πολιτικὸν σύστημα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους μεταβολῆς ἐπὶ τοσοῦτον προήχθη καὶ ὥρίμασεν ἡ ἰδέα τῆς παγκοσμίου μοναρχίας καὶ πολιτείας, ὥστε πρῶτος ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ μεταθέσῃ τὸ κέντρον τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τῆς Δύσεως εἰς τὴν μοναρχικὴν Ἀνατολήν, εἰς τὰς παραλίας τοῦ Ἑλληνισπόντου. Ἡ Ἰλιος, ἡ κατὰ τὰς ἀρχαίας μυθικὰς παραδόσεις μητρόπολις τῆς Ῥώμης, ἐμελλε νὰ καταστῇ νέα πρωτεύουσα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐκπληροῦσα οὕτω ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῶν εὐσεβῶν μυθικῶν παραδόσεων τῆς δημοκρατικῆς Ῥώμης τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πολιτικοῦ πνεύματος τῆς αὐτοκρατορικῆς Ῥώμης. Διὰ τῆς μοναρχίας τῶν Καيسάρων τὸ πρῶτον ἡ πολιτικὴ σημασία τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὑψώθη ἐν τῇ συνειδήσει οὐ μόνον τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ πάντων σχεδὸν τῶν κατοίκων τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἰδέαν πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς τάξεως τοῦ κόσμου. Καὶ ὅ,τι αὕτῃ ἡ ἱστορία, αὐτὸς πράγματι ὁ ἱστορικὸς βίος παρήγαγε, μετέστη νῦν εἰς τὸν χώρον τῆς ποιήσεως καὶ ἱερωήθη καὶ ἐξυμνήθη ὡς γενόμενον κατὰ τὰς προαιωνίους θείας περὶ τοῦ κόσμου βουλάς καὶ διατάξεις. Αὐτὸς ὁ Ζεὺς παρίσταται δίδων διὰ τῶν Καيسάρων ἀρχὴν ἀτέρμονα τῷ ῥωμαϊκῷ λαῷ (*a imperium sine fine dedi!*) καὶ εἰρήνην καὶ τάξιν καὶ εὐνομίαν εἰς τὸν

κόσμον. Ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς ἐξυμνεῖται ὡς ὁ λαὸς ὁ προωρισμένος νὰ κυβερνᾷ τὸν κόσμον διὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ (*regere imperio populos*), ἐνῷ τοῖς Ἑλλήσιν ἐδόθη τὸ πνευματικὸν τῆς διανοίας κράτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου.

Καὶ ὁμῶς ἐνῷ τοιαῦτα ἐψάλλεν ἡ ποίησις τῶν πρώτων χρόνων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἡ αὐτοκρατορία αὕτη ἐπετέλει τὸ μέγα ἱστορικὸν αὐτῆς ἔργον, τὴν πολιτικὴν ἐνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, συντελοῦντος πρὸς τοῦτο αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ χαρακτηρὸς τῆς καθολικότητος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἐν τῇ ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἐν ἣ τοσοῦτον πολυάριθμοι καὶ ποικιλῶνμοι λαοὶ ἀπετέλουν μίαν κοινὴν πολιτείαν μετέχοντες (ιδίως ἀπὸ τοῦ γ' μ. Χ. αἰῶνος) τῶν αὐτῶν πάντες δικαιωμάτων, δύο ὑπῆρχον στοιχεῖα ἱστορικὰ ἐκπολιτιστικὰ ἀποτελοῦντα τὴν ὅλην ἱστορικὴν δύναμιν τοῦ κράτους τούτου· ὁ λατινισμὸς ἐν τῇ Δύσει διὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατήσας, καὶ ὁ ρωμαϊκὸς ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ διὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχῆς πολιτικῶς περισυλλεγείς καὶ κτησάμενος πολιτικὴν συνοχὴν καὶ ἐνότητα μείζονα ἢ καθ' οἷανδὴποτε προτέραν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Διὰ τοῦτο δὲ ὅποτε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπῆλθε, διὰ λόγους ἐν μέρει ἀνεξαρτήτους τοῦ μνημονευθέντος δυασμοῦ τῶν ἐσωτερικῶν ἐκπολιτιστικῶν στοιχείων, ἡ εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν διαίρεσις τοῦ κράτους, φυσικὴ ἀκολουθία τῆς τοιαύτης διαίρεσεως ἐγένετο ὁ διχασμὸς τοῦ κράτους εἰς τὸ δυτικὸν λατινικὸν καὶ τὸ ἀνατολικὸν ἑλληνικόν. Οὕτω δὲ ἰδρύθη ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ κράτος καλούμενον μὲν ρωμαϊκὸν καὶ πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς ρωμαϊκῶς ὀργανωμένον καὶ μέχρι τινὸς ἐκπροσωποῦν ἐν Ἀνατολῇ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ιδέαν παγκοσμίου μοναρχίας ρωμαϊκῆς, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἀπαρτίζοντα αὐτὸ ἔθνη τε καὶ τὰ ἄλλα πνευματικὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα ἑλληνικώτατον. Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, ἂν ὑπὸ ἑποφιν ἐξωτερικὴν ἦτο διὰ τὴν Ἀνατολὴν ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἔργου τοῦ Αὐγούστου, ὑπὸ ἑποφιν ἐσωτερικὴν ἑλληνικὴν ἦτο ἡ πολιτικὴ περισυλλογὴ καὶ ἐνιαία πολιτικὴ σύνταξις τῆς ἑλληνιζούσης Ἀνατολῆς. Ὁ καθολικὸς χαρακτὴρ καὶ ὁ ἐσωτερικὸς πολιτικὸς ὀργανισμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἡ μεγάλη ἑκτασις αὐτοῦ περιλαμβάνοντος χώρας μὴ καθαρῶς ἑλληνικὰς δὲν ἀπέκλειεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ιδιότητα κράτους ἐθνικοῦ ἑλληνικοῦ. Ἀλλ' ὅπως ἐν τῷ συστήματι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς συμπολιτείας, οὕτω ἐν τῇ ἑλληνο-

ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ τοῦ Βυζαντίου ἡ ἐθνικὴ ἰδέα ὑπὸ τὴν σημερινὴν τοῦ ὀνόματος ἔννοιαν καὶ ἡ ἰδέα κράτους καθολικοῦ ἑλληνικοῦ διετέλουν ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἀλλήλας. Ἡ ἰδέα μάλιστα τοῦ καθολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὑπεχώρησε βαθμηδὸν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνότητος τῆς ἑλληνικῆς. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσεν ἀκριβῶς αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον, ὅπερ ἐν ἀρχῇ παρείχεν εἰς τὸ κράτος τὴν ἠθικὴν δύναμιν τῆς καθολικότητος, ὁ χριστιανισμός. Ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἡ ἑδραιωθείσα ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει διὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, μεθ' ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν ἠθικὴν καὶ δογματικὴν ἐνότητα αὐτῆς, δι' αὐτοῦ τοῦ ἔργου τῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως διηρέθη πολιτικῶς καὶ διοικητικῶς εἰς δύο μεγάλα κέντρα, τὸ τῆς παλαιᾶς καὶ τὸ τῆς νέας Ῥώμης, τῆς δυτικῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς, τῆς λατινικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Δύσει ὁ διὰ τῆς καταλύσεως τοῦ πολιτικοῦ κράτους τῆς Ῥώμης πολιτικῶς πολυαρχούμενος χριστιανικὸς κόσμος εὗρεσκεν ἐνότητα ἐν τῇ ἐνότητι καὶ καθολικότητι τῇ πολιτικῇ καὶ διοικητικῇ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ δὲ τούναντίον ὁ ἑλληνικὸς κόσμος τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπολέσας μὲν τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην ζωτικότητα τὴν παραγαγοῦσαν πολλὰ κέντρα ἰδιαιτέρου ἑλληνικοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ καὶ περιορισθεὶς εἰς ἓν μόνον μέγα κέντρον, προφυλαχθεὶς δὲ διὰ τῆς ἰσχυρᾶς μοναρχίας τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ νέας βαρβαρικῆς πολυαρχίας ἀναλόγου τῆς ἐν τῇ Δύσει παραχθείσης, διετήρησε τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐνότητα ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ κράτους, διετήρησε δ' ἐνταυτῷ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐν ἠθικῇ ἐνότητι διαιρέσεως ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἡ τοιαύτη ἰδιότης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἡ ἀποτελοῦσα ἐν τῶν πολλῶν γνωρισμάτων τῆς ἑλληνικῆς ἰδιοφυίας τῆς ἐκκλησίας ταύτης τῆς συνδυαζούσης ἁρμονικῶς ἐν ἑαυτῇ τὴν ἐσωτερικὴν πνευματικὴν καθολικὴν ἐνότητα τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν ἰδιαίτερον ἐθνικὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα, συνετέλεσεν ἰσχυρῶς ἵνα τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος τῆς Ἀνατολῆς ἀπαλλασσόμενον τῆς στενωτέρας πρὸς τὸν δυτικὸν κόσμον πνευματικῆς ἐπαφῆς καταστῇ κράτος καθαρῶς ἑλληνικὸν προωρισμένον νὰ γεννήσῃ τὸ ἔθνος τὸ ἑλληνικὸν τῆς νεωτέρας ἱστορίας. Ὁ τοιοῦτος ἐξωτερικὸς ἔτι δὲ καὶ ὁ ἄλλος ἐσωτερικὸς καὶ πνευματικὸς ἑλληνικὸς χαρακτήρ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας κατέστησαν τὴν ἐκκλησίαν ταύτην κατὰ μικρὸν δύναμιν, στοιχεῖον καὶ γνώρισμα ἐθνικῆς ἰδιοφυίας ἑλληνικῆς καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ συνεκεντρώθη κυρίως καὶ

διετηρήθη τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα, ἡ πνευματικὴ ἰδιοφυΐα, ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ καὶ δὴ καὶ αὕτη ἡ ἐθνικὴ συνειδήσις τοῦ ἑλληνισμοῦ. Οὕτω δὲ τὸ βυζαντινὸν κράτος μετὰ τὸ μοιραῖον αὐτοῦ τέλος οὐδὲν ἄλλο πλὴν τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας ὅπισθεν αὐτοῦ κατέλειπεν ἢ λείψανα ἐθνικὰ πολιτικῶς συντετριμμένα τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐξ ὧν ἀνεδημιουργήθη ὁ ἑλληνισμὸς ὑπὸ τὴν νεωτάτην αὐτοῦ φάσιν ὡς ἀπλῆ τις ἐθνικότης ἐν τῇ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν τῆς νεωτέρας ἱστορίας χορεΐξ. Ἐκ τῶν συντριμμάτων δὲ τούτων προῆλθονκαὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ ἔθνη, ἅτινα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας δημιουργηθέντα ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ἑλληνισμοῦ διετήρησαν τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βυζαντίου. Ὡστε ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς τὸ μέγιστον ἔργον καὶ κατόρθωμα τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὑπῆρξεν ἡ διατήρησις τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν μεγίστην διαφορὰν ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἱστορικῆς ἀνελιξέως τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς λατινικῆς Δύσεως, μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τοῦ λατινικοῦ δυτικοῦ κράτους.

Ἡ διάσωσις καὶ διατήρησις τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει καὶ ὁ οὐσιωδὴς ἑλληνικὸς χαρακτήρ τοῦ κράτους τούτου ἐγένετο ἐν μέρει αἰτία, ἀλλ' ἐν μέρει ἦτο καὶ ἀποτέλεσμα ἀναπτύξεως ἱστορικῆς ὁλως διαφοροῦ τῆς ἐν τῇ Δύσει. Ἐνῷ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κυρίως ἡ ἠθικὴ δύναμις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ῥωμαίων λαμβάνουσα ἰδέα ἐθνικοῦ κράτους, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας διετήρησε τὴν ἐσωτερικὴν ἰσχὺν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους, ἀπομακρύνουσα ἂν οὐχὶ τῶν ὀρίων τοῦ κράτους, ἀλλὰ τοῦλάχιστον τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ τὰ ξένα βαρβαρικὰ στοιχεῖα· ἐν τῇ Δύσει ἡ μεγάλη πολιτικὴ δύναμις τοῦ λατινισμοῦ στερουμένη τῆς ἐσωτερικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ δυνάμεως, ἰδίως ἐν ταῖς ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας λατινικαῖς χώραις, δὲν ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὸν λατινικὸν κόσμον ἀπρόσβλητον ἀπὸ τῶν βαρβαρικῶν λαῶν καὶ διὰ τῆς ἐθνικῆς δυνάμεως τοῦ λατινισμοῦ νὰ δημιουργήσῃ κράτος λατινικὸν ἐνταῦθα ὅμοιον τῷ ἑλληνικῷ ἢ ῥωμαϊκῷ τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ γερμανικοὶ λαοὶ εἰσέδυσαν ἐν τῇ Δύσει εἰς τὰ σπλάγγνα τοῦ κράτους καὶ ὑπὸ τὴν ἠθικὴν μόνον αἰγίδα τοῦ ὀνόματος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τῆς

χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἰδρυσαν ἰδιαίτερα κράτη γενόμενα ἰδιαίτερα κέντρα ἰδιοφυοῦς ἐθνικῆς ἀναπτύξεως. Οὕτω δὲ ἐνῶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὸ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν σύστημα τῆς συμπολιτείας κρατῶν ὑπεχώρει διαρκῶς εἰς τὸ τῆς πολιτικῆς συγκεντρώσεως, ἀντιθέτως πρὸς τοῦτο ἐν τῇ λατινικῇ Δύσει τῆς ἀρχαίας ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας καὶ τῆς πολιτικῆς συγκεντρώσεως ὑπὸ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τοῦ παγκοσμίου χριστιανικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐτέθησαν βάσεις συμπολιτείας εὐρωπαϊκῶν κρατῶν παρεμφεροῦς πρὸς τὴν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τοιοῦτου συστήματος ἐγένετο ἐν χρόνῳ μακρῷ· τὸ μὲν διότι καὶ καθόλου λίαν βραδεῖα ἦτο ἡ ἀνάπτυξις ἡ πολιτικὴ τῶν βαρβάρων ἐκείνων κρατῶν, τὸ δὲ ἕνεκα τῶν ἐπιπροσθούτων κωλυμάτων τῶν προσερχομένων ἄνωθεν μὲν ἐκ τῆς ἰδέας τῆς καθολικῆς εὐρωπαϊκῆς χριστιανικῆς μοναρχίας, κατώθεν δὲ ἐκ τοῦ φεουδαλικοῦ βίου. Ἐπὶ μικρὸν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ μεγάλου φραγκικοῦ κράτους λαμπρυνθέντος ἠθικῶς διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐφάνη ὁμοιοῦσα τὴν πολιτικὴν ὄψιν τῆς λατινικῆς Δύσεως πρὸς τὴν τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν τοιαύτην ὄψιν τὸ φραγκικὸν κράτος ἔκρυπτε στοιχεῖα διαλύσεως καὶ ἀναδημιουργήσεως. Ἡ νέα αὕτη ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τῆς Δύσεως εἶχεν, ὡς εἶδομεν, δύο περιόδους, τὴν φραγκικὴν καὶ τὴν ἰδίως γερμανικὴν τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Ἡ νέα αὕτη φάσις τοῦ χριστιανικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους τῆς Δύσεως, ἡ τοῦ γερμανικοῦ δηλονότι ἔθνους, προῆλθεν ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ φραγκικοῦ κράτους. Ἐν τῇ διαλύσει δὲ ταύτῃ καὶ τῇ ἐντεῦθεν προσελθούσῃ νέᾳ μορφῇ τοῦ χριστιανικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὑπῆρχεν ἡ ἀρχὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας. Διότι ἐκ τῆς ὀριστικῆς διαλύσεως τοῦ φραγκικοῦ κράτους δύο κυρίως προέκυψαν εὐρωπαϊκὰ κράτη, περὶ τὰ ὅποια ἰδίως περιστρέφεται σύμπασα ἡ καθαρῶς πολιτικὴ ἱστορία τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης μέχρι τῶν νεωτάτων σχεδὸν χρόνων, ἡ Γερμανία καὶ ἡ Γαλλία. Τούτων ἡ μὲν Γερμανία ἢ τὸ γερμανικὸν κράτος ἐκληρονόμησε τὸ ἀξίωμα καὶ τὰς ἀξιώσεις τοῦ φραγκικοῦ κράτους, ἡ δὲ Γαλλία κατ' ἀνάγκαν φυσικὴν ἀκολουθίαν ἀπετέλεσε τὴν δύναμιν τὴν ἀμυνομένην ἐναντίον τῶν τοιούτων ἀξιώσεων. Καὶ ἡ μὲν Γερμανία ἐξεληθούσα ἐκ τῆς διαλυθείσης φραγκικῆς αὐτοκρατορίας ἰσχυρὰ καὶ σεβαστὴ καὶ μετὰ τῆς ἐξωτερικῆς αἰγλης τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους περιβαλλομένη σὺν τῷ χρόνῳ ἐθυσίασεν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ κράτους τούτου τὴν ἰδίαν αὐτῆς

ὑπαρξῖν ὡς κράτους καὶ βασιλείου γερμανικοῦ. Ἡ γερμανικὴ βασιλεία ἀγωνιζομένη ἐκτός τῆς Γερμανίας ὑπὲρ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος ἐν τῇ Γερμανίᾳ αὐτῇ ἐγένετο ἔρμαιον τῆς φεουδαλικῆς πολυαρχίας. Οὕτω δὲ ἐξασθενήσασα βαθμηδὸν διελύθη ὀριστικῶς κληροδοτήσασα εἰς τὴν Εὐρώπην ἔνθεν μὲν τὸ μέχρι σήμερον ἐν τε τῷ ἰδίῳ οἰκῷ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, ὅπου δύναται, δίκην ἐφιάλτου πιέζον τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν δυναστικὸν κράτος τῶν Ἀψβούργων (τὸ μόνον νῦν καθαρῶς δυναστικὸν μεσαιωνικὸν κράτος τῆς Εὐρώπης)· ἔνθεν δὲ τὴν ἄλλην πολυκέφαλον Γερμανίαν, ἐξ ἧς διὰ τῆς Πρωσσίας ἐδημιουργήθη τὸ νέον γερμανικὸν κράτος τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Τούναντίον δὲ ἡ Γαλλία ἤτοι τὸ βασίλειον τῆς Γαλλίας ἐνῷ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ φραγκικοῦ κράτους ὡς μικρὸν καὶ ταπεινὸν καὶ ἀφανὲς κράτος, ὡς σύμπλεγμα φεούδων, θεωρούμενον καὶ αὐτὸ ὡς φέουδον τοῦ ἀγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς σμικρότητος ταυτῆς καὶ τῆς ἐν ἀρχῇ ἀφανείας ἐγένετο κράτος ἰσχυρὸν καὶ μέγα καὶ ἰσχυρῶς ὀργανωμένον. Διότι ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς σμικρότητος καὶ τῆς ἀφανείας αὐτῆς μὴ περισπωμένη, ὅπως ἡ Γερμανία, εἰς ἐκδήμους στρατείας καὶ εἰς πολυπράχμονας περὶ εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας ἀγωνάσας, ἀλλὰ βαθμηδὸν σὺν τῷ χρόνῳ περισυλλεγομένη ἀπέτελεσεν ἐνότητα πολιτικὴν ἰσχυρὰν διὰ τῆς ἐπιδόσεως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, διὰ τοῦ περιορισμοῦ καὶ τῆς περιστολῆς τοῦ φεουδαλισμοῦ καὶ διὰ τῆς βαθμηδὸν προαγομένης μορφώσεως καὶ ἀναπτύξεως ἰδιοφυοῦς γαλλικῆς ἐθνότητος ἀποτελούσης ἰσχυρὸν ἔρεισμα τῆς πολιτικῆς ἐνότητος. Οὕτω ἀναπτυσσομένη καὶ βαθμηδὸν αὐξανόμενη ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἡ γαλλικὴ βασιλεία δι' αἰῶνων ὁλοκληρῶν καὶ διὰ τῶν μεγάλων ἀγγλογαλλικῶν πολέμων τοῦ 10' καὶ 15' αἰῶνος ὑψωθείσα καὶ ἐξαρθεῖσα ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους παρέστη κατὰ τὸν 15' αἰῶνα ἡγουμένη κράτους ἰσχυροῦ ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς ἀπέναντι τοῦ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἐξασθενηκότος καὶ πολιτικῶς ἀποσυντεθειμένου γερμανικοῦ κράτους τῶν νεωτέρων χρόνων. Μέχρι περίπου τοῦ 15' αἰῶνος οὐχὶ ἡ γαλλικὴ βασιλεία, ἀλλ' ἡ Ἰταλία, ἤτοι ἡ παπικὴ ἀρχὴ καὶ αἱ δημοκρατικαὶ τῆς βορείου Ἰταλίας πολιτεῖαι, ἥτοι ἡ ἐξασθενοῦσα τὴν Γερμανίαν δύναμις. Αἱ συχνὰ ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν στρατεῖαι ἐξαντλοῦσαι τὰς δυνάμεις τῆς γερμανικῆς βασιλείας καὶ ἐνισχύουσαι τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ φεουδαλικὴν πολυαρχίαν ἐπέφερον τὴν ἐσωτερικὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ γερμανικοῦ κράτους. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν

ἀρχῶν τοῦ 15' αἰῶνος ἀμείλικτος πολεμία τοῦ κράτους τούτου παρέστη ἡ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἰσχυρὰ καταστάσα Γαλλία. Ἡ γαλλικὴ βασιλεία διὰ τῶν ἀδιαλείπτων κατὰ τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους πολέμων αὐτῆς προῆγεν ἐμμέσως καὶ λεληθότως τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας καὶ ἰσορροπίας. Περὶ τῶν πολλῶν περιπετειῶν τῆς διηνεκοῦς ταύτης μεταξὺ τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους πάλης ἐγένετο ἡδὴ λόγος ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν ἀπλῶς ὅτι οἱ πόλεμοι οὗτοι οἱ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Αὐστρίας ἢ Γερμανίας λαμβάνοντες πολλάκις διαστάσεις μεγάλου εὐρωπαϊκοῦ πολέμου ἐτι μᾶλλον συνετέλουν εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τοῦ συστήματος τῆς μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἰσορροπίας. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλει μεγάλως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ ἡ πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Εὐρώπης μεγάλη τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας ἐπίδοσις. Διότι διὰ τῆς ἐνισχύσεως καὶ ἐπιρρώσεως τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἐντεῦθεν προαγομένης πολιτικῆς ἐνότητος τῶν ἰδιαιτέρων κρατῶν (πλὴν ἰννοεῖται τοῦ γερμανικοῦ κράτους ὡς ἀγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους) προήγιστα ἐν πολλοῖς κράτεσι καὶ ἡ ἐθνικὴ ἐνότης καὶ οὕτω ἡ μοναρχία καθισταμένη ἀναγκαῖον φυσικὸν καὶ ἠθικὸν κέντρον τοῦ κράτους καὶ τοῦ ἔθνους μετέβαλλε τὴν Εὐρώπην εἰς σύμπλεγμα κρατῶν ἐκπροσωπούμενων διὰ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν. Ἡ τοιαύτη θέσις τῶν κυριάρχων ἡγεμόνων ἀπέναντι ἀλλήλων καὶ τὸ ἀπόλυτον ἐπὶ τῶν ὑπηκόων αὐτῶν κράτος ἠῤῃζανον καὶ ἐπέτεινον τοὺς μεταξὺ τῶν φιλοδόξων ἡγεμόνων πολέμους. Καὶ οἱ μεγάλοι οὗτοι πόλεμοι συνετέλουν, ὡς εἵπομεν, ἀνεξαρτήτως τῆς διανοίας καὶ τῶν βουλῶν τῶν ἐπιχειρούντων αὐτοὺς ἡγεμόνων, εἰς τὴν ἐμπέδωσιν καὶ καθιέρωσιν τοῦ συστήματος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας καὶ συμπολιτείας. Οὐχὶ ἰδέαι καὶ συνειδήσεσι τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν καὶ κοινοῦ δικαίου εὐρωπαϊκοῦ· οὐχὶ παραδόσεις ἱστορικαὶ περὶ τοιοῦτου δικαίου καὶ αἰσθημα σεβασμοῦ πρὸς αὐτό· ἀλλὰ φυσικὰ ὅλως αἰτία φιλοδοξίας, φιλαρχίας καὶ ἀντιζηλίας· ἐνθεν μὲν πόθοι ὑπεροχῆς καὶ ἐπικρατήσεως, ἐνθεν δὲ φόβοι ταπεινώσεως καὶ ὑποδουλώσεως· πόλεμοι ἐπιθετικοὶ χάριν ἐπεκτάσεως, ἀγῶνες ἀμυντικοὶ περὶ ὑπάρξεως καὶ συντηρήσεως ἤγον αὐτομάτως οὕτως εἰπεῖν καὶ ὀρμεμφύτως κράτη καὶ ἡγεμόνας εἰς τὴν πραγματικὴν ἰδρυσιν καὶ καθιέρωσιν τοῦ συστήματος τῆς ἰσορροπίας. Ἡ καθολικὴ εὐρωπαϊκὴ ἡγεμονία ἦτο ἰδέα ἀπορρευσάσα ἐξ ἱστορικῶν παραδόσεων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ καθιέρωσιν τῶν περὶ πολιτείας ἀρ-

χῶν τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦναντίον δὲ ἡ εὐρωπαϊκὴ συμπολιτεία ἦτο ἀπόρροια φυσικῶν δυνάμεων καὶ ἀνάγκης πραγματικῆς καὶ πολέμου ἀπ' αὐτῶν καθ' ἀπ' αὐτῶν. Ἀλλ' ἀκριβῶς διότι ἦτο ἀνάγκη φυσικὴ καὶ λογικὴ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, διὰ τοῦτο ἀπέληξεν ἐπὶ τέλους εἰς καθιέρωσιν πολιτικῶν δογμάτων συναδόντων πρὸς τὴν ἀληθῆ ἰδέαν τῆς πολιτείας καὶ πρὸς τὰ δίκαια ἐθνῶν καὶ λαῶν καὶ συμπάσης τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος. Ἡ φυσικὴ γένεσις, ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις τοῦ συστήματος διήκει λεληθότως δι' ἀπάσης τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας· ἡ προαγωγὴ καὶ τελειοτέρα ἀνάπτυξις εἶναι ἔργον τῶν νεωτέρων χρόνων τῶν μέχρι τῆς Βεστφαλικῆς συνθήκης (1648)· ἡ δὲ ἐπίσημος καθιέρωσις καὶ ἡ ἑκτοτε ἐφαρμογὴ αὐτῆς ὡς δόγματος τῆς διεθνούς πολιτικῆς ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Βεστφαλικῆς συνθήκης ἐξακολουθεῖ κραταιομένη ἑκτοτε καὶ ἐμπεδουμένη ἐν τῇ πολιτικῇ συνειδήσει τῶν κρατῶν καὶ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης.

ε' Ἡ Βεστφαλικὴ εἰρήνη καὶ συνθήκη.

Ἡ Βεστφαλικὴ συνθήκη, δι' ἧς ἐπεραιώθη ὁ μέγας τριακόνταετής πόλεμος (1618-48), οὐδεμίαν ἄμεσον εἶχε σχέσιν πρὸς τὸ ζήτημα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, ὡς οὐδ' ὁ πόλεμος, εἰς ὃν ἔθνη τέρμα ἡ συνθήκη αὕτη· ἦτο δ' ἀπλῶς συνθήκη, δι' ἧς ἐλύοντο κυρίως τὰ τὸν πόλεμον παραγαγόντα καὶ διὰ τούτου πολλαχῶς περιπλεκέντα ζητήματα. Κυριώτατον αἶτιον τοῦ πολέμου ἐκείνου ἦτο τὸ μέγα ζήτημα τὸ θρησκευτικόν τὸ ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος διαίρεσαν τὴν Εὐρώπην εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ μέγα θρησκευτικόν ζήτημα πλὴν τῆς ἰδιαίτερας αὐτοῦ σημασίας καὶ σπουδαιότητος καὶ τῆς ροπῆς, ἣν ἤσκει ἐφ' ἅπαντα τὸν δημόσιον τῆς Εὐρώπης βίον, καὶ δὴ καὶ τὸν πολιτικόν, προκαλέσαν μέγαν πόλεμον διὰ τοῦ πολέμου ἀκριβῶς τούτου ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς σύγκρουσιν πολλαπλῶν συμφερόντων, εἰς ἀνανέωσιν καὶ δὴ καὶ ἰσχυροτέραν ἀνάπτυξιν συγκρουομένων πολιτικῶν τάσεων καὶ ἀξιώσεων, οὕτω δὲ καὶ εἰς τὴν γένεσιν πολλῶν ζητημάτων γενικωτέρου καὶ μερικωτέρου πολιτικοῦ χαρακτῆρος. Ἀκριβῶς δὲ τὰ μεγάλα καὶ καθολικοῦ χαρακτῆρος ἱστορικὰ ζητήματα, ὧν ἡ γένεσις εἶναι ἀπόρροια τοῦ καθόλου ἱστορικοῦ βίου, ἡ δὲ ἀνάπτυξις προάγεται λεληθότως δι' αἰῶνων ὅλων· τοιαῦτα, λέγομεν, ζητήματα ὅταν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν περίοδον τῆς πρὸς λύσιν ὠριμάνσεως αὐτῶν, ἀσκοῦσι

ρόπῃ ἐπὶ πάντα τὰ μεγάλα ζητήματα τοῦ δημοσίου βίου, συνδέονται καὶ ἐπιπλέκονται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς αὐτά, δεσπύζουσι φανερώς ἢ ληληθότως τῆς διανοίας καὶ τῶν βουλῶν τῶν ἀνδρῶν τῶν ἰθυνόντων τὰς τύχας τῶν λαῶν καὶ διὰ τούτων, ὡς καὶ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, εὐρίσκουσι τὴν ὀριστικὴν αὐτῶν λύσιν, ἰδίως ἐν ταῖς μεγάλαις μεταβατικαῖς περιόδοις τῆς ἱστορίας. Τοιαυτὴ περίοδος μεταβατικὴ ἔχουσα ἔμμεσον σχῆσιν πρὸς τὸ ζήτημα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας καὶ συμπολιτείας ἦτο ὁ τριακονταετὴς πόλεμος καὶ ἡ Βεστφαλικὴ εἰρήνη. Ὁ πόλεμος οὗτος ἄμεσον αἰτίαν καὶ ἀρρομὴν εἶχε τὸ θρησκευτικὸν σχῆμα. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ θρησκευτικὸν σχῆμα προσβάλον τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἐνότητος ταύτης ἐρειδόμενον καθολικὸν κύρος τῆς παπικῆς ἀρχῆς καὶ τῆς μετὰ ταύτης συνδεομένης καθολικῆς χριστιανικῆς μοναρχίας τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους συνεδίδετο ἐμμέσως μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας. Ἐκ τῆς ἐκδόσεως δὲ τοῦ πολέμου ἐξηρτάτο ἡ αὐξήσις ἢ ἡ ἐλάττωσις τοῦ παπικοῦ κύρους καὶ ἡ ἀνύψωσις ἢ ἡ κατὰπτωσις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ δυνάμεως. Οἱ ἀψβούργοι αὐτοκράτορες, οἱ διὰ τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου ἐπιχειρήσαντες νὰ ἐξαφανίσωσι τὸ σχῆμα, ὑπὸ μὲν τῶν προτεστάντων ἐθεωρήθησαν ὡς πολεμοῦντες ἐναντίον τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ὑπὸ δὲ τῶν ἐχθρικῶς πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους διακειμένων δυνάμεων κατεπολεμήθησαν ὡς ἐπιχειροῦντες νὰ ἐνισχύσωσι τὸ κράτος αὐτῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ νὰ ἀποκαταστήσωσι τὸ κύρος τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἐντέθην δὲ συνέβη ἵνα ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἀντιταχθῶσιν ἐν συστάσει κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος οὐ μόνον οἱ προτεστάνται ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας καὶ αἱ προτεστάντικαὶ Δανία καὶ Σουηδία, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ καθολικὴ Γαλλία ἡ κυβερνωμένη τότε ὑπὸ τῶν καρδινάλειων Ῥισελιὲ καὶ Μαζαρίνου. Οὕτω ἐν τῷ μεγάλῳ εὐρωπαϊκῷ πολέμῳ τὸ ζήτημα τὸ θρησκευτικὸν συνεδέθη μετὰ τοῦ πολιτικοῦ καὶ μετὰ τοῦ πολέμου τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας ἐναντίον τῶν προτεστάντων συνεδυάσθη ἔνθεν μὲν μέχρι τινὸς ὁ πόλεμος τῆς γερμανικῆς βασιλείας καὶ μοναρχίας ἐναντίον τῆς γερμανικῆς φρουδαλικῆς πολυαρχίας, ἔνθεν δὲ ὁ μέγας μεταξὺ τοῦ ἀψβουργικοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου καὶ τῆς γαλλικῆς βασιλείας πρὸ αἰῶνος διηνεκῆς καταστάς ἀνταγωνισμός. Ὁ τοιοῦτος τοῦ πολέμου χαρακτήρ ἦρκει ἵνα ἡ εἰρήνη ἢ καταπαύουσα αὐτὸν ἔχῃ χαρακτῆρα πο-

λιτικὸν εὐρωπαϊκόν. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου ἦτο ἡ ἥττα τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ νίκη τῆς Γαλλίας καὶ τῆς προτεσταντικῆς συστάσεως, ἡ ταπεινώσις τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου, ἡ πολιτικὴ ἀποσύνθεσις τῆς Γερμανίας, ἡ ἀνεξαρτησία τῶν γερμανικῶν ἡγεμόνων καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἐκμηδένισις τοῦ πολιτικοῦ κύρους τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ ἁγίου ῥωμαιοῦ κράτους. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν ὑπὸ πολιτικὴν ἐποψιν ἱκανὰ πρὸς ἐδραίωσιν τοῦ συστήματος τῆς ἰσορροπίας καὶ συμπολιτείας.

Ἀλλὰ καὶ ἠθικῶς ὁ τριακονταετής πόλεμος συνεβάλετο μεγάλως εἰς τὴν ἐδραίωσιν ταύτην. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ, καθ' ὃν ἐν ἀπάσῃ σχεδὸν τῇ μὴ ὀρθοδόξῃ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ ἐπολέμουν ἐκκλησίαι κατ' ἐκκλησιῶν καὶ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ κατὰ ἡγεμόνων καὶ λαῶν, οἱ δὲ τίως ἀρχηγοὶ καὶ προστάται καὶ ὑπέρτατοι ἡγεμόνες καὶ κριταὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου θεωρούμενοι ἦσαν ἐν ταῖς τάξεσι τῶν κατ' ἀλλήλων ἀγωνιζομένων, οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ καταπονούμενοι ὑπὸ τοῦ μακροῦ καὶ καταστρεπτικοῦ πολέμου, ἐν τῇ εἰρήνῃ τῇ καταπαυσάσῃ τὸν πόλεμον τοῦτον κατελήφθησαν ὑπὸ μεγάλης παραμυθίας καὶ ἀνακουφίσεως καὶ δὴ καὶ ἐξάρσεως ἐθνικῆς. Ἀλλὰ τὴν τοιαύτην παραμυθίαν καὶ ἠθικὴν ἐξαρσιν ἐνεποιοῦν οὐχὶ πλέον ἡ Καθολικὴ ἐκκλησία καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, οὐχὶ ὁ ὑπέρτατος πολιτικὸς ἄρχων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου πρότερον θεωρούμενος αὐτοκράτωρ. Οὗτοι ἦσαν ἐν τοῖς διαμαχομένοις καὶ ἐμπολέμοις. Ἄλλη τις δύναμις καὶ ἀρχὴ νῦν ἐπεφάνη ἰσχυρὰ καὶ ἐπίσημος ἐν τῷ πολιτικῷ καὶ ἠθικῷ ὀρίζοντι τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης. Ἡ νέα αὕτη ἀρχὴ ἦτο ἡ Εὐρώπη, τὸ εὐρωπαϊκὸν συνέδριον. Μόνον κατὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου εἶδον οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης συνέδριον εὐρωπαϊκόν τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ συγχροτούμενον καὶ ἀποδίδον τὴν εἰρήνην τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ, λύον ὀριστικῶς τὴν χαλεπὴν θρησκευτικὴν ἔριν καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς διαρρυθμίσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων δημιουργοῦν καὶ καθιεροῦν πολιτικὸν καθεστῶς εὐρωπαϊκόν περιβεβλημένον τὸ κύρος καὶ φέρον τὴν σφραγίδα τῆς Εὐρώπης ὡς δυνάμειος πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς. Ἀπέναντι τοῦ ἡττηθέντος αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἐξασθενήσαντος κύρους τοῦ Πάπα ἀνίστατο νῦν τὸ μέγα δικαστήριον τῆς Εὐρώπης ὅλης ἐν τῷ συστήματι τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας. Ἀπὸ τοῦδε ἐν ταῖς πρὸς ἄλληλα συνεννοήσεσι τῶν κρατῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἀναγνωρίζει τὴν μεγίστην πολιτικὴν δύναμιν καὶ τὸ ὕψι-

στον πολιτικὸν κύρος. Ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη παρίσταται νῦν ὥσπερ ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἀποτελοῦσα οἰκογένειαν λαῶν συνδεομένων πρὸς ἀλλήλους οὐχὶ δι' ὑπερτάτου τινὸς ἐκκλησιαστικοῦ ἢ πολιτικοῦ ἄρχοντος, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀμοιβαίας ὑπ' ἀλλήλων ἀναγνωρίσεως τῶν δικαιωμάτων τῶν κρατῶν καὶ ἡγεμόνων. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη ἠθικὴ γοητεία, ἣν ἐνεποιεῖ ἡ Βεστφαλικὴ εἰρήνη ἐπὶ τε τὴν σύγχρονον Εὐρώπην καὶ ἐπὶ γενεάς ἐτι μετὰ τὸ μέγα γεγονός. Ὅπως κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα μετὰ δεινούς καὶ μεγάλους κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἀγῶνας συμπάσης τῆς Εὐρώπης καὶ μετὰ τὴν ὀριστικῶς ἐπιτευχθεῖσαν κατ' αὐτοῦ νίκην, ὁ εὐρωπαϊκὸς κόσμος μετ' ἐξάρσεως ἠθικῆς καὶ μετ' ἐλπίδων μεγάλων ἠτένιζε πρὸς τὸ μέγα τῆς εἰρήνης εὐρωπαϊκὸν ἐν Βιέννῃ συνέδριον· οὕτω καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Βεστφαλικῆς εἰρήνης, καὶ πολλῷ πλέον τότε, οἱ ἐκ τῶν δεινῶν ἀγώνων καὶ πόνων καὶ καταστροφῶν τριακονταετοῦς δεινοτάτου εὐρωπαϊκοῦ πολέμου καμθέντες καὶ καταβληθέντες λαοὶ κατεχόμενοι νῦν ὑπὸ βαθέος αἰσθήματος ἀνοχῆς, συμπαθείας καὶ εἰρήνης ἐξεγείρονται ἐκ τῶν πόνων μετὰ πίστεως καὶ ἐλπίδος κρείττονος μέλλοντος ιδεώδους. Ἡ ἀντίθεσις τῆς γαλήνης καὶ τοῦ εἰρηνικοῦ ὀρίζοντος τοῦ παρόντος πρὸς τὸ ἐγγὺς ζοφερόν καὶ καταστρεπτικὸν παρελθὸν ἐμπνέει τὰς φαιδράς περὶ τοῦ μέλλοντος ἐλπίδας. Οὕτω συμβαίνει πάντοτε ἐν ταῖς μεγάλαις μεταβατικαῖς περιόδοις τῆς ἱστορίας. Οὕτω συνέβη καὶ τὸ πάλαι ὁπότε ἡ Ἑλλάς κατεπονείτο δεινῶς ἐπὶ ὅκτῳ καὶ εἴκοσιν ἔτη ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου καὶ καταστρεπτικωτάτου τῶν ἐλληνικῶν πολέμων. Καὶ ἀρχομένου μὲν τοῦ πολέμου « ἡ Ἑλλάς πᾶσα μετέωρος ἦν ξυνιουσῶν τῶν πρώτων πόλεων καὶ πολλὰ μὲν λόγια ἐλέγοντο, πολλὰ δὲ χρησμο λόγοι ἦδον ἐν τε τοῖς μέλλουσι πολεμήσειν καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλευσιν ». Ὅποτε δὲ ὁ δεινὸς οὗτος πόλεμος ὁ τοσαῦτα ἐρείπια τοῦ πάλαι μεγαλείου καὶ τῆς ἀκμῆς ἐπισωρεύσας ἐπερατώθη, ἐν μίσῳ τῶν ἐν Ἀθήναις στεναγμῶν καὶ οἰμωγῶν τὸ ἄλλο ἐλληνικὸν ἐπληροῦτο χαρᾶς, διότι τὰ μεγάλα τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας ἀμυντήρια κατέπιπτον ὑπὸ τὸν ἥχον τῆς μουσικῆς τῶν αὐλητρίδων καὶ ἔληγεν ὀριστικῶς ἡ ἐνδοξοτάτη περίοδος τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ μεγαλείου, τοῦτο δὲ ἐπειδὴ ἐνόμιζε « τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀρχειν τῆς ἐλευθερίας ἐν Ἑλλάδι ». Οὕτω καὶ ὁπότε ἡ Ῥώμη καὶ ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς καὶ τὸ παγκόσμιον Ῥωμαϊκὸν κράτος μετὰ δεινούς ἐκατονταετείς πολέμους καὶ σπαραγμούς εἶδον τὴν εἰρήνην ἀποδοθεῖσαν τῷ κόσμῳ διὰ τοῦ

Αὐγούστου ἐνόμισαν ὅτι χρυσοῦς πλέον ἀνατέλλει αἰὼν διὰ τὴν ἀνθρωπότητα εἰρήνης καὶ εὐδαιμονίας ἀπέναντι τῆς ἀπολλυμένης διὰ παντὸς πολιτικῆς ἐλευθερίας· ὅτι οἱ τραχεῖς αἰῶνες πράυνονται διὰ τῆς καταπαύσεως τῶν πολέμων, ὅτι ἡ πολιὰ *Πίστις καὶ ἡ Ἑστία* ἐμελλον νὰ διέπωσι τὸν κόσμον κλεισμένων πλέον τῶν ὁλεθρίων πυλῶν τοῦ πολέμου διὰ σφιγμάτων καὶ ἀρρήκτων κλειθρῶν. Τί παράδοξον λοιπὸν ὅτι καὶ τοῦ τριακονταετοῦς εὐρωπαϊκοῦ πολέμου περατωθέντος διὰ τῆς Βεστφαλικῆς εἰρήνης οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης οἱ ἐγείροντες τότε μνημεῖα πρὸς τὴν Εἰρήνην καὶ τὴν Ὁμόνοιαν ἐν τῇ εὐφροσύνῃ τοῦ παρόντος κατελαμβάνοντο ὑπὸ φαίδρων ἐλπίδων περὶ τῆς αἰωνίου εἰρήνης, ἀρμονίας καὶ ἀδελφότητος τῶν λαῶν ἐν τῷ μέλλοντι; Μῆπως μετ' οὐ πολὺ ἀνὴρ ὡς ὁ Λειβνίτιος ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν χρόνων ἐκείνων αὐξήθῃς καὶ ἀνδρωθῇς δὲν ὠνειροπόλοις χριστιανικὴν δημοκρατίαν πάντων τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ συνόδους λυσούσας τοῦ λοιποῦ πάσας τὰς μεταξὺ τῶν κρατῶν ἐριδας καὶ τὴν αἰώνιον εἰρήνην βασιλεύουσας ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ; Ἀλλ' οἱ εὐσεβεῖς πόθοι τῶν ἀτενιζόντων πρὸς τὸ ἰδεῶδες ἐν ἐλαχίστῳ μέτρῳ ἐκπληροῦνται ἐπὶ τοῦ θετικοῦ ἐδάφους τῆς ἱστορίας. Ἡ Βεστφαλικὴ εἰρήνη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐγκαινίσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου περίοδον αἰωνίου εἰρήνης, ὅπως δὲν ἐνεκαίνισε περίοδον ἐλευθερίας ἐν Ἑλλάδι ἡ ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου ἐπιβληθεῖσα τοῖς Ἀθηναίοις ταπεινωτικὴ εἰρήνη· ὅπως δὲν ἐξηφάνισε τὸν πόλεμον ἐκ τοῦ κόσμου ἡ μοναρχία τοῦ Αὐγούστου. Αὐτὸς ὁ θεάνθρωπος ἰδρυτὴς καὶ τελειωτὴς τοῦ πνευματικοῦ κράτους τῆς εἰρήνης ἦλθεν ἵνα βάλῃ μάχαιραν εἰς τὸ πραγματικὸν κράτος τῆς ἱστορίας. Ἀλλ' αἱ ἰδέαι ἐνισχύουσιν οὐχ ἤσσαν ὅ,τι μέγα καὶ ἀγαθὸν καὶ ἰδεῶδες ἐν τῇ πραγματικῇ, ἐν τῇ λογικῇ τῶν πραγμάτων, ἐν τῇ λογικῇ τῆς ἱστορίας κατέστη ἐφικτὸν καὶ ἱστορικῶς πραγματοποιήσιμον. Καὶ κατὰ τοῦτο ἡ Βεστφαλικὴ εἰρήνη καθιέρωσεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας τὸ θεωρούμενον πλέον ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου ὡς τὸ μόνον ὑγιὲς σύστημα τοῦ πολιτικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης. Πόλεμοι καὶ καταστροφαὶ δὲν ἔπαυσαν διὰ τοῦ νέου συστήματος. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς Βεστφαλικῆς εἰρήνης κατὰ τοῦτο ὑπερέχει τοῦ ἔργου τῶν ἄλλων μεγάλων μεταβατικῶν περιόδων ὅτι τὸ θετικὸν ἐν τούτῳ ὑπερέχει τοῦ ἀρνητικοῦ. Ἡ ἀμφίβολος ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐπιτευχθεῖσα δῆθεν διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐξηγοράσθη διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς πολι-

τικῆς ἐκείνης δυνάμεως, ἥτις παρήγαγε καὶ ἀπέτέλεσε τὴν ἀρίστην καὶ καλλίστην περίοδον τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τοῦ πνευματικοῦ κράτους τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἐφήμερος παγκόσμιος εἰρήνη τοῦ Αὐγούστου ἡγορέσθη διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ῥωμαϊκῆς ἐλευθερίας καὶ διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὡς κράτους τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἱστορικῶν χαρακτήρων καὶ μεγαλουργῶν ἀγώνων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ συγκροτουμένων. Τὸναντίον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν καταστροφῶν τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου ἡ Βεστφαλικὴ εἰρήνη ἐστερέωσε ὅπως οὖν τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, ἐξησθένεωσε τὸ διὰ πᾶσαν ἐλευθερίαν καὶ πάντα εὐγενῆ ἀνθρώπινον ἀγῶνα ἐπικίνδυνον ἀψοουργικὸν κράτος καὶ συνήγαγε τὴν Εὐρώπην ἐπισήμως εἰς οἰκογένειαν μίαν καὶ ἐπολυπλασίασε καὶ ἐστερέωσε τοὺς μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν κρατῶν ὑφισταμένους συνεκτικούς δεσμούς τῆς χριστιανικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς ἐνότητος. Οὕτω διὰ τῆς Βεστφαλικῆς συνθήκης τὸ διὰ τῆς φυσικῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας ἐν τῷ θετικῷ, ἱστορικῷ καὶ πολιτικῷ βίῳ τῆς Εὐρώπης λεληθότως προαχθὲν καὶ ἐμπεδωθὲν πολιτικὸν σύστημα ὑψώθη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου εἰς ἀρχήν, ἰδέαν καὶ δόγμα τοῦ πολιτικοῦ βίου. Τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τὸ ἰδεώδες τὸ πραγματωθὲν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ γεγονότος ἐκείνου.

Ἡ Βεστφαλικὴ συνθήκη ἡ συνομολογηθεῖσα κατὰ τὴν πρώτην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Εὐρώπης συγκροτηθεῖσαν πολιτικὴν εὐρωπαϊκὴν σύνοδον εἶνε ἡ πρώτη διεθνὴς συνθήκη, ἥς ἀμέσως ἡ ἐμμέσως μετέσχον καὶ τὸ κῆρος ἀνεγνώρισαν πάντα τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη πλὴν τοῦ Πάπα καὶ τοῦ μήπω εὐρωπαϊκοῦ κράτους θεωρουμένου ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἡ συνθήκη συνομολογήθη ἀμέσως καὶ κυρίως μεταξὺ τῶν μετασχόντων τοῦ πολέμου κρατῶν καὶ ἡγεμόνων, τοῦ αὐτοκράτορος δηλονότι καὶ πάντων τῶν μετασχόντων τοῦ πολέμου γερμανικῶν κρατῶν, τῆς Γαλλίας, τῆς Σουηδίας, τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας. Ἀλλὰ καὶ πάντα σχεδὸν τὰ ἄλλα εὐρωπαϊκὰ κράτη: Ἀγγλία, Δανιμαρκία, Πολωνία, Πορτογαλλία, Ῥωσσία, τὸ δουκάτον τῆς Λοθαριγγίας, Βενετία, Ἑλβετία καὶ ἡ ἡγεμονία τῆς Τρανσυλθανίας προσεχώρησαν εἰς τὴν ἐπισήμως ἀνακοινωθείσαν αὐτοῖς συνθήκην καὶ ἀνεγνώρισαν τὸ κῆρος αὐτῆς. Τὸ μέγα ὀρθόδοξον ῥωσσικὸν κράτος, τοῦ ὁποίου ἤρχε τότε ὁ τοῦ Πέτρου τοῦ μεγάλου πατὴρ Ἀλέξιος Α' διὰ τῆς Βεστφαλικῆς συνθήκης εἰσῆλθε τὸ πρῶτον εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν οἰκογένειαν

τῶν κρατῶν. Οὕτω δὲ ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο ἡ πρώτη καθολικὴ εὐρωπαϊκὴ καὶ διεθνὴς συμφωνία, τὸ πρῶτον διεθνὲς καὶ πανευρωπαϊκὸν συμβόλαιον ἀποτελοῦν μέχρι σήμερον τὴν ιστορικὴν βάσιν τοῦ θετικοῦ λεγομένου δημοσίου δικαίου τῆς εὐρωπαϊκῆς τῶν κρατῶν οἰκογενείας.

Τὸ κοινὸν τοῦτο ἡ δημόσιον δίκαιον τὸ διέπον τὰς μεταξὺ τῶν κρατῶν σχέσεις ἔχει ὡς ἀρχὴν καὶ βάσιν οὐχὶ τὰ δόγματα καὶ τὰς ἀποφάσεις ὑπεράτης πολιτικῆς ἢ θρησκευτικῆς ἀρχῆς, αὐτοκρατορικῆς ἢ παπικῆς, ἀλλὰ αὐτὰς τὰς μεταξὺ τῶν κρατῶν καθιερουμένας συνθήκας. Αὗται δὲ πάλιν ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῆς πραγματικῆς δυνάμεως καὶ ἀνάγκης τῆς ἐκ τοῦ πολέμου προερχομένης ἀλλοιοῦνται καὶ τροποποιοῦνται κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν πραγματικῶν τούτων δυνάμεων. Τὸ ιστορικῶς σπουδαῖον καὶ ἠθικῶς μέγα ἐν τῷ συστήματι τούτῳ τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ τῶν διεθνῶν νόμων εἶναι ἡ ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἐπίδρασις τῆς καθόλου πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς προαγωγῆς τῶν λαῶν καὶ ὁ διὰ τῶν ἠθικῶν δεσμῶν τοῦ πολιτισμοῦ αὐξανόμενος μεταξὺ τῶν λαῶν σεβασμὸς πρὸς τὰ δίκαια ἀλλήλων. Ὑπὸ τὴν εὐγενῆ ταύτην καὶ ἠθικῶς εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἡ τε εὐρωπαϊκὴ συμπολιτεία καὶ τὸ διέπον αὐτὴν δημόσιον δίκαιον ἐκτῆσαντο κατὰ μικρὸν στερεὰν βάσιν ἀναπτύξεως. Ἡ βία καὶ ἡ ὕλική ἰσχύς, καθὰ καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, ἀπετέλουν καὶ μετὰ τὴν διὰ τῆς Βεσθφαλικῆς συνθήκης καθιερωθεῖσαν ἀρχὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας καὶ τοῦ θετικοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου ἢ διεθνοῦς δικαίου, ἀποτελοῦσι δὲ ἔτι καὶ νῦν καὶ ἀποτελέσουσι πάντοτε, «ὥς ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ἦ», τὸ σπουδαιότατον ἐλαττήριον ἄμα καὶ μέτρον τῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐθνῶν καὶ κρατῶν σχέσεων. Οὐχ ἥττον παρὰ τὸ δίκαιον τοῦτο τῆς βίας καὶ τῆς ὕλικῆς ἰσχύος καθιερώθη κατὰ μικρὸν καὶ τὸ δίκαιον τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας καὶ οἰκογενείας, τὸ δίκαιον τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν συνθηκῶν τὸ ὑπερασπίζον ἐν τινι μέτρῳ καὶ τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀδυνάτων τὰ δικαιώματα. Διὰ τοῦ δικαίου τῶν συνθηκῶν ἰδρυθῆ πολιτικὴ εὐρωπαϊκὴ οἰκογένεια, ἐν ἣ δικαίωμα ὑπάρξεως κέκτῃται οὐχὶ ἀπλῶς τὰ κράτη τὰ δυναστικά τὰ ἀναγνωριζόμενα ὑπὸ τοῦ Πάπα καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, τῆς παρὰ τούτων ἀξιούμενα καθιερώσεως· ἀλλὰ πᾶν κράτος ἀναγνωριζόμενον ὡς τοιοῦτον ὑπὸ τῆς Εὐρώπης, ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας τῶν κρατῶν,

ἐν ἡ φυσικῶς καὶ λογικῶς τὴν νικῶσαν ψῆφον ἔχουσι πάντοτε τὰ ἰσχυρότατα τῶν κρατῶν. Μέχρι τῆς Βεστροαλικῆς συνθήκης οὐδὲν κράτος ἠδύνατο νὰ ἔχῃ κῦρος νομιμότητος (πλὴν τινων ἰταλικῶν δημοκρατιῶν, αἰτίνες καὶ αὐταὶ κατὰ θεωρίαν ἐξηρτῶντο ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος), ἐὰν μὴ διὰ τοῦ δυναστεύοντος οἴκου κατεῖχε θέσιν τινὰ ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυναστειῶν. Ἡ ἐλβετικὴ συμπολιτεία ἡ ἀπὸ τοῦ ἰδ' αἰῶνος ἀπαλλαγείσα τῆς δυναστείας τῶν ἀψβούργων καὶ ἔκτοτε κατασταθεῖσα πράγματι ἐλευθέρᾳ πολιτεία μόνον διὰ τῆς Βεστροαλικῆς συνθήκης καὶ τῆς ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης ἀναγνωρίσεως ἐκτῆσάτο νομιμότητα ὡς πολιτεία καὶ κράτος ἀνεξάρτητον. Ἐπίσης καὶ ἡ Ὁλλανδία ἡ διὰ μακρῶν ἀγῶνων κατὰ τῆς ἰσπανικῆς μοναρχίας κατασταθεῖσα κράτος κατ' οὐσίαν ἀνεξάρτητον διὰ τῆς Βεστροαλικῆς συνθήκης ἀνεγνωρίσθη ὡς κράτος ἀνεξάρτητον νομίμως ὑφιστάμενον.

Τῆς διὰ τῆς Βεστροαλικῆς εἰρήνης ἐπισήμως καθιερωθείσης εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας ἡ πολιτικῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ ὡσαύτως διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἐπισήμως καθιερωθέντος εὐρωπαϊκοῦ δικαίου μέτοχοι καὶ κοινῶναι κατέστησαν, ὡς εἶπομεν, πάντες οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος ἐξαίρουμένου. Διότι οὗτος ἐνήργησεν ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ μᾶλλον ὡς ἡγεμὼν τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους ἢ ὡς αὐτοκράτωρ τῆς ἀγίας ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Μόνον δύο ἡγεμόνες ἐν Εὐρώπῃ μὲν ἄρχοντες, ἀλλὰ μὴ ὑπαγόμενοι εἰς τὴν χορείαν τῶν εὐρωπαϊῶν ἡγεμόνων, ἡγεμόνες ἐξ ἀντιθέτων μὲν πρὸς ἀλλήλους ἀρχῶν ὁρμώμενοι, ἀλλ' ὑφ' ὁμοίου πνεύματος ἀρχῆς ἐμπνεόμενοι καὶ πρὸς ὅμοιον τέρμα διευθυνόμενοι, ἔμειναν ἐκτὸς τῆς μνημονευθείσης εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας. Οἱ ἡγεμόνες οὗτοι ἦσαν ὁ Πάπας καὶ ὁ Σουλτάνος, ἀμφότεροι ἀξιοῦντες ὑπὲρ ἑαυτῶν κοσμοκράτορα ἐξουσίαν καὶ δύναμιν καὶ κράτος ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁ Πάπας ὡς ὑπέρτατος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ δοτὴρ καὶ πάροχος πάσης ἡγεμονικῆς ἐξουσίας καὶ ὑπέρτατος δικαστὴς ἡγεμόνων καὶ λαῶν δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναγνωρίσῃ συνθήκην καθιερουμένην διὰ συνεδρίου εὐρωπαϊκοῦ καὶ καθιεροῦσαν νέαν ἀρχὴν ὑπερτάτην πολιτικὴν, τὴν τῆς Εὐρώπης. Ἄλλως τε καὶ ἡ Βεστροαλικὴ συνθήκη ἔλυσεν πολιτικῶς καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ὑπὲρ τοῦ προτεσταντισμοῦ. Τοῦτο ἦν ἐκ περισσοῦ λόγος ἵνα ὁ Πάπας διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς συνθήκης ταύτης, ὡς διεμαρτυρήθη καὶ μέχρι σήμερον δὲν ἀνεγνώρι-

σεν αὐτήν¹. Ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν Σουλτάνον οὗτος ἀνήκεν εἰς ἄλλον πολιτικὸν καὶ ἱστορικὸν κόσμον, τοῦ ὁποίου ἦτο ὑπέρτατος ἄρχων καὶ δεσπότης ἐνῶν ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν λόγῳ τε καὶ ἔργῳ. Τὸ ἐν Εὐρώπῃ ὀθωμανικὸν κράτος ἦτο ὡς γενήσεται περὶ τούτου λόγος περαιτέρω, καθολικὸν παγκόσμιον ἰσλαμικὸν κράτος, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν ἐθεωρεῖτο ὁ μόνος ἐπὶ γῆς νόμιμος ἄρχων τοῦ μόνου ἐν οὐρανοῖς θεοῦ. Ἐν τῇ τοιαύτῃ αὐτοῦ ιδιότητι ὁ Σουλτάνος ὁ θεωρῶν τοὺς εὐρωπαίους ἡγεμόνας ὡς χάριτι μόνον αὐτοῦ καὶ ἀνοχῇ βασιλεύοντας ἡγεμονίσκους (βέηδας) οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ σχέσιν καὶ κοινωνίαν πρὸς τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Βεστφαλικῆς εἰρήνης ὁ Σουλτάνος «ὁ κύριος τῶν τριῶν ἡπείρων καὶ τῶν δύο θαλασσῶν» εἶχεν ἐκπέσει τῆς προτέρας αὐτοῦ πράγματι φοβερῶς καὶ ἐπικινδύνως ὑπερόχου ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης θέσεως· ἀπὸ δὲ τοῦ 1606 εἶχε ἀναγνωρίσει τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα τοῦ ἕως τότε «ἡγεμόνος τῆς Βιέννης» ὑπ' αὐτοῦ καλουμένου ἀψβούργου αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ ταῦτα οὐδόλως ἐπέδρων ἐπὶ τὰ ἐσωτερικὸν πολιτικὸν πνεῦμα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους τοῦ ξένου ὅλως καὶ ἄλλοτρίου εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον τούτου κράτους. Καὶ αὕτῃ ἡ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους (ἀπὸ τοῦ 1856) ὕλικῆς ἐξασθενήσεως ἔνεκεν τυπικὴ εἰσδοξὶς τῆς *Τουρκίας* εἰς τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας ἐγένετο λόγῳ οἰκονομίας καὶ διὰ τὴν Εὐρώπην καὶ διὰ τὴν Τουρκίαν ἀντιβαίνουσα ἄλλως πάντοτε πρὸς τὸ γνήσιον πολιτικὸν πνεῦμα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ὡς περὶ τούτου γενήσεται λόγος ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

Ἀπὸ τῆς Βεστφαλικῆς εἰρήνης ἔνεκεν τοῦ σχηματισμοῦ εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας κρατῶν συνδεομένων πρὸς ἄλληλα διὰ τῶν ἐκ τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν συνθηκῶν ἀπορρεόντων διεθνῶν νομίμων καὶ αἱ μεταξὺ τῶν διαφόρων κρατῶν σχέσεις κατέστησαν στενώτεραι καὶ ζωηρότεραι. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ δεξιότης καὶ ἐμπει-

¹ Μόνον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὅπότε διὰ τοῦ καλουμένου περὶ ἡμερώσεως ἀγῶνος (Kulturkampf) κατεπιέζετο ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἰδίως ἐν Πρωσσίᾳ, ἡ Καθολικὴ ἐκκλησία, τότε μόνον ἡ ἐκκλησία αὕτη διεμαρτυρήθη ἐναντίον τῶν ὑπὸ τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως κατ' αὐτῆς λαμβανομένων μέτρων ἐπικαλουμένη τὰ ἐκ τῆς Βεστφαλικῆς συνθήκης πηγάζοντα δικαιώματα αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τῆς Βεστφαλικῆς συνθήκης καὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίκλησις ἐγένετο οὐχὶ ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐν Γερμανίᾳ Καθολικῶν ἐπισκόπων.

ρία περὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν τοιούτων σχέσεων πρὸς ὄφελος τῶν κρατῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων ὑψώθη κατὰ μικρὸν εἰς πολιτικὴν ἀρετὴν καὶ τέχνην. Οὕτω δ' ἤρξατο μορφουμένη καὶ προαγομένη σχολὴ πολιτικῶν ἀνδρῶν ἰδίως ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ ἐργαζομένων, τῶν καλουμένων διπλωματῶν¹. Διὰ τῆς τοιαύτης δ' ἀρετῆς καὶ δεξιότητος τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ διὰ τῶν ποικίλων μεταξύ τῶν κρατῶν διεθνῶν σχέσεων καὶ συμμαχιῶν συνδυασμῶν οἱ διεθνεῖς πόλεμοι δὲν ἔπαυσαν μὲν βεβαίως, ἐνίοτε μάλιστα κατέστησαν σφοδρότεροι, ἀλλ' οὐχ ἤττον καὶ διὰ τῶν τοιούτων πολέμων ἐν μέσῳ πολλῶν πόνων καὶ κινδύνων ἔτι μάλλον ἐπαγιώθη τὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας σύστημα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο καὶ μετὰ τὴν Βεστφαλικὴν συνθήκην ἐξετέθη εἰς σφοδρότατας προσβολὰς ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν δυνάμεων ὑφ' ὧν, ἰδίως ὑπὸ τῆς Γαλλίας, ἕως τότε λεληθότως προήχθη καὶ ἐστερεώθη. Ἡ Βεστφαλικὴ συνθήκη ἡ ταπεινώσασα τὸν ἀψβουργικὸν οἶκον ἐν τε τῇ Γερμανίᾳ καὶ τῇ Ἰσπανίᾳ, ἡ παραλύσασα τέλεον τὴν ἱστορικὴν δύναμιν καὶ ἐνότητα τῆς Γερμανίας ὡς ἐνιαίου κράτους καὶ ὑψώσασα τὴν ἐν τῇ καθόλου Εὐρώπῃ θέσιν τῆς Γαλλίας ἐφαίνετο ἐν ἀρχῇ ὅτι μετέθηκεν ἀπλῶς τὸ κέντρον τῆς δυνάμεως καὶ μετέλλαξε τὰ πρόσωπα τῶν δρώντων. Διότι ἡ Γαλλία ἐκ τῆς Βεστφαλικῆς συνθήκης καὶ τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου ἐξεληοῦσα ἰσχυροτέρα τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους, μὴ περιοριζομένη νῦν εἰς τὴν πολιτικὴν ὑπεροχὴν, ἐπέβλεπε διὰ μεγάλων καταστρεπτικῶν καὶ κατακτητικῶν πολέμων τὴν μέσσην καὶ νοτίαν Εὐρώπην. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' μάλιστα ἀθιτῶν καὶ περιφρογῶν καὶ ἐμπαΐζων συνθήκας καὶ διεθνῆς δίκαιον καὶ διεθνεῖς ὑποχρεώσεις ἐπέβλεπε τὴν Εὐρώπην διὰ πολέμων *ληστρικῶν καὶ ἀρπακτικῶν κατακτήσεων*. Καθὰ ἤδη εἶδομεν οὐδεὶς ἡγεμὼν τῆς Γαλλίας μετὰ τὸν Ἑρρίκον Δ' καὶ πρὸ τοῦ Ναπολέοντος Α' διετύπωσεν ἐπισήμως πολιτικὸν σχέδιον καθολικῆς εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ὁ ἀρπαξ κατακτητῆς ὁ ἐναθρυνόμενος εἰς τὴν προσωυμίαν τοῦ «μεγάλου βασιλέως» δὲν φαίνεται ὅτι εἶχεν ὀρισμένον πρόγραμμα εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας² οὐχ ἤττον ἀπὸ τῆς Βεστφαλικῆς συνθήκης οἱ πόλεμοι τοῦ Λουδοβίκου καθ' ὃν τρόπον μάλιστα

¹ Ἦτοι πολιτικῶν ἀνδρῶν ἐμπείρων περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν διπλωμάτων ἦτοι τῶν σπουδαίων πολιτικῶν ἐγγράφων (τοιαύτη ἡ ἀρχικὴ τοῦ ὀνόματος ἔννοια), ἐντεῦθεν δὲ ἐμπείρων ἐν γένει περὶ τὴν διεξαγωγὴν καὶ διεύθυνσιν τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων ἐν τῷ χώρῳ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

εἰνόντο, καὶ ἰδίως ὁ περὶ διαδοχῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου πόλεμος, δι' οὗ ἅπασαν τὴν Ἰσπανίαν ἤθελε νὰ ἐνώσῃ δυναστικῶς μετὰ τῆς Γαλλίας, ἠπειλεῖ δεινῶς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν. Ἄλλ' ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους τῶν τοιούτων κινδύνων μεγάλα ἐπῆλθον μεταβολαὶ ἐν τῇ καθολοῦ διεθνείᾳ πολιτικῇ τῆς Εὐρώπης καταστάσει. Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ἡ εὐρωπαϊκὴ ἰσορροπία ἐκινδύνευεν ἀμοιβαδὸν ἐκ τοῦ ἀγίου γερμανικοῦ, καὶ ἰδίως τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους, καὶ ἐκ τῆς Γαλλίας. Ἀψβουργικὸς οἶκος καὶ γαλλικὴ βασιλεία ἦσαν αἱ δύο δεσπόζουσαι τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης δυνάμεις, ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τῆς μίας τῶν ὁποίων καὶ ἐκ τῆς πτώσεως τῆς ἑτέρας προήρχετο ὁ κίνδυνος τῆς ἰσορροπίας. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ τέλους ἤδη τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ἡ μεγάλη θαλασσοκράτωρ ἤδη καταστάσα Ἀγγλία ἡ μόνη κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα κατὰ τῆς ἰσπανικῆς ἐπὶ τῆς εὐρώπης ἡγεμονίας κρατερῶς ἀντιταχθεῖσα, ἤρξατο νὰ μετέχῃ σπουδαιότατα καὶ ἰσχυρότατα τῶν εὐρωπαϊκῶν πολέμων ἀγωνιζομένη πάντοτε πολιτικῶς τε καὶ στρατιωτικῶς ὑπὲρ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας. Συγχρόνως δὲ περίπου ἡ διὰ τοῦ μεγάλου Πέτρου ἐν πᾶσιν ἀναμορφωθείσα καὶ πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς κραταιωθείσα Ῥωσσία ἐγένετο κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα ἰσχυρὸν στοιχεῖον καὶ ἔρεισμα εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας διὰ τὴν ἄλλην Εὐρώπην. Πλὴν τούτων τὸ διὰ τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου καὶ τῆς Βεστφαλικῆς συνθήκης κατ' οὐσίαν διαλυθὲν γερμανικὸν κράτος παρήγαγε πλὴν τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους καὶ τὸ μικρόν, ἀλλ' ἰσχυρὸν καὶ πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς ζωτικώτατον κράτος τῶν Ὁενζόλερν τοῦ Βρανδεμβούργου, ἐξ οὗ προέκυψε μετ' ὀλίγον ἡ ἰσχυρὰ πρωσσικὴ μοναρχία. Ἀπέναντι τοιούτων νέων δυνάμεων, ταῖς ὁποῖαις πάσαις διέφερεν ἡ διατήρησις τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, ἦτο δύσκολον νὰ διαταραχθῇ σπουδαίως ἢ νὰ καταστραφῇ τὸ σύστημα τοῦτο. Τοῦτο δὲ φανερόν ἐγένετο καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ μεγάλῳ εὐρωπαϊκῷ πολέμῳ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' τῷ ἀπολήξαντι εἰς τὴν ἐξασθένεωσιν καὶ ταπείνωσιν τῆς γαλλικῆς μοναρχίας. Πόλεμοι μεγάλοι μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν πολλάκις ἔκτοτε ἐπανελήφθησαν· ἀλλὰ προσβολαὶ κατὰ τῆς ἐλευθερίας ἀπάσης τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπόπειραι πρὸς ἰδρύσιν εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀνυπέρβλητον ἀντίστασιν τῆς Εὐρώπης αὐτῆς. Τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας τὸ ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας τὸ κατασυντρίψαν ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ Ναπολέοντος ἐπὶ τὴν Εὐρώπην ἡγεμονίαν καὶ

διὰ τῆς πανευρωπαϊκῆς συνθήκης τῆς Βιέννης (1815) ἐπὶ ἀσφαλῶν βάσεων ἀνορθωθὲν καὶ αὖθις πανηγυρικῶς καθιερωθὲν ἐφθασεν ἔκτοτε ἐν τῷ 19ῷ αἰῶνι εἰς τὴν τελειοτάτην αὐτοῦ ἀνάπτυξιν ἐν τε τῇ πολιτικῇ συνειδήσει τῶν κρατῶν καὶ τῶν λαῶν καὶ ἐν τοῖς πράγμασιν αὐτοῖς. Ὅπως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι· ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος, οὕτω καὶ νῦν ἡ ἐλευθερία τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ περὶ ταύτης ἀγῶνες καὶ αἱ ιδέαι καὶ τὰ φρονήματα ἀποτελοῦσι τὸν ἄξονα, περὶ ὃν στρέφεται ἡ σύγχρονος πολιτικὴ ἱστορία. Δύο νέαι μεγάλαι ἠθικαὶ δυνάμεις προστεθεῖσαι εἰς τὸ σύστημα τοῦτο τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐλευθέρως συμπολιτείας κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα περιποιοῦσιν αὐτῇ οὐ μόνον ἐσωτερικὴν ἰσχὺν καὶ ἐπίρρωσιν, ἀλλὰ καὶ ὑψηλότερον ἠθικὸν κύρος καὶ ἀξίαν. Τῶν δυνάμεων τούτων ἡ μία εἶναι ἡ δύναμις τῆς ἐθνότητος, δι' ἧς πάντα σχεδὸν τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης καθίστανται κράτη ἐθνικὰ κυβερνώμενα ὑπὸ τῶν ἐθνῶν αὐτῶν ἐχόντων συνειδήσιν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἐθνικῆς ιδέας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ προορισμοῦ. Ἡ ἑτέρα ἠθικὴ δύναμις, συγγενὴς τῇ πρώτῃ καὶ ἐν ἀρμονίᾳ μέχρι τινὸς πρὸς αὐτὴν διατελοῦσα, εἶναι ἡ ἐκ τῆς μεγάλης αὐξήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν παγκοσμίων συμφερόντων τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ παρ' ἐκάστῳ λαῷ ἀναπτυσσομένη συνειδήσις τῶν δικαιωμάτων τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος καὶ τὸ ἐντεῦθεν προερχόμενον αἰσθημα τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ τῶν λαῶν πρὸς τὰ δικαιώματα ἀλλήλων. Ἡ οὕτω ἐμπειρομένη μεῖζων πνευματικὴ ἐνότης μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν κυβερνωμένων κρατῶν μεταβάλλεται κατὰ μικρὸν εἰς δύναμιν πολιτικὴν δημοσίαν διὰ τῆς κοινῆς ἢ δημοσίας γνώμης πάντων τῶν πεφωτισμένων λαῶν καὶ ἀνδρῶν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀνάγκη ἀκριβῶς νὰ ἐξετάσωμεν ἱστορικῶς τὰ περὶ τῶν πολιτικῶν σχέσεων τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν πρὸς τὰ κράτη αὐτῶν ἥτοι τὸν ἐθνικὸν πολιτικὸν βίον τῶν διαφόρων εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ πορείᾳ καὶ ἀναπτύξει τοῦ βίου τούτου.

ια' Ὁ ἐσωτερικὸς πολιτικὸς βίος τῶν διαφόρων λαῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν εἶναι, ὥς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐρρήθη, ἡ ῥωμαϊκὴ αυτοκρατορία. Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἱστορίας τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν λαῶν

ἡ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία παρίσταται τοῖς λαοῖς τούτοις ὡς τὸ μόνον καὶ ἐπιφανέστατον πρότυπον πολιτείας. Διὰ τοῦτο δέ, καθ' ἃ λέγει καὶ ὁ Γερβίνος, ἡ ἀνασύστασις αὐτῆς ὑπῆρξε τὸ μέγιστον φιλοδοξίαις καὶ μεγαλοπραγμοσύνης ἀντικείμενον διὰ τοὺς βαρβάρους ἡγεμόνας ἀπὸ τοῦ Βησιγόθου Ἀδόλφου (Ἀταούλφου) τοῦ διαδόχου τοῦ περιφήμου Ἀλαρίχου (411-415) μέχρι τοῦ φράγκου ἡγεμόνος Καρόλου τοῦ μεγάλου, ὅστις καὶ ἐπραγματοποίησε τὸ ὄνειρον τοῦτο. Ἐκ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους μετεδόθη εἰς τὰ πρῶτα βαρβαρικά κράτη τῆς Εὐρώπης ἡ ἰδέα τῆς μοναρχίας, ἣτις καθιερωθεῖσα καὶ διὰ τῶν παραδόσεων καὶ διὰ τοῦ κύρους τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ὑπῆρξε διὰ τὴν μεσαιωνικὴν Εὐρώπην θεμελιώδης ἀρχὴ καὶ βάσις καὶ κέντρον τῆς πολιτείας καὶ τῆς δημοσίου ἐξουσίας καθ' ὅλας τὰς ἱεραρχικὰς βαθμίδας αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ῥωμαίου αὐτοκράτορος μέχρι τοῦ ἐσχάτου φεουδαλικοῦ ἡγεμόνος ἢ κυρίου. Μετὰ τῆς μοναρχικῆς δὲ ταύτης ἀρχῆς συνεδυάσθησαν πρωιμώτατα ἢ τε φεουδαλικὴ ἀριστοκρατία ἢ καθιερούσα ἀπέναντι τῆς ὅλης μοναρχίας καὶ τοῦ ὑπερτάτου μονάρχου πληθὺν μικροτέρων μοναρχικῶν κρατῶν καὶ ἡγεμόνων ἱεραρχικῶς ἐξαρτωμένων ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἡ ἄλλη εὐγένεια, κληρικὴ τε καὶ λαϊκὴ, καὶ ἰδίως ἡ τῶν ἵππων τάξις. Ἀπέναντι τῆς ἀριστοκρατίας ταύτης καὶ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς ἵστατο ἡ τάξις τοῦ λαοῦ ἡ ἀποτελοῦσα τοὺς λεγομένους δουλοπαροίκους τοὺς μὴ ἔχοντας δικαίωμα ἰσχυρορίας οὔτε ἰσονομίας πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν ἀπολαύοντας, οὐδεμίαν δὲ ἔχοντας συνειδήσιν τῆς θέσεως αὐτῶν ὡς μελῶν τῆς ὅλης πολιτείας. Ὡστε ἡ μοναρχία τῶν μέσων αἰώνων ἦτο κυρίως ἀριστοκρατικὴ ὑπὸ τύπον μοναρχικόν, κατ' οὐσίαν δὲ ὁ μονάρχης ἦτο ὁ πρῶτος εὐγενὴς τοῦ κράτους. Ἐκ τῆς φεουδαλικῆς ἢ ἀριστοκρατικῆς ταύτης μοναρχίας τῶν μέσων αἰώνων προῆλθεν ἡ ἀπόλυτος μοναρχία τῶν νεωτέρων χρόνων. Εἰς τὴν ἐπίδοσιν δὲ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας συνετέλεσε πολὺ ἡ σύμπραξις τῆς ἐξουσίας ταύτης μετὰ τοῦ ὑπὸ τῆς ἄλλης φεουδαλικῆς ἀριστοκρατίας πιεζομένου λαοῦ. Ἡ βαθμιδαία χειραφέτησις τῶν δουλοπαροίκων διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ ὑπὸ τῆς βασιλείας δοθέντος καὶ συμπράξει ταύτης ἐν ἀρχῇ γινομένη, ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ προαγωγή τοῦ ἀστικοῦ βίου καὶ ἡ τῶν πόλεων αὐξήσις καὶ ἐπίδοσις· πάντα ταῦτα ἰδρυομένησαν κατὰ μικρὸν νέαν τάξιν κοινωνικὴν, ἣτις βοηθουμένη ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ βοηθοῦσα τούτῳ ἐν τοῖς κατὰ τῆς φεουδαλικῆς εὐγε-

νείας ἀγῶσιν ἐπήνεγκε κατὰ μικρὸν τὴν ἐξασθένησιν καὶ τὴν πτώσιν τῆς ἀριστοκρατίας ἐν ταῖς πλείσταις εὐρωπαϊκαῖς χώραις. Ἄλλ' ἡ πτώσις τῆς ἀριστοκρατίας δὲν ἐπήνεγκεν ἀμέσως τὸ κράτος τοῦ λαοῦ ἥτοι κράτος μοναρχικὸν ἐπὶ λαϊκῶν καὶ φιλελευθέρων ἐρειδόμενον θεσμῶν, ἀλλ' ἐνίσχυσε ἀπλῶς τὴν θέσιν τῆς βασιλείας. Διότι ὁ μὲν λαὸς μὴ ὢν ἐτι ἱκανῶς διαπαιδαγωγημένος πολιτικῶς δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ νοήσῃ οὔτε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐν τῇ πολιτείᾳ· ἡ δὲ ἀριστοκρατία ἡττήθη μὲν καὶ ἔπεσεν ὡς δύναμις πολιτικὴ, ἀλλὰ διετηρήθη ὡς στοιχεῖον κοινωνικόν, ἐζήτησε μάλιστα νὰ διατηρήσῃ τὴν θέσιν αὐτῆς ταύτην ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς μοναρχίας. Μὴ δυναμένη νὰ ὑπάρχῃ ὡς ἰδία δύναμις παρὰ τὴν μοναρχίαν ἐζήτησε τὴν σωτηρίαν αὐτῆς γενομένη ἐρεῖσμα καὶ ὑποπόδιον τοῦ θρόνου. Ἐκ τούτου δὲ ἡ ἀπολυταρχία τῶν νεωτέρων χρόνων (ἀπὸ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν) ἦτο κυρίως μοναρχία ἐρειδομένη ἐπὶ εὐγενείας ὑποτεταγμένης αὐτῇ ἀπολύτως καὶ ἀφωσιωμένης πιστῶς καὶ διὰ τοῦτο καθιστώσης κραταιοτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν τὴν τοῦ μονάρχου ἐπὶ σύμπαντος τοῦ λαοῦ ἐξουσίαν. Ὁ ἱστορικὸς Γερβίνος σύγκρισιν ποιούμενος τοῦ τρόπου τῆς ἀναπτύξεως τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν πρὸς τὴν τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πολιτειῶν καὶ θεωρῶν τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀπολυταρχίαν (Absolutie ἢ absolutisme) ὡς κατάστασιν πολιτικὴν μεταβατικὴν καὶ μεσάζουσαν μεταξὺ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς δημοκρατίας, παραβάλλει τὰς ἀπολύτους εὐρωπαϊκὰς μοναρχίας τῶν νεωτέρων χρόνων πρὸς τὰς τετραγίδας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πολιτειῶν τὰς παραχθείσας ἐκ τῶν μεταξὺ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ δήμου πολιτικῶν ἀγῶνων. «Ἡ ἱστορία, λέγει ὁ Γερβίνος «ἐν τῇ «Εἰσαγωγῇ» αὐτοῦ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, τῶν «εὐρωπαϊκῶν κρατῶν τῶν χριστιανικῶν χρόνων ἀποτελεῖ κοινόν τι «ἔθνος, ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ ἱστορία τοῦ συμπλέγματος τῶν «κρατῶν τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου καὶ τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν. Ἐν «ἀμφοτέραις ταῖς χρονικαῖς περιόδοις ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀναπτύξεως «τῶν κρατῶν ὁμοία τάξις καὶ ὅμοιος κρατεῖ νόμος, ὁ νόμος ὁ παρα- «τηρούμενος γενικώτερον ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. «Ἀπὸ τῶν δεσποτικῶν πολιτευμάτων τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὰς ἀρι- «στοκρατικὰς ἐπὶ τῆς δουλείας καὶ δουλοπαροικίας στηριζομένης πο- «λιτείας τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἐντεῦθεν πρὸς τὰς ἐν τῷ σταδίῳ τῆς «ἀναπτύξεως καὶ τοῦ σχηματισμοῦ διατελούσας ἐτι δημοκρατικὰς

« πολιτείας, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν κανονικὴν τινα πρόοδον ἀπὸ
 « τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας τῶν ὀλίγων πρὸς τὴν τῶν
 « πολλῶν. Τῆς ἀπὸ τῆς ἀριστοκρατίας εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ
 « μεταβάσεως προηγήθη ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀναγκαίως διαφθορά τις
 « τῆς ἀριστοκρατίας, ἡ ἐπιβλαβὴς ἐκμετάλλευσις τῆς κοινωνίας ὑπὸ
 « τῆς ἀριστοκρατίας, ἡ παραμέλησις καὶ μάλιστα ἡ καταστροφή τῆς
 « κοινῆς εὐημερίας πρὸς ὄφελος τῆς κρατούσης τάξεως. Ἀλλὰ καὶ
 « μεθ' ὅλην ταύτην τὴν ἡθικὴν κατάπτωσιν τῆς ἀριστοκρατίας ὁ διη-
 « ρημένος λαὸς εἶχεν ἀνάγκην (καθὼς εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης) ἰσχυροῦ
 « τινος καὶ δεξιῦ ἡγέτου βοηθοῦντος αὐτῷ πρὸς κατάλυσιν τῆς ἀρι-
 « στοκρατίας, ἀλλὰ μόνον ἵνα μετὰ τὴν κατάλυσιν ταύτην περι-
 « ποιήσῃ τὴν ἐξουσίαν ἑαυτῷ καὶ τῇ οἰκογενεῖᾳ αὐτοῦ. Διὰ δύο πε-
 « ρίπου αἰῶνων (ζ' καὶ ς' αἰῶνι π. Χ.) ἐπεκράτησε τῶν ἑλληνικῶν
 « πολιτειῶν ἡ τυραννὶς ἡ διευκολύνουσα τὴν ὁδὸν εἰς τὴν δημοκρατίαν.
 « Διότι καὶ τοι ἐν Ἑλλάδι ἡ τυραννὶς ἐπὶ τινα χρόνον ἐπέσχε τὴν τοῦ
 « λαοῦ κυριαρχίαν, ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς κατανικησεως τοῦ ἐπικινδυν-
 « οῦ ἐχθροῦ τῆς δημοκρατίας (τῆς ἀριστοκρατίας δηλονότι) παρε-
 « κέυασε πράγματι καὶ ἐθεμελίωσε τὴν δημοκρατίαν. Καὶ ἡ τοιαύτη
 « τῶν πραγμάτων πορεία ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν ἀριστοκρατικῶν πολι-
 « τειῶν εἰς δημοκρατίας ἔχει τὸ ἀκριβῶς ἀνάλογον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν
 « νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν, μετὰ τῆς μόνης διαφόρου ὅτι ἐν-
 « ταῦθα τὰ πάντα κινοῦνται ἐν εὐρυτέροις κύκλοις σχέσεων, οἵτινες
 « πληθύνουσι καὶ μεγεθύνουσιν ἐκτάκτως τὰς δυσχερείας καὶ τὰ ἐμ-
 « πόδια πάσης ἀναπτύξεως ἐν ταῖς νεωτέροις πολιτείας. Καὶ ἐνταῦθα
 « ἡ φεουδαλικὴ ἀριστοκρατία πρῶτη αὕτῃ παρεσκεύασε τὴν πτώσιν
 « αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ τοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (τοὺς τελευταίους
 « τοῦ μεσαίωνος) ἡ δύναμις τῆς ἀριστοκρατίας ἐθραύσθη ὑπ' αὐτῆς
 « ταύτης, ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς πτώσεως ταύτης πολλῶ πλεον προήχθη
 « ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως ἢ ἡ ὑψωσις τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τά-
 « ξεων. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι περιστάσεις ἰδιαίχουσας τοῖς νεωτέροις χρό-
 « νοις πολλῶ δυσχερεστέραν κατέστησαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ ἢ
 « ἐν τῇ ἀρχαιότητι ». Τοιαύτας δυσχερείας ἰδιαίχουσας ἐννοεῖ ὁ Γερ-
 « βίνος πρῶτον ὅτι ἡ ἀριστοκρατία τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης ἦτο δι-
 « κέφαλος, λαϊκὴ ἅμα καὶ κληρικὴ, καὶ ὁ λαὸς ὁ ἀγωνιζόμενος κατὰ
 « τοιαύτης ἀριστοκρατίας εἶχεν ἀνάγκην οὐ μόνον τῆς ἐν τοῖς ὅπλοις
 « παρασκευῆς καὶ ἐφοδιάσεως ἐναντίον τῆς λαϊκῆς ἀριστοκρατίας, ἀλλὰ

καὶ πνευματικῆς μορφώσεως δυναμένης ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῆς πνευματικῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου· καὶ δεύτερον ὅτι ἡ ἔνωσις καὶ κραταίωσις τοῦ λαοῦ ἐν ταῖς εὐρείαις τὴν ἔκτασιν, ἀλλ' ἀραιῶς ὥκημέναις χώραις τῆς Εὐρώπης ἦτο πολλῷ δυσκολωτέρα ἢ ἐν ταῖς μικραῖς καὶ πυκνῶς ὥκημέναις περιφερείαις τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πολιτειῶν.

Ἄλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ δημοκρατιζόντος Γερβίνου γενομένη αὕτη παραβολὴ τῆς ἐλληνικῆς *τυραννίδος* τῆς μνημονευθείσης μεταβατικῆς πολιτικῆς περιόδου πρὸς τὴν ἀπολυταρχίαν τῶν νεωτέρων χρόνων ἀληθεύει ἐν μέρει καὶ μόνον ὑπὸ τὴν ἐποψὶν τῆς ἐξωτερικῆς σχέσεως καὶ θέσεως τῆς δυνάμεως τῆς βασιλείας ἀπέναντι τῶν διαφόρων τάξεων τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ὑπὸ πᾶσαν ἄλλην ἐποψὶν ἡ μὲν τυραννὶς προελθοῦσα ὅλως ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας διὰ δημαγωγίας εἶχεν ἐξ ἀρχῆς χαρὰ κτήρα δημοτικὸν καὶ ἐπαναστατικόν, ἐνῶ ἐν τῇ ἀπολυταρχίᾳ τῶν νεωτέρων χρόνων δὲν ἀνεπτύχθη νέαις τις ἐξουσίᾳ μοναρχικῇ ἐκ τῶν κόλπων τῆς ἀριστοκρατίας προελθοῦσα, ἀλλ' ἡ ἀνέκαθεν ὑπὲρ τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην πολιτικὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν κειμένη ὑπερτάτῃ μοναρχικῇ ἐξουσίᾳ ἡ ἐπὶ τοῦ θείου δικαίου ἐρειδομένη. Αὕτη διὰ τῆς πτώσεως τῆς ἀριστοκρατίας ἀπαλλαγείσα τῶν ὑπὸ τῆς τάξεως ταύτης παρεμβαλλομένων εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς δυνάμεως αὐτῆς καλυμμάτων οὐ μόνον ἀνέλαβε τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς νόμιμον καὶ θείῳ δικαίῳ ἀνήκουσαν αὐτῇ ἰσχύν, ἀλλὰ καὶ προήγαγε ταύτην ἐπὶ μέγα. Ὅτι ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις τισὶν εὐρωπαϊκαῖς χώραις ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ρευδαικῆς ἀριστοκρατίας ὁ βασιλεὺς ἦτο πρῶτος εὐπατρίδης τοῦ κράτους, κατ' οὐσίαν ἀπλοῦς τιμαριούχος κατὰ τὸ ὄνομα μόνον τοῦ ἀξιώματος καὶ τὰς ἄλλας ἐξωτερικὰς τιμὰς διαφέρων τῶν ἄλλων ἰσχυρῶν τιμαριούχων ἡγεμόνων, τοῦτο δὲν ἔχει σημασίαν οὐδεμίαν ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν ἠθικὴν τῆς βασιλείας ἐν τῷ κράτει. Ὡστε ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἡ βασιλεία ἐπὶ νῆγαι τὴν κατάλυσιν τῆς ἀριστοκρατίας πρὸς ὄφελος ἑαυτῆς, οὐχὶ ἡ φύσις τῆς οὕτω ἐπελθούσης βασιλικῆς ἀπολυταρχίας, ἔχει μερικὴν τινα ὁμοιότητα πρὸς τὰ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν τυραννίδων. Αἱ τυραννίδες αἱ προκύψασαι ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῶν ἐξεγέρσεων τοῦ δήμου ἐστεροῦντο τῆς νομιμότητος τοῦ θείου δικαίου· καὶ κατὰ τοῦτο ἦσαν ὅλως διάφοροι τῶν ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατίας καταλυθειῶν ἀρχαιοτάτων πατριαρχικῶν τυραννίδων τῶν Ὀμηρικῶν *κοιρανῶν* τοῦ θείου δικαίου, ἐνῶ

ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀπολυταρχία τῶν νεωτέρων χρόνων ἦτο αὐτὴ ἡ παλαιὰ πατριαρχικὴ τοῦ θεοῦ δικαίου βασιλεία, μετὰ νέας δυνάμεις καὶ γοητείας καὶ αἴγλης ἀνακύψασα ἐκ τῆς περιστολῆς ἢ καταλύσεως τῆς φεουδαλικῆς πολυαρχίας. Καὶ κατὰ τοῦτο πολλῶ ἐυστοχώτερον ἡ ἀπολυταρχία αὕτη καὶ ἐν γένει ἡ εὐρωπαϊκὴ βασιλεία ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ἡθικῆς ἀρχῆς καὶ δυνάμεως αὐτῆς καὶ ἐξουσίας δύναται νὰ παρὰβληθῇ πρὸς τὴν ἀρχαιότεραν ἐλληνικὴν τυραννίδα ἢ βασιλείαν τῶν θείῳ δικαίῳ (διογενῶν, διοτρεφῶν) βασιλέων τῶν μόνον παρὰ θεοῦ ἐμπνεομένων τὴν σοφίαν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ νόμου (θεμιστοπόλων, δικασπόλων, «οἱ παρὰ Διὸς θέμιστας εἰρύονται»). Τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην βασιλείαν περιέστειλεν ἡ ἀριστοκρατία ὅπως τὴν εὐρωπαϊκὴν μοναρχίαν ὁ φεουδαλισμός, ἐν τισι μάλιστα ἐλληνικαῖς πολιτεαῖς ἐντελῶς κατέλυσεν αὐτήν· ἀλλ' ἡ ἀριστοκρατία αὕτη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ὑπέκυψεν ὕστερον εἰς τὴν δημοκρατίαν τὴν καταλύσασαν καὶ ἀριστοκρατίαν καὶ τυραννίδα· ἐν Εὐρώπῃ τὸναντίον ἡ περισταλεῖσα καὶ ταπεινωθεῖσα ὑπὸ τῆς μοναρχίας ἀριστοκρατία ἐγένετο ἔρεισμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας. Καὶ ἀφοῦ τέλος ἔπεσεν ἡ τοιαύτη μοναρχία, δὲν συνέπεσε μετ' αὐτῆς καὶ ἡ βασιλεία, ὡς συνέβη ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τὴν τυραννίδα, ἀλλ' ἀνέζησε καὶ ἐν μέσῳ νέων ἀρχῶν καὶ τύπων ὅλως δημοκρατικῶν.

Ἡ ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἰδίως ἐν πλείσταις χώραις ἐνισχυθεῖσα μοναρχία ἐλαβεν ἐπίδοσιν μεγίστην ἐν τοῖς κράτεσιν, ἐνθα, ὡς ἐν Γαλίᾳ, Ἰσπανίᾳ, Σουηδίᾳ, ἢ τοῦ ἔθνους ἐνότης ἐξεπροσώπευτο ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ μονάρχου. Καὶ ὁμοίως καὶ ἐν τοιαύταις μοναρχίαις καὶ ἐν ἀπάσαις ἐν γένει ταῖς μεσαιωνικαῖς μοναρχίαις τῶν τε ῥωμανικῶν καὶ τῶν γερμανικῶν λαῶν ὑπῆρχον στοιχεῖα φανερά ἢ λανθάνοντα δημοκρατικῆς ὀργανώσεως, τὰ ὅποια διατηρηθέντα, τοῦλάχιστον κατὰ τύπους, καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μεγίστης ἀπολυταρχίας συνετέλεσαν μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἐν τοῖς νεωτάτοις χρόνοις δημοκρατικωτέραν ἀνάπτυξιν καὶ ὀργάνωσιν τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

**ιβ' Δημοκρατικά στοιχεία καὶ
ἀντιπροσωπευτικοὶ θεσμοὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν
ἐν τῇ ἱστορικῇ γενέσει καὶ ἀναπτύξει αὐτῶν.**

Ἡ ἀρχὴ τῶν δημοκρατικῶν στοιχείων καὶ τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν ἢ κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς πολιτεαῖς ἀνατρέχει μὲχρι τοῦ ἀρχαιοτάτου πολιτειακοῦ βίου τῶν γερμανικῶν λαῶν, ὅποτε οὗτοι εὐρίσκοντο ἔτι ἐν τῇ βαρβάρῳ ἐκείνῃ φυσικῇ δημοκρατίᾳ, ἣτις παρὰ πολλοῖς λαοῖς προηγήθη τῆς μοναρχίας. Αἱ πολιτεαὶ ἐκεῖναι τῶν διαφόρων γερμανικῶν φυλῶν εἶχον τὸ κέντρον τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἐν αὐτῷ τῷ λαῷ τῷ ἀποτελοῦντι τὴν φυλὴν. Καὶ ἐν τοιαύταις πολιτεαῖς τὰ μὲν ἀξιώματα τῶν ἡγεμόνων ἢ στρατηγῶν ἦσαν ἐφήμερα, μόνῃ δὲ ἀριστοκρατίᾳ κληρονομικῇ ἦτο ἡ ἐρείδομένη ἐπὶ ἀρετῆς, ἀνδρείας ἡρωικῆς καὶ ἐπὶ μεγάλων κατορθωμάτων τῆς οἰκογενείας. Ἐκ τοιούτων δὲ εὐγενῶν οἰκῶν ἐξελέγοντο οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ στρατηγοὶ διατηροῦντες τὴν εὐγένειαν τοῦ οἴκου ἐνόσω ἐφαίνοντο ἄξιοι τῆς ἐκλογῆς. Ἄλλως ἐξέπιπτον καὶ αὐτοί, καὶ μετ' αὐτῶν ὁ οἶκος αὐτῶν, τῆς εὐγενείας. Ἡ πραγματικὴ δύναμις καὶ ἡ ἐξουσία ἔκειτο ἐν τῇ συνόδῳ ἡ ἐκκλησίᾳ τῆς φυλῆς τῇ περιλαμβανούσῃ πάντας τοὺς μαχητὰς ἐκάστης φυλῆς. Ὑπὸ τοιούτων δὲ ἐκκλησιῶν ἐξελέγετο ὁ ἡγεμὼν (*König*) ἢ στρατηλάτης (*Herzog*). Παρὰ τισι δὲ φυλαῖς (ἰδίως ταῖς Σουηδικαῖς) τὴν τῆς ἐκκλησίας προεδρίαν καὶ τὸν λόγον ἐν αὐτῇ εἶχον οἱ πρῶτοι τῆς φυλῆς οἱ καλούμενοι *Fürsten* (τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπεδόθη ἐν τῇ λατινικῇ διὰ τοῦ *Princeps*). Οὗτοι δὲ προήδρευον καὶ τῶν δικαστηρίων, τὰ ὅποια ἦσαν ἐπίσης ἐκκλησίαι λαῶν. Ἐν ταῖς δικαστηρίοις παρὰ τῷ πρώτῳ ἢ ἡγεμόνι ἐκάθηντο συνήθως καὶ οἱ καλούμενοι γέροντες τῆς φυλῆς (*Grafen* ἐκ τοῦ *Grauen*. Τὸ ὄνομα *Graf* ἀπεδόθη ὕστερον ἐν τῇ λατινικῇ διὰ τοῦ *comes* (κόμης)). Ἄλλ' ὥς καὶ πρότερον εἶπομεν αἱ τὸ πρῶτον ἐφήμεροι αὐταὶ ἀρχαὶ μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν γερμανικῶν λαῶν ἐν ταῖς ρωμαϊκαῖς χώραις μετέστησαν κατὰ μικρὸν εἰς μοναρχίας, κληρονομικὰς ἢ αἰρετὰς μονιμωτέρας καὶ ἰσχυροτέρας. Ἄλλ' ἡ σύνοδος τοῦ λαοῦ ἦτο ἡ ὑπερτάτη πάντοτε ἀρχὴ διάφορα παρὰ διαφόροις γερμανικοῖς λαοῖς φέρουσα ὀνόματα. Ἀλλὰ διὰ τῶν μεταβολῶν, αἵτινες ἐπῆλθον κατ' ὀλίγον εἰς τὸν βίον τῶν γερμανικῶν λαῶν, διὰ τῆς μονιμοποιήσεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς καθιερώσεως τῶν μοναρχικῶν θεσμῶν, διὰ τῶν κατακτῆ-

σεων καὶ διὰ τῆς διαίρεσεως τοῦ λαοῦ εἰς εὐγενεῖς καὶ δουλοπαροίκους, δὲν κατεστράφη μὲν παντελῶς ἡ δύναμις τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνικῶν συνόδων, περιορίσθη ὅμως κατὰ μικρὸν μόνον εἰς τὴν νέαν εὐγένειαν. Οὕτω δὲ αἱ παλαιαὶ ἐκκλησίαι τοῦ λαοῦ μετεβλήθησαν εἰς συμβούλια ἢ συνόδους τῶν εὐγενῶν συνερχομένων καθ' ὠρισμένας χρονικὰς περιόδους καὶ συσκεπτομένων μετὰ τοῦ βασιλέως περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ γενικὸς χαρακτήρ τῶν ἐθνικῶν συνόδων τῶν διαφόρων εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Εἴπωμεν νῦν ὀλίγα τινα περὶ τῶν τοιούτων θεσμῶν παρ' ἐκάστῳ τῶν σπουδαιοτέρων εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

Ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ τοῦ πολιτεύματος τοῦ τε γερμανικοῦ καὶ τοῦ γαλλικοῦ κράτους ἀνατρέχει μέχρι τῆς πολιτείας τῶν ἀρχαίων Φράγκων. Παρὰ τοῖς Φράγκοις αἱ σύνοδοι αὐταὶ ἐκαλοῦντο ἐν ἀρχῇ *Mallobërgia* (*Malberg*, ἐν τῇ μεσαιωνικῇ λατινικῇ *Mallobergium* ἐκ τοῦ φραγκικοῦ *mallus* = σύνοδος καὶ *berg* = τόπος, κυρίως τόπος ἀμυντικός) συνέκειντο δὲ ὑπὸ πάντων τῶν ἐλευθέρων (διότι καὶ παρὰ τοῖς γερμανοῖς ἀρχαιότατα ὑπῆρχον δούλοι) τῶν παρεχόμενων ὅπλα τῷ ἔθνει, τῶν πολεμιστῶν δηλονότι, αἵτινες μόνοι εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ μετέχωσι τῶν συνόδων τούτων ἔνοπλοι παριστάμενοι ἐν αὐταῖς. Ὡστε αἱ σύνοδοι αὐταὶ, ὅπως ἐν μέρει αἱ λογίτιδες ἐκαλεῖσθαι τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, ἀπετελοῦν τὴν ἔνοπλον, στρατιωτικὴν οὕτως εἰπεῖν σύνοδον τοῦ φραγκικοῦ λαοῦ. Ὅποτε οἱ Φράγκοι ἰδίως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ε' μ. Χ. αἰῶνος ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς ἐν ταῖς ὑπ' αὐτῶν κατακτηθείσαις ῥωμαϊκαῖς χώραις τῆς Γαλατίας, μόνοι αὐτοὶ κατ' ἀρχάς, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ ὑποταχθέντες κάτοικοι τῶν χωρῶν, συνεκρότουν τὰς στρατιωτικὰς αὐτῶν ἐθνικὰς συνόδους, διότι μόνοι αὐτοὶ ἐθεωροῦντο ἐλεύθεροι (ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν ὄνομα *franc* μετέπεσεν ἐν τῇ γαλλικῇ εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἐλεύθερος, εἴτα δὲ καὶ *eilektrinis*). Ἀλλ' ἡ ταχεῖα πρόσδοδος αὐτῶν εἰς τὸν χριστιανισμόν μετέβαλε μετὰ μικρὸν τὴν τοιαύτην κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τῇ βαθμιαίᾳ μετὰ τῶν ἐκλατινισμένων ὑπηκόων συγχωνεύσει ἐπῆλθε καὶ τὸ ἄλλα γεγονὸς ὅτι καὶ οἱ ἐπίσκοποι μετεῖχον τῶν συνόδων, διὰ τοῦτο δὲ ἐν ταῖς συνόδοις ταύταις ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἀντικατέστησε τὴν φραγκικὴν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ διὰ τῆς κατακτήσεως καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ κράτους ἐπελθοῦσα ἐπὶ εὐρυτέρας ἐκτάσεις διασπορὰ τοῦ λαοῦ καὶ τὸ διὰ τῆς κατακτήσεως ἀρξάμενον σύστημα τοῦ *ιμαριω-*

τισμοῦ καὶ ἡ ἐπίδοσις τῆς δυνάμεως τοῦ κλήρου, ὅστις ἦτο μᾶλλον λατινικός, μετέβαλον κατὰ μικρὸν τὸν ἀρχικὸν χαρακτῆρα τῶν συνόδων, αἵτινες συνεκροτοῦντο ἀπαξ μόνον τοῦ ἔτους κατὰ *Märtior* καλούμεναι διὰ τοῦτο *peñior Martίου* (*Campus Martius*, *Mäerzfeld* διὰ τὸν ἐν ἀρχῇ στρατιωτικὸν αὐτὸν χαρακτῆρα, ἡ καὶ σύνοδοι Μαρτίου *Märztagen*). Ἦσαν δὲ σύνοδοι οὐχὶ πλέον τοῦ ὅλου λαοῦ τῶν Φράγκων, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν *εὐγενῶν* τοῦ φραγκικοῦ κράτους καὶ τοῦ κλήρου. Ὑπὸ τὴν νέαν ταύτην μορφήν αἱ σύνοδοι αὗται ἔλαβον μείζονα σημασίαν καὶ δύναμιν κατὰ τὸν 9 μ. Χ. αἰῶνα ἐπὶ τῶν τελευταίων Μερουγγιδῶν καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Πιπίνου τοῦ μικροῦ κληθεῖσαι τότε *peñior Μαίου* διὰ τὴν εἰς τὸν Μάιον μετάθεσιν τῆς συγκροτήσεως (*Campus Majus*, *Maifelden*). Συνεκροτοῦντο δὲ πάντοτε ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ βασιλέως καὶ ἀπεφάσίζον περὶ πολέμου καὶ περὶ ἄλλων σπουδαίων ὑποθέσεων τοῦ κράτους· ἐγίνετο δὲ διαρκούσης τῆς συνόδου καὶ ἐπιθεώρησις τοῦ στρατοῦ ἦτοι πάντων τῶν ὀπλοφορούντων ἀνδρῶν, ἰδίως ἐν καιρῷ πολέμου. Αἱ σύνοδοι αὗται μετερρυθμίσθησαν καὶ διωργανώθησαν τελειότερον ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου συνωδᾷ τῇ μεγάλῃ ἰδέᾳ τοῦ ἡγεμόνος τούτου νὰ καταστήσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ μέγα ρωμαϊκὸν χριστιανικὸν κράτος. Ἀλλὰ μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ μεγάλου φραγκικοῦ κράτους τὴν ἐπιβλοῦσαν ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἐφ' ὧν ἡ φεουδαλικὴ ἀριστοκρατία ἡ τε ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἡ κοσμικὴ μεγίστην ἔλαβον ἐπίδοσιν, αἱ σύνοδοι, αἵτινες ἐπὶ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου εἶχον λάβει δημοτικώτερον χαρακτῆρα, κατέστησαν αὖθις σύνοδοι τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων. Μετ' ὀλίγον δέ, μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ φραγκικοῦ κράτους, ἔλαβον διάφορα ὀνόματα καὶ διάφορον μορφήν καὶ ὀργάνωσιν ἐν τοῖς διαφόροις ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ φραγκικοῦ παραχθεῖσι κράτεσιν.

γ' Κοινοβουλευτικοὶ θεσμοὶ ἐν τῷ γερμανικῷ κράτει.

Ἐν τῷ γερμανικῷ κράτει, ἔνθα ἔνεκα τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους μετὰ τῆς γερμανικῆς βασιλείας ἡ πολυαρχία ἡ φεουδαλικὴ τοσαύτην ἔλαβε δύναμιν, αἱ ἀρχαῖαι γενικαὶ σύνοδοι ἀντικατεστάθησαν διὰ τὸ ὅλον κράτος διὰ τοῦ λεγομένου *συμβουλίου* τοῦ κράτους (*Reichstag*) ἡ γερμανικῆς διήτης, ὡς καλεῖται ἐκτὸς τῆς Γερμανίας καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν Γάλλων (*Diète*, *Diète* ἐν τῇ μεσαιωνικῇ

λατινικῇ)¹ ἦτοι συνόδου τῶν διαφόρων Γερμανῶν ἡγεμόνων κληρικῶν τε καὶ λαϊκῶν συνερχομένων εἴτε τακτικῶς καὶ καθ' ὥρισμένους χρόνους εἴτε ἐκτάκτως ἰδίως ἐν ταῖς αὐτοκρατορικαῖς καλουμέναις πόλεσι ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ αὐτοκράτορος αὐτοῦ πρὸς διάσκεψιν περὶ τῶν κοινῶν τῆς αὐτοκρατορίας ὑποθέσεων, περὶ πολέμου ἢ εἰρήνης, περὶ συμμαχίας ἢ περὶ συνομολογήσεως συνθηκῶν, περὶ διαθέσεως καὶ διανομῆς τιμαρίων χηρευνόντων ἢ ἐπικυρώσεως τῶν ἤδη διανεμηθέντων. Αἱ ἀποφάσεις τοῦ συμβουλίου πρὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς μὲν κυρώσεως ἐλέγοντο *προβουλευματα* τοῦ κράτους (*Consulta imperii*), μετὰ δὲ τὴν ἐπικύρωσιν ἀπόφασις τοῦ κράτους (*Consensus imperii*). Τοῦ συμβουλίου τῆς αὐτοκρατορίας μετεῖχον οὐχὶ πάντες οἱ φεουδαλικοὶ ἡγεμόνες κληρικοὶ ἢ λαϊκοί, ἀλλ' οἱ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ κράτους ἢ τοῦ αὐτοκράτορος ἐξαρτώμενοι ἄνευ μεσάζοντος ἄλλου φεουδάρχου, οἱ ἡγεμόνες οἱ ἀποτελοῦντες τὰς τάξεις τοῦ κράτους (*Reichsstände*), εἴτε δὲ καὶ αἱ αὐτοκρατορικαὶ πόλεις, αἱ πόλεις δηλονότι αἱ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐξαρτώμεναι καὶ μὴ ὑπαγόμεναι εἰς οἰονδήποτε φεουδάρχην, καὶ διὰ τοῦτο δι' ἐλευθέρων πολιτικῶν θεσμῶν πεποικισμέναι. Ἐτι δὲ καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, ἡγούμενοι τῶν μεγάλων ἡγεμονικῶν μοναστηρίων ἢ *αὐβατεῶν* (*Abteien*) θεωρουμένων ὡς ἡγεμονιῶν, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν γερμανικῶν θρησκευτικῶν ἱπποτικῶν ταγμάτων καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Μέχρι τοῦ 15^{ου} αἰῶνος πάντες οἱ ἐμφανιζόμενοι ἡγεμόνες καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν

¹ Τὸ ὄνομα παράγεται ἐκ τοῦ λατινικοῦ *dies* σημαίνοντος ἡμέραν καὶ μετανομικῶς τὴν πρὸς συμβούλιον ὥρισμένην ἡμέραν. Ἐντεῦθεν τὸ μεσαιωνικὸν λατινικὸν *dielare* = συνεδρίαν ποιεῖσθαι. Πρὸλ. τὸ γερμ. *tag* = ἡμέρα συνεδρία *tagen* = συνεδρίαν ποιεῖσθαι. Ὁ παρ' ἡμῖν συνήθης τύπος *διαίτα* εἶναι πλημμελὲς συμφωνῶν πρὸς πλημμελὴ τινα ἐτυμολογίαν ἢ μᾶλλον ἐτυμολογικὸν συνδυασμὸν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ *διαίτα* σημαίνοντος δῆθεν τὴν αἰθουσαν τοῦ ἐστιατηρίου, ἐντεῦθεν δὲ συνεκδοχικῶς αἰθουσαν ἐν γένει καὶ πάλιν ἀντονομαστικῶς τὴν αἰθουσαν τοῦ συνεδρίου. Ἐπίσης ἀπίθανος ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος ἐκ τοῦ *διαίταν* ποιεῖσθαι = οἰκεῖν, κατοικεῖν. Κατὰ τὴν αὐτὴν πλημμελὴ ἐτυμολογίαν γράφεται καὶ ἡ γερμανικὴ λέξις *Diäten* (ὀδοιπορικὰ ἔξοδα τῶν ὑπαλλήλων) ἔτι δὲ ἡ ἀποζημίωσις τῶν βουλευτῶν) ἀντὶ *Dielen*. Ἐν τῷ βελίῳ τούτῳ ἀποφεύγουμεν τὴν συγὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος *δίητα*, διότι δὲν εἶναι ἐν χρῆσει παρὰ τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς, εἴτα δὲ διότι οἱ Γάλλοι καὶ οἱ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι οἱ χρῆσιν ποιοῦμενοι τοῦ ὀνόματος τούτου προκειμένου περὶ ἐθνικῶν συνόδων καλοῦσιν αὐτῶ καὶ τὰς βουλὰς τῶν ἰδιαιτέρων γερμανικῶν κρατῶν (*Landtag*) καὶ αὐτὰς τὰς ἐπαρχιακὰς συνόδους τῶν αὐστριακῶν χωρῶν, ἔτι δὲ καὶ αὐτὸ τὸ γερμανικὸν ὁμοσπονδικὸν συμβούλιον (*Bundesrath*) ἐντεῦθεν δὲ μεγάλῃ γίνεται σύγχυσις καὶ παρ' ἡμῖν περὶ τὴν ἐρμηνείαν καὶ χρῆσιν τοῦ ὀνόματος *δίητα* ἢ ὡς γράφουσι *διαίτα*.

αὐτοκρατορικῶν πόλεων ἐψήφισον κατὰ κεφαλὴν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ μέχρι τοῦ χρόνου τούτου αἱ συνόδοι τοῦ κράτους εἶχον ἀμυδρόν τινα χαρακτῆρα ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ 15' αἰῶνος αἱ συνόδοι αὗται περιελάμβανον τρεῖς ὠρισμένας ἐπιτροπείας (Collegien) α' τὴν τῶν ἐκλεκτόρων ἡγεμόνων (Kurfürsten), τῶν ἡγεμόνων δηλονότι τῶν ἐχόντων ψῆφον εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἢ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου αὐτοῦ, β' τὴν τῶν λοιπῶν ἀμέσως ἀπὸ τοῦ κράτους ἐξαρτωμένων φεουδαρχῶν ἡγεμόνων κληρικῶν τε καὶ λαϊκῶν καὶ γ' τὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν αὐτοκρατορικῶν πόλεων, ἐν ὧν δὲ μέλη 103. Ἡ δὲ διεύθυνσις τῆς συνόδου ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μογουντίας καλούμενον διὰ τοῦτο ἀρχιγραμματεῖα τοῦ κράτους (Reichskanzler). Μέχρι τῆς Βεστροαλικῆς εἰρήνης, ἐφ' ὅσον δηλονότι χρόνον τὸ γερμανικὸν κράτος διετῆρει ὡπωσδήποτε χαλαράν τινα ἐσωτερικὴν ἐνότητα, εἰς τὴν διήταν ἐνεφανίζοντο οἱ ἡγεμόνες καὶ ὁ αὐτοκράτωρ. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου, ὅποτε ἡ ἐνότης τοῦ κράτους ἦτο ἀπλῆ σκιά, ἡ δέητα κατέστη κατὰ μικρὸν συμβούλιον τῶν ἀντιπροσώπων τῶν διαφόρων ἡγεμόνων τοῦ κράτους, ἐν ᾧ οἱ τοῦ αὐτοκράτορος τιμώμενοι ἀπλῶς διὰ τῆς προεδρίας ἀντιπροσώπευσον κατ' οὐσίαν μᾶλλον τὸ αὐστριακὸν κράτος ἢ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ κράτους τοῦ γερμανικοῦ. Ἀπὸ τοῦ 1663 ἡ δέητα ἡ συνελθούσα τὸ ἔτος τοῦτο ἐν Ῥατισβόννῃ, ἵνα διαρρυθμίσῃ τὴν τῶν γερμανικῶν πρᾶγματων κατάστασιν τὴν δημιουργηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Βεστροαλικῆς συνθήκης, δὲν διελύθη πλέον μέχρι τοῦ 1806, ὅποτε ὀριστικῶς καὶ ἐπισήμως κατελύθη τὸ ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος. Καὶ εἰς τὴν διήταν ταύτην τῆς Ῥατισβόννης ἐγένετο ἡ περίφημος διακήρυξις τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῶν κρατῶν τῆς Ῥηνικῆς ὁμοσπονδίας περὶ καταλύσεως τοῦ γερμανικοῦ κράτους. Ἐκτοτε τὸ ὄνομα τοῦτο (Reichstag) ἐξέλιπεν ἀπὸ τῆς γερμανικῆς ἱστορίας μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὅποτε ἀνεκλήθη πάλιν εἰς τὴν ἱστορίαν μετὰ σημασίας ὅλως διαφόρου, τῆς τοῦ γερμανικοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ κοινοβουλίου τοῦ νέου ἐθνικοῦ γερμανικοῦ κράτους.

Ἐκτὸς τοῦ μεγάλου τούτου συμβουλίου ἢ συνόδου τοῦ γερμανικοῦ κράτους, καὶ τὰ ἰδιαίτερα φεουδαλικά κράτη τὰ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ κράτους καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἐξαρτώμενα, ὧν οἱ ἡγεμόνες ἐκαλοῦντο κύριοι τῆς χώρας (Landesherren τοιοῦτοι δ' ἦσαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀψβούργοι αὐτοκράτορες ἐν τῇ ιδιότητι αὐτῶν ὡς κληρονομικῶν ἡγε-

μόνων τῶν κτήσεων αὐτῶν, αἵτινες ἀπετέλουν χώρας τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους), εἶχον ἀντιπροσωπευτικὰς συνόδους ἢ συμβούλια τῆς χώρας (Landtagen), ὧν μετεῖχον πάλιν μόνοι οἱ εὐγενεῖς τῆς χώρας (Landstände). Ὡστε ἢ τε τῆς αὐτοκρατορικῆς διήτης καὶ ἢ τῶν κατὰ χώρας συνόδων ἀντιπροσωπεῖα ἦτο καθαρῶς ἀριστοκρατικῇ. Δημοκρατικὸν στοιχεῖον γενικώτερον ἀπετέλουν αἱ αὐτοκρατορικαὶ πόλεις αἱ ἀμέσως μετὰ τοῦ κράτους συνδεόμεναι καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐξαρτώμεναι καὶ ὑπὸ τὴν ὀνοματώδη μόνον τούτου κυριαρχίαν οὔσαι ὁλως ἐλεύθεραι καὶ ἐντελῶς κύριαι τοῦ ἐδάφους τῆς ἐπικρατείας αὐτῶν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐν ταῖς αὐτοκρατορικαῖς πόλεσιν, ἐνθα μόνον ὑπῆρχε τάξις ἀστῶν ἐλευθέρων, αἱ τοπικαὶ σύνοδοι εἶχον χαρὰ κτῆρα δημοκρατικώτερον. Στοιχεῖον κοινωνικὸν δημοκρατικὸν ἀπετέλει ἐν τῷ γερμανικῷ κράτει καὶ ἡ τάξις ἢ λεγομένη τῶν ἵπποτῶν τοῦ κράτους ἢ τῶν ἐλευθέρων ἵπποτῶν τῶν ἐξαρτῶμένων μόνον ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ μὴ συνδεομένων διὰ φεουδαλικῆς ἱεραρχίας πρὸς τοπικοὺς ἡγεμόνας. Οἱ τοιοῦτοι ἵπποταὶ ἀπετέλουν τὴν ἀληθῆ ἐθνικὴν ἀριστοκρατικὴν τάξιν καί, ὡς ἡξίου, τὴν ἀρχαίαν γερμανικὴν εὐγενεῖαν πρὶν ἢ αὕτη μεταστῇ εἰς φεουδαλικὴν ἀριστοκρατίαν· εἶχον δὲ μεγάλην ἐν τῷ κράτει δύναμιν μέχρι τοῦ 15' καὶ 16' αἰῶνος, ὁπότε μάλιστα ἀπεπειράθησαν νὰ ἀναμορφώσωσι πολιτικῶς τὸ γερμανικὸν κράτος ἐπὶ τὸ λαϊκώτερον καταλύοντες τὴν φεουδαλικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ δημιουργοῦντες νέον γερμανικὸν κράτος ἐρειδόμενον ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τοῦ βασιλέως ἢ αὐτοκράτορος καὶ τῆς μεταξὺ αὐτῶν μεσαζούσης ἐθνικῆς εὐγενείας τῶν ἵπποτῶν. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται ἀπέπειραι ἀπέτυχον καθ' ὁλοκληρίαν.

Ἐνθὺ δὲ ἐν τῷ γερμανικῷ κράτει ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς ὑψηλοτέρας καὶ καθολικωτέρας ιδιότητος τοῦ κράτους τούτου ὡς ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους καταστρέφεται πᾶσα πραγματικὴ ἐνότης, μεταβαλλομένης τῆς αὐτοκρατορίας εἰς σύμπλεγμα πλείστων ὅσων κρατῶν, ἐν τῷ μικρῷ κατ' ἀρχὰς καὶ ταπεινῷ γαλλικῷ βασιλείῳ σὺν τῇ αὐξανομένῃ δυνάμει τῆς μοναρχίας καὶ τῇ οὕτω προαγομένη πολιτικῇ ἐνότητι τοῦ ἔθνους καὶ αὐτὴ ἡ ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεῖα ἐλάμβανε χρόνου προϊόντος χαρακτῆρα πολλῷ λαϊκώτερον καὶ ἐθνικώτερον ἢ ἐν Γερμανίᾳ.

ιβ' Κοινοβουλευτικοὶ θεσμοὶ ἐν Γαλλίᾳ.

Ἐν Γαλλίᾳ, ἥτοι ἐν τῷ γαλλικῷ κράτει τῷ δημιουργηθέντι διὰ τῆς συμβάσεως τοῦ Βεροδούνου (843), μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ φραγκικοῦ κράτους ἡ βασιλικὴ ἐξουσία τοσοῦτον κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀσθενὴς καὶ τὸ κύρος τοῦ ὅλου κράτους τοσοῦτον ἀσήμενον, ὥστε αἱ ἐθνικαὶ σύνοδοι αἱ διὰ τὸ ὅλον κράτος ἀπώλεσαν πᾶσαν σημασίαν ὑποχωρήσασαι εἰς τὰς τοπικὰς ἐν ἐκάστῳ φεοῦδῳ ἥτοι φεουδαλικῷ κράτει συνόδους, ἐξ ὧν παρήχθησαν ὕστερον αἱ ἐπαρχιακαὶ καλούμεναι σύνοδοι ἢ *τάξεις ἐπαρχιακαὶ* (*États provinciaux*). Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ιβ' μ. Χ. αἰῶνος ἐνισχυομένης κατὰ μικρὸν τῆς βασιλείας καὶ αὐξανομένου τοῦ κύρους τοῦ ὅλου κράτους ἐναντίον τῶν φεουδαλικῶν ἡγεμόνων καὶ φεουδαλικῶν κρατῶν ἤρξαντο νὰ συνέρχωνται πάλιν σύνοδοι γενικαὶ δι' ὅλον τὸ κράτος καλούμεναι *Γενικαὶ τάξεις* (*États généraux*), οὐχὶ καθ' ὠρισμένον χρόνον, ἀλλ' ἐκτάκτως ὅσάκις συνεκαλοῦντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Αἱ σύνοδοι αὗται περιλαμβάνουσαι ἐν ἀρχῇ μόνον τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἀριστοκρατίας τῆς τε κληρικῆς καὶ τῆς λαϊκῆς τῆς ἀμέσως ἀπὸ τῆς βασιλείας ἐξαρτωμένης, ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Δ' καὶ διὰ τῶν διατάξεων τοῦ ἡγεμόνος τούτου (1302) προσέλαβον καὶ ἀντιπροσώπους τῆς λεγομένης *Τρίτης τάξεως* (*Etat tiers*) ἥτοι ἀντιπροσώπους τῶν ἀστῶν καὶ τῶν διαφόρων κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν διηρημένων ἀστικῶν τάξεων ἐτι δὲ καὶ τῶν *κοινοτήτων* (*communités*) τῶν ἐλευθέρων γαιοκτημόνων. Αἱ σύνοδοι αὗται, ὧν τὸ κυριώτατον ἔργον καὶ ἡ δικαιοδοσία ἦτο τὸ ψηφίζειν φόρους ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ τοῦ κράτους, συγκαλούμεναι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τακτικῶς ἢ ἐκτάκτως ἀπετέλουν εἰδὸς τι ἀντιπροσωπείας τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τοῦ 1614 μέχρι τοῦ 1789, κατὰ τὴν περίοδον δὴλον ὅτι τῆς μεγίστης ἀκμῆς τῆς ἀπολυταρχίας ἐν Γαλλίᾳ, οὐδέποτε συνεκλήθησαν αἱ *Γενικαὶ τάξεις*. Ἡ δὲ τῷ 1789 συνεληθῆσα σύνοδος διατελοῦσα ὑπὸ τὸ κράτος τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν καὶ φρονημάτων τοῦ χρόνου ἐκείνου καὶ τῆς διὰ τούτων ἀρξαμένης ἐπαναστάσεως κατέστη πρώτη *ἐθνικὴ συντακτικὴ* σύνοδος τῆς Γαλλίας.

Πλὴν τῶν *Γενικῶν τάξεων* μικρὰν τινα δύναμιν ἐν τοῖς δημοσίοις καὶ ἀπέναντι τῆς βασιλικῆς ἀπολυταρχίας ἤτκουν ἐν Γαλλίᾳ καὶ τὰ

καλούμενα *Παρλαμέντα* (*Parlements*)¹, Ταῦτα ἦσαν ἐν ἀρχῇ ἀνώ-
τατα βασιλικά δικαστήρια τοῦ κράτους ἐδρεύοντα ἐν Παρισίοις καὶ ἐν
ἄλλαις ἀμέσως ἀπὸ τοῦ στέμματος ἐξαρτωμέναις χώραις, ἐν οἷς ἐδι-
κάζοντο οἱ εὐγενεῖς οἱ ἀποτελοῦντες τὰς ἀμέσους ἤτοι τὰς ἀμέσως,
ἄνευ ἄλλου μεσολαβοῦντος φεουδαλικοῦ ἄρχοντος, ἀπὸ τοῦ βασιλέως
ἐξαρτωμέναις τάξεις, αἱ πρῶται δηλονότι ὑποτελεῖς τάξεις. Τὰ γαλ-
λικά παρλαμέντα βαθμηδόν, καὶ ἰδίως καθ' ὃν χρόνον δὲν προσεκα-
λοῦντο αἱ γενικαὶ τάξεις, ἀναμιγνύμενα εἰς τὰς πολιτικὰς τοῦ κρά-
τους ὑποθέσεις προσέλαβον χαρακτῆρα συμβουλίου πολιτικοῦ. Ἄλλ' ὁ
Λουδοβίκος ὁ ΙΔ' περιώρισεν αὐτὰ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν ἀρχαίων αὐ-
τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων διὰ τοῦ περιβοήτου ἐκείνου λόγιου
«Τὸ κράτος εἰμὶ ἐγὼ» (ὁ βασιλεὺς δηλονότι. *L'État c'est moi*).
Ἄλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ βασιλέως ἐκείνου καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ Λου-
δοβίκου ΙΕ' τὰ συμβούλια ταῦτα ἐπωφελοῦμενα τὰς περιστοιχούσας
τὸ κράτος καὶ τὴν βασιλείαν δυσχερείας, ἰδίως ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς,
ἐνθα τὰ παρλαμέντα ἀνέκαθεν ἤσκηον δικαίωμα τι ἐλέγχου, ἤλθον εἰς
σφοδρὰν πρὸς τὴν βασιλείαν σύγκρουσιν καὶ κατελύθησαν βιαίως πρὸ
τῆς συγκλήσεως ἐτι τῶν Γενικῶν τάξεων τοῦ 1789.

ιε' Οἱ ἀντιπροσωπευτικοὶ θεσμοὶ ἐν Ἀγγλίᾳ.

Τὸ ὄνομα τῶν παρλαμέτων ἀπὸ τῆς Γαλλίας μετενεχθὲν εἰς τὴν
Ἀγγλίαν διὰ τῆς νορμανδικῆς κατακτήσεως μετέπεσεν ἐνταῦθα ἀπὸ
τῆς σημασίας τῶν βασιλικῶν δικαστηρίων εἰς τὴν τῆς πολιτικῆς συνό-
δου ἤτοι συνόδου τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, καλουμένης
παρ' ἡμῖν συνήθως *κοινοβούλιον*. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀφ' οὗτου ἡ χώρα αὕτη
κατελήφθη (449 μ. Χ.) ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν, ἐξ ὧν καὶ ἡ χώρα (ἡ
πρότερον Βρεττανία) ἔλαβε τὸ ὄνομα, ἰδρῦθησαν ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τὰ διά-

¹ Δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν ἂν τὰ παρλαμέντα παρήχθησαν ἀπὸ τῶν συνόδων τῶν
γενικῶν τάξεων, ὡς φρονοῦσι τινες, ἀποτελοῦντα μὲν ἐν ἀρχῇ τὸ δικαστικὸν τμήμα
τῶν τοιοῦτων συνόδων, καταστάντα δὲ κατὰ μικρὸν διαρκὴ καὶ μόνιμα δικαστήρια· ἢ,
καθ' ἃ φρονοῦσιν ἄλλοι, ἦσαν ἐξ ἀρχῆς συμβούλια δικαστικὰ παντελῶς μὲν ἄσχετα
πρὸς τὰς συνόδους ἐκεῖνας, παραχθέντα δὲ ἀπὸ τῶν ἰδιαίτερων βασιλικῶν δικαστη-
ρίων (*Curia regis* ἢ *domini*) ἀνεξαρτήτων ὅλως ἀφ' οἵασδήποτε ἐθνικῆς ἀντιπροσω-
πείας. Τὸ ὄνομα *parlement*, (ἐν τῇ μεσαιωνικῇ λατινικῇ *parlamentum* παραγόμενον
ἐκ τοῦ βαρβάρου μεσαιωνικοῦ λατινικοῦ *parlare* (γινόμενου καὶ τούτου ἐκ τοῦ παρα-
βολῇ, *parabolare* = *λαλεῖν*)) σημαίνει κυριολεκτικῶς συλλαλητήριον, συνέδριον.

φορα ἀγγλοσαξωνικὰ κράτη τὰ ἀποτελοῦντα τὴν γνωστὴν Ἀγγλικὴν Ἑπταρχίαν, ἥτις βραδύτερον ἀντικατέστη διὰ τῆς ἀγγλικῆς μοναρχίας τοῦ βασιλέως Ἐλθέρτου (826). Ἐπὶ τε τῆς Ἑπταρχίας καὶ ἐπὶ τῆς μοναρχίας ἀνεπτύχθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ πολιτικοὶ θεσμοὶ μοναρχικοὶ συνδεδεμένοι μετὰ θεσμῶν δημοκρατικῶν κατὰ τρόπον πληρέστερον καὶ ἀρμονικώτερον ἢ ἐν οἰκδότητε ἄλλῃ χώρᾳ τῆς Εὐρώπης. Ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ γερμανικὸν φεουδαλικὸν πολίτευμα δὲν ἀνεπτύχθη ἐπὶ τῆς ἀγγλοσαξωνικῆς βασιλείας ἐν οἷῳ βαθμῷ καὶ τρόπῳ ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ. Οἱ Ἀγγλοὶ καταλαβόντες τὴν Βρεττανίαν καὶ ἐξαφανίσαντες ἐνταῦθα τοὺς πρῶν οἰκήτορας, τοὺς ἐν μέρει ἐκλατινισμένους Βρεττανούς, ἀπέτελεσαν κατ' ἀρχὰς ἔθνος ἀμιγές καὶ κράτος ὁμογενές καὶ συμπαγές ἄνευ διακρίσεως τάξεως κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων, ἀρχόντων λαοῦ καὶ ἀρχομένων ἢ ὑπηκόων. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ τοῦ καθόλου χαρακτῆρος τοῦ ἀγγλοσαξωνικοῦ λαοῦ δὲν ἀνεπτύχθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ σχέσεις κοινωνικαὶ τοιαῦται, οἵαι αἱ συντελέσασαι ἐν τῇ ἄλλῃ Εὐρώπῃ εἰς τὴν γένεσιν τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος. Ἡ κατὰκτησις μετεβλήθη αὐτως εἰπεῖν ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτῆς εἰς εἶδος ἀποικίσεως. Εὐγένεια παρὰ τοῖς Ἀγγλοῖς ὑπῆρχεν ὅπως καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς γερμανικοῖς λαοῖς πρὸ τῆς ὑπὸ τούτων καταλήψεως ῥωμαϊκῶν χωρῶν. Ἀλλ' ἡ εὐγένεια αὕτη μὴ μεταβληθεῖσα εἰς φεουδαλικὴν ἀριστοκρατίαν ἀπέτελει τὸν ἀληθῆ ἀγγλοσαξωνικὸν λαόν καὶ αἱ ἔθνικαί σύνοδοι αἱ καλούμεναι ἐν τῇ ἀγγλοσαξωνικῇ γλώσσῃ *Wittenagemot*¹, ἐν αἷς ἀντεπροσωπεύοντο ἅπασαι αἱ τοῦ λαοῦ τάξεις ἀπετέλουν ἀληθῆ ἔθνικὴν ἀντιπροσωπείαν. Αἱ ἔθνικαὶ αὗται σύνοδοι καὶ κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν συνεκροτοῦντο, καὶ κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀντεπροσώπευον τὸν λαόν, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς μεγάλης εὐρύτητος τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν καθιέρουν τρόπον τινὰ οὐχὶ δόγματι καὶ δικαίῳματι, ἀλλ' ἐμπράκτως, αὐτὴν τὴν ἔθνικὴν κυριαρχίαν. Διότι εἶχον τὸ δικαίωμα οὐ μόνον περὶ τῶν σπουδαιωτάτων ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους καὶ ζητημάτων νὰ βουλεύονται, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποφασίζωσι περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης. Διὰ τοιούτων καὶ ἄλλων ἔτι ὑπὸ τοῦ Ἀλφρέδου τοῦ μεγάλου (870-901) καθιερωθέντων φιλελευθέρων θεσμῶν ἡ Ἀγγλία μέχρι τοῦ ια' αἰῶνος ἦτο ἡ

¹ Ἡ λέξις *Wittenagemot* σημαίνει κυριολεκτικῶς ἐν τῇ ἀγγλοσαξωνικῇ σύνοδος σωφῶν (ἐκ τοῦ *Witan* = εἰδέναι καὶ *gemot* = ἄθροισμα, σύνοδος).

μόνη μετὰ φιλελευθέρων καὶ γνησίων ἀντιπροσωπευτικῶν πολιτικῶν θεσμῶν πεπρωτισμένη εὐρωπαϊκὴ χώρα.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη κατάστασις τῶν πραγμάτων ὑπέστη ριζικὴν ἀλλαγίσιν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1067, ὅποτε οἱ ἐκ Γαλλίας (ἀπὸ Νορμανδίας) ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Γουλιέλμον τὸν ἐπικληθέντα ἔκτοτε *κατακτητὴν* ἐπελθόντες ἐγκαλλισμένοι Νορμανδοὶ κατέκτησαν τὴν Ἀγγλίαν. Ἐνταῦθα εἰσήγαγε νῦν ὁ Γουλιέλμος αὐστηρὸν φεουδαλικὸν σύστημα διαίρεσας τὴν χώραν ἅπασαν εἰς 60 χιλ. φέουδα ἢ τιμάρια, ὧν τὰ 1600 ἔλαβεν αὐτὸς ὡς βασιλικὴν ἰδιοκτησίαν, τὰς δὲ λοιπὰς διένειμεν εἰς τοὺς βαρὼνους καὶ ἱππότεας αὐτοῦ. Τὸ σύστημα τοῦτο τὸ φεουδαλικὸν ἐννοεῖται ὅτι βαθέως ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τὸν πολιτικὸν βίον καὶ τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν τῆς χώρας. Αἱ ἐθνικαὶ σύνοδοι κατηργήθησαν. Τὸ δὲ *παρλαμέντον* τὸ εἰσαχθὲν εἰς τὴν Ἀγγλίαν διὰ τῆς νορμανδικῆς κατακτήσεως ἦτο ἐν ἀρχῇ ἄπλου συμβούλιον ἀριστοκρατικὸν τῶν βαρῶνων, οἵτινες μόνοι ἀπετέλουν τὸν ἄρχοντα λαὸν καὶ οἵτινες, ἵνα περιορίσωσι ὡς δυνατόν περισσότερον τὴν ἰσχύν τοῦ βασιλέως καὶ ν' ἀσκήσωσι αὐτοὶ τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν, εἰσήγαγον εἰς τὸ βασιλικὸν τοῦτο συμβούλιον ὅσους ἠδύναντο πλείονας τῆς τάξεως αὐτῶν ἄνδρας ἕως οὗ τὸ βασιλικὸν συμβούλιον μετεβλήθη εἰς ἀντιπροσωπεϊάν ἥτοι σύνοδον ἀντιπροσωπευτικὴν τῶν εὐγενῶν περιλαμβάνουσαν καὶ τὸν ἀνώτερον κλῆρον καὶ τὴν περὶ τὸν βασιλέα στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν. τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν. Τὸ ταιούτων συμβούλιον ὠνομάσθη τῷ 1272 τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς γαλλονορμανδικῆς βασιλείας καὶ εὐγενείας διὰ τοῦ ἐκ Γαλλίας γνωστοῦ ὀνόματος *παρλαμέντου* (*parliament*) ὡς βασιλικὸν συμβούλιον. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1343, ὅποτε ἐπετράπη ἡ εἰς τὸ συμβούλιον τοῦτο εἰσοδος καὶ τοῖς ἀντιπροσώποις τῶν πόλεων καὶ τῶν ἀγροτικῶν κοινοτήτων ἢ κομητιῶν κατέστη τὸ *παρλαμέντον* μέγα ἐθνικὸν *κοινοβούλιον* διαιρούμενον εἰς τὴν ἄνω βουλὴν ἥτοι τὴν βουλὴν τῶν ὁμοτίμων (*peers*) καὶ τὴν κάτω βουλὴν τὴν τῶν κοινοτήτων. Καὶ ἐν τῷ οὕτω παραχθέντι *κοινοβουλίῳ* ἡ ἐθνικὴ συνόδος μεθ' ὅλον τὸν ἀριστοκρατικὸν καὶ ἥμισυ κατ' ἀρχὰς δημοτικὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ ἀνεγεννήθη καὶ ἀνεβίωσε τὸ πνεῦμα τῶν ἀγγλοσαξωνικῶν *ἐθνικῶν συνόδων*, καὶ τὸ *κοινοβούλιον* τὸ ἀγγλικὸν μετέστη βαθμηδὸν εἰς ἐθνικὴν ἀντιπροσωπεϊάν. Διότι ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν μεταβολῶν τῶν ἐπελθουσῶν διὰ τῆς ρωμαικῆς κατακτήσεως ταχέως ἀνέκυψε καὶ προήχθη τὸ

πνεῦμα τῆς ἐλευθέρως ἀναπτύξεως καὶ μέχρι τοῦ 15' αἰῶνος καὶ ὑπ' αὐτοὺς ἔτι τοὺς κραταίους μονάρχας, οἳ ἦσαν Ἐδουάρδος Α', Ἐδουάρδος Γ' καὶ Ἐρρίκος Δ' οἱ τοσοῦτον προαγαγόντες τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς Ἀγγλίας καὶ ὑψώσαντες τὴν αἰγλὴν τῆς ἀγγλικῆς βασιλείας, ἡ Ἀγγλία ἦτο ἡ μόνη εὐρωπαϊκὴ χώρα, ἐν ἣ ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐφηρμόσθησαν θεσμοὶ συνταγματικῆς πολιτείας σχετικῶς γνησιωτέρας. Μόνον δὲ ὁ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα ταράζας τὴν Ἀγγλίαν μακροχρόνιος ἐμφύλιος πόλεμος ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πολέμου τῶν δύο ρόδων παραλύσας πᾶσαν ἠθικὴν δύναμιν τοῦ κράτους ἐξησθένωσε τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ μνημονευθέντος αἰῶνος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 17' περιέπαισεν ἡ Ἀγγλία ὑπὸ τὸ κράτος μοναρχίας τυραννικῆς ἀπολυτάρχου, ἡς ἀντιπρόσωποι περιβόηται εἶναι ὁ Ἐρρίκος Ζ' καὶ ὁ Η', ἡ Μαρία ἡ αἰματηρὰ καὶ ἡ μεγάλωφρων Ἐλισάβετ. Ὑπὸ τὰς κυβερνήσεις τῶν ἡγεμόνων τούτων οἱ ἐλεύθεροι θεσμοὶ καὶ τὸ σύνταγμα διετηροῦντο καὶ ἐφηρμόζοντο ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τύπους μόνον καὶ περιέβαλλον διὰ νομιμότητος συνταγματικῆς τὸ τελειότερον σύστημα μοναρχικῆς δεσποτείας. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπελθούσα θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις, καίτοι ἐν Ἀγγλίᾳ εἶχεν αὐτὴ ἐν ἀρχῇ μοναρχικὸν καὶ δεσποτικὸν ὅπως χαρακτηρὰ ἐπιβαλλομένη ἄνωθεν ὑπὸ τοῦ θρόνου εἰς τὴν θρησκευτικὴν συνειδήσιν τοῦ λαοῦ, δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπενέγκῃ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ φιλελευθερώτερον θρησκευτικὸν πνεῦμα μετὰ τάσεων καὶ ροπῶν δημοκρατικῶν (ἰδίως ἐν τῇ πρεσβυτεριανῇ καλουμένη ἐκκλησίᾳ), αἵτινες ἐπενήργησαν καὶ ἐπὶ τὸν πολιτικὸν βίον. Τοῦτο καὶ οἱ ἐνδοῶς ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης καὶ ἐλευθερίας κατὰ τοῦ Φιλίππου Β' ἀγῶνες ἐξήγειραν πνεῦμα ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ φρόνημα ἐθνικῆς ὑπερηφανίας, δι' ὧν ἀρυπνίσθη τὸ πνεῦμα τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας οὕτω ἰσχυρῶς, ὥστε διὰ τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 17' αἰῶνος ἀνέτρεψε καὶ αὐτὴν τὴν μοναρχίαν. Ἡ ἀνατροπὴ αὕτη καὶ κατάλυσις τῆς μοναρχίας ἦτο βεβαίως ὅπως παροδικὴ ἀποτέλεσμα οὕσα παροδικῆς θεῆλης ἐπαναστατικῆς. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας βαθέως ἐνεργηζώθη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους καὶ ἡ ἐπανορθωθείσα μοναρχία μετὰ βραχεῖαν τεταραγμένην περίοδον ἀπολυταρχικῆς ἀντιδράσεως καθιέρωσε περὶ τὰ τέλη τοῦ 17' αἰῶνος τέλειον σύστημα συνταγματικῆς μοναρχίας, οἷον οὐδὲν ἄλλο κράτος τῆς Εὐρώπης ἐκτῆ-

σατο πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως πρὸ τοῦ 1789 καὶ ἰδίως πρὸ τοῦ 19^{ου} αἰῶνος.

Ἀλλὰ τὸ ἀγγλικὸν τοῦτο συνταγματικὸν πολιτεύμα τὸ τοσοῦτον θαυμαζόμενον ὑπὸ τοῦ Montesquieu παραβαλλόμενον πρὸς τὸ ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἀρξάμενον σύστημα τῶν ἐν Εὐρώπῃ συνταγματικῶν πολιτευμάτων, καίτοι ὡς ἐκ τοῦ ἰδιοφθοῦς χαρακτήρος τοῦ πολιτικοῦ βίου τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν οὐκ ὀλίγα ἐν τῷ πρακτικῷ πολιτικῷ βίῳ ἔδειξε πλεονεκτήματα, οὐχ ἥττον ὑπολείπεται πολὺ τοῦ μνημονευθέντος συστήματος κατὰ τὴν ἠθικὴν ἀξίαν καὶ δύναμιν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας. Τὸ ἀγγλικὸν σύνταγμα δὲν ἀνεκέρυξεν οὔτε τὴν μεγάλην ἀρχὴν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, οὔτε τὴν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐπείδομένην κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ ὡς θεμελιωδὴ ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρου πολιτείας καὶ πηγὴν πάσης ἐξουσίας. Τοῦναντίον μάλιστα αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος εἰσὶ μέχρι σήμερον, κατὰ θεωρίαν τοῦλάχιστον, τὸ θεῖον δίκαιον τῆς μοναρχίας καὶ τὰ ἱστορικὰ δικαιώματα αὐτῆς. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο δίκαιον δὲν ἀντικατέστη κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ ἢ φιλοσοφικοῦ καλουμένου δικαίου καὶ ἡ πολιτεία δὲν συνετάχθη ὑπὸ τοῦ κυριάρχου ἔθνους διὰ συντακτικῆς συνόδου ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ πολιτικοῦ δικαίου. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον κατ' οὐσίαν διετήρησε πλείστα στοιχεῖα ἀσπληγῶτα πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ τοῦ παρελθόντος καὶ θεσμοὺς μεσαιωνικοὺς καὶ δικαιώματα καὶ προνόμια ἱστορικὰ καὶ τάξεις φεουδαλικὰς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τύπον δὲν ἔλαβεν ἐνότητα καὶ συστηματικότητα καὶ ὀργανισμὸν ἀκριβῆ, οἷον μόνον ἢ ἐπὶ καθαρῶν ἀρχῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ δικαίου ὑπὸ συντακτικῆς συνόδου συντασσομένη πολιτεία δύναται νὰ ἔχῃ. Διὰ τοῦτο τὸ ἀγγλικὸν σύνταγμα δὲν ἔχει ἐνότητα νομοθετικὴν ἀποτελοῦν μᾶλλον συλλογὴν ἀορίστων θεμελιωδῶν νόμων διὰ μακρῶν αἰώνων σχηματισθεῖσαν. Οἱ κυριώτατοι τῶν τοιούτων θεμελιωδῶν νόμων εἶναι α' Ὁ χάρτης τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ Ἐρρίκου Α' (Charta libertatum, Charter 1100). β' Ὁ μέγας χάρτης τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ ἀκτήμενος ἐκδοθεὶς τῷ 1215 (Magna Charta libertatum). γ' Ἡ αἴτησις τῶν δικαίων (Petition of rights), ἥτοι ψήφισμα τοῦ κοινοβουλίου, δι' οὗ ἐζητήτο ὡς δι' ἀναφορᾶς ἡ αἰτήσις παρὰ τοῦ Καρόλου Α' τῷ 1628 ἡ ἐπίσημος ἀναγνώρισις καὶ ἐπικύρωσις τῶν ἀρχαίων ἐλευθεριῶν τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους.

Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου. Ἐκ τούτων δὲ βραδύτερον ἀνεπτύχθη ὁ περίφημος νόμος τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας (Habeas-corpus-bill). δ' Ἡ διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων (Declaration of rights) τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους ἡ γενομένη τῷ 1689 ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ τελευταίου Στούαρτ Ἰακώβου Β' καὶ μεταβίβασιν τοῦ θρόνου εἰς τὸν Γουλιέλμον τῆς Ὁράγγης καὶ προταθείσα τῷ ἡγεμόνι τούτῳ καὶ ἀποδεκτὴ γενομένη ὑπ' αὐτοῦ ὡς ὁρος τῆς ἐπὶ τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἀνάδου. ε' Τα περὶ διαδοχῆς τοῦ θρόνου ψήφισματα τῶν ἐτῶν 1701 καὶ 1705. ς' Τὸ ψήφισμα τῆς κοινοβουλευτικῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Σκωτίας (1707). ζ' Τὸ ψήφισμα τὸ κανονίζον τῷ 1801 τὴν μετὰ τῆς Ἰρλανδίας ἐνότητα τοῦ κράτους. Τοιοῦτον τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα.

ες' Ἐθνικαὶ σύνοδοι ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Πορτογαλίᾳ.

Καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ δὲ ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικῶν συνόδων εἶναι ἀρχαιοτάτη ἀνατρέχουσα μέχρι τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἰδρύσεως Βησιγοθικοῦ κράτους (412 μ. Χ.). Παρὰ τοῖς Βησιγόθοις ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις γερμανικοῖς λαοῖς οἱ ἄνδρες οἱ ἐλεύθεροι τῆς φυλῆς καὶ παρεχόμενοι ὅπλα τῇ πατρίδι μετείχον πάντες συνόδου ἐθνικῆς, ἥτις πρωιμώτατα φέρει ἐν Ἰσπανίᾳ τὸ λατινικὸν ὄνομα *Concilium* = σύνοδος. Αἱ σύνοδοι αὗται καθ' ὃν χρόνον ἡ τῶν Βησιγόθων ἀρχὴ ἐξετάθη ἐφ' ἅπασαν περίπου τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον (ἀπὸ τοῦ 5' μ. Χ. αἰώνας) συνερχόμεναι ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους Τολέδῳ ἤσκουν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἐβουλευόντο δὲ καὶ ἀπεφάσιζον καὶ περὶ τῶν ἄλλων σπουδαίων ὑποθέσεων τοῦ κράτους. Καὶ τὸ σύστημα τοῦτο τοσοῦτον ἐπιχώριον κατέστη, ὥστε καὶ οἱ Ἀράβες οἱ καταλύσαντες τὴν ἀρχὴν τῶν Βησιγόθων διετήρησαν τὸ σύστημα τῶν συνόδων μετὰ πολλῶν ἐννοεῖται περιορισμῶν τῆς δικαιοδοσίας τῶν συνόδων τούτων. Ἀνεγεννήθη δὲ καὶ ἀνεβίωσε τελειότερον τὸ σύστημα τῶν ἐθνικῶν συνόδων ἐν τοῖς μικροῖς ἰσπανικοῖς χριστιανικοῖς κράτεσι τοῖς παραχθεῖσιν ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀράβων. Ἐκαλοῦντο δὲ αἱ σύνοδοι αὗται διὰ διαφόρων κατὰ τὰ διάφορα κράτη ὀνομάτων. Ἀλλ' ὑπερίσχυσε τὸ ὄνομα *Kortés* ἥτοι αὐλαὶ ἢ δικαστήριον ἢ βουλευτήριον (ἐκ τοῦ λατινικοῦ *Cohors*, ἢ *curia*). Εἶχον δὲ αἱ τοιαῦται σύνοδοι δικαστικὴν ἰδίως ἐξουσίαν ἐκλέγουσαι *δικαστὴν* (*procurador*) κρί-

νοντα μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κράτους ἢ καὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων (ιδίως ἐν Ἀραγωνίᾳ), ἀλλ' ἤσκουν καὶ ἐξουσίαν νομοθετικὴν, μετεῖχον δὲ καὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ κράτους ἀποφασίζουσαι περὶ τῶν σπουδαιωτέρων ὑποθέσεων τοῦ κράτους. Ἐν Ἰσπανίᾳ, ιδίως ἐν Ἀραγωνίᾳ, ἡ τρίτη τάξις ἦτοί ἡ τάξις τοῦ λαοῦ πολλῶ προϋμώτερον ἢ ἐν Γαλλίᾳ ἐκτέσαστο τὸ δικαίωμα νὰ μετέχῃ τῶν ἐθνικῶν συνόδων. Πρώτη δὲ ἐθνικὴ σύνοδος, ἣς μετέσχε καὶ ἡ τρίτη τάξις, εἶναι ἡ συνεληθοῦσα τῷ 1188 ἐν Λεόνῃ, πρώτη δὲ αὕτη φέρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα *Kortés*. Ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, ιδίως ἀπὸ τῆς βασιλείας Φιλίππου Β' (1555-98), ὅποτε ἡ μοναρχικὴ ἐξουσία πλεῖστον ἐπέδωκεν ιδίως ἐν Ἰσπανίᾳ, ἡ δύναμις τῶν ἐθνικῶν συνόδων κατέπεσε πολὺ, συνήρχοντο δὲ αὗται μόνον κατὰ τὴν ἀνάγκην τῶν ἡγεμόνων ἵνα ἀναγνωρίσωσι τὸν νέον ἡγεμόνα, προσδιορίζωσι δὲ καὶ τοὺς ἐπιβλητέους φόρους. Ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ προσδιορίζειν τοὺς φόρους κατηργήθη κατὰ μικρόν. Ἐτι μᾶλλον ἀσήμαντοι κατέστησαν καὶ σπανιώτερον συνήρχοντο αἱ ἐθνικαὶ σύνοδοι ἀπὸ τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐγκαταστάσεως τῆς τῶν Βουρβόνων δυναστείας (100 μ. Χ.). Μεγίστην δὲ τοῦναντίον δύναμιν ἐκτέσαστο κατὰ τὴν γαλλικὴν εἰσβολὴν καὶ τὴν κατὰ τῆς Γαλλίας (τοῦ Ναπολέοντος) ἐξέγερσιν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου.

Ἐν Πορτογαλίᾳ δέ, ἣτις καὶ αὕτη ἦν ἐν τῶν Ἰθνηρικῶν κρατῶν τῶν προκυψάντων ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως καὶ καταλύσεως τῆς ἀραβικῆς ἐν τῇ Ἰθνηρικῇ χερσονήσῳ κυριαρχίας, ἀνέκαθεν αἱ ἐθνικαὶ σύνοδοι (*Kortés* καὶ ἐνταῦθα καλούμεναι) μικρὰν εἶχον σημασίαν συγκαλούμεναι μόνον εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ἡγεμόνος. Αἱ ἐθνικαὶ σύνοδοι τῆς Ἰσπανίας αἱ τε πρὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως καὶ αἱ ὕστερον (αἱ τε καλούμεναι *Concila* καὶ αἱ *Kortés*) ἦσαν καὶ ἐκκλησιαστικαὶ σύνοδοι ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ δυνάμεως τοῦ κλήρου καὶ ιδίως τῆς κληρικῆς ἀριστοκρατίας.

15^α Ἀντιπροσωπευτικαὶ σύνοδοι ἐν ταῖς λοιπαῖς εὐρωπαϊκαῖς χώραις.

Ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις τῆς Εὐρώπης, ἐν Οὐγγαρίᾳ, Πολωνίᾳ καὶ τοῖς Σκανδιναυικοῖς κράτεσιν ὑπῆρχον κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα σύνοδοι ἀντιπροσωπευτικαὶ περιλαμβάνουσαι μόνον τὰς ἀριστοκρατικὰς τά-

ξεις καὶ περιορίζουσαι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὴν μοναρχικὴν ἐξουσίαν. Μόνον δὲ ἐν ταῖς δημοκρατικαῖς πολιτείαις τῆς ἄνω καὶ μέσης Ἰταλίας οἱ ἀντιπροσωπευτικοὶ θεσμοὶ εἶχον χαρακτηρὰ δημοκρατικώτερον. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὡς εἶδομεν, μετὰ τὴν ἐξασθένεισιν καὶ βαθμιαίαν κατάλυσιν τῆς φεουδαλικῆς πολυαρχίας ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐπέδωκεν ἐν πλείσταις χώραις τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ, Ἰσπανίᾳ, Πορτογαλίᾳ, ἐν τῷ Παπικῷ κράτει, ἐν ταῖς κληρονομικαῖς χώραις τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Οὐγγαρίᾳ. Ἐνταῦθα ἐνῷ πρότερον οἱ εὐγενεῖς (magnati) εἶχον τὰ λεγόμενα χρυσᾶ προνόμια ἀπέναντι τῆς βασιλείας, μετὰ τὴν τῶν δυναστικῶν κρατῶν τῆς Αὐστρίας ἔνωσιν μετὰ τοῦ οὐγγρικοῦ βασιλείου, μόνον λείψανα μικρὰ τῶν προνομίων τούτων διεσώθησαν καὶ σκιὰ ἀντιπροσωπείας τῆς οὐγγρικῆς ἀριστοκρατίας ἐν τῇ οὐγγρικῇ διήτῃ. Ἐν Πολωνίᾳ τοῦναντίον, ἐνθα ὁ μὲν λαὸς ἔμεινε πάντοτε δουλοπάροικος, ἡ δὲ βασιλεία αἰρετὴ, πᾶσα ἡ δύναμις καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους ἐτι χρόνους ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἡ σύνοδος τῶν ἀριστοκρατικῶν τάξεων ἦτο ἡ ὑπεράττη κατ' οὐσίαν ἀρχὴ τῆς χώρας. Τοῦτο δ' ὑπῆρξεν ἐν τῶν αἰτίων τοῦ ὀλέθρου τοῦ κράτους τούτου. Ἐν τοῖς Σκανδιναυκοῖς κράτεσιν, ἰδίως ἐν Σουηδίᾳ, ἀπὸ τοῦ 15' αἰῶνος τὸ πλεῖστον ἐπέδωκεν ἡ ἀπόλυτος μοναρχία διὰ μεγάλων καὶ κραταιῶν ἡγεμόνων μετὰ σφοδρὸν κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας ἀγῶνα. Καθαρῶς ἀριστοκρατικαὶ πολιτεῖαι διετηρήθησαν ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, πλὴν τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας τῆς ἐχρούσης ὅπως οὖν δημοκρατικὸν χαρακτηρὰ, αἱ λεγόμεναι δημοκρατίαι τῆς Ἑλβετίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας, αἱτινὲς ἀμφότεραι ἦσαν ὁμοσπονδίαι τοπαρχιῶν (ἐν Ἑλβετίᾳ) ἢ κρατῶν (ἐν Ὀλλανδίᾳ), ἐνθα πᾶσα ἐξουσία ἀνῆκε ταῖς ἀριστοκρατικαῖς τάξεσιν, ἡ δὲ ἀνωτάτη τῶν ὁμοσπόνδων τούτων δημοκρατιῶν ἀρχὴ ἀνῆκεν εἰς συμβούλια αποτελούμενα ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν τοπαρχιῶν ἢ τῶν κρατῶν. Ἐν Ὀλλανδίᾳ παρὰ τὸ συμβούλιον τοῦτο τῶν γενικῶν κρατῶν ὑπῆρχε καὶ κληρονομικὸς ἐπαρχος ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὡς διοικητὴς καὶ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων τῆς δημοκρατίας. Ἐν τῇ ἄνω καὶ μέσῃ Ἰταλίᾳ, πλὴν τῆς Ἑνετίας, Γενούης καὶ τινῶν ἄλλων ἀσημάντων πολιτειῶν, πᾶσαι αἱ δημοκρατικαὶ πολιτεῖαι τῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων τοῦ μεσαιῶνος μετεβλήθησαν εἰς μικρὰς μοναρχίας ἀπολυταρχικάς. Ἡ ἀπολυταρχία ἔλαβε μεγί-

στην ἐπίδοσιν καὶ ἐν τοῖς μικροῖς κράτεσι τῆς Γερμανίας, ἐν Βαυαρίᾳ, Σαξωνίᾳ, μάλιστα δὲ πάντων ἐν τῇ Πρωσίᾳ. Καὶ ὁμως μεθ' ὅλην τὴν τοιαύτην ἐπίδοσιν τῆς μοναρχίας δι' ὅλων τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀπὸ τοῦ 15^{ου} ἤδη αἰῶνος, ὅποτε ἄρχεται ἡ μεγάλη τῆς μοναρχίας ἀκμὴ, ἤρξαντο ὠριμάζοντες καρποὶ ἀληθοῦς δημοκρατικοῦ πνεύματος ἐν χώρῳ κειμένῳ ἐκτὸς τοῦ κυρίως πολιτικοῦ βίου τῶν λαῶν καὶ κυβερνήσεων.

ιε' Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις καὶ αἱ ἐπενέργειαι αὐτῆς ἐπὶ τὸν πολιτικὸν βίον τῆς Εὐρώπης.

Τὰ πρῶτα σπέρματα καὶ αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν περιείχοντο λεληθότως ἐν ἐκείνοις τοῖς λαϊκοῖς κινήμασιν, ἅπερ οὐδόλως ἐστρέφοντο κατὰ τῆς πολιτείας ἢ τῆς ἀπολυταρχίας τῶν ἡγεμόνων, ἀλλὰ κατ' αὐτῆς ἐκείνης τῆς καθολικῆς πνευματικῆς δυνάμεως καὶ κύρους, ὅπερ τοσοῦτον συνετέλεσεν εἰς τὴν καθιέρωσιν τῆς πολιτικῆς δεσποτείας ἐν Εὐρώπῃ, ἐναντίον δηλονότι αὐτῆς τῆς καθολικῆς πνευματικῆς κυριαρχίας τῆς παπικῆς ἐκκλησίας. Ἡ παπικὴ δύναμις καὶ ἐξουσία, ἡ ἐκπροσωποῦσα τὴν ἐνότητα καὶ τὸ ὑπέρτατον κύρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ μέχρι τινὸς τῆς καθολικῆς χριστιανικῆς πολιτείας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἡγεμονίᾳ τῆς Ρώμης, καὶ μετὰ τὴν ἐξασθένησιν καὶ παρακμὴν τῆς ὑπ' αὐτῆς ἰδρυμένης ἀγίας βωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶχε διατηρήσει, μεθ' ὅλας τὰς παροδικὰς διαιρέσεις καὶ σχίσματα τοῦ 18^{ου} αἰῶνος, τὸ ἐξωτερικῶς ἐνιαῖον καὶ ἐσωτερικῶς ἰσχυρὸν κύρος αὐτῆς ὡς ὑπερτάτης ἀρχῆς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος διὰ τῆς τολμηρᾶς ἐμφανίσεως τοῦ Λουθήρου ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἄλλων μεταρρυθμιστῶν τὸ κράτος τοῦτο ἀφοῦ ἰσχυροὺς ὑπέστη κλονισμοὺς ἀπώλεσε μέρος τῆς κυριαρχίας αὐτῆς διὰ τοῦ σχίσματος τῶν προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν. Τὸ σχίσμα τοῦτο περιορίσαν τὴν δύναμιν τοῦ Πάπα κυρίως κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἔκτασιν τοῦ κράτους προσέβαλε καιρίως τὴν ἀρχὴν τῆς καθολικότητος τοῦ κράτους τούτου ἐν ἀπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς οὐ πολὺ μετὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὁ παπισμὸς τοὺς ὑστάτους κατέβαλεν ἀγῶνας ἵνα ὑποτάξῃ τὴν ἐλληνικὴν Ἀνατολὴν καὶ δι' αὐτῆς σύμπασαν τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς Ρώμης. Ἀλλ' ἡ παπικὴ ἐκκλησία, μεθ' ὅλας τὰς ἐξωτερικὰς ἀπωλείας

καὶ μεθ' ὅλην τὴν προσβολὴν τῆς καθολικότητος τοῦ κύρους αὐτῆς οὔτε τὴν ἐπὶ καθολικὴν ἡγεμονίαν ἀξιώσιν αὐτῆς παρητήθη, οὔτε ἐν τῷ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς διατηρηθέντι μεγάλῳ τμήματι τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τὸ ἐλάχιστον τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐστερήθη. Τούναντιον δὲ ὅ,τι κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἔκτασιν τοῦ κράτους ἀπώλεσε, τοῦτο ἐκτῆσατο κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἔντασιν. Διὰ τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου ἀποκλείσασα τοῦ κόλπου αὐτῆς πάντας τοὺς θιασώτας τῶν νέων θρησκευτικῶν δογμάτων ὡς σχισματικούς ἐπήνεγκε μείζονα ἐσωτερικὴν ἐνότητα καὶ συνοχὴν ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐπὶ ἀσφαλεστέρων βάσεων ἐστερέωσε τὸ κράτος αὐτῆς ἐπὶ τῆς νέας Καθολικῆς ἐκκλησίας. Καὶ ὁμως ὁ χωρισμὸς τῶν προτεσταντῶν ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ κράτους τοῦ Πάπα καὶ ὁ νικηφόρος τῶν προτεσταντῶν θεολόγων κατὰ τοῦ Πάπα ἀγὼν ὁ βοηθούμενος ὑπὸ τῆς τελεσφόρου ἀντιστάσεως τῶν προτεσταντῶν ἡγεμόνων ἐναντίον τοῦ καθολικοῦ αὐτοκράτορος ἐνεῖχον ἐν ἑαυτοῖς τὴν μεγάλην ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας, ἥτις θάπτον ἢ βράδιον ἀπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἐμέλλε νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τὸν πολιτικὸν βίον τῶν λαῶν. Οἱ μεγάλοι θρησκευτικοὶ πόλεμοι οἱ ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος προελθόντες καὶ δεινῶς ταράξαντες τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν 15' καὶ 16' αἰῶνα ἐπήνεγκον μὲν μεγάλας καταστροφάς· ἀλλ' οἱ πόλεμοι οὗτοι συμπύκνουν ἀκριβῶς μετὰ τῆς χρονικῆς ἐκείνης περιόδου, καθ' ἣν ἡ μεγάλη ἐπίδοσις τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ ὑπὸ τοὺς μονάρχας συγκέντρωσις μεγάλης στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἔτι δὲ ἡ ἰσχυρὰ ῥοπὴ ἔνθεν μὲν πρὸς μεγάλους περὶ ὑπεροχῆς ἢ ἐπικρατήσεως πολεμικοὺς ἀγῶνας, ἔνθεν δὲ πρὸς ἀμυναν τῶν τοιούτων ῥοπῶν καὶ ἀξιώσεων, προεκάλουν καὶ παρεσκευάζον μεγάλας μεταξὺ εὐρωπαϊκῶν κρατῶν συγκρούσεις. Τὸ θρησκευτικὸν δὲ ζήτημα ἐδῶκεν ἀπλῶς διάφορον διεύθυνσιν καὶ χαρακτῆρα εἰς τοὺς πολέμους τούτους καὶ ὁ χαρακτῆρ οὗτος μεθ' ὅλην τὴν σφοδρότητα καὶ ἀγριότητα τῶν μετὰ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ διεξαγομένων ἐμφυλίων ἢ ἀλλοφύλων πολέμων μετεἶχε τινος πνευματικοῦ καὶ ιδεώδους ὡς γινόμενος ὑπὲρ ὑψηλοτέρου τινὸς ἀγαθοῦ, ὑπὲρ ἐλευθερίας θρησκευτικῆς. Οἱ στρατιῶται τῶν εὐρωπαϊκῶν ἡγεμόνων, οἵτινες ἄλλως, μὴ ὑπαρχούσης ἔτι ἐν τοῖς πολέμοις οὐδεμιᾶς ἰδέας ἔθνικῆς οὐτ' ἄλλης τινος ὑψηλῆς ἰδέας, ἐπολέμουν ὡς ἀπλοὶ δοῦλοι τῶν κυρίων αὐτῶν, ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς πολέμοις ἐνεφοροῦντο αἰσθήματος καὶ ἐλατηρίου πάντως εὐγενεστέρου καὶ ὑψηλοτέρου. Πρὸς τούτοις καὶ ὑπὸ γενικωτέραν ἐποψὴν ὁ ἀγὼν

τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως ἦτο ἀγὼν ἐλευθερίας κατὰ δεσπο-
τείας πνευματικῆς. Καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας ἐξεγειρόμενον ἀπαξ
ἐν οἰκονομίᾳ τῷ χώρῳ τοῦ πνευματικοῦ βίου δὲν ἠδύνατο νὰ διατελῇ
ἄνευ ἐπιδράσεώς τινος καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας τοῦ βίου τούτου σφαίρας,
καὶ αἱ περὶ ἐλευθερίας ἀρχαὶ καὶ τὰ διδάγματα ἔνεκον αὐτῆς τῆς συγ-
γενείας συνεφελκύνονται ἰσχυρῶς ὑπ' ἁλλήλων. Τεθέντος ἀπαξ ἐν τῷ ὑπὲρ
θρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἀγῶνι τοῦ ζητήματος: τίνα τὰ ὅρια τῆς πα-
πικῆς ἐξουσίας καὶ κύρους ἀπέναντι τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας τῆς συν-
ειδήσεως παντὸς χριστιανοῦ, λεληθότως ἐτίθετο τὸ ζήτημα: τίνα τὰ
ὅρια οἰασθήποτε ὑπερτάτης ἀρχῆς καὶ κύρους ἀπέναντι τῆς ἀτομικῆς
ἐλευθερίας τοῦ πολίτου; Καὶ ἡ ἀξίωσις τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδή-
σεως ἐν τῷ χώρῳ τῆς θρησκείας ἦγεν ἐμμέσως εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δι-
καιώματος τοῦ πολίτου ἀπέναντι τῆς θεοθεν τεταγμένης ἀρχῆς τῆς
βασιλείας. Ἡ ἐλευθερία τοῦ Εὐαγγελίου ἐρμηνεῖα, ἣν ἡξίου ὁ προτε-
στάντισμός, δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ προσβάλῃ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ χρι-
στιανοῦ οἰονδθήποτε ἱστορικὸν δικαίωμα ἀντιβαῖνον εἰς τὰς εὐαγγελι-
κὰς περὶ πολιτείας ἀρχὰς τὰς τοσοῦτον συμφώνους πρὸς τὰς τοῦ φυ-
σικοῦ δικαίου. Καὶ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς οἱ ὑπὲρ θρησκευτικῆς ἐλευθε-
ρίας ἀγῶνες εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ Γερμανίᾳ αὐτῇ προσέλαβον χαρα-
κτῆρα πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν ἐν τοῖς δόγμασι καὶ διδάγμασι τῶν
ἀναβαπτιστῶν, οἵτινες ἡξίουσαν ἤδη κατὰ τὸν 15' αἰῶνα νὰ βυθίσωσι
τὴν πολιτείαν ὅλως ἐπὶ εὐαγγελικῶν δημοκρατικῶν βάσεων ζητοῦντες
τὴν κατάργησιν τῆς δουλοπαροικίας, τῶν ἀγγαριῶν, πάντων τῶν
ἐπαχθῶν φόρων καὶ πάσης κοινωνικῆς ἀνισότητος. Ἡ δὲ ἀποτυχία
τῶν τοιούτων κινημάτων προῆλθε μὲν καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν αἰτίων,
ἀλλ' ἀκριβῶς καὶ ἐκ τοῦ ἄγαν δημοκρατικοῦ χαρακτῆρος τῶν πολιτι-
κῶν καὶ κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων, ἃς ἐπεζήτησαν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα
αἷτια ἰσχυρὰ ἐπέσχον ἐφ' ἱκανὸν τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐπὶ τὸν πο-
λιτικὸν βίον ἐπίδρασιν τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος τῶν μεταρρυθμί-
σεων. Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις ἵνα διατηρηθῇ καὶ μὴ κατα-
στραφῇ εἶχεν ἀνάγκην τῆς προστασίας τῶν συντηρητικῶν στοιχείων
τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας. Πρὸς τοῦτο δὲ εἶδει νὰ διατηρήσῃ τὸν
καθαρῶς θρησκευτικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, νὰ ὑπομείνῃ μάλιστα θυσίας
τινάς τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκευτικῆς, ἣν ἐκήρυσσε, συμφώνως πρὸς
τὰ συμφέροντα τῶν ἡγεμόνων, ὧν ἐτύγχανε τῆς προστασίας καὶ
οἵτινες ἐπωφελοῦντο τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν μεταρρύθμισιν ὑπὲρ τῶν

ιδίων αὐτῶν πολιτικῶν συμφερόντων. Αὐτὸς ὁ Λούθηρος ἐκηρύχθη ἐν-
τονώτατα καὶ σφοδρότατα κατὰ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τῶν χω-
ρικῶν τῆς γενομένης συγχρόνως τῷ προτεσταντικῷ σχίσματι ἐν Γερ-
μανίᾳ, ἵνα προφυλάξῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τὴν ὑπ' αὐτοῦ κη-
ρυττομένην ἀπὸ πάσης κοινῆς ἐπαφῆς πρὸς κινήματα ἀνατρεπτικὰ
πολιτικῆς τε καὶ κοινωνικῆς φύσεως δυνάμενα νὰ ἐξεγείρῃσι σφοδρὰν
ἀντίδρασιν τῶν ἡγεμόνων καὶ κυβερνήσεων καὶ τῆς ἀριστοκρατίας.
Τὸ περιβόητον μάλιστα δόγμα τῆς θρησκευτικῆς συμβάσεως τῆς Αὐ-
γούστης (1555) «*cujus regio, ejus religio*» τὸ ἀνανεωθὲν μετὰ
μικρῶν περιορισμῶν ἐν τῇ Βεστροφαικῇ εἰρήνῃ καθίστα τὸν ἡγεμόνα
ἐκάστου τόπου ὑπέρτατον κύριον τῆς συνειδήσεως τοῦ ὑπηκόου. Ἐν
Γαλλίᾳ ἡ κυβέρνησις κατεπολέμησε τὴν μεταρρύθμισιν λυσσώδως ἵνα
μὴ διὰ θρησκευτικῆς διαιρέσεως παραβλαθῇ κατ' ἐλάχιστον ἡ πολι-
τικὴ ἐνότης τοῦ κράτους καὶ ἡ ἐπὶ ταύτης ἐρειδόμενη βασιλικὴ ἀπο-
λυταρχία. Ἀλλ' αὕτη δὴ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις παρέστη ἐν Γερμανίᾳ
διηνεκῶς προστάτις τοῦ προτεσταντισμοῦ καταπολεμουσα τὴν ὑπερο-
χὴν τοῦ καθολικισμοῦ, μόνον ἵνα διὰ θρησκευτικῆς διαιρέσεως διαιω-
νίσῃ τὴν πολιτικὴν διαίρεσιν καὶ διὰ ταύτης ἐπενέγκῃ τὴν πολιτικὴν
ἀδυναμίαν τῆς Γερμανίας τὴν ἀποτελοῦσαν δύναμιν καὶ ὑπεροχὴν διὰ
τὴν Γαλλίαν. Χωρὶς τινες Εὐρωπαϊκαί, οἷον ἡ Ἰταλία καὶ Ἰσπανία,
ἔμειναν ὅλως ἀμέτοχοι τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ τῶν ἰδεῶν αὐτῆς. Ἐν
αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις εἶχεν ἐν ἀρχῇ χαρα-
κτῆρα ὅλως μοναρχικόν καθιερωθεὶσα πρὸς στερέωσιν τῆς ἀπολυταρ-
χίας τοῦ Ἑρρίκου Η' ζητήσαντος ν' ἀπαλλαγῇ πάσης ἐξαρτήσεως
ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς θρη-
σκευτικοῖς ζητήμασι, καὶ νὰ ὑπαγάγῃ τὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τὴν ἰδίαν
αὐτοῦ βασιλικὴν ἀρχήν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ μοναρχικωτάτη αὕτη
μεταρρύθμισις ἐπὶνέγκει τὴν δημοκρατικωτάτην τῶν Πρεσβυτεριανῶν
καὶ ποικίλων ἄλλων θρησκευτικῶν κοινοτήτων ἐκκλησίαν. Ἀλλ' αἱ
δημοκρατιζούσαι αὗται μεταρρυθμίσεις, καίτοι ἡγωνίζοντο διηνεκῶς
ἐνθεν μὲν πρὸς τὴν μοναρχίζουσαν ἀγγλικανικὴν ἐκκλησίαν, ἐνθεν δὲ
πρὸς τὴν Καθολικὴν, μάλιστα δὲ πρὸς τὴν μοναρχίαν, οὐχ ἥττον ἐπε-
νήργησαν ἰσχυρότατα ἐπὶ τὸν πολιτικὸν βίον τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐπὶ ἡ-
νεγκον κατὰ μέγα μέρος τὴν μεγάλην θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν
ἐπανάστασιν τοῦ 17^{ου} αἰῶνος καὶ τὴν ἐπὶ δημοκρατικωτέρων βάσεων
παλινόρθωσιν τῆς ἀγγλικῆς μοναρχίας. Ἀλλ' ἡ ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας

ἐπὶ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην ἐπίδρασις τῶν τοιούτων δημοκρατικῶν ἀρχῶν ἦτο λίαν ἀσθενής. Καὶ ὁμοῦς καὶ ἡ ἀσθενής αὕτη ἐπίδρασις καὶ αὐτὰ τὰ σπέρματα τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐλευθερίας τὰ ριφθέντα διὰ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ἰδίως τῆς Καλβινικῆς, καὶ αὐτὰ τὰ περὶ πολιτείας δόγματα τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν Ἀναβαπτιστῶν καὶ οἱ ἐντεῦθεν προσελθόντες πόλεμοι τῶν χωρικῶν, συνδυαζόμενα μετὰ πολλῶν ἄλλων στοιχείων προόδου ἐν τῷ καθόλου πνευματικῷ βίῳ καὶ ἰδίως ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ, παρесеύασαν κατὰ μικρὸν καὶ βραδέως τὸ ἱστορικὸν ἔδαφος τῆς Εὐρώπης εἰς μεταρρυθμίσιν καὶ ἀναγέννησιν πολιτικὴν. Ἀλλὰ τὸ ἔδαφος τοῦτο τῆς Εὐρώπης ὑπὸ καθόλου ἔποψιν ἦτο ὀλίγον προσφυὲς καὶ γόνιμον πρὸς ἀνάπτυξιν νέων πολιτικῶν δογμάτων καὶ ἐφαρμογῶν αὐτῶν. Ὁ γηραιὸς κορμὸς τῆς πολιτικῆς ἀπολυταρχίας εἶχε βαθυτάτας ρίζας ἐπὶ τοῦ γηραιοῦ ἱστορικοῦ ἐδάφους τῆς Εὐρώπης. Καὶ διὰ τοῦτο ἰδέαι ἐλευθερίας πολιτικῆς ὡς ἀπλᾶι θεωρίαι ριπτόμεναι ἐπὶ τοιούτου ἐδάφους δυσκόλως ἠδύναντο νὰ καρποφορήσωσιν. Αὗται εἶχον ἀνάγκην ἐδάφους παρθενικοῦ ἀπηλλαγμένου πάσης συνοχῆς καὶ ἐπαφῆς πρὸς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῆς Εὐρώπης καὶ μόνον τὸ ἄνθος τὸ ἐξανθῆσαν ἐκ τοῦ βίου, τὰς αἰέας, ὡς σπόρον ἀπορρον ἀποδεχομένου. Τοιοῦτον δ' ἀκριβῶς ἔδαφος παρέσχεν ὁ νέος κόσμος, ἡ Ἀμερικῇ.

10' Αἱ βόρειοι Ἀμερικανικαὶ πολιτεῖαι ὡς κοιτῆς νέου ἐλευθέρου πολιτικοῦ βίου.

Ἐν τῶν σπουδαιοτάτων, ἂν μὴ τὸ σπουδαιότατον πάντων, ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς ἐν τῇ καθόλου ἱστορικῇ ἀναπτύξει τῆς ἀνθρωπότητος, ἰδιαιτάτα δὲ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου, εἶναι ὁ ἐν τῇ ἡπείρῳ ταύτῃ ἀναπτυχθεὶς νέος πολιτικὸς βίος. Ὅ,τι ἐν Εὐρώπῃ ἐν τῷ πολιτικῷ καὶ τῷ θρησκευτικῷ βίῳ ἦτο καὶ ἐθεωρεῖτο ἀνέφικτον ἰδεῶδες μὴ δυνάμενον νὰ λάβῃ πραγματικὴν ἱστορικὴν ὑπόστασιν ἅτε μὴ συμβιβαζόμενον μετὰ τῶν ἀπρηχαιωμένων, ἀλλὰ στερεῶς ἐν τῷ βίῳ τῆς γηραιᾶς Εὐρώπης τεθεμελιωμένων ἀρχῶν τοῦ δημοσίου βίου, τοῦτο ἠδύνато νὰ γεννηθῇ, ν' ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ πραγματοποιηθῇ ἐπὶ τοῦ παρθενικοῦ καὶ ἐλευθέρου ἐδάφους τῆς Ἀμερικῆς. Ἐνταῦθα ὑπῆρχε χώρος καὶ στάδιον πρὸς δημιουργίαν καὶ ἀνάπτυξιν

νέας ἱστορίας ἤτοι νέου ἱστοικοῦ βίου κατὰ τὰς ἀρχὰς καὶ ἰδέας τῶν ἐξ Εὐρώπης ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸν νέον κόσμον μεταναστευόντων κατοίκων. Ἡ Ἀμερικὴ ἦτο οἰοεὶ ἄσυχον τοῦ ἐν Εὐρώπῃ καταδιωκομένου δικαίου, τῆς ἀνεφίκτου ἐνταῦθα πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Ἐκατομμύρια ἀνθρώπων πιεζομένων ἢ καταδιωκομένων ἐν Εὐρώπῃ ὑπὸ πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς δεσποτείας εὗρισκον ἐπὶ τῆς ἀμερικανικῆς γῆς νέαν ἐλευθέραν πατρίδα καὶ αἱ ἰδέαι τῆς ἐλευθερίας, ἃς μεθ' ἑαυτῶν ἐκόμιζον, μεταφυτευόμεναι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ νέου κόσμου, κηῖνόντο καὶ ἐπερρώνυντο ἀγλαοὺς φέρουσαι καρπούς. Ταῦτα βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν περὶ ἀπάσης τῆς Ἀμερικῆς, ἀλλὰ περὶ τῶν βορείων ἐκείνων χωρῶν, ἐν αἷς ἐγκατέστησαν οἱ ἐξ Ἀγγλίας καὶ ἄλλων βορείων χωρῶν τῆς Εὐρώπης μεταναστεύσαντες λαοί. Καὶ ἐν Ἀμερικῇ ὅπως ἐν Εὐρώπῃ, καὶ πλεον ἢ ἐν Εὐρώπῃ, ἐξεδηλώθη ἡ ἀντίθεσις τοῦ χαρακτῆρος τῶν προοδευτικῶν βορείων προτεσταντικῶν ἢ γερμανικῶν καθόλου λαῶν πρὸς τὸ στάσιμον τῶν λατινικῶν λαῶν τῆς νοτίας καὶ καθολικῆς Εὐρώπης, ἰδίως τῶν Ἰσπανῶν καὶ Πορτογάλλων, οἵτινες ἦσαν οἱ πρῶτοι ἀνακαλύψαντες τὴν νέαν ἡπειρον καὶ εὐρυτάτας ἐν αὐτῇ, ἰδίως ἐν ταῖς νοτίαις καὶ κεντρικαῖς χώραις, ποιησάμενοι κτήσεις. Εἰς τὰς ἰσπανοπορτογαλλικὰς ταύτας λατινικὰς ἀποικίας ἠκολούθησαν τοῖς ἀποίκους πάντα τὰ φαῦλα στοιχεῖα τοῦ πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου τῶν λαῶν τούτων. Δεσποτεία ἐκκλησιαστικὴ καὶ κληρικὴ, ἀντιβασίλεις ἐκπροσωποῦντες ἀπολυταρχικοὺς θεσμούς καὶ τυραννικὴν δεσποτείαν, φεουδαλικὴ εὐγένεια καὶ μετ' αὐτῆς πλεονεξία καὶ τυραννία καὶ, ἀποτέλεσμα πάντων τούτων, παντελής ἔλλειψις ζωτικότητος πνευματικῆς ἦσαν τὰ ἐπικρατοῦντα γνωρίσματα τῶν λατινικῶν ἀποικῶν τῆς νοτίου καὶ μέσης Ἀμερικῆς. Πάντῃ ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα περὶ τὰς ἀποικίας τῆς βορείου Ἀμερικῆς. Ἐνταῦθα μετενόστευσαν οὐχὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ὅπως εἰς τὴν νότιον Ἀμερικὴν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 17^{ου}, λαοὶ γερμανικῆς καταγωγῆς, Γερμανοί, Ὁλλανδοί, Σουηδοὶ καὶ ἰδίως Ἀγγλοὶ ἐκ τῶν γνησίων Ἀγγλοσαξόνων τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ὑποταχθέντων εἰς τὴν φεουδαλικὴν εὐγένειαν τῶν Νορμανδῶν. Οὕτω δὲ ἡ διαφορὰ τοῦ βίου τοῦ ἀναπτυχθέντος ἐν τῇ βορείᾳ Ἀμερικῇ ἦτο καὶ ὑπὸ καθόλου ἔποψιν τοσοῦτον μεγάλη, ὅσον ἡ καθόλου ὑπεροχὴ τῶν βορείων γερμανικῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης ἀπέναντι τῶν Ἰσπανῶν καὶ Πορτογάλλων. Ἀλλ' ἡ ὑπεροχὴ αὕτη κατέστη πολλῶ μείζων, διότι οἱ εἰς

Ἀμερικὴν μεταναστεύοντες ἐκ τῶν εἰρημένων ὑπὸ γερμανικῶν λαῶν οἰκουμένων χωρῶν ἀπετέλουν τὸ ἄνθος τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν λαῶν τῶν χωρῶν ἐκείνων. Προτεστάνται τῆς μερίδος τῶν φιλελευθέρων, Πουριτανοί, Κουάκεροι, ἄνδρες ἐν γένει χάριν μεζζονος θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας μετανιστάμενοι ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν εἰς χώραν, ἥς τὴν ἱστορίαν ἐμελλον αὐτοὶ νὰ δημιουργήσωσι. Πνεῦμα πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ δημοκρατικῶν ἀρχῶν ἐξ ἀρχῆς ἐνέπνευσαν τὸν πολιτικὸν βίον καὶ ἀνάπτυξιν τῶν λαῶν τούτων. Εἰς τὰς βορείους ἀμερικανικὰς πολιτείας ἐξετείνετο μὲν ἡ ἀγγλικὴ κυριαρχία, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ ἀγγλικὴ διοίκησις τῆς μητροπόλεως ὅπως τὸ τοιοῦτον συνέβαινεν ἐν ταῖς ἰσπανοπορτογαλλικαῖς ἀποικίαις. Διὰ τοῦτο ἐνῶ αὗται ἀπετέλουν κράτος ἀποικιακὸν τῆς Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλλίας, αἱ βόρειοι ἀμερικανικαὶ πολιτεῖαι ἀπετέλουν ἀποικίας αὐτονόμους ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν διατελούσας, ἀλλ' ὅλως ἐλευθέρως μετ' ἐλευθέρων θεσμῶν ἀναπτυσσομένης, καὶ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν μέχρι τινὸς ὅτι αἱ ἀποικίαι αὗται ἦσαν τοσοῦτον ἐλεύθεραι ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῶν ἀναπτύξει ἀπέναντι τῆς Ἀγγλίας, ὅσον αἱ ἀρχαῖαι ἐλληνικαὶ ἀποικίαι ἀπέναντι τῶν μητροπόλεων αὐτῶν. Οἱ ἀποικοὶ οὐτοι οἱ ἐξ Εὐρώπης μεταναστάντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνεκα μίσους καὶ ἀποστροφῆς πρὸς τοὺς περιορισμοὺς τοὺς παρεμβαλλομένους εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἐλευθερίας ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν ἐν ταῖς διανοίαις καὶ ταῖς καρδίαις αὐτῶν τὸ ἰδεώδες πολιτείας ἐλευθέρως καὶ ἡ πραγματοποιήσις τοῦ ἰδεώδους τούτου πρὸς οὐδεμίαν προσέκρουεν ἐν τῇ παρθενικῇ γῇ ἀντίστασιν, πρὸς οὐδὲν δίκαιον ἢ δικαίωμα ἱστορικόν, οὐδεμίαν τάξιν προνομιοῦχον. Οἱ ἀποικοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ ἰδρυταὶ τῶν πολιτειῶν καὶ αἱ πολιτικαὶ αὐτῶν ἰδέαι ἦσαν ἡ ψυχὴ τῆς ὀργανώσεως τῶν πολιτειῶν τούτων. Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ οὐδαμῶς δυναμένη νὰ παρακωλύῃ ἢ ἀνακόπῃ τὴν ἐσωτερικὴν ταύτην πολιτικὴν ἀνάπτυξιν ἤσκει ἐπίδρασιν καὶ ἐπιβλεψὶν ἀπλῶς ἐξωτερικὴν. Ὅτε δὲ ἡ τιαυτὴ ἐπίδρασις ἐθεωρήθη ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ συμφέρον τῆς χώρας καὶ προσεκάλεσε περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὴν δι' ἐπαναστάσεως καὶ βιαίων ἀγώνων ὀλοσχερῇ κατάργησιν τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας, μετὰ τὸ εὐτυχὲς πέρας τοῦ ἀγῶνος οὐ μόνον παρήχθη ὀλόκληρος συμπολιτεία κρατῶν ἐλευθέρων, τὸ ἀνεξάρτητον κράτος τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νέᾳ διοργανώσει τῆς συμπολιτείας ταύτης ἐτίθησαν ἀσφαλέστεραι βάσεις τοῦ ἰδιοφυοῦς τούτου τῷ Ἀμερικανικῷ

λαφ πολιτικοῦ βίου. Καὶ ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ιστορικῶς λογικῆς ἀκολουθίας ἀναπτυχθέν εἶχε λάβει ὑπόστασιν καὶ μορφήν ιστορικοῦ καθεστώτος μονίμου, νῦν ἀπετέλεσε τὸ καθολικῶς ἀνεγνωρισμένον καὶ πανδήμως ἀνακηρυγμένον δημόσιον δίκαιον τοῦ συστήματος τῶν νέων τούτων πολιτειῶν. Ἡ νέα ἀνεξάρτητος ἀμερικανικὴ πολιτεία ὡς θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς οἰκοδομήματος ἀνεκήρυξε τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, καὶ πάντα τὰ πολιτικὰ καὶ ἀστικά δικαιώματα, πᾶσα πολιτικὴ ἀρχὴ καὶ πολιτικὸν δίκαιον δημόσιον ἤρειδοντο ἐπὶ τῆς μεγάλης ταύτης ἀρχῆς, τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἰσότητος πάντων αὐτῆς τῶν μελῶν. Διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἡ πολιτεία ὀργανώθη διὰ θεσμῶν ἀπολύτου πολιτικῆς ἐλευθερίας ἀνευ διακρίσεως οὐ μόνον κοινωνικῶν τάξεων, ἀλλὰ καὶ θρησκείας καὶ ἐθνικότητος. Κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἡ ἀμερικανικὴ πολιτεία ἀπεχώρισε παντελῶς τὴν θρησκείαν ἀπὸ τοῦ κράτους μὴ ἀναγνωρίζουσα θρησκείαν ἐπίσημον τοῦ κράτους. Ἄλλ' οὐδ' εἰς τοῦτο περιορισθεῖσα κατέστησε τὴν ἰδέαν τῆς πολιτείας καθολικὴν ἀρχὴν καὶ οὐσίαν καὶ σκοπὸν παντὸς τοῦ δημοσίου βίου, καταλείπουσα πάντα τᾶλλα εἰς τὸν χώρον τοῦ ἀτομικοῦ ἰδιωτικοῦ βίου· ἐθυσίασε καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐθνικότητος αὐτῆς, καθ' οὓς ἀκριβῶς χρόνους ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἰδέα ἡ ἐθνικὴ ἤρχισε ν' ἀποτελῇ τὸ κυριώτατον στοιχεῖον καὶ δύναμιν τῆς πολιτείας καὶ τοῦ κράτους. Ἐν Ἀμερικῇ τὰ πάντα εἶδε νὰ θυσιασθῶσιν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς πολιτείας ὑπὸ τὴν καθολικωτέραν, ὑπεράνω πάσης ἐθνικῆς καὶ ἱστορικῆς διακρίσεως κειμένην ἔννοιαν αὐτῆς. Ἡ ἰδέα τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ καθολικῇ ιδεῷδει τῆς ἀνθρωπότητος ἐνόηται ὑπερέβη τὰ ὅρια πάσης ἀντιθέσεως ἱστορικῆς. Ἡ ἀκατανόητος αὕτη καὶ ἥμισυ εἰς ἔθνη ἔχοντα ἱστορίαν ζηλωτὴ ἀρχὴ καθίσταται εὐνόητος καὶ λίαν ἀγαστὴ προκειμένου περὶ Ἀμερικῆς, ἥτις νῦν πρῶτον ἐπὶ τοιούτων ἀρχῶν ἐθεμελίωσε τὴν ἱστορίαν αὐτῆς. Ἡ νέα ἀμερικανικὴ πολιτεία ἀπετέλει πολιτείαν καθολικὴν πάντων τῶν λαῶν, πάντων τῶν ἐθνῶν, ἐνουμένων πάντων διὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς πολιτείας, χωριζομένων δὲ θρησκευτικῶς ἢ ἐθνικῶς οὐχὶ ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ, ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ βίῳ τῷ ἀτομικῷ. Τῆς πολιτείας σκοπὸς ὕψιστος ἐτάχθη ἡ ὑπεράσπισις καὶ περιφρούρησις τῆς ἐλευθερίας τοῦ πολίτου ἀσκουμένης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου τοῦ φυσικοῦ καὶ δημιουργούσης τὸ ἰδεῶδες πρῶτυπον πολιτικῶς συντεταγμένης ἀνθρωπί-

νης κοινωνίας. Ἀλλὰ τὴν λαμπρὰν ταύτην εἰκόνα τοῦ ιδεώδους τῆς πολιτείας ἐκηλίδωσεν ἀληθῶς ἐπὶ δεκαετηρίδας ἔτι ὁλοκλήρους ἡ κοινωνικὴ κηλὶς τῆς δουλείας. Ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ αὕτη λύμη ὑπὸ τὸ κράτος καὶ τὴν ἐνεργητικὴν ἐπίδρασιν τῆς ιδέας τῆς πολιτείας, καὶ περ ἔχουσα βαθυτάτας ρίζας ἐν τῷ ὀργανισμῷ οὐ μόνον τοῦ κοινωνικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ιδιωτικοῦ βίου, ἐξέλιπε κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα. Ὁ τοιοῦτος χαρακτήρ τῆς ἀμερικανικῆς πολιτείας, αἱ ἀπόλυτοι ἀρχαὶ τῆς ἐλευθερίας ἐν παντὶ κλάδῳ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὸ ἀπλῶς φυσικὸν πολιτικὸν δίκαιον, ἐφ' οὗ ἠρείδετο καὶ προήγετο ἡ πολιτεία οὕσα ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τοῦ κράτους τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου, διετέλει εἰς ζωηρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ κράτους ἐν Εὐρώπῃ, ἐνθα τὰ πάντα ἐστηρίζοντο ἐπὶ τοῦ πρὸ αἰώνων ἰσχύοντος καὶ δι' αἰώνων ἀναπτυχθέντος ἱστορικοῦ δικαίου καὶ ἐνθα τὰ πάντα ἦσαν προωρισμένα νὰ προάγῃσι τὴν ἐπὶ τῆς ἱστορίας θεμελιουμένην διαίρεσιν τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Μόνον ὑπὲρ πάντων τῶν διαιρέσεων τούτων ἠδύνατο νὰ ἐπιδράσῃσι αἱ ἀμερικανικαὶ περὶ πολιτείας ἰδέαι, καὶ ὑπὸ τὸ γενικὸν τοῦτο πνεῦμα ἐπιδράσαν οὐ σμικρὸν ἐπὶ τὸν καθόλου πνευματικὸν βίον τῆς Εὐρώπης καὶ ἐπὶ τὴν ἐσωτερικὴν πορείαν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὰς γενικωτέρας αὐτῆς πολιτικὰς ἀρχάς. Ἐν γένει ὁμως ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις ἦτο μόνον ἔμμεσος ἐν Εὐρώπῃ συντελέσασα ἀπλῶς ἵνα τὰ ἐν Εὐρώπῃ στοιχεῖα ἐλευθερωτέρας πνευματικῆς κινήσεως ἐνισχυθῶσι καὶ ἀναπτυχθῶσι ταχύτερον, ἀλλὰ πάντοτε συμφῶνως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ καθόλου ἱστορικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης.

κ' Ἡ πνευματικὴ κατάστασις τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα.

Καὶ πρὸ τῆς ἀμερικανικῆς ἔτι ἐπαναστάσεως ἰσχυρὸν πνεῦμα πολιτικῆς τινος καὶ πνευματικῆς ἀναγεννήσεως ἐν τε τοῖς λαοῖς καὶ ἐν τοῖς κράτεσιν ἦτο ἀρκούντως ἐπαίσθητόν. Τὸ τοιοῦτον δ' ἦτο ἀποτέλεσμα ἰδίως τῆς κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα προαχθείσης ἐν Εὐρώπῃ πνευματικῆς κινήσεως, τῆς προόδου τῆς ἐπιστήμης, τῆς ἀναπτύξεως διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀναφερομένων οὐχὶ ἀπλῶς πρὸς γενικά καὶ ἀφρηνήμενα θεωρητικὰ ζητήματα καὶ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ θετικώτερα ζητήματα τοῦ πρακτικοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου. Αἱ περὶ κοινωνίας καὶ πολιτείας νεώτε-

ραι θεωρεῖται τῆς γαλλικῆς φιλοσοφίας συνδυαζόμεναι μετὰ τῆς καθόλου πνευματικῆς καταστάσεως ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐπὶ ταύτην ἰσχυρῶς ἐπιδρῶσαι ἤσκειον ἤδη μεγάλην ροπὴν καὶ ἐπὶ τὰς σκέψεις καὶ πράξεις καὶ αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων καὶ κυβερνήσεων. Ἐντεῦθεν βαθύ πνεῦμα μεταρρυθμιστικὸν ἐπεκράτει πανταχοῦ ἐν τῷ πολιτικῷ συστήματι τῆς Εὐρώπης. Αὐταὶ αἱ ἀπολυταρχικαὶ κυβερνήσεις ἐν Αὐστρίᾳ, Πρωσσίᾳ, Ἰσπανίᾳ, Πορτογαλίᾳ ὑποκύπτουσαι εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος ἐπελάθοντο μεταρρυθμίσεων, αἵτινες μεθ' ὅλον τὸν πρακτικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα καὶ σκοπὸν ἔφερον τὴν σφραγίδα καὶ τὸν τύπον τῶν ιδεῶν τοῦ αἰῶνος. Τοιοῦτον χαρακτῆρα εἶχον ἰδίως αἱ ὅπως οὖν βαθεῖαι κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ μεταρρυθμίσεις, ἃς ἐπιεράθη νὰ εἰσαγάγῃ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ Β' ἐν ταῖς κληρονομικαῖς κήσεσι τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους καὶ αἵτινες ὑπερέβαινεν τὰ ὅρια τῆς γεωργίας, βιομηχανίας, ἐμπορίας, ἀστυνομίας καὶ νομοθεσίας, ἀστικῆς τε καὶ ποινικῆς, ἐξετάθησαν εἰς γενναίας μεταρρυθμίσεις πολιτικῆς ἰσονομίας καὶ θρησκευτικῆς ἀνεξίθρησκείας. Γεγονὸς χαρακτηριστικώτατος τοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος εἶναι ὅτι αὐτὸς ὁ Πάπας (Κλήμης XIV) ὁ ἐπίτηδες μεταβὰς εἰς Βιέννην, ἵνα περιορίσῃ τὸν μεταρρυθμιστικὸν ζῆλον τοῦ αὐτοκράτορος, ἐπὶ τοσοῦτον ὑπέκυψεν αὐτὸς οὗτος εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ νεωτέρου πνεύματος ἐπιβαλλομένης ἀνάγκης, ὥστε κατήγγησεν ἐπισήμως τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν, ὅπερ ἐθεωρεῖτο ἐκπρόσωπον καὶ προάγον τὸ σύστημα τῆς καταπτώσεως καὶ δουλείας ἐν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες λαῶν καὶ χωρῶν ξένων καὶ ἀκοινωνήτων πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸν βίον, ἡ Αἰκατερίνη Β' τῆς Ρωσσίας καὶ ὁ Σελίμ Γ' τῆς Τουρκίας δὲν ἔμειναν ὅλως ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ 18^{ου} αἰῶνος τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ. Ἐν μέσῳ τοιούτων περιστάσεων ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἐπικρατοῦντος πνεύματος πολιτικῆς τινος καὶ κοινωνικῆς ἀνακαινίσεως ἡ ἐξ Ἀμερικῆς πνεύσασα τῆς ἐλευθερίας αὔρα ἐπέδρασε πρῶτιστα καὶ μάλιστα ἐπὶ τὴν χώραν ἐκείνην, ἥτις ἦτο τὸ κυριώτερον ἐν Εὐρώπῃ κέντρον τῶν περὶ κοινωνίας καὶ πολιτείας νέων φιλοσοφικῶν θεωριῶν καὶ ὡς ἐκ τῆς καθόλου πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς αὐτῆς καταστάσεως πλέον πάσης ἄλλης ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην σπουδαίων μεταρρυθμίσεων ἐν τῷ καθόλου δημοσίῳ βίῳ αὐτῆς καὶ ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ τοῦ λαοῦ πλέον πάσης ἄλλης ὑπέκυπτεν ἰσχυρῶς εἰς τὰς ροπὰς τοῦ πνεύματος τῆς ἀμερικανικῆς πολιτείας μετασχοῦσα ἰσχυρῶς καὶ

τοῦ ὑπὲρ τῆς ἀμερικανικῆς ἐλευθερίας ἀγῶνος. Ἡ χώρα αὕτη ἦτο ἡ Γαλλία. Καὶ ἡ ἐν Γαλλίᾳ ἐπελθοῦσα ἐπανάστασις ἡ ζήτησασα τὰ πάντα ν' ἀνατρέψῃ καὶ τὰ πάντα ν' ἀναδημιουργήσῃ καὶ ν' ἀνακαινίσῃ εὐλόγως θεωρεῖται ἀρχὴ νέας περιόδου σημαντικωτάτης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Εὐρώπης.

κα' Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις θεωρεῖται ἐν γένει ὡς ἐπανάστασις τοῦ φυσικοῦ ἢ φιλοσοφικοῦ δικαίου ἐναντίον τοῦ δικαίου τοῦ ἱστορικοῦ. ἦτοι ἐπανάστασις ἰδεῶν περὶ τοῦ δημοσίου βίου τῶν λαῶν προερχομένων ἐκ τῆς καθαρᾶς περὶ τοῦ βίου τούτου φιλοσοφικῆς θεωρίας, ἐναντίον τῶν διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας ἐπικρατησάντων διακαίων, θεσμῶν καὶ νόμων ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ τῶν λαῶν καὶ τῶν πολιτειῶν. Βεβαίως πᾶσα ἐπανάστασις ἐν οἰκδηποτε χώρῃ τοῦ ἱστορικοῦ βίου ἀπορρέουσα ἀπὸ ἰδεῶν ἢ καὶ ἀπλῶς ὑπὸ τούτων ἐπηρεαζομένη καὶ ἐπιζητοῦσα τὴν μεταβολὴν ἢ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ τῶς διὰ τοῦ χρόνου καθιερωμένου καθεστώτος, δύναται μέχρι τινὸς νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπανάστασις τοῦ φυσικοῦ ἢ φιλοσοφικοῦ δικαίου ἐναντίον τοῦ ἱστορικοῦ. Ἀλλ' ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ὑπὸ τὴν ἔσχατον ταύτην ὑπερέβαλε πᾶσαν ἄλλην προγενεστέραν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτικοῦ ἰδίως βίου τῶν λαῶν ἀναφερομένην. Αὕτη ἐζήτησε νὰ καταστρέψῃ ἅπαν τὸ ἐκ τοῦ παρελθόντος δι' αἰώνων δημιουργηθὲν ἱστορικὸν οἰκοδόμημα, τοὺς θεσμοὺς δηλονότι τοὺς πολιτικούς, τὸν τρόπον τῆς κυβερνήσεως καὶ διοικήσεως, τὰς ἱστορικῶς θεμελιώδεις θεωρουμένας βάσεις τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως, αὐτὰ τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ κύρους τῆς πολιτείας δόγματα τοῦ καθεστώτος πολιτικοῦ συστήματος, τέλος πάν, ὅπερ συνεδέετο μετὰ τοῦ παρελθόντος ἢ ἀπέρρεεν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος νὰ οἰκοδομήσῃ τὸ μέλλον τῆς Γαλλίας ἐπὶ νέων ὅλως ἀρχῶν καὶ βάσεων ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, ὑπὸ τῶν ἀρχῶν (δηλονότι) τῆς περὶ τὴν πολιτείαν φιλοσοφίας ὑπαγορευομένων. Οἰκοθεν νοεῖται ὅτι τοιαύτη τις ἐπανάστασις γινομένη ἐν Εὐρώπῃ, ἐνθα τὸ παρελθὸν εἶχε τοσοῦτον βαθείας ρίζας καὶ ἀπετέλει ὁλόκληρον τὸν ἱστορικὸν ὄργανισμὸν τοῦ κόσμου τούτου, καταρρίπτουσα ἅπαν τὸ παρελθὸν καὶ τὰ πάντα ἐκ νέου διὰ τῆς φιλοσοφίας δημιουργοῦσα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ νικήσῃ ἐν πᾶσι καὶ ἐν πᾶσι ν' ἀποβῇ τελεσφόρος. Ὅ,τι ἐγένετο φυσικώτατα ἐν Ἀ-

μερικῇ δὲν ἦτο κατορθωτὸν ἐν Εὐρώπῃ, κωλυόμενον ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων. Μόνον δὲ ἐν λογικῷ τινι συνδυασμῷ τῶν ὑγιῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν καὶ θεσμῶν τοῦ παρελθόντος, ἀπηλλαγμένων πάντων τῶν ὑπὸ τοῦ αἵωνος, τοῦ ὁρθοῦ λόγου καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς, ἦτοι τῆς πείρας τῶν αἰώνων καταδεδικασμένων στοιχείων, μετὰ τῶν ὑγιῶν πρακτικῶν φιλοσοφικῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος ἦτο δυνατόν νὰ ἐπέλθῃ τις ὑγιὴς καὶ σπουδαία ἀναδημιούργησις καὶ ἀναζωογόνησις τοῦ ἱστορικοῦ βίου. Καὶ τοιαύτην μετρίαν καὶ λογικὴν πορείαν ἤκολούθησεν ἐν ἀρχῇ ἡ ἐπανάστασις. Ἡ σύνοδος τῶν γενικῶν τάξεων τοῦ 1789 μεταβληθεῖσα ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ πνεύματος τοῦ αἵωνος διὰ τινος πνευματικῆς ἐπαναστάσεως εἰς σύνοδον συντακτικὴν κυρίαρχον κατέρριψε μὲν ἐν ἀρχῇ πολλοὺς θεσμοὺς καὶ συστήματα τοῦ παρελθόντος καταργήσασα τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ φεουδαλισμοῦ, τὴν ἐκ γένους ἀριστοκρατίαν, τὰ ἰδιαίτερα δικαιώματα τοῦ κλήρου καὶ τὰ ἰδιαίτερα προνόμια διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων, ἔτι δὲ τὰ ἰδιαίτερα προνόμια καὶ τὸν ὅλως ἰδιαίτερον ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντα διοργανισμὸν τῶν ἐπαρχιῶν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων τοῦ οὕτω καταδαφισθέντος οἰκοδομήματος ἀνήγειρε τὸ νέον πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν οἰκοδόμημα τῆς Γαλλίας τὸ βάσιν ἔχον γενικωτάτην καὶ θεμελιώδη τὴν ἀνακήρυξιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς συμπολιτείας τῆς βορείου Ἀμερικῆς. Ἡ μοναρχία, ἡ ὑγιὴς αὕτη πολιτικὴ ἀρχὴ τοῦ παρελθόντος ἡ τοσοῦτον βαθείας ρίζας ἔχουσα ἐν τῷ ἱστορικῷ ὀργανισμῷ τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, διετηρήθη· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα αὐτῆς κατέστη ὅλως δημοκρατικόν ἀφοῦ θεμελιώδης ἀρχὴ καὶ βάσις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐκηρύχθη κατὰ τὰς ἐπικρατοῦσας ἀρχὰς τοῦ φιλοσοφικοῦ δικαίου τοῦ αἵωνος ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ. Ἡ βασιλικὴ ἀρχὴ περιεβλήθη τὴν αἴγλην οὐχὶ τοῦ θεοῦ δικαίου οὔτε τῆς μεγαλειότητος τῆς ἐκ τοιοῦτου δικαίου ἀπορρεούσης, ἀλλὰ τὴν τῆς μεγαλειότητος τοῦ λαοῦ καὶ τῆς μοναρχικῆς ἐκπροσωπήσεως αὐτῆς τῆς ἔθνικης κυριαρχίας. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ δόγματος τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ ἐκανονίσθη διὰ συστήματος ἀντιπροσωπευτικοῦ ἡ τε νομοθετικὴ καὶ πᾶσα ἡ λοιπὴ διοικητικὴ καὶ δικαστικὴ ἐξουσία καὶ αὕτη ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις καὶ ἐξουσία ὑπὸ τὴν ἐξωτερικὴν κοσμικὴν αὐτῆς ὑπόστασιν καὶ ἐνέργειαν. Ἡ οὕτω δημιουργηθεῖσα συνταγματικὴ μοναρχία ἡ λαβοῦσα τὸν τύπον ἐκ τοῦ παρελθόντος καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ παρόντος ἐφαίνετο τέλειον ἰδεώδες μοναρχικῆς πο-

λιτείαις, πολλῶν τελειότερον τῆς ἀγγλικῆς, ἥτις οὐχὶ δι' ἄρχων φιλοσοφικῶν καὶ διὰ συντακτικῆς συνόδου, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐκάστοτε γιγνομένων καὶ ἐπιγιγνομένων ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ τῶν ἀναγκῶν εἰς τὸν ὀργανισμόν τῆς πολιτείας μεταβολῶν μορφωθείσα, πολλά, ὥς εἵπομεν ἐν οἰκείῳ τόπῳ, διστήρησεν ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτῆς στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος ἀντιβαίοντα πρὸς τὴν καθαρῶς διατυπωμένην ἀρχὴν τῆς τοῦ λαοῦ κυριαρχίας. Ἡ ἀγγλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1649 οὐδαμῶς ἤψατο τοῦ ἐσωτερικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς πολιτείας καὶ κοινωνίας. Ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἐπανάστασις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καταργήσασα πᾶσαν ἐκ γεννήσεως ἀριστοκρατίαν καὶ κηρύξασα τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἰσότητά πάντων τῶν πολιτῶν ἠνέφξε τὴν ὁδὸν τῶν τιμῶν καὶ ἀξιοματίων πρὸς πάντας τοὺς πολίτας. Οὕτω δὲ μυριάδες τῶν τέως εἰς ἀράνειαν καὶ ταπεινώσιν καταδεδικασμένων πολιτῶν τῶν ἐκ τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων ταχέως διεκρίθησαν ἐν οἰκῇ ποτε σταδίῳ τοῦ δημοσίου βίου καὶ προσήνεγκαν τῇ τε πολιτείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ νέας φυσικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις ἀνυπολογίστους. Ἀλλὰ τὸ πολίτευμα τὸ ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐγκαινισθὲν τὸ δυνάμενον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον μοναρχίας ἐπὶ δημοκρατικῶν βάσεων ἐρειδομένης καὶ οὕτω περιεχούσης πάντα τὰ στοιχεῖα προόδου ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ ἐν τῇ μαγισίᾳ τῶν ὕγιων ἀρχῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ νὰ λειτουργήσῃ κανονικῶς καὶ τελεσφόρως. Ἄπαν τοῦτο τὸ κατόρθωμα ἦτο ἀπλοῦς τις σταθμὸς ἐν τῇ ὀρμητικῇ τῆς ἐπαναστάσεως πορείᾳ. Ἵνα διατηρηθῇ καὶ λειτουργήσῃ κανονικῶς ἔδει νὰ παύσῃ ἡ ἐπανάστασις ἢ τοι ἢ πρὸς ἀνατροπὴν καὶ νέαν δημιουργίαν ἀκατάσχετος ὁρμή. Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις ἐξηκολούθησεν ἀκριβῶς ἐνεκὰ τῆς ἀντιστάσεως, πρὸς ἣν προσέκρουσε τὸ πρῶτον αὐτῆς πολιτικὸν σύστημα. Πᾶσαι αἱ τάξεις, τῶν ὁποίων προσεβλήθησαν καὶ κατεστράφησαν δικαιώματα ἱστορικά, κληροσ, ἀριστοκρατία, ἐπαρχίαι, συνώμοσαν κατ' αὐτῆς. Ἡ συνταγματικὴ βασιλεία ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ βασιλέως, τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ τῆς αὐλῆς συνέπραξε μετὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ νέου πολιτεύματος καὶ πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὸ παλαιὸν καθεστῶς. Οἱ μετανάσται ἦτοί οἱ δυσηρεστημένοι ἀριστοκρατικοὶ οἱ μὴ προσχωρήσαντες εἰς τὴν διὰ τῆς ἐπαναστάσεως καθιερωθεῖσαν τάξιν τῶν πραγμάτων καὶ διὰ τοῦτο μετοικήσαντες ἐκ Γαλλίας ἐξήγειραν τὴν καὶ ἄλλως ἀπέναντι τῶν ἐκ Γαλλίας ἀνακηρυχθεῖσων ἐπαναστατικῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρχῶν οὐκ ὀλίγον ταραχθεῖσαν καὶ θορυβεθεῖ-

σαν μοναρχικὴν καὶ συντηρητικὴν Εὐρώπην. Ἡ ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως συμμαχία πάντων τούτων τῶν πολέμιων, ἡ εἰς τὸ γαλλικὸν ἔδαφος εἰσβολὴ ξένων στρατιῶν καὶ αἱ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ προκληθεῖσαι κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἐνέργειαι, προὐκάλεσαν σφοδρότατην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῆς ἐπαναστάσεως αὐτῆς. Ἡ συνταγματικὴ μοναρχία ἀνετράπη, νέα σύνοδος συνήλθεν ἐθνικὴ (Convent), ἡ δημοκρατία ἐκηρύχθη καὶ ἡ ἐξουσία ἀπὸ τῶν ὅπως οὖν πεφωτισμένων καὶ μετριοπαθεστέρων τάξεων τοῦ λαοῦ μετέστη εἰς τὸν ὄχλον. Ἡ δημοκρατία, πρὶν ἔτι ὀργανωθῇ καὶ ἐγκαينίση νέαν πολιτείαν, ἀναγκαζομένη ν' ἀγωνίζηται ἐναντίον τῆς κατ' αὐτῆς συστάσεως Εὐρώπης καὶ τῶν ἐν τῇ Γαλλίᾳ αὐτῇ ὁσημέραι αὐξανομένων πολέμιων, ἐζήτησε πρὸς σωτηρίαν ἑαυτῆς τὴν συνδρομὴν τοῦ ἀτάκτου πλήθους. Μετὰ τοῦ πλήθους τούτου εἰσέδω εἰς τὴν τῆς πολιτείας διεύθυνσιν καὶ ἐνέργειαν ἡ ἀγριότης καὶ πάντα τὰ δημοτικὰ πάθη, μεθ' ὧν συνηνώθησαν μετ' ὀλίγον ὁ πόλεμος ὁ κηρυχθεὶς κατὰ παντός ἰδρύματος τοῦ παρελθόντος καὶ παντός ἱεροῦ καὶ ὁσίου, κατὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς θρησκείας, καὶ ἡ ἐντεῦθεν προερχομένη ἀσέβεια, ἀκολασία, ἀνηθικότης ἐν παντὶ κλάδῳ τοῦ βίου. Οὕτω τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας ὥσπερ τὸ πῦρ τοῦ Προμηθεὺς ἐνήργησεν ἵνα ἀνοιχθῇ τὸ σκεῦος τῆς Πανδώρας καὶ πάντα τὰ φαῦλα πάθη καὶ ἐλατήρια τὰ ἐξεγείροντα τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν ἐνούμενα μετὰ τῶν εὐγενῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας αἰσθημάτων καὶ τοῦ ὑπὲρ πατρίδος ἐνθουσιασμοῦ ἢ καὶ ἐνίοτε ὑπὸ τὴν ἐπίφασιν τοιούτων εὐγενῶν αἰσθημάτων ἐκυρίευσαν τοῦ σκόφους τῆς πολιτείας. Ἄλλ' αἱ ἀκατάπαυσται κατὰ τῆς δημοκρατίας συναμοσῖαι καὶ οἱ μετὰ σφοδρότητος μεγίστης καὶ μανίας διεξαγόμενοι ἐξωτερικοὶ καὶ ἐσωτερικοὶ πόλεμοι καὶ ὁ οὕτω προκληθεὶς ἐξολοθρευτικώτατος μεταξὺ τῆς νέας Γαλλίας καὶ τῆς παλαιᾶς Γαλλίας ἀγὼν ἐπήνεγκε τὸ κράτος τοῦ τρόμου, τὴν τυραννίδα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄλλ' ἡ τρομοκρατία αὕτη ἡ διὰ φόνων καὶ κακουργημάτων, διὰ τοῦ ποταμυθὸν χρομένου αἵματος τῶν ἀλληλοκτονούντων Γάλλων γενομένη κυρία τῆς Γαλλίας ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, διὰ τῆς φοβερᾶς ἐντάσεως τῶν δυνάμεων τοῦ ὑπὸ φανατικοῦ πάθους ἐξεγειρομένου γαλλικοῦ ὄχλου ἀπέκρουσε τοὺς πολέμιους πέραν τῶν ὁρίων τῆς Γαλλίας. Ἐν τῷ βυθῷ τοῦ σκεύους τῆς Πανδώρας, ἐξ οὗ προῆλθον αἱ φοβεραὶ κακίαι καὶ αἱ Ἐρινὺς τῆς ἐπαναστάσεως, ἐφυλάττετο ἡ ἠθικὴ δύναμις τῆς Γαλλίας καὶ ἡ πρὸς τὴν δύναμιν ταύτην πίστις καὶ ἐλπίς καὶ

ἀφοσίωσις τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους. Ἡ νίκη ἐπήνεγκε τὴν μετροπάρθειαν, αὕτη δὲ τὴν πτώσιν τοῦ τρόμου καὶ βαθμηδὸν τὴν μετάβασιν εἰς τὴν τάξιν καὶ τὴν ἔννομον δημοκρατικὴν πολιτείαν τοῦ 1795. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δημοκρατία δὲν ἠδυνήθησαν νὰ στερεωθῶσι, ν' ἀναπτυχθῶσι καὶ νὰ προσδεύσωσιν ἐν Γαλλίᾳ, διότι ἡ ἐπανάστασις ἦτοι ἡ ἐπαναστατικὴ κατάστασις διετηρεῖτο διαρκῶς καὶ ἡ νέα πολιτεία ἐπέβουλεύετο ἐνθεν μὲν ὑπὸ τῶν ἀντιδραστικῶν θιασωτῶν τοῦ πεπτωκότος συστήματος, ἐνθεν δὲ ὑπὸ τῶν διὰ τῆς ἐπαναστάσεως ζητούντων τὴν ἀνατροπὴν παντός κανονικοῦ πολιτεύματος, τὴν παρακώλυσιν πάσης κανονικῆς λειτουργίας τῶν νόμων καὶ τὴν δικαιώνισιν τῆς ὀχλοκρατίας καὶ τῆς μετ' αὐτῆς συνδεομένης τρομοκρατίας. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει μόνον διὰ τρίτου τινὸς στοιχείου οὐχὶ μὲν ἀνατρεπτικοῦ, ἀλλ' οὐδ' ἀντιδραστικοῦ, ἦτο δυνατόν νὰ ἐπέλθῃ μονιμότης τις καὶ ὀριστικὴ ὅπωςοῦν λύσις. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἦτο ὁ στρατός.

Ἐν πολιτείᾳ ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἐμφυλίων πολέμων ταρασσομένη καὶ σπαρασσομένη, ἐν πολιτείᾳ, ἐνθα οἱ μεταξὺ τῶν πολιτικῶν μερίδων σφοδρότατοι ἀγῶνες παρακολουθοῦμενοι μεθ' ὅλων τῶν παρεπομένων ἀτοπημάτων τῆς τοιαύτης καταστάσεως καθιστῶσιν εἰς τὸν πολὺν λαὸν ἀδύνατον τὴν διάγνωσιν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ὀρθοῦ, ἡ νίκη ἀνήκει εἰς τὴν πραγματικὴν δύναμιν, ἥτις εἶναι ἡ στρατιωτικὴ. Τοιαύτην εἰκόνα παρέστησεν ἡ ἀρχαία Ῥωμαϊκὴ δημοκρατία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ πολέμων ἀπὸ τοῦ χρόνου τῶν Γράκχων μέχρι τῶν τοῦ Μαρτίου καὶ Σύλλα καὶ εἴτα μέχρι τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου. Ἡ τοιαύτη δὲ νίκη καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς κράτος εἶναι τοσοῦτον μᾶλλον ἀσφαλέστερα καὶ πολιτικῶς γονιμώτερα, ὅσω πλέον περιβάλλονται ὑπὸ τῆς αἰγλῆς μεγάλων ἔργων καὶ στρατιωτικῶν κατορθωμάτων τεραστίων· καὶ ταῦτα παρὰ λαῶ, οἷος ὁ Γαλλικός, εὐαισθήτῳ, εὐμεταβόλῳ καὶ ἀσταθεῖ τὸν χαρακτῆρα, μᾶλλον ὑπὸ αἰσθήματος ἢ ὑπὸ φρονήσεως καὶ σκέψεως ἐλαυνομένῳ καὶ ὑπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ μεγαλείου εὐκόλως θαμβουμένῳ καὶ εὐκόλως τρεπομένῳ πρὸς θαυμασμόν καὶ λατρείαν ἀνδρῶν μεγάλουργων ἐν οἰσθήποτε κλάδῳ τοῦ δημοσίου βίου, μάλιστα δὲ πάντων ἐν τῷ στρατῷ. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἀνέμιχθη ἐξ ἀρχῆς μετὰ στρατιωτικῶν ἐνεργειῶν σπουδαιοτάτων γινομένων πρὸς ἄμυναν τῆς ἐπαναστατικῆς Γαλλίας. Αὕτη ἡ ἐπανάστασις ἀνατρέψασα πρὸς τῇ παλαιᾷ πολιτικῇ Γαλλίᾳ καὶ τὴν Γαλλίαν τὴν στρατιωτικὴν ἀνέδη-

μιούργησε τὴν Γαλλίαν καὶ στρατιωτικῶς μετὰ νέας ρώμης καὶ δυνάμειος ἀπέναντι τῆς παλαιᾶς Εὐρώπης. Ἡ ἐπανάστασις ἐκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἤσκησεν εἰς αὐτὰ αὐτὸν τὸν γαλλικὸν λαόν, ὡς ἐποιοῦν τοῦτο αἱ ἀρχαῖαι δημοκρατίαι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης. Εἰς λαὸς ὁλόκληρος ἐνοπλος διαφλεγόμενος μέχρι φανατισμοῦ καὶ μανίας ὑπὸ τῶν ἰσχυροτάτων αἰσθημάτων ἀγάπης μὲν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἐλευθερίαν, μίσους δὲ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀμφοτέρων τούτων, ἀγωνιζόμενος τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, ἀναδεικνύων τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ τάξεων, ἀντιπαρετάχθη κατὰ τῶν στρατῶν τῆς μοναρχικῆς Εὐρώπης, τῶν ὁποίων οἱ μὲν στρατιῶται ἦσαν τὸ πλεῖστον μίσθιοι πολεμισταὶ δοῦλοι τῶν κυρίων αὐτῶν πολεμουντες ἐπὶ ἀλλοτρίου ἐδάφους ὑπὲρ συμφερόντων ἀκατανοήτων αὐτοῖς καὶ οὐδεμίαν ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὰς σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτῶν, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ ἄπλοι ἀντιπρόσωποι τῶν κρατουσῶν κοινωνικῶν τάξεων. Φοβεραὶ δυνάμεις ἤδη ὕλικοι καὶ ἡθικοὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν γαλλικὸν στρατὸν καὶ ἐκ τῶν τάξεων τῶν ἀπλῶν πολεμιστῶν, ἐκ τῶν κατωτάτων τὸ πλεῖστον τάξεων τῆς κοινωνίας ἀνεδείχθησαν οἱ μέγιστοι στρατηγοὶ τῆς κατὰ τῆς Εὐρώπης ἀγωνιζομένης Γαλλίας. Τὸ τοιοῦτον δὲ ἐπὶνεγκε τὸ μέγα ἐκεῖνο ἀποτέλεσμα, ὅτι ἡ γαλλικὴ δημοκρατία κατάρθρωσεν ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, ὅ,τι ἡ Ῥωμαϊκὴ δημοκρατία δι' αἰῶνων ὄλων, ἤτοι τὴν ὑπεροχὴν εἴτα δὲ καὶ τὴν ἡγεμονίαν τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης.

κβ' Ἡ Ναπολεόντιος ἀρχὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ ἡγεμονία.

Ἡ τοιαύτη στρατιωτικὴ ὑπεροχὴ τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας ἡ ἀναδείξασα αὐτὴν οὐ μόνον νικητρίαν τῆς κατ' αὐτῆς σύστασιν ποιησαμένης μοναρχικῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ περιποίησασα αὐτῇ ἐντὸς μικροῦ εὐρωπαϊκῆν σχεδὸν ἡγεμονίαν, τοσοῦτον ὕψωσεν ἐν τῇ Γαλλίᾳ αὐτῇ τὴν αἰγλήν καὶ τὴν γοητείαν τῶν γαλλικῶν ὅπλων, ὥστε ὁ ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἐμφυλίων ἀγώνων καὶ ἐπαναστάσεων ἀπαυδῆσας γαλλικὸς λαὸς οὐχὶ δυσμενῶς εἶδεν αὐτὴν ταύτην τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν μετ' αὐτῆς συνδεομένην ἄκρατον ἐλευθερίαν θυσιαζομένην εἰς τὴν μονοκρατορίαν ἐκείνου τῶν στρατηλατῶν τῆς δημοκρατίας, ὅστις ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐν τῷ ἰδίῳ ἑαυτοῦ προσώπῳ ὕψωσε τὸ στρατιωτικὸν κλέος τῆς Γαλλίας καὶ διὰ τῆς ἡρωικῆς δόξης καὶ τῆς στρατιωτικῆς μεγαλο-

φυίας κατέστη εἰδωλὸν τῆς δημοκρατικῆς Γαλλίας, ἐπιβαλὼν σεβασμὸν πρὸς τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς αὐτοὺς τοὺς μέχρι τοῦδε ἀμειλίκτους αὐτῆς πολεμίους. Ταχέως ἤδη ἐν Γαλλίᾳ ἡ δημοκρατία κατέστη ἔργῳ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή. Ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν πρώτων θριάμβων τοῦ Ναπολεόντος ἐν Ἰταλίᾳ ἄρχεται ἡ νέα αὕτη φάσις τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας, ἥς ἀνάλογον παρέχει ἡμῖν παρὰδειγμα μόνον ἡ Ῥωμαϊκὴ ἱστορία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Ὅτι ὁ Καίσαρ καταλιπὼν τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἀγώνων διαπληκτιζομένην καὶ μεταβάς ὡς στρατηγὸς εἰς Γαλατίαν κατάρθωσεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, τοῦτο κατ' ἀντίστροφον διεύθυνσιν διέπραξεν ὁ Ναπολεὼν ἐν Ἰταλίᾳ. Καθ' ὃν χρόνον ὁ στρατηγὸς Ναπολεὼν ἀνελάμβανε τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ στρατευμάτων, κατέλειπεν ὅπισθεν αὐτοῦ ἐν Γαλλίᾳ τὴν ἀσθενῆ δημοκρατικὴν κυθέρησιν πολλαχόθεν ἐπιβουλευομένην. Ἡ τοιαύτη ἀσθένεια τῆς κυβερνήσεως καὶ αἱ ταχέϊαι καὶ ἐκπληκτικαὶ τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ ἐν Ἰταλίᾳ ἐπιτυχίαι κατέστησαν αὐτὸν ἀρχηγὸν ἀπεριόριστον ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς αὐτοῦ ἔργοις, μετ' ὀλίγον δὲ ἡ ἠθικῶς αὐτῇ ἀνεξάρτητος αὐτοῦ ἀπέναντι τῆς κυβερνήσεως θέσις, ἡ μεγάλῃ δημοτικότης αὐτοῦ παρὰ τῷ στρατῷ καὶ τῷ λαῷ συνδυαζόμενα μετὰ τοῦ ὑπερόχου αὐτοῦ πνεύματος καὶ τῆς τόλμης καὶ ἀποφασιστικότητος παρέδωκαν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν γαλλικὴν δημοκρατίαν. Ἡ οὕτω ἐν μέσῳ δημοκρατίας ἰδρυθεῖσα μοναρχικὴ ἐξουσία δὲν ἐβράδυνε νὰ περιβληθῇ καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τῆς μοναρχίας καὶ ἡ Γαλλικὴ δημοκρατία μετεβλήθη εἰς Ναπολεόντιον αὐτοκρατορίαν. Ἀλλὰ μετὰ τῆς τοιαύτης τοῦ πολιτεύματος μεταβολῆς δὲν ἀπώλοντο πάντες οἱ κάρποι τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ βῆσις τῆς πολιτείας κατὰ τοσοῦτον ἔμεινε δημοκρατικὴ, καθ' ὅσον ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ ἐφαρμοζομένη ὡς ἀρχὴ τοῦ δημοσίου δικαίου ἐν τῇ καθολικῇ ψηφοφορίᾳ (vote universel) καὶ ἐφαρμοσθεῖσα δὲ καὶ ἐν τῷ δημοψηφίσματι (plebiscite), δι' οὗ ὁ Ναπολεὼν ἐγένετο αὐτοκράτωρ, ἦτο ἡ βῆσις τῆς Ναπολεοντίου αὐτοκρατορίας· ἀλλ' ἡ κυρία δύναμις τῆς αὐτοκρατορίας ταύτης ἦτο ἡ δύναμις ἡ στρατιωτικὴ. Ἦδη ἡ δημοκρατία διὰ τοῦ μεγάλου αὐτῆς περὶ τὴν διοίκησιν συγκεντρωτικοῦ συστήματος εἶχε προλεάνει τὴν ὁδὸν εἰς τὴν νέαν στρατιωτικὴν δεσποτείαν τὴν ἐρειδομένην ἐπὶ στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐνισχυθῇ ἐν κράτει ἔχοντι ῥοπὴν πρὸς

καθολικὴν ἐν Εὐρώπῃ ἐπικράτησιν. Ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην μετὰ νέας βώμης καὶ ἀκμῆς ἐφαίνετο ἐπανελθοῦσα ἡ ἀπολυταρχία τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. Ἀλλ' ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντος ὑφ' ὅλον τούτον τὸν ἐξωτερικὸν δεσποτικὸν τύπον καὶ τοὺς θεσμοὺς τοὺς μοναρχικοὺς διετήρησε πιστῶς τὸν πυρῆνα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐνίσχυσε τὰ ἰσχυρότατα ἐλατήρια αὐτῆς ἐμπεδοῦσα μὲν τὰς ἀρχὰς τῆς ἰσότητος ἐν πάσῃ τῇ διοικήσει, διατηροῦσα δὲ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ διατάξεις οὐσιωδῶς δημοκρατικὰς. Ἡ αὐτοκρατορία ἦτο οἰονεὶ στερέωσις καὶ ἐπίρρωσις τοῦ δημοκρατικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς πολιτείας, μοναρχία δημοκρατικὴ παρέχουσα, καθὰ ἀξιούσιν οἱ θιασῶται τοῦ συστήματος μέχρι σήμερον, τὴν ἐλευθερίαν μετὰ τῆς τάξεως, ἰσχυρὰ μὲν ὥστε νὰ προφυλάττῃ τὴν ἐλευθερίαν, ὡς ἔλεγεν ὁ Ναπολεὼν Γ', ἀπὸ τῆς ἀναρχίας, λαϊκὴ δὲ καὶ δημοτικὴ, ὥστε νὰ διατελῇ πάντοτε ἐν ἀρμονίᾳ καὶ συνεννοήσει πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ τοιοῦτος δὲ χαρακτήρ τῆς πολιτείας ἀνταποκρινόμενος εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ ἦτο ἐνταυτῷ καὶ προσφύεστατος εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης ὑπέροχον, κυριαρχικὴν οὕτως εἰπεῖν θέσιν τῆς Γαλλίας ἐπὶ τοῦ Ναπολέοντος. Καὶ ἡ τοιαύτη δημοκρατία, καὶ αὐτοκρατορία δύναται νὰ παραβληθῇ μέχρι τινὸς πρὸς τὴν *terrarrieda* τῶν ἱστορικῶν χρόνων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, οὐχὶ δὲ ἡ ἄλλη εὐρωπαϊκὴ μοναρχία τοῦ θείου δικαίου, ὡς παρέβαλε ταύτην οὐχὶ ἐπιτυχῶς ὁ Γερβίνος. Ἀλλ' ὁ Ναπολεὼν οὗτος, καίτοι ὡς αὐτοκράτωρ δὲν ἀπεμακρύνθη ἐν ἀρχῇ τῶν θεμελιωδῶν δημοκρατικῶν ἀρχῶν τῶν καθιερωθεισῶν διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, οὐχ ἦττον μεγάλῃν ἔδειξε βραδύτερον τάσιν καὶ ῥοπὴν πρὸς τοὺς μοναρχικοὺς θεσμοὺς τῆς μοναρχικῆς Εὐρώπης ἀγωνιζόμενος νὰ συνδιαλλάξῃ, καθὰ καὶ ἀλλαγῇ ἐποησάμεθα λόγον, τὴν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ στηριζομένην μοναρχίαν αὐτοῦ πρὸς τὰς διὰ τοῦ θείου δικαίου καθιερωμένας ἀρχὰς τῆς ἐν Εὐρώπῃ μοναρχίας. Οὕτω πλὴν τοῦ κληρονομικοῦ ἀξιώματος τοῦ αὐτοκράτορος ἔλαβε καὶ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν προσωνομίαν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας μεταβαλὼν εἰς βασιλεῖον τὴν δημοκρατίαν τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ προσωνομία τοῦ βασιλέως ἦσαν πολλῶ πλεον ἀντιδημοκρατικὰ, πλεον ἀντικείμενα εἰς δημοκρατικὰς παραδόσεις ἢ τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ προσωνομία τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ὁποίου ἡ πρώτη ἱστορικὴ ἀρχὴ (ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ) ἦτο δημοκρατικὴ. Καὶ ὁμως ὁ Ναπολεὼν ὁ διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας ἀναγορευθεὶς ἐν Γαλ-

λὴ αὐτοκράτωρ, εἴτα δὲ στεφθεὶς ὑπὸ τοῦ Πάπα, τὴν δημοκρατίαν τῆς Ἰταλίας τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσαν μετέβαλεν αὐθαιρέτως εἰς βασιλείον καὶ ἐστέφθη βασιλεὺς περιβληθεὶς τὸ σιδηροῦν στέμμα τῶν ἀρχαίων λογγοβαρδίων βασιλείων, ὅπερ περιβάλλοντο οἱ αὐτοκράτορες τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἀνακράζας κατὰ τὴν στέφιν τὸ ἀντιδημοκρατικώτατον «Ὁ Θεὸς μοὶ παρέχει τοῦτο, οὐαὶ εἰς τὸν τολμήσαντα νὰ θίξῃ αὐτοῦ!» Ὁ Ναπολεὼν διένειμε πρὸς τοῦτοις εἰς τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ βασιλικά ἀξιώματα ἐν χώραις γερμανικαῖς καὶ Ἰταλικαῖς καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Ὀλλανδίᾳ καὶ ἄλλο δὲ πλῆθος ἡγεμονιῶν καὶ φεουδαλικῶν προσωνυμιῶν εἰς τοὺς διαφόρους αὐτοῦ στρατηγοὺς καὶ τοὺς πολιτικοὺς αὐτοῦ συμβούλους. Ἡ δὲ τοιαύτη ἀφειδὴς ἀπονομὴ ἀξιωμάτων, ἡ διὰ διαταγμάτων καθαιρέσεις τοσούτων βασιλείων καὶ βασιλικῶν οἰκῶν καὶ ἀντικατάστασις αὐτῶν δι' ἄλλων δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ὑπὸ ἔννοίαν δημοκρατικὴν, ὡς τεκμήριον δηλονότι τῆς περιφρονήσεως τοῦ δημοκρατικοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὰ τοιαῦτα ἀξιώματα καὶ προσωνυμίας τοῦ παρελθόντος. Καίτοι ἐξ ἄλλου εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι πρῶτον διὰ τοῦ Ναπολεόντος ἐκλονήθη παρὰ τοῖς λαοῖς ἡ πίστις πρὸς τὸ ἱερὸν καὶ ἀπαράβιαστον τοῦ θείου δικαίου καὶ τοῦτο συνετέλεσεν ὅπως οὖν ἐμμέσως καὶ ἀρνητικῶς εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν καὶ θεσμῶν. Ἐξ ἄλλης σκέψεως κρινόμεναι αἱ μνημονευθεῖσαι πράξεις τοῦ Ναπολεόντος καὶ αἱ ἄλλαι, περὶ ὧν ἤδη ἐγένετο λόγος ἄλλοθι, μαρτυροῦσι μέχρι τινὸς ὅτι οὗτος ἐζήτει νὰ συνδυάσῃ ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ συστάματι τὸ παρελθὸν μετὰ τοῦ ἐνεστώτος καὶ τὰς νέας ἀρχὰς τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου τὰς γεννηθείσας ἐκ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως νὰ περιβάλῃ διὰ τῶν σεβαστῶν τύπων τοῦ παρελθόντος. Κατὰ βάθος ὅμως παρακολουθῶν τις καὶ κρίνων τὰς πολιτικὰς πράξεις τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι δύσκολον ν' ἀνεύρῃ ἐν αὐταῖς χαρακτῆρα ὀρισμένου πολιτικοῦ συστήματος. Τὰ πάντα ἔχουσι χαρακτῆρα προσωπικὸν ἐξηγούμενον μόνον διὰ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἱστορίας αὐτοῦ τοῦ Ναπολεόντος. Ἀλλὰ τὸ πρόσωπον αὐτὸ ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ δὲν ὀρίζεται ποσῶς ἀπὸ ἀρχῶν οὐδ' ἀποβλέπει πρὸς ὀρισμένον σκοπὸν, εἶναι ἔρμαιον τῶν ἰδιοτροπιῶν τῆς ἰδίας αὐτοῦ τύχης καὶ κατὰ τὰς τούτων ἐκβάσεις ποικιλοτρόπως μεταβαλλόμενον, τὰ πάντα ἀνατρέπον καὶ ἀνοικοδομοῦν κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις τῶν περιστάσεων καὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ παθῶν τῶν μετὰ περιστάσεων τούτων προκαλουμένων. Τὸ τοιοῦτον ἄλη-

θεύει ἰδίως περὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ναπολέοντος. Ἐν ἀπάσῃ τῇ σειρᾷ καὶ τῇ ἱστορίᾳ τῶν μεγάλων κατακτητῶν ἀπὸ τοῦ Κύρου τοῦ μεγάλου, ἵνα παραλίπωμεν τὰ ἀρχαιότερα, μέχρι αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος, ἐν οὐδενὸς τούτων συστήματι τοιαύτη καὶ τοσαύτη παρίσταται ἔλλειψις ἰσότητος, τοιαύτη ἔλλειψις ἰδέας ἀρχικῆς καὶ σκοποῦ τελικοῦ, οἷα καὶ ὅση ἐν τῷ λεγομένῳ συστήματι τοῦ Ναπολέοντος. Τί ἐζητεῖ ὁ ἀνὴρ οὗτος διὰ τῶν κατακτήσεων αὐτοῦ; Ἦθειλεν ἀπλῶς νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Εὐρώπῃν; Ἄλλ' ἦτο τοῦτο δυνατόν διὰ κατακτήσεως καὶ προσαρτήσεως ἀπάσης σχεδὸν τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης εἰς τὸ Γαλλικὸν κράτος, καὶ διὰ μεταβολῆς τοσούτων χωρῶν εἰς ἀναρίθμητον πλῆθος μεγάλων καὶ μικρῶν τιμαριῶν ἐξ αὐτοῦ προσωπικῶς, οὐχὶ ἐκ τῆς Γαλλίας, ἐξαρτωμένων; Ἄλλως τε ἡ πολιτικὴ τοῦ Ναπολέοντος ἐν Εὐρώπῃ οὐδαμῶς ἀπέβλεπεν εἰς πραγματοποιήσιν ἰδεῶν, οὔτε εἰς ἐλευθερίαν λαῶν καὶ εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ δόγματος τῆς κυριαρχίας, τὴν ὁποίαν καὶ ἐν τῇ Γαλλίᾳ αὐτῇ ἐχαρακτήρισεν ὡς ἰδεολογίαν. Ἦθειλε νὰ καταστῇ, καθὼς λέγεται, αὐτοκράτωρ οὐχὶ τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης». Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν τὸ τοιοῦτον νὰ κατορθωθῇ δι' ἀπλῆς κατακτήσεως καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν προσαρτήσεως τοσούτων χωρῶν, ἔθνων μεγάλων, κρατῶν καὶ δυναστειῶν ἱστορικῶν; Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ Γαλλικὸν κράτος ἐν τοιοῦτῳ κυκεῶνι; Καὶ δὲν ἐπανερχόμεθα οὕτω εἰς τὸ σύστημα καθολικοῦ εὐρωπαϊκοῦ κράτους τὸ καταστὰν ἀπραγματοποίητον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἔθνικῳ τε καὶ πολιτικῳ ἀκατεργάστῳ ἔτι Εὐρώπῃ τῶν μέσων αἰώνων; Ἄλλ' εἰάν δὲν προέκειτο περὶ δημιουργίας καθολικοῦ εὐρωπαϊκοῦ κράτους, ἀλλὰ περὶ καθαρῶς Γαλλικοῦ δεσπόζοντος τῆς Εὐρώπης διὰ κατακτήσεων καὶ προσαρτήσεων, τὸ τοιοῦτον σύστημα προϋποθέτον ἔθνικὴν ἀφομοίωσιν, ἐκγαλλισμόν οὕτως εἶπεν τῆς Εὐρώπης, ἥτο γελοῖον καὶ νὰ συλληφθῇ κἄν ἐν τῇ διανοίᾳ ἀνδρὸς μεγαλοφυοῦς, οἷος ὁ Ναπολέον. Τὸ ἀληθές ἐστὶν ὅτι τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας τοῦ Ναπολέοντος εἶναι τὸ ἀνωμαλῶτατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ σύστημα πολιτικῆς ἡγεμονίας ἐξ ὧσων ἡγεμόνες μεγάλοι καὶ ἔθνη μεγάλα καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες μεγαλεπίβολοι καὶ μεγαλοφυεῖς συνέλαβον καὶ ἐπειράθησαν νὰ ἐφαρμόσωσιν. Ὑπὸ ἔποψιν ἠθικὴν ἡ ἰδέα τοῦ κράτους φαίνεται ἡ μόνη δεσπόζουσα ἐν τῷ συστήματι τούτῳ· ἀλλ' ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι καθαρῶς προσωπικὴ συγκεντρουμένη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ δρῶντος

ἡγεμόνος. Οὐτε περὶ Γαλλικῆς ἡγεμονίας ἐν Εὐρώπῃ πρόκειται κατὰ βάθος ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Ναπολέοντος οὔτε περὶ καθολικοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κράτους, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχῆς καὶ ταύτης ἰδιοτρόπου, παρακολουθούσης πάσας τὰς φάσεις τῆς ἰδίας αὐτοῦ τύχης. Ἀπὸ στρατηγοῦ προωρισμένου εἰς ἄμυναν τῆς Γαλλίας προέβη διὰ τῶν εὐτυχῶν αὐτοῦ πολέμων εἰς μεγάλας κατακτήσεις. Αἱ κατακτήσεις αὗται πολυπλασιαζόμεναι καὶ ἡ νίκη ἢ παρακολουθούσα πιστῶς τὴν σημαίαν αὐτοῦ καὶ ἡ πολιτικῶς ἀσθενὴς καὶ ἀνώμαλος κατάστασις τῶν περὶ τὴν Γαλλίαν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν ἠνέφεζαν αὐτῷ στάδιον εὐρείας ἐνεργείας, ἔνθα προύχουσι παίζων μᾶλλον ἢ σπουδάζων μετὰ τῶν τυγχόντων ἔθνων, κρατῶν καὶ ἡγεμόνων. Ἰστάμενος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν μεγάλων ἐπιτυχιῶν τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ μεγαλοφυΐας οὐδὲν ἐδημιούργησε μετὰ συστήματος ὥρισμένου πολιτικοῦ, μετὰ ιδέας πολιτικοῦ ἢ ἠθικοῦ τινος μεγαλείου. Ἀρπαγὴ, φιλοδοξία, τιμωρία, ἐκδίκησις, τυφλὴ ὑπακοὴ εἰς τὰς ἐμπνεύσεις τῆς στιγμῆς καὶ ἔτι τυφλοτέρα πίστις εἰς τὴν διηνεκὴ ἐπιτυχίαν εἶναι τὰ μόνα ἐλατήρια ἐν τῇ χρησιμοποίησει τῶν ἐπιτυχιῶν αὐτοῦ. Ἡ μεγάλη ἀνισορροπία τοῦ πνεύματος μεταξὺ τοῦ ἐπιτυχάνειν καὶ τοῦ δημιουργεῖν, μεταξὺ τοῦ κτήσασθαι καὶ τοῦ φυλάξασθαι ἦσαν τὰ καθιστώμενα ἐπισφαλῆς καὶ προσωρινόν τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἀνωμαλωτάτον τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ σύστημα. Ἡ ἔκτασις τῶν ὁρίων τῆς Γαλλίας μέχρι τοῦ Ῥήνου καὶ ἡ προσάρτησις τῆς Ἰταλίας, ἡ ὀριστικὴ καὶ ἐπίσημος διάλυσις τοῦ Γερμανικοῦ κράτους καὶ ὁ πολιτικὸς διαμελισμὸς τῆς Γερμανίας ἦσαν ἔργα ἀνταποκρινόμενα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πρὸς τὰς παραδόσεις τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' ὁ Ναπολεὼν ὑπερβάς τὰ ὅρια ταῦτα καὶ ἀκατάσχετος προχωρῶν εἰς τὴν ἔκτασιν τοῦ κράτους καὶ τὴν ἀνωμαλωτάτην ἐσωτερικὴν σύνθεσιν περιήγαγεν εἰς θέσιν ἀνώμαλον τὴν Γαλλίαν αὐτὴν ὡς κράτος καὶ ἔθνος, διότι ἐσχηματίσε αὐτοκρατορίαν περιλαμβάνουσαν ἀμέσως μὲν ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτῆς χώρας μέχρι τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης ἐκτεινομένης καὶ τὴν Ἰταλίαν μέχρι τῆς Ῥώμης καὶ τὴν Ἰλλυρίαν αὐτὴν, ἐμμέσως δὲ τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν ἅπασαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ μέγιστον μέρος τῆς Γερμανίας. Πᾶσα ἡ ἡπειρωτικὴ Εὐρώπη πλὴν τῆς ἡρωτηριασμένης Αὐστρίας καὶ τῆς κατὰ τὸ ἥμισυ ἐλαττωθείσης Πρωσίας, τῆς Ῥωσσίας, τῶν Σκανδιναυικῶν χωρῶν καὶ τῆς Τουρκίας ἦτο ἅμεσον ἢ ἔμμεσον ἐξάρτημα τοῦ κράτους τοῦ Ναπολέοντος. Κα ὁμῶς καὶ τοιοῦτου κράτους ἄρχων συνο-

μολογεῖ συμμαχίαν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν περὶ διανομῆς τῆς Τουρκίας, περὶ κοινῆς στρατείας κατὰ τῶν ἐν Ἰνδίᾳ Ἀγγλικῶν κτήσεων, ἵνα οὕτω διὰ τῆς συμπράξεως τῆς Ῥωσσίας καταβάλῃ τὴν μόνην πεισματωδῶς ἀνθισταμένην αὐτῷ δύναμιν τῆς Ἀγγλίας. Ὅποτε δὲ μὴ ἐπιτυχὼν τῆς τοιαύτης συμπράξεως περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ἣ Ῥωσσικὴ αὕτη στρατεία, καθ' ἣν ἐκίνει κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἅπασαν σχεδὸν τὴν λοιπὴν ἡπειρωτικὴν Εὐρώπην παρίστατο ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ ὡς ἀρχὴ μεγάλου πολέμου κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Τὸ ξίφος τὸ γαλλικὸν διπτάμενον διὰ τῆς τεταπεινωμένης καὶ διαμεμελισμένης Ῥωσσίας παρακολουθούσης ὡς ἐπικούρου τὴν μεγάλην γαλλικὴν στρατιὰν καθ' ὅλην τὴν διὰ Περσίας καὶ τῆς ἄλλης Ἀσίας πρὸς τὰς Ἰνδίας πορείαν ἐμελεε νὰ πλήξῃ θανατηφόρως παρὰ τὸν Γάγγην τὴν ἐν Εὐρώπῃ ἀπροσπέλαστον δύναμιν τῆς Ἀγγλίας. Ἡ καθυπόταξις τοῦ κόσμου ἐμελεε νὰ καταστῇ ἀφετηρία καὶ μέσον τοῦ κατὰ τῆς «Καρχηδονικῆς» Ἀγγλίας πολέμου καὶ τῆς ταπεινώσεως καὶ ὑποταγῆς τῆς ὑπερηφάνου ποντομεδούσης. Ταῦτα δὲ πάντα ἵνα καθυποταχθῶσι τὰ πάντα ἐν Εὐρώπῃ εἰς τὸ κράτος τοῦ Ναπολέοντος! Τοιοῦτον τερατούργημα πολιτικὸν ἐδημιούργησε καὶ ἐδημιούργει ἐτι μέχρι τῆς πτώσεως αὐτοῦ κατὰ διάνοιαν ἢ πολιτικὴν τοῦ Ναπολέοντος ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου καὶ τῆς Γαλλίας αὐτῆς. Εἰς τὸν Ναπολέοντα συνέβη ἐν βαθμῇ ἀσυγκρίτως μείζονι καὶ κατὰ τρόπον ὕλικῶς καὶ ἠθικῶς ἀσυγκρίτως ὀλεθριώτερον ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον συνέβη εἰς πολλοὺς μεγάλους ἄνδρας ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἰδίως τῷ Ἀλεξάνδρῳ καὶ τῷ Ἰουλίῳ Καίσαρι· τὸ νὰ μὴ κατέχωσι δηλονότι τὴν ἠθικὴν δύναμιν νὰ ὑποφέρωσι τὴν μεγίστην εὐτυχίαν τῆς ἐπιτυχίας, τὸ νὰ μὴ δύνωνται νὰ φέρωσι τὸ βάρος τοῦ ἀληθοῦς μεγαλείου αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τούτου ἐν τῇ ἀπληστίᾳ αὐτῶν νὰ ζητήσωσιν ὅπισθεν τῶν πραγμάτων εἰδῶλα καὶ σκιάς καὶ τὴν δόξαν μεγαλείου. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐν μικρᾷ τινι μοίρᾳ προσεβλήθη ὑπὸ τῆς νόσου ταύτης τοῦ ἀνθρωπίνου μεγαλείου, διότι τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μετείχεν ιδέας, ιδεώδους μεγαλείου, ιδέας ὑποκειμενικῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ διανοίᾳ καὶ πνεύματι ἐδρευούσης. Τοῦ Καίσαρος τὸ ἔργον ἐν πολλῷ ἥττονι μοίρᾳ μετείχε τῆς ιδέας, πάντως ὅμως εἶχεν ἠθικὸν μεγαλεῖον μείζον ἢ τὸ τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις δὲν ἐπίστευεν εἰς ιδέας, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀστέρα, ὅστις ἦν ἀπλῶς τύχη, ἀπλῶς φυσικὴ μεγαλοφυΐα οὐδὲν ἔχουσα καὶ ἐπι-

διώκουσα μεγαλεῖον ἡθικόν. Διὰ τοῦτο ὁ Ναπολέων κατεστράφη εὐθὺς ἅμα ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῆς τύχης καὶ ἐπέζησε τῆς τελείας καταστροφῆς τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὅπερ εἰς οὐδέναν τῶν ἀληθῶς μεγάλων ἀνδρῶν συνέβη ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ Ναπολεόντος στερούμενον ιδέας καὶ ιδεωδούς ἐστερεῖτο παντὸς μεγαλείου ἡθικοῦ. Πάντες οἱ μεγάλοι κατακτηταὶ οἱ καταλιπόντες μνημεῖον ὅπως οὖν διαρκῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐδημιούργησαν ἢ ἐζήτησαν νὰ δημιουργήσωσι καὶ τι ἡθικὸν ἀγαθὸν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος ἢ ὑπὲρ τοῦ κόσμου, ἐν ᾧ οὗτοι ἀνεστρέφοντο, ὅφ' οἷαν ἔννοιαν καὶ μορφήν ἐνόουν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο. Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας ἐνεφορεῖτο καὶ διεφλέγετο ὑπὸ τῆς μεγάλης ιδέας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς γεννηθείσης ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Περσικῶν πολέμων, ὑπὸ τῆς ιδέας τῆς ὑπεραρχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος ἀπέναντι τοῦ ἀσιατικοῦ κόσμου τῆς ὕλικής δυνάμεως, ὑπὸ τῆς ιδέας ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς πρέπει νὰ καθυποτάξῃ ἑαυτῷ τὸν βαρβαρικὸν κόσμον. Καὶ ὅποτε ἤδη ἡ ιδέα αὕτη ἐπραγματοποιήθη, διεδέξατο αὐτὴν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς ἑτέρα ιδέα ἥττον πρακτικὴ καὶ ἑλληνικὴ, ἀλλ' οὐχ ἥττον εὐγενής: ὅτι καὶ ὁ βαρβαρικὸς κόσμος δύναται νὰ ἔχῃ τι ἀγαθὸν συντελοῦν εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὅτι ἑλληνικὸς καὶ βαρβαρικὸς κόσμος πρέπει νὰ συγχωνευθῶσι καὶ νὰ ἐνωθῶσιν εἰς μέγα παγκόσμιον κράτος πολιτισμοῦ καὶ ἡμερώσεως καὶ πνευματικῆς προσόδου. Ὁ Ἰούλιος Καίσαρ διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυομένης μοναρχοκρατορίας ἐπέδωκε τὴν ἐνότητα σύμπαντος τοῦ ἀρχαίου κόσμου εἰς μίαν κοινωνίαν καὶ πολιτείαν παγκόσμιον. Ὁ Ἰουστινιανὸς διεφλέγετο ὑπὸ τῆς ιδέας τῆς ἐπανορθώσεως τοῦ ὑπὸ τῶν βαρβάρων διαμελισθέντος κράτους κατὰ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἑκτασιν καὶ μεγαλεῖον. Οἱ μεγάλοι κατακτηταὶ τοῦ Ἰσλάμ, καὶ αὐτοῦ τοῦ τρομεροῦ Ταμερλάνου μέχρι τινὸς μὴ ἐξαιρουμένου, ἀπέβλεπον διὰ τῶν κατακτήσεων αὐτῶν εἰς τὴν διάδοσιν καὶ ἐμπέδωσιν τοῦ Ἰσλάμ. Αἱ μεγάλοι τοῦ Καρόλου κατακτήσεις ἀπέβλεπον εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν καθολικοῦ χριστιανικοῦ κράτους κατὰ πρότυπον τῆς ἀρχαίας βωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ἔργον τοῦ Ναπολεόντος ἐστερεῖτο πάσης ιδέας, παντὸς ἡθικοῦ μεγαλείου. Οὔτε ἡ ἀνθρωπότης, οὔτε ἡ Εὐρώπη, οὔτε ὁ χριστιανισμός, οὔτε ἔθνη δεδουλωμένα ἄξιζα ἐλευθερίας, ὡς Ἕλληνες καὶ Πολλανοί, οὔτε ἔθνη ὀργῶντα πρὸς τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἐνότητα, ὡς ἡ Ἰταλία καὶ Γερμανία, εὖρον χάριν παρ' αὐτῷ. Τούναντίον συμφέροντα

ἔθνικα καὶ ἐλευθερία λαῶν ἀσυνειδήτως καὶ τυραννικῶς κατεπατήθησαν, ὡς πολλαχοῦ περὶ τούτου γενήσεται λόγος ἐν οἰκείοις τόποις. Πλὴν τῶν πρώτων πολέμων αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ Εὐρώπῃ, ἐνθα τὴν ἑλλειψιν ἠθικῆς τινος ιδέας ἐκάλυπτεν ἐξωτερικῶς αἰγλή τις ἡρωϊκῶν μεγαλουργημάτων καὶ νεανικῆς ἡρωϊκῆς μορφῆς, εἰς οὐδένα τῶν πολέμων αὐτοῦ ὑπόκειται ἐλαχίστη ιδέα ἠθικῆ, οὐδεμία φροντίς ἢ ἄμυνα παραβιάζομένου δικαίου, ἀλλὰ πανταχοῦ ὕβρις, βία, δυναστεία, πλεονεξία. Αὐτὴ ἡ Γαλλία, ὑπὲρ ἧς ἔλεγεν ὅτι ἐκλεψε τὸ ἱερὸν πῦρ ἐξ οὐρανοῦ, ἵνα διὰ τούτου προικίσῃ αὐτήν, ἦτο δι' αὐτὸν μᾶλλον μέσον καὶ ὄργανον ἢ τέλος καὶ σκοπός. Ἡ Γαλλία αὕτη ἐκινδύνευσεν μάλιστα ἐν τῷ λεγομένῳ ἐκείνῳ πολιτικῷ συστήματι τοῦ Ναπολέοντος ν' ἀπολέσῃ τὴν ιδιότητά αὐτῆς ὡς κράτους καὶ ἔθνους. Ὁ Ναπολεὼν δὲν ἔπασεν ἐκ τοῦ μεγαλείου τοῦ συστήματος αὐτοῦ, ὡς λέγουσιν ἔτι οἱ καὶ νῦν θαυμασταὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τὸ βῆρος τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ τῆς δημιουργούσης ὄγκον δυσβάστακτον ὕλικον μεγέθους ἄνευ ἐσωτερικῆς δημιουργικῆς ζωογόνου δυνάμεως ἠθικῆς. Εἰς τὸ ἀδιάτακτον τοῦτο καὶ πάσης ἐσωτερικῆς ζωῆς καὶ ἐνότητος ἐν τῷ ὅλῳ αὐτοῦ ἐστερημένου κράτος μόνῃ δυνάμει ἦτον αὐτὴ ἡ προσωπικὴ τοῦ Ναπολέοντος ἰσχὺς, ἥτις διὰ τὴν ὑπάρχην ἔδει πάντοτε νὰ νικᾷ καὶ νὰ ὑποτάσσῃ. Ἄλλως μία ῥοπὴ ἐναντία, μία ἥττα καὶ καταστροφὴ πολεμικὴ ἐμελλε νὰ ἐπενέγκῃ τὴν τῶν πάντων ἀνατροπὴν. Τοῦτο ἐγένετο μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ῥωσικῆς στρατείας καὶ τῆς κατ' ἀκολουθίαν ταύτης γενομένης κατ' αὐτοῦ ἐξεργέσεως καὶ συστάσεως αὐτῆς ἐκείνης τῆς Εὐρώπης, ἣν εἶχε δεσμεύσει τέως εἰς τὸ νικηφόρον αὐτοῦ ἔργον. Ἀλλ' ἀνὴρ μεγαλουργὸς καὶ ἐκτακτός, οἷος ὁ Ναπολεὼν, ἐπὶ δύο δεκάδας ἐτῶν συγκεντρώσας ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ ἅπασαν τὴν δύναμιν τῆς Γαλλίας καὶ οὕτω ἐν ταῖς ἐπὶ τὴν Εὐρώπην ἐνεργείαις αὐτοῦ γενόμενος καὶ ἄκων καὶ ἀσυνειδήτως σηματοφόρος τῶν ιδεῶν καὶ τοῦ πνεύματος τῆς Γαλλίας, δὲν ἠδύνατο ἐξερχόμενος τοῦ κόσμου νὰ μὴ καταλίπῃ βαθίαν ἔχνην τῆς διαβάσεως αὐτοῦ. Οἱ μεγαλουργοὶ ἄνδρες δὲν ἐνεργοῦσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου μόνον θετικῶς, δι' ἐκείνου δηλονότι, ὅπερ βούλονται καὶ πράττουσιν αὐτοὶ ἐν συνειδήσει, ἀλλὰ καὶ διὰ παντός, ὅπερ διὰ τούτων θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς μέγα καὶ γόνιμον ὑπεράνω καὶ ἄνευ τῆς συνειδήσεως αὐτῶν τελεῖται ἐν τῷ κόσμῳ. «Ὁ ἰδεώδης πυρὴν τῆς ἱστορίας, λέγει ὁ Ranke, ἐν τούτῳ μάλιστα καθίσταται ὁρατός, ὅτι ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῖς διεξαγομένοις μεταξὺ κρατῶν

καὶ λαῶν περὶ τῶν ἀμοιβαίων αὐτῶν συμφερόντων ἀνακύπτουσι πάντοτε ὑψηλότεραι δυνάμεις, αἵτινες τὸ καθόλου καὶ γενικὸν διαμορφοῦσι κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ δίδουσιν αὐτῷ χαρακτῆρα ἄλλοιον τοῦ τῶν παραγόντων αἰτίων». Τοῦτο ἀληθεύει περὶ τῶν ἔργων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Καὶ αὐτῶν τῶν ἀληθῶς μεγάλων ἀνδρῶν, οἳ ἦσαν Ἀλέξανδρος καὶ Κάρολος οἱ συλλαβόντες κατὰ διάνοιαν τὴν ἰδεάν νὰ διαπράξωσι τι μέγα ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ εἰς τοῦτο ἀφιερῶσαντες πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἱστορικὴν ἐνέργειαν, τὰ ἔργα ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι αὐτῶν ὑπῆρξαν μείζονα, γονιμώτερα ἢ ὅπως συνελήφθησαν ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν δρασάντων, διότι ἡ ὅλη δύναμις τῆς ἱστορίας εἶναι ἰσχυροτέρα καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγαλοφυοῦς πνεύματος τῶν ὀλίγων ἀνδρῶν. Καὶ οἱ μεγάλοι ἄνδρες καθίστανται οὐχὶ δημιουργοί, ἀλλὰ ὄργανα τῆς ἱστορίας τοσούτῳ μείζονα κεκτημένοι ἀξίαν ἠθικὴν, ὅσῳ μείζονα κέκτηνται συνείδησιν τοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ προορισμοῦ αὐτῶν. Ὁ Ναπολεὼν οὐδὲν ἐπέτελεσε μέγα καὶ ἠθικὸν ἀγαθὸν ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ ὅμως ἐπιδράσε γονιμώτατα εἰς τὴν ἱστορίαν θετικῶς τε καὶ ἀρνητικῶς, τὸ μὲν διὰ τῶν παρὰ τὴν συνείδησιν καὶ θέλησιν αὐτοῦ γενομένων δι' αὐτοῦ ἀγαθῶν, τὸ δὲ διὰ τῶν μεγάλων κακῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὰ ἔθνη καὶ τὴν ἀνθρωπότητα γενομένων. Ἡ ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐλευθερωθεῖσα Εὐρώπη ἐν τῇ νέᾳ συνθέσει, ὁργανισμῷ καὶ διαμορφώσει αὐτῆς ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν, τὴν τε θετικὴν καὶ τὴν ἀρνητικὴν, τοῦ ἔργου τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῆς παραγαγούσης ἐν μέρει τὸν Ναπολέοντα γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τριαύτης ἐπιδράσεως, ἰδίως τὰ ἀρνητικά, ὑπῆρξαν γονιμώτατα εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρώπης.

**κγ' Ἐπίδρασις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως
καὶ τῆς Ναπολεοντείου ἡγεμονίας ἐπὶ τὸν βίον
τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν.**

«Ἄν τὰ μυστικοσυμβούλια τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης προτρέπωσι τοὺς ἡγεμόνας εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, καὶ ἡμεῖς θέλομεν ἐξεγείρει τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης εἰς ἀδιάλλакτον πόλεμον κατὰ τῶν ἡγεμόνων». Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Ἰσνάκ, ἐνὸς τῶν περιφημοτάτων ῥητόρων τῆς νομοθετικῆς συνόδου τοῦ 1791-92, οἱ ἐξαγγελθέντες κατὰ

τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως, συνδυαζόμενοι μετὰ τῆς ἐπισήμου διακηρύξεως, ἦν ἐποίησατο μετ' ὀλίγον ἡ ἐθνικὴ σύνοδος ὅτι πάντες οἱ λαοὶ οἱ ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐναντίον τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν δύνανται νὰ ἐλπίζωσιν ἐπὶ τὴν προστασίαν τῆς δημοκρατικῆς Γαλλίας, μαρτυροῦσιν ἐπαρκῶς διὰ τίνων ὀπλῶν ἐμελέτα νὰ ἀμύνηται ἡ ἐπαναστατικὴ καὶ δημοκρατικὴ Γαλλία ἐναντίον τῆς συντηρητικῆς καὶ μοναρχικῆς Εὐρώπης τῆς κατ' αὐτῆς συνισταμένης. Ἀληθῶς δὲ αἱ γενικώτεραι καὶ ὑψηλότεραι ἰδέαι καὶ ἀρχαὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως περὶ ἐλευθερίας, περὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιοματίων, περὶ ἰσοπολιτείας καὶ περὶ κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, αἵτινες ὡς ὑπεράνω πάσης ἐθνικῆς ἀτομικότητος κείμεναι καθολικαί τῆς ἀνθρωπίνης πολιτείας ἀρχαὶ εἶχον κηρυχθῆ καὶ ἐμπράκτως ἐφαρμοσθῆ εἰς τὴν ἰδρυσιν καὶ διοργάνωσιν τῆς ἀμερικανικῆς συμπολιτείας, ἐξηγγέλλοντο νῦν ἐν Γαλίᾳ μετὰ πάσης ὀρμῆς καὶ σφοδρότητος καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐπαναστατικοῦ. Ἐκηρύσσοντο δὲ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἔνθα πρὸ αἰώνων ἤδη θρησκευτικὴ ἐπανάστασις, φιλοσοφία, ἐπιστήμη καὶ ἡ καθόλου ἐκπαίδευσις καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξις ἐπεκτεῖναι τὰς ἐνεργείας αὐτῶν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καὶ ἐπὶ τὸν χώρον τῆς πολιτείας εἶχον κατὰ τι παρασκευάσει τὸ ἔδαφος πρὸς ἐπικράτησιν νέων ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν. Αἱ γενικαὶ θεμελιώδεις ἀθάνατοι ἀρχαὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως παρὰ τοῖς ὅπως οὖν πρὸς ἐλευθερίαν παρεσκευασμένοις Γερμανοῖς καὶ Ἰταλοῖς, ἰδίως δὲ παρὰ τῇ φιλελευθέρᾳ μερίδι τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους, εἶχον εὖρε θαυμαστάς καὶ ἐνθουσιώδεις θιασώτας. Τοῦτο δὲ οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε καὶ εἰς τὰς πρῶτας ἐπιτυχίας τῆς ἐναντίον τῆς Εὐρώπης ἀμυνομένης ἐπαναστατικῆς Γαλλίας. Ἄλλ' αἱ ὀλέθριαι παρεκτροπαὶ τῆς ἐπαναστάσεως, αἱ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλίᾳ μέγα μέρος τοῦ ἔθνους ἐξεγείρασαι κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐπαναληφθεῖσαι ἐν ταῖς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐπαναστατικῆς Γαλλίας ὑπαχθεῖσαις γειτονικαῖς χώραις τῆς Ἰταλίας, Ὁλλανδίας, Ἑλβετίας καὶ τῆς παραρρηνηίου Γερμανίας ἐν ταῖς χώραις δηλονότι ἀκριβῶς ἐκείναις, ἔνθα ἡ ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατιῶν κηρυσσομένη ἐλευθερία ταχέϊαν εἶχε διανοίξει ὁδὸν πρὸς τοὺς στρατιώτας τῆς ἐλευθερίας, ἐπλήρωσαν τοὺς κατοίκους αἰσθήματος φρίκης καὶ ἀποστροφῆς πρὸς τὸ σύστημα τῶν Ἰακωθίνων καὶ ἐπήνεγκον τέρμα ταχὺ εἰς τὸ ἡθικὸν κράτος τῆς ἐπαναστάσεως ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Γαλλίας. Ἄλλ' αἱ ὑγίειαι ἀρχαὶ τῆς ἐπαναστάσεως κρυβεῖσαι ἐπὶ τινα χρόνον ὑπὸ τὸ νέφος τῆς τρομοκρατίας καὶ τῶν φρι-

καλοτήτων τοῦ Ἰακωβινισμοῦ, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἐγωιστικῆς καταπίεσεως καὶ πλεονεξίας τῆς δημοκρατίας τοῦ διευθυντηρίου καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ναπολέοντος, ἔλαμψαν πάλιν ὑπὸ τὴν λαμπρὰν αὐτῶν ὄψιν ἅμα καταπαυσάσης τῆς καταιγίδος καὶ ἐπανελθούσης τῆς εὐδίας. Καὶ ἡ Εὐρώπη ἡ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ τῶν συντριμμάτων τῆς Ναπολεοντίου ἡγεμονίας ἀνεγερθεῖσα ὑπέκυψεν ἐν τῇ ἀναδιοργανώσει αὐτῆς τῇ ἠθικῇ εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλὰ καὶ πλὴν τῶν γενικῶν τούτων ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν καὶ πρὶν ἢ καταπέσῃ τὸ ἐπὶ τῆς Εὐρώπης κράτος τῆς Γαλλίας τὸ θεμελιωθὲν διὰ τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας καὶ αὐξηθὲν ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίας, δι' αὐτῶν τῶν πολέμων καὶ νικῶν καὶ κατακτήσεων τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ὑπὸ τὸ κράτος ἔτι τῆς τυραννίας καὶ κατακτήσεως, οὐκ ὀλίγων θετικῶν ὠφελημάτων καὶ ἐπιδράσεως εὐεργετικῆς τῶν ἀρχῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἀπῆλυσεν ἡ Εὐρώπη διὰ τῆς διαδόσεως καὶ ἐφαρμογῆς τῶν πρακτικῶν καρπῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ναπολεὼν αὐτὸς ἐνῶ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ ἔβαινετο οἶονεὶ καταστροφεὺς τοῦ ἔργου τῆς ἐπαναστάσεως, διὰ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτοῦ δεσποτείας ἐκτὸς τῆς Γαλλίας ἦτο ὁ διασπείρων ἀσυνειδήτως τοὺς καρποὺς τῆς ἐπαναστάσεως, διὰ τοῦτο δὲ αὐτὸς ὁ ἐκ παντὸς τρόπου ζητῶν νὰ περιβάλῃ ἐν Γαλλίᾳ τὴν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως καταγομένην ἀρχὴν αὐτοῦ δι' ἐπιφάσεως νομιμοφροσύνης τῆς τῶν παλαιῶν μοναρχικῶν παραδόσεων, αὐτὸς οὗτος ὑπὸ τῶν μοναρχικῶν κυβερνήσεων τῆς Εὐρώπης ἰθεωρεῖτο ἐπικινδυνότατος πολέμιος τῆς νομιμοφροσύνης καὶ τῶν μοναρχικῶν ἀρχῶν. Πᾶσαι αἱ χῶραι αἱ ὑποκείμεναι ἐμμέσως εἰς τὸ μέγα κράτος αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ λαβοῦσαι ἡγεμόνας καὶ κυβερνήσεις, οἷον τὸ ὑπ' αὐτοῦ δι' ἀντιβασιλείας κυβερνῶμενον βασιλεῖον τῆς Ἰταλίας, τὸ κράτος τῆς Νεαπόλεως, ἡ Ἰσπανία, ἡ Ὁλλανδία, ἡ Βεσφαλία καὶ πλείστα ἄλλα μικρὰ κράτη ἀπονεμηθέντα εἰς τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ, πρὸς τῷ συνταγματικῷ πολιτεύματι μετέλαβον καὶ τοῦ πνεύματος τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Αὐτῆς τῆς δημοκρατικῆς Ἐλθετίας τὸ πολίτευμα ἐρρυθμίσθη ἐπὶ φιλελευθερωτέρων καὶ δημοκρατικωτέρων βάσεων. Συνταγματικὸν πολίτευμα ἔλαβε καὶ τὸ γερμανικὸν κράτος τῆς ῥηνικῆς ὁμοσπονδίας. Πανταχοῦ εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν ὑποτελῶν τούτων κρατῶν εἰσῆχθη μείζων τάξις, ἀπλότης καὶ ἐνότης καὶ μείζων συνοχὴ ἐσωτερικῇ. Καὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἐρρυθμίσθησαν

ἐπὶ νέων βάσεων. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότατον: ἡ περὶ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης μεταρρυθμίσις, ἡ δημοσία συζήτησις καὶ ἡ πρὸ τοῦ νόμου ἰσότης πάντων σὺν τῇ Ναπολεντίῳ νομοθεσίᾳ εἰσέδυσαν μέχρι τῆς Πολωνίας, καὶ αὕτῃ δὲ ἡ Ῥωσσία εἰσήγαγε καὶ ἐφήρμοσεν οὐκ ὀλίγους νόμους τοῦ κώδικος τούτου. Πανταχοῦ διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπικρατήσεως προσεβλήθη καιρίως ὁ φρευδαλισμὸς καὶ πᾶσα ἡ ἐπὶ γεννήσεως στηριζομένη ἀριστοκρατία. Καὶ αὕτῃ ἡ κατὰ τῆς καθολικῆς ἱεραρχίας καὶ τῶν κήσεων τοῦ κλήρου ἐν Γερμανίᾳ γενομένη προσβολὴ καὶ ἡ ἐκλαίκευσις αὐτῶν ἡ ἀπαλλάξασα 2 χιλ. τετραγ. μίλια χώρας καὶ 3 ἑκατομ. κατοίκων ἀπὸ κληρικῆς τιμαριωτικῆς ἀρχῆς συνετέλεσαν ἐμμέσως εἰς τὸ ἔργον τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Καὶ αὐταὶ αἱ καθαρῶς ὕλικῆς φύσεως ἐκπολιτιστικαὶ ἐργασίαι αἱ γινόμεναι διὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ναπολέοντος ἐν ταῖς χώραις, ἃς διέδραμεν ὁ μέγας οὗτος στρατός, ἡ κατασκευὴ μεγάλων ὁδῶν, διωρύχων, γεφυρῶν, πολλῶν δὲ πλέον ἢ εἰς τὰ ἔργα τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς βιομηχανίας δοθεῖσα μεγάλη ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐντεῦθεν προαχθεῖσα ἀνάπτυξις τῆς κοινωνίας καὶ ἐπὶ μιξίας καὶ συναλλαγῆς ἐν παντὶ χώρῳ τοῦ βίου συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ συσφίγγωσιν ἔτι μᾶλλον τὰς μεταξὺ τῶν λαῶν σχέσεις καὶ νὰ στερεώσωσι τὴν ἡθικὴν ἐνότητα τῆς Εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας. Ἐν γένει δὲ ἡ πολιτικὴ ἐνότης τῆς Εὐρώπης ἡ ἐπιτευχθεῖσα διὰ τοῦ Ναπολέοντος παρὰ πᾶσαν τὴν ἐσωτερικὴν ἀνωμαλίαν τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ συστήματος καὶ παρὰ πᾶσας τὰς προσβολὰς καὶ καταπίεσεις καὶ ταπεινώσεις τῶν λαῶν προῆγε τὸ συμφέρον τῶν λαῶν τούτων τοῦλάχιστον ἐν τισὶ σημείοις γενικοῖς, ἐνθα ὑπεράνω τῶν ἐθνικῶν διαιρέσεων συναντῶνται πάντα τὰ συμφέροντα τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἦσαν αἱ θετικαὶ ὠφέλειαι τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς Ναπολεοντίου ἐπὶ τῆς Εὐρώπης ἡγεμονίας.

Ἀλλὰ πολλῶν τούτων μείζονες καὶ σημαντικώτεραι καὶ γονιμώτεραι ὑπῆρξαν αἱ ὠφέλειαι αἱ ἀρνητικαί, αἱ ὠφέλειαι δηλονότι αἱ προσελθούσαι ἐξ αὐτῶν τῶν ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπικρατήσεως καὶ τῆς Ναπολεντίου ἡγεμονίας γινομένων εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἔθνη προσβολῶν, καταπίεσεων καὶ ταπεινώσεων. Ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην μεγίστη ὠφέλεια καὶ σπουδαιότατον κέρδος τῶν λαῶν τῶν ὑποταχθέντων εἰς τὸ κράτος τοῦ Ναπολέοντος ἦτο αὐτὸ τὸ διὰ τοῦ ξενικοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ ἀρυπνισθὲν καὶ ἐξεγερθὲν ἐθνικὸν αἰσθημα καὶ ἡ ἐκ τούτου ἐπιρροασθεῖσα ἐθνικὴ συνειδήσις. Καὶ πρῶτον διὰ τῶν ἐν Γερμανίᾳ κατα-

κτήσεις, διὰ τῆς καταλύσεως τοῦ γερμανικοῦ κράτους, διὰ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Γερμανίας, τῆς ἐξασθενώσεως τῆς Αὐστρίας, τοῦ δεινοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῆς Πρωσίας, ἔτι δὲ διὰ τῆς ἰδρύσεως γερμανικῆς ὁμοσπονδίας (τῆς Ῥηνικῆς καλουμένης) ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ γάλλου δεσπότη, δι' ἰδρύσεως γερμανικῶν κρατῶν ὑποτελῶν τῷ Ναπολέοντι καὶ κυβερνωμένων ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ· πρὸ πάντων δὲ διὰ τῆς καθόλου δεσποτικῆς καὶ ὑπεροπτικῆς διαγωγῆς αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν γερμανικῶν κυβερνήσεων καὶ διὰ τῆς καταπίεσεως τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ καὶ προσβολῆς τοῦ ἔθνικου αἰσθήματος οὐ μόνον ἐν ταῖς ὑποτεταγμέναις εἰς τὸ ἄμεσον αὐτοῦ κράτος γερμανικαῖς χώραις ἀλλὰ πολλῶ πλεον ἐν ταῖς τῶν ὑποτελῶν ἡγεμόνων, ἡ ἠθικὴ ταπείνωσις καὶ κατὰπτωσις τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ ἔπακρον καὶ ἔσχατον αὐτῆς σημείον. Ἄλλ' ὁ λαὸς οὗτος μεθ' ὅλην τὴν καταπιέζουσαν αὐτὸν πρότερον φεουδαλικὴν πολυαρχίαν καὶ τοὺς δεσποτικούς τῶν γερμανικῶν κρατῶν θεσμούς εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀνέλθει εἰς τὸ ἠθικὸν ὕψος ἐθνικῆς συνειδήσεως, εἰς τὴν συνειδήσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας. Διὰ τοῦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Ναπολεοντίου συστήματος ἀσκουμένη πίεσις καὶ ἐπιβληθεῖσα ταπείνωσις ἐξήγειρε κατὰ μικρὸν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὸ αἶσθημα τῆς αἰσχύνης καὶ ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ ἐσχάτῃ ταύτῃ καταπτώσει καὶ ἐντεῦθεν ἐπιρρώσασα τὸ φρόνημα τὸ ἠθικὸν παρεσκευάσε τὸ ἔθνος εἰς τὸν μέγαν ἀγῶνα τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἐνθουσιασμός, μεθ' οὗ ἤρξατο ὁ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγὼν τῶν Γερμανῶν τῷ 1813 μετὰ τὴν ἀτυχῇ τοῦ Ναπολεόντος κατὰ τῆς Ῥωσίας στρατείαν, ὁ ὕψιστος ἐθνικὸς χαρακτήρ, ὃν οὗτος περιβλήθη κατὰ μικρὸν πανταχοῦ τῆς Γερμανίας, ἦσαν τρανὰ τεκμήρια τῆς ἐπελθούσης βαθείας μεταβολῆς καὶ μεγάλης ἠθικῆς ἐξάρσεως τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος. Οὐδέποτε οὐδὲ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς καὶ ῥώμης ἐξηγέρθη τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα παρὰ τῷ γερμανικῷ λαῷ. Ἐνθουσιασμός οὕτω μέγας κατέλαβε τότε πᾶσαν τάξιν καὶ πᾶσαν ἡλικίαν, ὥστε φοιτηταὶ καὶ μαθηταὶ κατέλειπον ἔρημα τὰ πανεπιστήμια, τὰ ἀκροατήρια καὶ τὰ Γυμνάσια, καθηγηταί, φιλόσοφοι δὲ νέοι καὶ γηραιοί, κατέλειπον ἐπίσης τὰς ἑδρας· νέοι δὲ τῆς ἀνωτάτης ἀριστοκρατίας μετὰ τῶν τῆς κατωτάτης κοινωνικῆς τάξεως ἐν ἀδελφικῇ ἐνότητι καὶ συμπνοῇ ἀφίερῶσαν πάσας τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Αὐταὶ αἱ σπουδαῖαι ἰδίως ἐν τῷ Πρωσικῷ κράτει γε-

νόμεναι μεταρρυθμίσεις ἐν τε τῇ διοικήσει, ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς καὶ πρὸ πάντων ἐν τῷ στρατῷ, ἡ ἰδρυσις τῆς ἐθνοφυλακῆς καὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς καθολικῆς στρατιωτικῆς θητείας ἡ προηγηθεῖσα τῆς μεγάλης ἐθνικῆς κινήσεως, ἐγένοντο ὑπὸ τὸ κράτος καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ὑπὸ τὸ κράτος τῆς Ἰαλλίας ἐπιβληθείσης τῇ Πρωσίᾳ πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ταπεινώσεως.

Καὶ ἐν Ἰταλίᾳ δέ, ἔνθα τὰ πρῶτα περὶ ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως καὶ ἀποκαταστάσεως καὶ πολιτικῆς ἐνότητος κινήματα ἐγένοντο κατ' ἀκολουθίαν τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας καὶ πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς πατρίδος ἀπὸ τῆς ξενικῆς ταύτης καταδυναστεύσεως, ἰδρύθη πρῶτον τὸ 1807 ἡ περιβόητος μυστικὴ ἑταιρεία τῶν Ἀρθρακίων (*Carbonari*) ἡ σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τῆς γαλλικῆς δεσποτείας, καίτοι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀνεκτοτέρα πάντως ἦτο ἡ δεσποτεία αὕτη. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ δεινὴ ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐξέγερσις ἡ γενομένη κατ' ἀκολουθίαν τῆς βίᾳ ὑπαγωγῆς τῆς χώρας ὑπὸ τὴν Ναπολεόντιον δυναστείαν καὶ ὁ δεινὸς ἐξολοθρευτικὸς πόλεμος, ὃν μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Ναπολέοντος διεξήγαγον οἱ Ἰσπανοί, τοιαύτην ἐπήνεγκαν ἔξαρσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, τοιαύτην ἐκρηξιν θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ὥστε ἡ Ἰσπανία ἐκείνη ἡ ἄλλοτε ἰσχυρὰ καὶ ὑπερήφανος καὶ ἱπποτικὴ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 16 αἰῶνος ἰδίως ἀπὸ τοῦ Φιλίππου Β' (1555-1598) βαθμηδὸν εἰς τὴν ἐσχάτην περιελθοῦσαν ἐσωτερικὴν ἠθικὴν ἀδράνειαν, ἀδυναμίαν καὶ ἀπονάρκωσιν, ἀνεγεννήθη οὕτως εἰπεῖν ὡς ἔθνος καὶ κράτος διὰ τοῦ ὑπὲρ ἐθνικῆς ἐλευθερίας σφοδροῦ ἐκείνου καὶ φανατικοῦ ἀγῶνος καὶ ἔθηκε τὰς βάσεις ἐθνικοῦ βίου ὁπωσοῦν γονιμωτέρου καὶ ῥωμαλεωτέρου. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ῥωσσικοῦ λαοῦ τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα καὶ ἡ ἐθνικὴ συνειδησις καὶ ἡ ἐντεῦθεν προερχομένη ἐθνικὴ ῥώμη καὶ ἡθικὴ δύναμις ἰσχυρῶς ἐξηγέρθησαν καὶ προήχθησαν διὰ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ναπολέοντος. Καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ δὲ λαοῦ τὸ ὑπερήφανον ἐθνικὸν αἶσθημα καὶ φρόνημα, ἡ ἐν τοῖς μεγάλοις ἀγῶσι καρτερία καὶ ἐν γένει τὸ πολιτικὸν μεγαλεῖον ἀνεπτύχθησαν καὶ προήχθησαν οὐκ ὀλίγον διὰ τοῦ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἀτελευτήτου πολέμου. Πάσας ταύτας τὰς ἐθνικὰς ἐξεγέρσεις, αἵτινες ἐμμελλόν βραδύτερον νὰ παραγάγῃσι τὰ σπουδαιότερα ἐθνικὰ πολιτικὰ ζητήματα τοῦ 19 αἰῶνος, ἀρνητικῶς μόνον προὔκλινε καὶ προήγαγεν ἡ τοῦ Ναπολέοντος ἀρχή. Ἄλλως ὁ Ναπολεὼν οὐδαμῶς ἠνένησεν ἐθνικοὺς πόθους καὶ ἐθνικοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνας οἰουδήποτε λαοῦ. Καὶ οὐ μόνον δὲν ἠνένη-

σεν, ἀλλὰ καὶ ἀντεπεξῆλθε σφοδρὸς κατ' αὐτῶν. Καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Πολωνίαν, ἣν αὐτὸς ἐξήγειρεν εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τοὺς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν πολέμους, καὶ νικητὴς ἔτι ἐξελθὼν τοῦ πολέμου δὲν ἐπολιτεύθη ποσὼς κατὰ τὰς ἐθνικὰς ἀπαιτήσεις ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἐγωϊστικούς αὐτοῦ ὑπολογισμούς. Περὶ ἐλευθερίας τῶν λαῶν καὶ ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῶν οὐδαμῶς ἐμελεν ἀνδρὶ στερουμένῳ παντὸς αἰσθήματος ἡθικοῦ μεγαλείου ἐν τοῖς ἔργοις καὶ τῇ πολιτείᾳ αὐτοῦ. Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ὁ κατασταθεὶς ἀντικείμενον φόβου καὶ τρόμου διὰ τοὺς ἡγεμόνας, ὧν ἀνέτρεψε τοὺς θρόνους, καὶ διὰ τοὺς εὐγενεῖς, ὧν κατήργει τὰ δικαιώματα καὶ τὰ προνόμια διὰ τῶν θεμελιωδῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν τῶν ἰδρυομένων ἐν ταῖς ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτωμέναις χώραις, προσέβαλε δεινῶς τὸ ἐθνικὸν αἰσθημα τῶν λαῶν οἰοῖται παίζων μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν τύχης καὶ κατέστη αἰτιώτατος ἵνα ἡγεμόνες καὶ λαοὶ συνδεθέντες πρὸς ἀλλήλους ἐν τῷ κοινῷ ἐθνικῷ αἰσθηματι ἐνωθῶσι κατ' αὐτοῦ ἐν κοινῷ ἱερῷ ὑπὲρ κοινῆς ἐλευθερίας ἀγωνί. Ἐν αὐτῇ τῇ φιλελευθέρᾳ Ἀγγλίᾳ ἡ κατὰ τῆς «ἀπίστου ταύτης Καρχηδόνας» ἄσπονδος καὶ ἀδιάλλακτος ἔχθρα τοῦ Ναπολέοντος ἐξῆψε τὸ ἐθνικὸν αἰσθημα μέχρι ἐγωϊσμοῦ ἐθνικοῦ καὶ ὑπερροφίας ὅτι μὲν προκαλούσης σύμπασαν τὴν μετὰ τοῦ Ναπολέοντος συντασσομένην Εὐρώπην, ὅτε δὲ ἐξεγειρούσης μετ' ἑαυτῆς τὴν αὐτὴν ταύτην Εὐρώπην κατὰ τοῦ ἀδιαλλάκτου αὐτῆς πολέμου. Ἐν αὐτῷ τῷ Ῥωσσιῷ ἔθνει, ὅπερ μετ' ὅλας τὰς πολιτικὰς τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα καὶ εἰς ἐπιθετικούς κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πολέμους ἀναμίξεις, ἐτήρει ἀπάθειαν καὶ γαλήνην διὰ τὰ ἐν Εὐρώπῃ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος διαπραττόμενα, ἡ ἄφρων στρατεία τοῦ 1812 ἐξῆψε σφοδρῶς τὸ ἐθνικὸν καὶ τὸ μετ' αὐτοῦ ἀχωρίστως συνδεόμενον θρησκευτικὸν αἰσθημα καὶ τὴν κατὰ τοῦ ἐπιδρομῆως ἄμυναν μετέβαλεν εἰς ἱερὸν ὑπὲρ τοῦ πίστεως καὶ πατρίδος ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἀγῶνα καὶ συνέτελεσεν οὕτω ἀρνητικῶς εἰς τὴν ἐπίρρωσιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τοῦ Ῥωστικοῦ λαοῦ. Καὶ ἐν τῷ κοινῷ τούτῳ πολέμῳ λαῶν καὶ ἡγεμόνων ἐναντίον τοῦ τυράννου τῆς Εὐρώπης ἐπῆλθεν ἡ πρώτη μετὰ συνειδήσεως καὶ αἰσθήματος ἐλευθέρᾳ ἑνωσις καὶ σύμπραξις τῶν λαῶν μετὰ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν. Τὸ ἔθνος ὡς δύναμις ἡθικὴ ἤνωσε λαοὺς καὶ ἡγεμόνας. «Τὰ ὅπλα τῶν μοναρχῶν, λέγει ὁ Γερβίνος, κατέστησαν δημοκρατικὰ καὶ ὁ κατὰ τοῦ τυράννου

ἀγὼν διεξήχθη ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν ὑπὸ στρατῶν, ἐν οἷς ἐξωγονήθη ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πολιτείας. Καὶ οὕτω ὁ ἀγὼν οὗτος διεξήχθη μᾶλλον ὑπὲρ τῶν μετρίων ἀρχῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἢ κατ' αὐτῆς. Καὶ ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἔκειτο τὸ σημεῖον τῆς τροπῆς τῶν χρόνων, δι' οὗ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως (τῆς γαλλικῆς) κατέστη οὐχ ἥττον ἐπαναστατικὸν ἢ ὅσον ἦτο ἡ ἀρχή». Καὶ ἀληθῶς ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ἀγῶνι ἡγεμόνων καὶ λαῶν οὐ μόνον ἐπερρώσθη τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα, ἀλλ' ἀνεπτύχθη καὶ τὸ αἶσθημα τὸ πολιτικόν. Τοῦτο δὲ διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας τὸ ἰσχυρῶς ἀφυπνιζόμενον καὶ ἐξεγειρόμενον ἐν οἰωδήποτε χώρῳ τοῦ δημοσίου βίου ἐκτείνεται κατὰ μικρὸν ἐφ' ἅπαντα τοῦτον τὸν χώρον. Οὐδεὶς λαὸς ἀγωνιζόμενος ἐθνουσιωδῶς ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας μετὰ τὸ εὐτυχές τέλος τοιοῦτον ἀγῶνος ὑποτάσσεται οἰκισθελῶς εἰς τὸ ἀπόλυτον κράτος τοῦ ἡγεμόνος τοῦ ἐκπροσωπήσαντος τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν. Ὁ λαὸς οὗτος ἀπαιτεῖ νὰ μετέχῃ ἐν τινι μέτρῳ καὶ τῆς διευθύνσεως τῶν τυχῶν τῆς διὰ τῶν ἀγῶνων ἐαυτοῦ ἰδρυθείσης ἐθνικῆς πολιτείας, ἀπαιτεῖ πολιτικὴν ἐλευθερίαν, ἥς κατέστη ἄξιος. Αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες οἱ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πολεμοῦντες, ὡς ὁ τῆς Πρωσσίας, καλοῦντες τοὺς λαοὺς αὐτῶν εἰς τὸν ἐθνικὸν πόλεμον ὡς ἀμοιβὴν τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωϊκοῦ ἀγῶνος ὑπεσχέθησαν πανδῆμῳ καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ἐντεῦθεν οἱ περὶ ἐλευθερίας πόλεμοι τῶν Γερμανῶν, Ἰσπανῶν καὶ Ἰταλῶν καὶ ἄλλων εὐρωπαϊκῶν λαῶν κατ' ἀναγκαίαν ἀκολουθίαν κατέληξαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν τούτων. Καὶ οὕτω ἀκριβῶς περὶ τὸ τέλος τοῦ μεγάλου κατὰ τῆς Γαλλίας εὐρωπαϊκοῦ πολέμου ἡγεμόνων καὶ λαῶν, ὅποτε ἡ Γαλλία αὕτη ἔκειτο ἡττημένη οὐ μόνον μετὰ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν αὐτῆς ἰδεῶν, ἐνεπνεύσθησαν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν λαῶν αἱ ἀρχαὶ ἐκεῖναι τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, αἵτινες καὶ ὑπὸ τὸ κράτος ἐτι τῆς Ναπολεοντίου τυραννίας ἐνεκα τοῦ ὑψηλοτέρου καθολικοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτῆρος αὐτῶν δὲν ἠδύναντο νὰ συνταφῶσι μετὰ τῶν παρεκτροπῶν τῆς ἐπαναστάσεως, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἠδύναντο νὰ συνταφῶσι μετὰ τῆς ἐξ αὐτῆς προελθούσης Ναπολεοντίου τυραννίας. Ἀλλ' ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ τὸ ζήτημα τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας συνεδίθη καὶ μετ' ἄλλου ζητήματος ἐσωτερικῶς μετ' ἐκείνου συνημμένου καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν ἐκείνων αἰτίων καὶ δυνάμεων ἡθικῶν τοῦ ἐθνικοῦ ὑπὲρ ἐλευθε-

ρίας ἀγῶνος προκύψαντος, μετὰ τοῦ ζητήματος δηλονότι τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος τῶν μέχρι τοῦδε εἰς πολιτικὴν διαίρεσιν καὶ πολυαρχίαν καταδεδεικασμένων τούτων λαῶν. Αὐτὸς ὁ Ναπολέων εἶχε συμπράξει καὶ ἐνταῦθα ἀρνητικῶς πρὸς προαγωγὴν καὶ ὠρίμανσιν τοῦ ζητήματος τούτου διὰ τῆς αὐθαιρέτου καταλύσεως πολλῶν ιδίως ἐν Γερμανίᾳ ἑκατοστύων μικρῶν ἡγεμονιῶν καὶ δι' ἰδρύσεως πολιτικῶν κέντρων εὐρυτέρων. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ κατάλυσις τῆς ὑπολειπομένης ἔτι σκιᾶς τοῦ γερμανικοῦ κράτους, ὁ διαμελισμὸς τῆς Γερμανίας ὁ γενόμενος ὑπ' αὐτοῦ, ἵνα εὐχερέστερον ἡ χώρα δουλωθῇ ὑπὸ τῆς Γαλλίας, συνήργησε διττῶς, ὕλικῶς τε καὶ ἠθικῶς, εἰς ἀνάπτυξιν τῆς ιδέας τῆς γερμανικῆς ἐνότητος. Ὑλικῶς μὲν διότι διὰ τῆς διαίρεσεως τῆς Γερμανίας εἰς εὐρύτερον πολιτικὸν κέντρον ἡπλοποιεῖτο τὸ ζήτημα ὑπὸ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἔποψιν, ἠθικῶς δὲ διότι ἀκριβῶς ἡ τοιαύτη αὐθαιρεσία τοῦ Ναπολέοντος ἡ γενομένη χάριν τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Γερμανίας πρὸς ὄφελος τῆς Γαλλίας καὶ ὑπαγαγούσα ὑπὲρ τὸ ἐν τρίτον τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον κυριαρχίαν τῆς Γαλλίας ἐξήγειρεν ἰσχυρῶς κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος. Οὕτω δὲ ἀρνητικῶς ἐτίθετο ἡ βάσις τῆς γερμανικῆς ἐνότητος ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ Ναπολέοντος ἡ «Ἐφημερίς τῆς Μογουντίας» ἐκήρυττε μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς Ῥηνικῆς ὁμοσπονδίας καὶ τὴν κατάλυσιν τοῦ γερμανικοῦ κράτους «Δὲν ὑπάρχει πλέον Γερμανία!». Τοσοῦτόν τὸ μεγαλουργὸν πνεῦμα τοῦ Ναπολέοντος ἐστερημένον παντὸς ἠθικοῦ μεγαλείου ἐνῶ προσέκρουεν ἐξωτερικῶς καὶ ἐφ' ὅσον ἐκ τῆς θελήσεως τοῦτο ἐξήρτάτο, τοσοῦτον ἐσωτερικῶς καὶ λεληθότως συνέτρεχεν εἰς τὸν ραῦν τῆς ἱστορίας καὶ εἰς τὴν ἐν αὐτῷ δεσπόζουσαν ιδέαν τῆς ἱστορικῆς δικαιοσύνης! Τὸ κατὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ναπολέοντος ἰδρυθὲν νέον εὐρωπαϊκὸν καθεστὼς δὲν ἀνταπεκρίθη ἐντελῶς οὔτε ὑπὸ τὴν μίαν οὔτε ὑπὸ τὴν ἑτέραν διεύθυνσιν εἰς τοὺς δικαίους πόθους τῶν λαῶν. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ καθεστὼς ἐκεῖνο ἐγένετο ἀρχὴ καὶ ἀφετηρία ἀγώνων διηκόντων διὰ μεγάλῃς περιόδου τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Ὁ ἀγὼν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ὑπὲρ ἐλευθέρων θεσμῶν καὶ ὁ ἀγὼν τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν ὑπὲρ ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας, τὸ γερμανικὸν καὶ τὸ ἰταλικὸν ζήτημα, ἀνήκουσιν εἰς τὰ σπουδαιότερα κεφάλαια τῆς ἱστορίας τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν λεπτομερεῆ ἀφήγησιν τῆς

ιστορίας ταύτης ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν ὀλίγα καὶ περὶ ἄλλων κεφαλαιωδῶν στοιχείων τῆς ιστορίας τοῦ 19' αἰῶνος.

κδ' Οἱ Σλαυικοὶ λαοί.

Μέχρι τοῦδε λόγον ποιοῦμενοι περὶ Εὐρώπης καὶ περὶ εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ περὶ εὐρωπαϊκοῦ βίου ἐννοοῦμεν κυρίως τὴν Εὐρώπην τὴν συγκειμένην ἐκ τῶν ῥωμανικῶν καὶ τῶν γερμανικῶν λαῶν καὶ τὸν εὐρωπαϊκὸν ιστορικὸν βίον τὸν περιστρεφόμενον περὶ τοὺς λαοὺς τούτους καὶ διαμορφωθέντα ἐκ τοῦ πρὸς ἀλλήλους συνδυασμοῦ τῶν λαῶν τούτων. Τοῦναντίον δὲ οἱ σλαυικοὶ λαοὶ οἱ οἰκοῦντες κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ νοτίαν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦ Ἀδρίου καὶ ἀπὸ τοῦ Τανάιδος μέχρι τοῦ Δανουβίου καὶ τοῦ Ἀλβίου, καίτοι εὐρίσκωμεν αὐτοὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν ἤδη τῆς νέας εὐρωπαϊκῆς ιστορίας, ἥτοι τῆς ιστορίας τῶν μέσων αἰώνων, κατέχοντας τὰς ἐντὸς τῶν εἰρημένων ὁρίων ἐκτεινομένας χώρας, οὐχ ἥτον δὲν ἀπέτελεσαν συστατικὸν στοιχεῖον τῆς κυρίως εὐρωπαϊκῆς ιστορίας, ἥτοι τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ιστορικοῦ βίου. Ἀλλ' οὐδὲ καθ' ἑαυτοὺς ἀπέτελουν κύκλον ἴδιον ἀξίας λόγου ιστορικῆς ἀναπτύξεως καὶ ιστορικοῦ βίου, πλὴν τοῦ μεγάλου σλαυικοῦ κράτους τῆς Ῥωσσίας. Μόνον δὲ κατὰ τὸν 19' αἰῶνα οἱ ἐκτὸς τῆς Ῥωσσίας σλαυικοὶ λαοὶ ἀσκούσιν ἐπίδρασιν τινα ἐπὶ τὴν καθόλου πορείαν τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων.

Ἐθνολογικῶς καὶ γεωγραφικῶς ἐξεταζόμενοι οἱ σλαυικοὶ λαοὶ εἰσὶ πάντες βεβαίως εὐρωπαϊκοί, οἰκοῦντες πρὸ ἀμνημονεύτων αἰώνων ἐν Εὐρώπῃ καὶ ὄντες συγγενεῖς πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἀρίας καταγωγῆς λαοὺς τοὺς δημιουργήσαντας καὶ προαγαγόντας τὴν ιστορίαν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων. Ὁ μέγας σλαυικὸς κλάδος τῆς Ἀρίας τῶν λαῶν οἰκογενείας διαίρεται εἰς τρία μεγάλα τμήματα ἢ ἰδιαίτερας φυλάς, τὴν τῶν δυτικῶν Σλαύων, τὴν τῶν νοτίων, καὶ τὴν τῶν ἀνατολικῶν. Οἱ δυτικοὶ Σλαῦοι οἱ οἰκούντες κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἐθνῶν αἰῶνας πάσας τὰς ἐντεῦθεν τοῦ μέσου καὶ κάτω Ἀλβίου μέχρι τοῦ Οὐιστούλα ἐκτεινομένας χώρας ἐξηφανίσθησαν ὡς ἔθνη, πλὴν ὀλιγίστων λειψάνων σωζομένων ἐτι σποράδην ἐν ταῖς γερμανικαῖς χώραις τῆς Πρωσσίας καὶ Σαξωνίας, ἐκγερμανισθέντες κατὰ μέγα μέρος ἕνεκα τῶν γερμανικῶν

εἰς τὰς χώρας αὐτῶν ἀποικήσεων καὶ κατακτήσεων. Καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἐν Βοημία καὶ Μοραυία μέχρι σήμερον διατηρούμενοι Βένδοι οἱ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα σχηματίσαντες τὸ Μοραυικὸν κράτος, τὸ περισταλὲν κατὰ μικρὸν εἰς τὸ βασίλειον τῆς Βοημίας, ὑπέκυψαν πρῶτως εἰς τὸν γερμανικὸν πολιτισμὸν ἀποδεχόμενοι παρὰ τούτου τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἐνούμενοι πολιτικῶς μετὰ τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Ἀπὸ δὲ τοῦ 16 αἰῶνος τὸ βασίλειον τῆς Βοημίας ἠνώθη μετὰ τῶν κτήσεις τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ νῦν ἔτι ἀποτελεῖ ἐν τῶν ἱστορικῶν κρατῶν τῶν ἀποτελούντων τὸ νῦν αὐστριακὸν κράτος.

Τῶν νοτίων Σλαύων οἱ μὲν καλούμενοι *Bíndai* ἢ Σλοβῆνοι οἱ οἰκοῦντες μέχρι σήμερον τὰς πρὸς νότον τοῦ ἀρχιδουκάτου τῆς Αὐστρίας ἐκτεινομένης χώρας τῆς Καρινθίας, Καρνιόλης καὶ Σλαβωνίας προσελθόντες εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν ὑπήχθησαν πολιτικῶς εἰς τὸ φραγκικὸν κράτος τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἅγιον ῥωμαϊκὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους καὶ ἀπετέλεσαν μετὰ τῆς Αὐστρίας τὰς πρῶτας κληρονομικὰς χώρας τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους. Ἄλλοι λαοὶ τῆς νοτίου ταύτης σλαβικῆς οἰκογενείας οἱ ἀποτελοῦντες τὸν σερβοκρατικὸν κλάδον τῶν νοτίων Σλαύων ἦτοι οἱ ἰδίως Σέρβοι μετὰ τῶν Βοσνίων καὶ Ἑρζεγοβινίων καὶ οἱ Κροάται, Σλαβοῦνοι καὶ Δαλμάται οἱ οἰκοῦντες μετὰ τὴν μετανάστασιν τῶν ἔθνων τὰς περὶ τὰ Καρπάθια χώρας, κατὰ δὲ τὸν 5^{ον} μ. Χ. αἰῶνα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου (628 μ. Χ.), ἐπιτρέψαντος τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, καταλαβόντες καὶ οἰκήσαντες τὰς μέχρι νῦν ὑπὸ τῶν φυλῶν τούτων ἐν τῇ Ἰλλυρικῇ χερσονήσῳ οἰκουμένης χώρας, ἦλθον εἰς ποικίλας σχέσεις πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος τῆς Ἀνατολῆς καὶ παρὰ τούτου ἐδίδξαντο τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀπετέλεσαν πολιτικὰ τινα κέντρα ἐν Σερβίᾳ καὶ Κροατίᾳ. Οἱ Σέρβοι μέχρι τοῦ 1^{ου} αἰῶνος ὑποκείμενοι μᾶλλον ἢ ἥττον χαλαρῶς εἰς τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν κατὰ τὴν τότε ἀρξαμένην παρακμὴν τοῦ κράτους τούτου ἐσχημάτισαν ἴδιον κράτος ἀνεξάρτητον ἐπὶ τοῦ Στεφάνου Δοβροσλαύου (1043), ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ ὁποίου ἐπιφανέστατος εἶναι ὁ Στέφανος Δουσάν (1336 - 1356), ὅστις προσήρτησεν εἰς τὸ σερβικὸν κράτος, (ὅπερ περιελάμβανεν ἕως τότε μόνον τὴν σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βοσνίαν) τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Βουλγαρίας. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ τὸ μέγα

τοῦτο κράτος διελύθη καὶ ἐκ τῆς διαλύσεως προέκυψαν τὰ σερβικὰ κράτη τῆς ἰδίως Σερβίας καὶ τῆς Βοσνίας, ἅτινα κατελύθησαν ἀμφοτέρω ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ὀθωμανοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ Β'. Οἱ δὲ Κροάται ἀπὸ τοῦ 1' αἰῶνος ἀπαλλαγέντες τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας ἱδρυσαν ἴδιον κράτος περιλαμβάνον πλὴν τῶν Κροατικῶν χωρῶν καὶ τὴν Δαλματίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην, ἐπὶ μικρὸν δὲ καὶ τὴν Βοσνίαν. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας μέρος τοῦ κράτους τούτου ἠνώθη μετὰ τῆς Οὐγγαρίας, ἡ Ἑρζεγοβίνη ἀπέτελεσεν ἴδιον κράτος καταλυθὲν ὑπὸ τῶν Ὁσμήνων. Καὶ ἀπὸ τοῦ 15' αἰῶνος αἱ Κροατικαὶ χῶραι αἱ μὴ ὑποταχθεῖσαι εἰς τοὺς Τούρκους ἠνώθησαν μετὰ τῶν κληρονομικῶν κήσεων τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους. Οἱ σερβοκροατικοὶ οὗτοι Σλαυικοὶ λαοὶ οἱ ὑπαγόμενοι εἰς τὴν εὐρυτέραν περιοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ βῶμαϊκοῦ κράτους δὲν ἀνέπτυξαν βίον ἱστορικὸν ἰδιοφυῆ ἔχοντα σπουδαιότητά τινα διὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' οὐχ ἥττον ἢ ἐν τῇ ἱστορίᾳ θέσις αὐτῶν ὑπὸ καθόλου ἔποψιν ὑπῆρξε πολλὴ σπουδαιότερα τῆς τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν Βινδῶν, ἰδίως κατὰ τὸν 10' καὶ 15' αἰῶνα. Οἱ σερβικοὶ ἰδίως λαοὶ ἐξαφανισθέντες ἐκ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐξηγέρθησαν κατὰ μέρος συγχρόνως περὶ τοῦ μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀποτελοῦσι νῦν κατὰ τὸν 19' αἰῶνα σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς ἱστορίας τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον.

Πολλῶ σπουδαιότεροι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀπέβησαν οἱ ἀνατολικώτεροι τῶν Σέρβων καὶ μετὰ τοῦ Δανουβίου, τοῦ Αἰμοῦ καὶ τοῦ Εὐξείνου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κἀπὶ Μοισίᾳ, ἐν τῇ παλαιότητι χώρᾳ τῶν Γετῶν, οἰκοῦντες σλαυικοὶ λαοὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀνατολικωτάτην μοῖραν τῶν νοτίων Σλαύων. Οἱ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ σλαυικοὶ λαοὶ ὑποταχθέντες ἀπὸ τοῦ 7' μ. Χ. αἰῶνος εἰς τὸ ἄγριον Φιννο-ουραλικὸν ἢ Τουρκοφινικὸν ἔθνος τῶν Βουλγάρων καὶ συγχωνευθέντες μετὰ τούτου ἢ μᾶλλον συγχωνεύσαντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν πολεμικὴν ταύτην φυλὴν καὶ κληθέντες ἀπὸ ταύτης *Βούλγαροι* (πρότερον φαίνονται καλούμενοι Ἀνται, ἐξ οὗ ὀνόματος καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ὡς νικητὴς τῆς φυλῆς ταύτης καλεῖται Ἀντικός), ἥσκησαν μεγάλην ῥοπήν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους παρὰ τούτου μὲν λαβόντες τὸν χριστιανισμόν καὶ τὰ πρῶτα τοῦ πολιτισμοῦ στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰς περιελθόντες πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἐχθρικὰς σχέσεις καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ὑποταχθέντες ἐντελῶς εἰς τὸ βαζαντινὸν κράτος. Οἱ

βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς εἴτα δὲ καὶ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος ἐντελῶς καθυποτάξαντες τοὺς Βουλγάρους κατέστησαν τὴν χώραν αὐτῶν ἐπαρχίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ ιβ' μ. Χ. αἰῶνος οἱ Βούλγαροι ἐπωφελοῦμενοι τὴν τότε ἐπελθοῦσαν μεγάλην ἐξασθένησιν τοῦ κράτους ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς βυζαντινῆς ἀρχῆς καὶ ἐσχημάτισαν τὸ νέον βουλγαροβλαχικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον μετὰ παροδικὴν ὑποταγὴν εἰς τὸ κράτος τῶν Τατάρων τῆς Ῥωσσίας καὶ εἰς τὸ σερβικὸν κράτος τοῦ Δουσσάν διήρκεσε μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ιδ' αἰῶνος, ὅποτε κατελύθη ὀριστικῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων (1386) καὶ ἐγένετο τουρκικὴ ἐπαρχία τοιαύτη διατελέσασα μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Σπουδαιότατοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν τε μέσων αἰώνων, ἀλλ' ἰδίως ἐν τῇ τῶν νεωτέρων καὶ νεωτάτων χρόνων, ὑπῆρξαν οἱ σλαυικοὶ λαοὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὸν ἀνατολικὸν καλυμμενὸν κλάδον τῆς σλαυικῆς τῶν ἐθνῶν οἰκογενείας. Τούτων οἱ δυτικώτερον προκεχωρηκότες καὶ περὶ τὰς εὐφύρους κατὰ τὸν ἄνω βῆμα τοῦ Οὐίστουλα καὶ τοῦ δυτικοῦ Ὑπάνιος (Bug) πεδιάδας οἰκοῦντες Πολωνοὶ (Polaeni) καὶ Λέχοι ἀπετέλεσαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ι' αἰῶνος τὸ Πολωνικὸν κράτος. Τοῦτο κατὰ τὴν ἰδρυσιν αὐτοῦ ἐθεωρήθη ὡς φέουδον τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους τῶν Γερμανῶν καὶ ὑπέκυψε πρῶτως εἰς τὴν ἐπικροὴν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης, ὅποθεν ἔλαβε τὸν χριστιανισμὸν χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀποβάλλῃ τὸν σλαυικὸν χαρακτῆρα οὔτε κατὰ τὴν γλῶσσαν οὔτε κατὰ τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις. Ἡ ἱστορία τοῦ Πολωνικοῦ τούτου κράτους συνδέεται μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὅποτε ἐκτίσατο καὶ τινα σπουδαιότητα. Ὀνομαστότατοι πάντων τῶν σλαυικῶν λαῶν εἰσὶν οἱ ἀνατολικώτερον τῶν Πολωνῶν οἰκοῦντες κατὰ πρῶτον μεταξὺ τοῦ Τύρα (Δνίστερ) καὶ Βορυσθένους (Δανάπριος), εἴτα δὲ ἐκταθέντες εὐρύτερον κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις σλαυικοὶ λαοὶ οἱ συμπαγέντες βαθμηδὸν εἰς τὸ μέγα ἔθνος καὶ κράτος τῶν Ῥώσων.

κα' Οἱ Ῥώσσοι.

Οἱ περὶ τὸν Δανάπριν καὶ ἐντεῦθεν πολὺ βορειότερον οὐ μακρὰν τῶν ἀνατολικῶν ἁκτῶν τῆς Βαλτικῆς ἐκταθέντες σλαυικοὶ λαοὶ ἱδρυσαν περὶ τὰ 530 δύο σλαυικὰς πόλεις ἢ πολιτείας, τὴν τοῦ Κιέβου καὶ τὴν

τοῦ πολὺ βορειότερον κειμένου Νοβογορόδ. Αὐταὶ ἐκτισμέναι ἐπὶ τῶν μεγάλων ὁδῶν τῆς συγκοινωνίας μεταξύ τῶν βορείων καὶ κεντρικῶν χωρῶν τῆς μέσης Εὐρώπης καὶ τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, κείμεναι δὲ ἐκτός καὶ πολὺ βορειότερον τῆς ὁδοῦ τῶν μεγάλων ἀπὸ τῆς Ἀσίας καὶ τῶν περὶ τὸν Βόλγαν καὶ τὸν Οὐράλην χωρῶν εἰς τὴν Εὐρώπην γενομένων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας βαρβαρικῶν μεταναστάσεων ταχέως προήχθησαν εἰς τὴν ἐμπορίαν, πλοῦτον καὶ εὐημερίαν καὶ εὐνομούμεναι ἀνέπτυξαν πολιτεύματα ἐπὶ δημοκρατικῶν θεσμῶν ἐρειδόμενα. Ἀλλὰ περὶ τὸ 862 λαοὶ τινες ἐκ τῶν κατὰ τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς οἰκούντων νορμανδικῶν ἢ σκανδιναυικῶν λαῶν, τῶν καλουμένων Βαραγαίων ἢ Βαράγγων, ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ῥούριχ καταλαβόντες τὸ Νοβογορόδ κατὰ πρόσκλησιν αὐτῶν τούτων τῶν διχονοούντων πρὸς ἀλλήλους κατοίκων ἱδρυσαν αὐτόθι κράτος μοναρχικόν, καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον δύο ἕτεροι Βαραγαῖοι ἀρχηγοί, ὁ Ἀσκόλ καὶ ὁ Δίρ, καταλαβόντες τὸ Κιέβον ἱδρυσαν αὐτόθι ἕτερον κράτος ἐκταθὲν τάχιστα μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Οἱ Βαραγαῖοι οὗτοι οἱ καταλαβόντες τὰς δύο σλαυικὰς πολιτείας καλούμενοι αὐτοὶ Ῥὼς ἔδωκαν τὸ ὄνομα εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὑποταχθέντας λαοὺς τῶν σλαυικῶν κρατῶν. Ὅτε δὲ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ῥούριχ ἀμφοτέρω τὰ νέα νορμανδικὰ κράτη ἠνώθησαν εἰς ἓν, τὸ ρωσικόν τοῦτο κράτος ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς μέχρι τοῦ Εὐξείνου πρωτεύουσαν ἔχον τὸ Κιέβον. Τὸ νορμανδοσλαυικόν τοῦτο κράτος εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ ἐστρεψε τὸ βλέμμα καὶ τὰς κατακτητικὰς αὐτοῦ ροπὰς καὶ ἐνεργείας πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ὁ τὸν Ῥούριχ ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἰγὼρ διαδεχάμενος ἐν τῇ ἀρχῇ στρατηγὸς Ὀλέγ, εἴτα δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰγὼρ, ἐπολέμησαν (913) σφοδρῶς κατὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους προσβαλόντες τὴν Κωνσταντινούπολιν, καθ' ἧς εἶχον ἐπέλθει ἤδη πολὺ πρότερον τῆς στρατείας ταύτης οἱ τοῦ Κιέβου ἡγεμόνες Ἀσκόλ καὶ Δίρ οἱ ποιησάμενοι τὴν πρώτην κατὰ τοῦ Βυζαντίου ρωσικὴν στρατείαν (866). Κατὰ τὴν στρατείαν μάλιστα τοῦ Ὀλέγ συνωμολογήθη, καλὰ ἀναφέρουσιν οἱ Ῥώσσοι χρονογράφοι, ἡ πρώτη μεταξύ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ τοῦ ρωσικοῦ συνθήκη φιλίας καὶ ἐμπορίας. Μετ' οὐ πολὺ ἡ τοῦ Ἰγὼρ χήρα Ὀλγα, ἡ ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ αὐτῆς Σβετοσλάβου, ἔλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐβαπτίσθη ἐνταῦθα (955). Ἀλλὰ πρῶτον ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου αὐτῆς Βλαδιμίρου εἰσήχθη ὀριστικῶς

ὁ χριστιανισμός εἰς τὴν Ῥωσσίαν. Ὁ βαπτισθεὶς καὶ χριστιανὸς γενόμενος βασιλεὺς Βλαδὶμίρος ἐνυμφεύθη τὴν βυζαντινὴν ἡγεμονόπαιδα "Ἀνναν, ἀδελφὴν τοῦ αυτοκράτορος Βασιλείου Β', καὶ οὕτω ἐγένετο σπουδαιότατον βῆμα εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Ῥωσσίας.

κς' Ἡ ὀρθόδοξος Ῥωσσία.

Ἡ εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ μάλιστα εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν πρόσδοδος τοῦ ῥωσικοῦ ἔθνους καὶ κράτους εἶναι μέγιστον καὶ σπουδαιότατον γεγονός ἐν τῇ ἱστορίᾳ οὐ μόνον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἰδίᾳ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Διὰ τοῦ γεγονότος τούτου οὐ μόνον ὁ πολιτισμὸς τοῦ τότε ἐπιχάνους ῥωσικοῦ κράτους ἔλαβεν ἀσφαλεῖς βάσεις ἀναπτύξεως καὶ προόδου, ἀλλὰ καὶ σχέσεις στενώταται τὰ μέγιστα ἐπιδρῶσαι ἐπὶ τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ ῥωσικοῦ ἔθνους συνέδεσαν αὐτὸ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν καὶ δι' αὐτῆς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ὑπὸ τινὰς ἐπόψεις τὸ γεγονός τῆς εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν προσόδου τῶν Ῥώσων δύναται νὰ παραβληθῇ, κατὰ τε τὴν γενικὴν κοσμοϊστορικὴν αὐτοῦ σημασίαν καὶ κατὰ τὴν ἐιδικωτέραν τῆς μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως προσεγγίσεως, πρὸς τὸ γεγονός τῆς εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιστροφῆς τοῦ φραγκικοῦ ἔθνους καὶ κράτους. Καθόλου δὲ κρίνων τις ἐκ τινων ἐπόψεων ἱστορικῶν δύναται νὰ παραβάλλῃ ἐν τισι σημείοις τὴν θέσιν τοῦ ῥωσικοῦ κράτους καὶ τῶν ἄλλων σλαβικῶν λαῶν, τῶν βιούντων οὕτως εἰπεῖν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ ἑλληνικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς, ἀπέναντι τοῦ κράτους τούτου καὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἑλληνικῆς πρὸς τὴν θέσιν τῶν γερμανικῶν λαῶν καὶ τοῦ φραγκικοῦ κράτους ἀπέναντι τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ὅπως ἐν τῇ Δύσει οἱ γερμανικοὶ λαοὶ ἤλθον εἰς πολλαπλὴν πνευματικὴν ἐπαφὴν πρὸς τὸν λατινικὸν κόσμον καὶ ἐκ τούτου ἔλαβον σπουδαία στοιχεῖα ἱστορικῆς ἀναπτύξεως, ἰδίως τὸν χριστιανισμὸν, οὕτω ἐν Ἀνατολῇ οἱ σλαβικοὶ λαοὶ περιῆλθον εἰς στενὴν ἐπαφὴν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος πολλὰς ποιησάμενοι ἐπιδρομάς κατ' αὐτοῦ καὶ ἐγκατασταθέντες μονίμως ἐν τοῖς ὁρίοις αὐτοῦ καὶ παρὰ τούτου λαβόντες τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἱστορικοῦ βίου. Καὶ οἷαν θέσιν ἐν τῇ Δύσει ἐν μέσῳ τῶν γερμανικῶν λαῶν καὶ ἐν ταῖς πρὸς τὴν Ῥώμην σχέσεσιν αὐτῶν κα-

τεῖχε τὸ μέγα φραγκικὸν κράτος, τοιαύτην μέχρι τινὸς δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι κατεῖχε θέσιν τὸ ῥωσρικὸν κράτος ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ὅπως ἐν τῇ Δύσει ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ ῥωμανικοῦ καὶ γερμανικοῦ ιστορικοῦ βίου παρήχθη ὁ νεώτερος εὐρωπαϊκὸς βίος, οὕτω ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐκ τῶν ιστορικῶν σχέσεων τῶν Σλαύων καὶ τῶν Ἑλλήνων παρήχθη ὁ ὀρθόδοξος ἑλληνοσλαυικὸς κόσμος τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη παραβολὴ καὶ ἀναλογία περιορίζεται εἰς ὀλίγα μόνον σημεῖα ιστορικοῦ βίου, εἴτα δὲ ἄρχονται αἱ μεγάλοι διαφοραί. Ἐν Ἀνατολῇ οἱ βάρβαροι σλαυικοὶ λαοὶ δὲν εἰσέδυσαν εἰς τὰ σπλάγγνα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ δὲν ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῷ ὅπως οἱ Γερμανοὶ ἐν τῷ δυτικῷ κράτει. Οἱ Σλαῦοι ἐν Ἀνατολῇ ἐποίησαντο πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας τοῦ κράτους χωρὶς νὰ καταλάβωσι διαρκῶς τὰς χώρας ταύτας ἢ νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐν αὐταῖς. Καὶ εἴ που τοιοῦτόν τι συνέβη ἐν μικρῷ τινι μέτρῳ, οἱ τοιοῦτοι Σλαῦοι ἠφανίσθησαν ὑπὸ τοῦ ὄγκου τῆς ἡθικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τὸ ἑλληνικὸν κράτος δὲν κατέπεσε πολιτικῶς ὅπως τὸ τῆς Δύσεως, ἵνα ἀνοψῶθῃ μόνον ἡθικῶς καὶ πνευματικῶς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν τῷ πνευματικῷ κράτει τῷ διὰ τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐπὶ τοῦ βαρβαρικοῦ κόσμου ἰδρυμένῳ. Ἡ Ἀνατολὴ δὲν ἠνέψεν, ὅπως ἡ Δύσις, τοὺς κόλπους αὐτῆς ἵνα δεχθῇ τοὺς βαρβάρους καὶ μετὰ τούτων συγχωρευομένη ν' ἀποτελέσῃ νέον κόσμον εὐρωπαϊκὸν τῆς Ἀνατολῆς, ἐν ᾧ νὰ διατηρῆται μόνον τὸ πνεῦμα τοῦ ἑλληνισμοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ἔθνικὴ καὶ πολιτικὴ ὑπόστασις καὶ ἀκεραιότης αὐτοῦ. Τούναντίον ἡ Κωνσταντινούπολις διετέλεσε πάντοτε κέντρον πολιτικὸν κράτους αἰεποτε ἰσχυροῦ καὶ ἰσχυρῶς ἀντισταμένου πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς καθ' οἰοῦνδήποτε ξένου ἐπιδρομέως καὶ διατηροῦντος πάντοτε παρὰ τῇ καθολικῇ αὐτοῦ ιδιότητι ὡς ἀνατολικὸν κράτος καὶ ὡς κέντρον τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ ιδιότητα κράτους ἑθνικοῦ ἑλληνικοῦ. Ἐντεῦθεν τὸ ῥωσρικὸν κράτος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τὴν ιστορικὴν ἀνασύστασιν καὶ ἀναμόρφωσιν τῆς Ἀνατολῆς καθ' ὅν τρόπον τὸ φραγκικὸν κράτος ἐν τῇ ἀναμορφώσει τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Οὔτε ἡ ἐν Ἀνατολῇ νέα Ῥώμη, ἡ πραγματικὴ ἑδρα τῶν νομίμων διαδόχων τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ἠδύνατο ν' ἀπονέμῃ εἰς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ ῥωσικοῦ κράτους τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν προσωνομίαν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, οὔτε αὐτὸ τὸ ῥωσρικὸν ἔθνος εἶχε τότε τὴν

ὕλικήν καὶ τὴν ἠθικὴν δύναμιν νὰ συμπήξῃ ἐν ἑαυτῷ πολιτικῶς πάντα τὰ σλαβικά καὶ ἄλλα ὀρθόδοξα στοιχεῖα τῆς Ἀνατολῆς καὶ νὰ παραστή μετὰ τοιοῦτου ὅγκου πολιτικῆς δυνάμεως ἀπέναντι τοῦ πνευματικοῦ κέντρου τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ἐν ταῦθα ἐκκλησίας, ὅπως τὸ φραγκικὸν κράτος συμπήξαν ἐν ἑαυτῷ πολιτικῶς πάντα σχεδὸν τὰ λατινικά καὶ γερμανικά στοιχεῖα ἐσχημάτισε τὸ καθολικὸν χριστιανικὸν πολιτικὸν κράτος τῆς Δύσεως. Οἱ φράγκοι ἡγεμόνες εἶχον ἀπέναντι αὐτῶν μόνον τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν τῆς Ῥώμης καὶ ταύτην συγκεντρωμένην ἐν μιᾷ κορυφῇ, ἣτις ἐχρηζε τῆς ὑλικῆς βοθείας τῶν ἡγεμόνων ἐκείνων καὶ ἔφερεν ἑαυτὴν εἰς ἀρμονικὸν συνδυασμὸν πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐκείνων ἀρχὴν ἔχουσα μάλιστα συμφέρον νὰ περιβάλῃ ταύτην δι' ἠθικοῦ κύρους ὑπερτάτου. Ἡ Ῥωσσία καὶ ὁ σλαβικὸς κόσμος ἐν Ἀνατολῇ εἶχον ἀπέναντι αὐτῶν οὐχὶ ἀπλῶς ἐκκλησίαν ἑλληνικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν δημοκρατικῶς ὀργανωμένην οὐδὲν ἔχουσαν κύρος ἠθικὸν οὔτε ἐν αὐτῷ τῷ βυζαντινῷ κράτει ἐκτὸς τοῦ καθαρῶς πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ τῆς ἐκκλησίας κράτους, ἀλλὰ καὶ ἔθνος ἑλληνικόν, ὅπερ δὲν ἦτο μὲν οὕτω ἰσχυρὸν ὥστε νὰ καθυποτάξῃ εἰς τὸ ἐνιαῖον αὐτοῦ πολιτικὸν κράτος σύμπαντα τὸν ὀρθόδοξον σλαβικὸν κόσμον, ἀλλ' οὐδ' οὕτω ἀσθενὲς ὥστε νὰ ὑποταχθῇ καὶ νὰ περιληφθῇ ἐν τοιοῦτῳ σλαβικῷ κράτει. Καθ' ὃν χρόνον οἱ γερμανικοὶ λαοὶ εἰσέδυσαν ἐν τῇ Δύσει εἰς τὰ σπλάγγνα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους οὐδεμία σχεδὸν οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ ὑπῆρχε συνειδησις ἐθνικὴ εἴτε ἐθνικότης συμπαγῆς ἔχουσα συνειδησιν ἑαυτῆς. Ἀλλ' ἐν Ἀνατολῇ, καθ' ὃν χρόνον οἱ Σλαῦοι ἤλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ρωμαϊκὸν κράτος, ὑπῆρχεν ἐθνικότης ἰσχυρὰ συνειδησιν ἰσχυράν ἔχουσα ἑαυτῆς, ἡ ἐθνικότης ἡ ἑλληνικὴ, ἥς ἡ ἐθνικὴ ἀτομικότης καὶ ἰδιοφυΐα οὐδαμῶς ἐξασθενουμένη ὑπὸ τῆς ιδέας τοῦ καθολικοῦ χριστιανικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ τῆς καθόλου ὀρθόδοξου ἐκκλησίας, ἐνισχύετο μᾶλλον ὑπὸ τὴν ιδεάν ταύτην ἐνθεν μὲν αὐτὴ ὑψουμένη εἰς καθολικότητα κράτους καὶ ἐκκλησίας, ἐνθεν δὲ τὰς καθολικὰς ταύτας ἀρχὰς κράτους καὶ ἐκκλησίας ταυτίζουσα μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἀτομικότητος. Ἀπέναντι τοιαύτης συμπαγοῦς ἐνότητος ἐθνικῆς διὰ τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἰσχυρότερον συγκροτουμένης τὰ σλαβικά στοιχεῖα τῆς Ἀνατολῆς δὲν εἶχον δεσμὸν ἐνότητος οὔτε πρὸς ἄλληλα, οὔτε πρὸς αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ἐνθεν μὲν λοιπὸν αὐτὴ ἡ φύσις καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν σλαβικῶν λαῶν καὶ ἡ βραδεΐα

παρ' αὐτοῖς πρόδος τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐνθεν δὲ ἡ ἰσχυρὰ ἐθνικὴ ἀτομικότης τοῦ ἑλληνισμοῦ συγκρατοῦσα καὶ διατηροῦσα κράτος καθαρῶς ἑλληνικόν, καὶ πρὸ πάντων ἡ κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἐν τῷ κράτει ἐνότητος καὶ ἰσχύος ἑλλειψίς ἐνότητος ἰσχυρᾶς καὶ καθολικότητος ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτείᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἐπήνεγκαν τὴν χαλαρότητα τῶν δεσμῶν τῶν ἐνούντων τὸν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανικὸν κόσμον. Ἐν τῇ δύσει ἡ μεγάλη ἐξωτερικὴ δύναμις καὶ τὸ καθολικὸν κράτος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας συγκρατοῦσα πνευματικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ ἱεραρχικῶς ἅπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον περὶ τὴν Ῥώμην ἐπήνεγκε τὴν ἐνότητα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου. Καὶ ἡ τοιαύτη ἐνότης ὑπεράνω πασῶν τῶν κατὰ μέρος ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν διακρίσεων καὶ ἀντιθέσεων παρήγαγε παρὰ τὴν ἰδιοφυᾶ ἀνάπτυξιν ἐκάστου εὐρωπαϊκοῦ λαοῦ τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν Ἀνατολῇ καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁ δεσμός ἦτο χαλαρώτατος. Τὸ πνευματικὸν κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ ἑλληνισμὸς δὲν παρηκολούθει τὰς κατακτήσεις τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐν ᾧ βαθμῷ καὶ χαρακτηρὶ τὸ πνευματικὸν κράτος τῆς Ῥώμης καὶ ὁ λατινισμὸς τὰς κατακτήσεις τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἐν τῇ δύσει ἡ τε Ῥώμη καὶ ἡ Ἰταλία ἐθυσιάσθησαν πολιτικῶς, ἵνα καθυποτάξωσιν τὴν Εὐρώπην ἠθικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ τε Κωνσταντινούπολις καὶ τὸ βυζαντινὸν κράτος διετήρησαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν δύναμιν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἰδιότητα διὰ τῶν μεγάλων καὶ ἐσχάτων ἀγώνων καὶ ἐσωσαν οὕτω τὴν ἑλληνικὴν ἐθνικότητα. Αὐτὴ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐγκαταλειφθεῖσα μόνη καθ' ἑαυτὴν ἀπετέλεσε κράτος ἑλληνικὸν μέχρι τῆς ἐξαφανίσεως τῶν τελευταίων λειψάνων τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα, ὅποτε τὸ μὲν βυζαντινὸν κράτος περιέστη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀδυναμίαν, ὁ δὲ ἰσχυρὸς βασιλεὺς τῶν Σέρβων Δουσάν καθυπέταξε σχεδὸν σύμπασαν τὴν ἑλληνικὴν χερσονήσον καὶ ἐφαίνετο ἐπικειμένη ἡ ἰδρυσίς Σλαβοελληνικοῦ κράτους ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ, μόνη ἡ διατήρησις τῆς πρωτεύουσας ὡς κράτους ἀκραιφνῶς ἑλληνικοῦ ἐματαίωσε τὸν κίνδυνον τούτον. Ἡ Κωνσταντινούπολις διετέλεσε πάντοτε κέντρον ἑλληνικὸν πολιτικὸν καὶ στρατιωτικόν. Ὑπὸ τοιοῦτους δ' ὅρους δὲν ἦδύνατο νὰ λάβῃ ἀπέναντι τοῦ ὀρθοδόξου σλαβικοῦ κόσμου τὴν θέσιν τῆς Ῥώμης ὡς αἰωνία πόλις καὶ αἰώνιον κέντρον τῆς χριστιανικῆς εὐρώπης, ὡς ἔδρα τοῦ ὑπερτάτου ἀρχηγοῦ τῆς

ἐκκλησίας καὶ ιδεώδης πρωτεύουσα τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους. Οὐχὶ ὡς πρὸς τοιοῦτον κέντρον ἀπέβλεπον οἱ Σλαῦοι πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὡς πρὸς πόλιν αὐτοκρατορικὴν (Tsargrad). Ὁ ἀκραφιγὴς ἐλληνικὸς χαρικτήρ, ὃν διετήρησε τὸν βυζαντινὸν κράτος μέχρι τῆς ἐσχάτης αὐτοῦ πνοῆς, ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς πολιτικῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς καταπτώσεως τῆς ἄλλοτε μεγάλης ταύτης ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ ἐκ ταιαύτης ἀδυναμίας προελθοῦσα ἐξωτερικὴ περιστολὴ τοῦ κράτους ἐπήνεγκε τὴν ἐσωτερικὴν ἔντασιν τῶν δυνάμεων τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐν κράτει μικρῷ, ἀλλὰ καθαρῶς ἐλληνικῷ καὶ εἰς ἐλληνικοὺς λαοὺς περιοριζομένῳ. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ καθ' ὃν χρόνον κοινὴ συμφορὰ καὶ πολιτικὴ καταστροφὴ ἐπληξε συγχρόνως καὶ Ἕλληνας καὶ Σλαῦους ὀρθοδόξους καὶ ὑπῆγαγεν αὐτοὺς ὑπὸ τὸ αὐτὸ κράτος δεσποτείας ξένης καὶ καταθλιπτικῆς, ἐν τῇ κοινῇ αἰχμαλωσίᾳ ἡ δύναμις τοῦ ἐλληνισμοῦ ἄνευ ιδιότητος πολιτικῆς, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τὴν καθαρὰν οὐσίαν καὶ ὄψιν αὐτῆς ὡς δυνάμειος πνευματικῆς διὰ τῆς κοινῆς ἐκκλησίας ἐνεργούσης, ὑπῆρξε πολλῶ ἰσχυροτέρα ἐπὶ τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πολιτικῆς ἡγεμονίας τοῦ ἐλληνισμοῦ. Καὶ τὸ κράτος δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῶν σλαβικῶν λαῶν τῶν καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν καὶ πνευματικῶν κέντρων τῆς Ὀρθοδοξίας πολλῶ ἰσχυρότερον ἦτο ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν ἢ ἐπὶ τῶν ἐλλήνων αὐτοκρατόρων.

Ἀλλὰ λέγοντες περὶ τῆς πολιτικῆς ἐξασθενήσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς ἕνεκα τῆς ἀνωτέρω σκιαγραφηθείσης τοῦ κράτους τούτου ἀπέναντι τῶν Σλαβικῶν λαῶν θέσεως δὲν ἐννοοῦμεν, πολλοῦ γε δεῖ, ὅτι ἡ ταιαύτη θέσις καὶ σχέσις ἦτο θετικὴ καὶ ἀποκλειστικὴ αἰτία τῆς ἐξασθενήσεως καὶ πτώσεως τοῦ κράτους ἐκείνου. Ἀλλ' ἐννοοῦμεν ἀπλῶς ὅτι τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐν τῇ περιόδῳ τῆς ἐξασθενήσεως καὶ παρακμῆς αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναγεννηθῇ καὶ νὰ ἐνισχυθῇ διὰ πάντων τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ χριστιανικῶν στοιχείων, ὡς μὴ δυνάμενον μήτε νὰ περιλάβῃ καὶ νὰ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῷ πάντας τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς μήτε αὐτὸ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς εὐρύτερον καὶ ἰσχυρότερον ἐλληνοσλαβικὸν κράτος.

κζ' Ἡ πτώσις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἡ Ῥωσσία.

Ἄλλ' ἡ κυρία αἰτία τῆς πτώσεως τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἔχει χαρακτῆρα γενικώτερον καὶ καθολικώτερον συνδεόμενον μετὰ τῆς θέσεως τοῦ κράτους τούτου ἐν τῇ καθόλου ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου. Τὸ βυζαντινὸν κράτος κατέπιπτεν συμπαράσύρον μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ὅλην τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον ἐν τῇ δύσει ἐνεπεδοῦτο καὶ ἐνισχύετο ἡ νέα Εὐρώπη ἀποτελοῦσα μέγαν κόσμον εὐρωπαϊκὸν δημιουργηθέντα καὶ προαχθέντα ἐπὶ τῶν ἐρείπειῶν τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Τὸ ἀνατολικὸν ρωμαϊκὸν κράτος χιλιετηρίδα ὁλόκληρον ἐπιζῆσαν τοῦ δυτικοῦ, πίπτειν ἤδη κατέλειπεν ὀπισθεν αὐτοῦ οὐ μόνον συντρίμματα ἐθνῶν καὶ λαῶν χριστιανικῶν, ἀλλὰ καὶ νέον κράτος, νέον κόσμον ὁλόκληρον ἀσιατικὸν οὔτε κατὰ τὴν γένεσιν οὔτε κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πνευματικὸν βίον ἐλαχίστην ἔχοντα συγγένειαν καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον τὸν ἐκ τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κόσμου παραχθέντα. Ἡ μεγάλη αὕτη ἀντίθεσις, ἣν παρέχει ἡ ὄψις τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὴν Δύσιν, εἶναι ἀποτέλεσμα κατὰ μέγα μέρος οὐχὶ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἱστορικοῦ βίου ἐκατέρων τῶν τμημάτων, ἀλλὰ τῆς ἀντιθέσεως τῆς γεωγραφικῆς. Τὸ βυζαντινὸν κράτος κατὰ τὴν χιλιετῇ ὑπαρξὴν αὐτοῦ ἐχρησίμευσεν ὡς προπύργιον τῆς Εὐρώπης ἐναντίον τῆς Ἀσίας, αὐτὸ τοῦτο οὐδὲν ἔχον προπύργιον ἕτερον πλὴν ἑαυτοῦ καὶ μόνον διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων ἀγωνιζόμενον ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας τὸν μέγαν μετὰξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ἀγῶνα. Ἐνῷ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἐξησφαλισμένη διὰ τοῦ μεγάλου προπυργίου τοῦ Βυζαντίου ἠκολούθει τὴν κανονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῆς βίου μεθισταμένη ἀπὸ τοῦ χάους τοῦ βαρβαρικοῦ εἰς κόσμον εὐρωπαϊκὸν βοηθεῖα τοῦ χρόνου καὶ τῇ εὐεργετικῇ ἐπιδράσει τῶν ἠθικῶν στοιχείων καὶ δυνάμεων, περὶ ὧν τοσοῦτον ἤδη ἐγένετο λόγος· ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολή ἐξετίθετο εἰς ἀκαταπαύστους καὶ δεινотάτας προσβολὰς τῆς ἐν τῷ περσικῷ κράτει τῶν Σασσανιδῶν ἀφυπνισθείσης, ἐν δὲ τῷ ἀραβικῷ καὶ τουρκικῷ κράτει διὰ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἠθικῶς ζωογονηθείσης, ἀνδρειωθείσης καὶ ἐπὶ μέγαν βαθμὸν ὕλικῶς καὶ ἠθικῶς κραταιωθείσης Ἀσίας. Ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους ἡ ἑλληνικὴ Ἀνατολή ἐξηντλείτο εἰς τὸν ἄνισον ἀγῶνα κραταιῶς ἀμυνομένη ἐναντίον τῶν φοβερῶν τῆς

Ἀσίας δυνάμεων, αἵτινες ἀπολούμεναι ἀπὸ τῶν ἐρήμων τῆς Ἀραβίας καὶ ἀπὸ τῶν στεππῶν τῶν τουρκικῶν, ταρταρικῶν καὶ μογγολικῶν τῆς μέσης Ἀσίας προσέβαλλον δεινῶς τὸ ἑλληνικὸν χριστιανικὸν κράτος, μεθ' οὗ συνεδέετο ἡ τύχη τῶν νοτίων ὀρθοδόξων σλαυικῶν λαῶν.

Ἀλλ' εἰς τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέκυψεν καὶ τὸ μέγα βόρειον σλαυικὸν κράτος τῆς Ῥωσσίας, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς εἰς χριστιανισμόν προσαγωγῆς αὐτοῦ ἔλαβε θέσιν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ὁμοίαν ἐν πολλοῖς τῇ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἀποτελοῦν ἰδίως προπύργιον τῆς μέσης καὶ βορείου Εὐρώπης ἐναντίον τῶν ἐξ Ἀσίας ἐπιδρομῶν. Διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ῥωστικοῦ κράτους (862 μ.Χ.) ἔλαβε πέρας ἡ μεγάλη ἐκείνη περίοδος τῶν μεταναστεύσεων, αἵτινες ἀρξάμεναι ἀπὸ τοῦ δ' μ. Χ. αἰῶνος ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρως ἀπέλυνον κατὰ τῆς Εὐρώπης ἀναριθμητὰ στίφη βαρβαρικῶν λαῶν τουρκικῆς καὶ μογγολικῆς φυλῆς (Οὐνῶν, Βουλγάρων, Ἀθάρων, Οὐγγρων, Πετσενέγων, Κομάνων, Οὐζῶν, Χαζάρων). Ἀλλ' ὁ φοβερὸς χειμάρρος τῶν Μογγολικῶν καὶ Ταρταρικῶν λαῶν ὁ κατακλύσας τὴν μέσσην καὶ δυτικὴν Ἀσίαν κατὰ τὸν εγ' καὶ ιδ' αἰῶνα κατέκλυσε καὶ τὴν Ῥωσσίαν καὶ παρέδωκε τὸ μέγα τοῦτο ὀρθόδοξον χριστιανικὸν κράτος εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Μωαμεθανῶν Ταρτάρων. Κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ Ῥωσσία ἐστέναζεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν μωαμεθανῶν Ταρτάρων, τὸ δὲ βυζαντινὸν κράτος καὶ τὰ περὶ αὐτὸ ὀρθόδοξα μικρὰ κράτη ἡγωνίζοντο τὸν ἐσχάτον ἀπογνωσμένον ἀγῶνα, κατὰ τὸν ιδ' καὶ ιε' αἰῶνα, Ἑλληνισμὸς καὶ Ὁρθοδοξία Ἑλλὰς καὶ Ῥωσσία ἐφαίνετο κλίνοντα ὀριστικῶς πρὸς τὴν δύσιν αὐτῶν καταδικασμέναι ἀνεκλήτως ὑπὸ τῆς ἱστορίας πρὸς τὴν ἐσχάτην καταστροφὴν. Αἱ ἀπεγνωσμέναι περὶ ἐνώσεως πρὸς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν διαπραγματεύσεις καὶ αἱ περὶ ἀρωγῆς καὶ βοηθείας ἐκείναι ἐμαρτύρουν τὰς τελευταίας σπασμωδικὰς κινήσεις τοῦ ἀγωνιῶντος ὀρθοδόξου κόσμου.

Ἀλλ' ἀκριβῶς κατὰ τὴν κρίσιμωτάτην ταύτην περίστασιν εὐτυχῆς τροπῇ τῶν πραγμάτων ἐν τε τῇ κατὰ τῆς Ταρταρικῆς Ἀσίας ἀγωνιζομένῃ Ῥωσσίᾳ καὶ ἐν τῇ εἰς τὸ Ὀσμανικὸν κράτος ὑποκύναντι Βυζαντίῳ τὴν τε ἐσχάτην ταύτην καταστροφὴν προέλαβε καὶ νέας ἔθετο βάσεις ἐπανορθώσεως καὶ ζωῆς. Καθ' ὃν περίπου χρόνον ἐπὶ τῶν καταστροφόμενων ἐπάλξεων τοῦ Βυζαντίου ὁ τελευταῖος τῶν Κωνσταντίνων πρίπτων ἐνδόξως κατέλειπε τὴν μεγάλην πρωτεύουσάν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἰσλάμ καὶ κυματιζού-

σης ἤδη ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου τῆς σημαίας τοῦ προφήτου ὁ τοῦ Ἰσλάμ κῆρυξ ἀπὸ τῆς ἱερᾶς πύλης καὶ ἀπὸ τῶν πύργων τῆς ἁγίας Σοφίας ἐκήρυττε τὴν ὀριστικὴν νίκην τῆς ἡμισελήνου ἐναντίον τοῦ Σταυροῦ, ἡ ἐν μέσῳ ἡρωϊκῶν ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος ἀγώνων ἀνδρειωθείσα Ῥωσσία ἐξανίστατο γενναία καὶ ἰσχυρὰ ἐναντίον τῶν Ταρτάρων. Ὁ ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνελθὼν εἰς τὸν ῥωσσικὸν θρόνον (1462 μ.Χ.) Ἰβάν ὁ Α΄, τὴν ἡγεμονίδα Σοφίαν, (ἀνεψίαν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου), τὸν τελευταῖον γόνον τοῦ ἐκπεσόντος αὐτοκρατορικοῦ οἴκου τοῦ Βυζαντίου, νυμφευθεὶς καὶ καθιερώσας ἐν Ῥωσσίᾳ τὸν δικέφαλον ἀστὸν τοῦ Βυζαντίου ὡς σύμβολον τοῦ μόνου ὀρθοδόξου κράτους, παγιώσας τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα τοῦ ῥωσσικοῦ κράτους ἀπέσεισε γενναίως τὸν ταταρικὸν ζυγόν. Ὁρμώμενος δ' ἀπὸ τοῦ Κρεμλίνου τῆς Μόσχας, τῆς νέας ταύτης ἱερᾶ πόλεως τῆς ἀνορθωθείσης Ῥωσσίας, τῆς τρίτης ταύτης Ῥώμης τοῦ βορείου χριστιανικοῦ κόσμου, ἐξήλασε νικηφόρος ἐκ τῆς Ῥωσσίας τοὺς Μωαμεθανούς. Μετ' ὀλίγον οἱ ἤγχοι τῶν κωδῶνων τοῦ Καζάν ἐκήρυττον εἰς τὸν κόσμον τὴν ὀριστικὴν νίκην τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ βορείῳ Εὐρώπῃ. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἡ Μόσχα καθίστατο μέγα κέντρον ἱερὸν τοῦ νέου χριστιανικοῦ κόσμου, ταύτοχρόνως ἡ πολιτικῶς πεσοῦσα Κωνσταντινουπόλις ἐκ τῆς βαρείας καταπτώσεως ὑψούτο ἠθικῶς μετὰ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης δυνάμεως καὶ αἰγλης, ἣν παρέχει ἡ ἐκ τῆς συμφορᾶς μὴ καταθραλλομένη καὶ ἐν τῇ συμφορᾷ καρτερικῶς ἱσταμένη καὶ ἐν μέσῳ ἀγώνων καὶ μαρτυρίων ἐπὶ ἐπιζώσα τῆς ὕλικῆς καταστροφῆς ἠθικὴ δύναμις τοῦ πνευματικοῦ κράτους. Διὰ τῆς ἠθικῆς ταύτης δυνάμεως τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τὸ νέον πολιτικὸν κέντρον τῆς ἀσιατικῆς ἐν Εὐρώπῃ δεσποτείας καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ δὲν ἔπαυσε νὰ ᾔηται κέντρον πνευματικὸν καὶ ἐθνικὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας σωζόν καὶ διαφυλάττον ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς μετὰ νέας δυνάμεως ἐν αἰχμαλωσίᾳ καὶ δυστυχίᾳ ἐξαγριζομένης καὶ ἀγνότερον διαλαμπούσης καὶ ἰσχυρότερον ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν κράτος ἐπὶ τὰ ἀπανταχοῦ λείψανα τῆς ὀρθοδοξίας ἀσκούσης ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπὸ τὴν οὕτω ἀνορθωθείσαν ἐκκλησίαν διεφυλάσσετο κυρίως ὁ ἑλληνισμός. Ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἦτο κοινὸν κέντρον καὶ δύναμις ἠθικὴ παντὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Καὶ ἤδη ἡ ἐκ τῆς ἀσιατικῆς δεσποτείας ἐλευθερωθεῖσα καὶ περὶ ἑαυτὴν ἀθροιζομένη καὶ ὕλικῶς καὶ ἠθικῶς ἀνορθουμένη ὀρθόδοξος νέα Ῥωσ-

σία ἠτένιζε πρὸς τὸ κέντρον τῆς τοιαύτης ἐκκλησίας, πρὸς τὴν πόλιν τοῦ Βυζαντίου, οὐχὶ ὡς πρὸς πόλιν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, ὧν ἐφίετο τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ κράτους, ἀλλ' ὡς πρὸς μέγα καὶ σεπτὸν κέντρον ἐκκλησίας χριστιανικῆς, κέντρον ἱστορικὸν τῆς ῥωσικῆς ὀρθοδοξίας πιεζόμενον ὑπὸ ἀλλοθρήσκου δυναστείας. Ὅ,τι πρότερον σεβασμοῦ ἀντικείμενον ἐπέκτειτο τὸ Βυζάντιον διὰ τὴν ὀρθόδοξον Ῥωσσίαν, τοῦτο ἀνορθωθὲν ἐν τῇ συμφορᾷ κατέστη σεβαστότερον ἕνεκεν τῆς συμφορᾶς αὐτῆς· ὅ,τι δὲ πρότερον ἀντικείμενον φόβου, φθόνου, ἀμύνης ἢ ἐπιθέσεως παρίστα τοῖς Ῥώσοις ἡγεμόσιν ἢ πρωτεύουσα τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, τοῦτο ἕνεκεν τῆς ξένης δεσποτείας κατέστη ἐπιφοβώτερον καὶ ἐπιφθονώτερον, μείζονα καὶ σφοδρότεραν προκαλοῦν ἀμύνης καὶ ἐπιθέσεως ὁρμήν. Οὕτω τὰ συμφέροντα τὰ πολιτικά, ἢ πολιτικὴ ἐπέκτασις, αἱ κατακτητικαὶ ὁρμαὶ τοῦ ῥωσικοῦ κράτους ζητοῦντος ὑπὸ φυσικῆς ὁρμῆς διέξοδον πρὸς τὸν Εὐξείνιον, ἔτι δὲ τὸ δέλεαρ τὸ ἐλαῦνον τοὺς στρατιώτας τοῦ βορρᾶ πρὸς τὴν κλεῖδα τοῦ Εὐξείνου, πρὸς τὴν μαγικὴν μεγαλόπολιν (Miklosigrad) καὶ βασιλεύουσαν πόλιν (Tsargrad) ὑπὸ νέαν ὄψιν καὶ δύναμιν ἠθικὴν διηύθυνον τὴν πολιτικὴν ἐνέργειαν τοῦ νέου ῥωσικοῦ κράτους. Πάντα ταῦτα τὰ ὕλικά ἐλατήρια, ἅτινα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδρύσεως τοῦ ῥωσικοῦ κράτους, ἔφερον τοὺς στρατοὺς καὶ τοὺς στόλους αὐτοῦ πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετὰ τὴν εἰς τὸν χριστιανισμόν ἐπιστροφὴν προσκρούοντα πρὸς τὸ ἠθικὸν θρησκευτικὸν αἰσθημα εἶχον καταπαύσει ἀπὸ τοῦ νὰ κινῶσιν αὐτὰ πρὸς τὸ κέντρον τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἀλλὰ νῦν, ὁπότε ἡ Κωνσταντινούπολις κατέστη πρωτεύουσα τῶν ἀπίστων καὶ κέντρον αἰχμαλώτου ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, κατέστησαν αὐτῆς ἐλατήριον ἠθικὸν ἐνισχυόμενον θαυμασίως ὑπ' αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ περιβαλλόμενον τὴν ἱερὰν αἴγλην σταυροφορικῶν ἐπιχειρήσεων ὑπὲρ τῆς αἰχμαλώτου ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ὑπὸ ἀπίστων βεβηλουμένου κέντρου τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ὑπὲρ τῶν ὑπὸ δουλείαν στεναζόντων ὁμοδόξων ἀδελφῶν. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ πασῶν τούτων τῶν ἱστορικῶν μεταβολῶν προκύπτουσι νέαι σχέσεις καὶ νέοι δεσμοὶ ἐνοῦντες τὸ μέγα ὀρθόδοξον κράτος τοῦ βορρᾶ πρὸς τὰς ἱστορικὰς χώρας τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, πρὸς τοὺς ἐνταῦθα οἰκοῦντας χριστιανικοὺς λαοὺς καὶ πρὸς τοὺς νέους ἀλλοπίστους τούτων δεσπότας καὶ τὸ κράτος αὐτῶν· σχέσεις καὶ δεσμοὶ δυνάμενοι νὰ ἐπιδράσωσι σπουδαιότατα ἐφ'

ἅπαν τὸ μέλλον τῆς τε ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς καὶ τοῦ ἐν Ἀνατολῇ δεσπόζοντος μωαμεθανικοῦ κράτους, ἐμμέσως δὲ ἐφ' ἅπασαν τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀνθρωπότητος. Αἱ θάσεις τῶν νέων τούτων σχέσεων ἐτίθεντο ἀκριβῶς κατ' αὐτοὺς τούτους τοὺς χρόνους τῆς ἐντελοῦς πολιτικῆς πτώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ καὶ τῆς πολιτικῆς ὑποδουλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ἀλλ' ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις καὶ εἰς μεγάλα θετικὰ ἀποτελέσματα πραγματικῇ αὐτῶν ἐκδήλωσις ἐγένετο βραδέως καὶ κατὰ μικρόν. Ἡ Ῥωσσία ἡ ἀπὸ τοῦ 15^{ου} καὶ ἰδίως 15^{ου} αἰῶνος ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς ἀναγεννηθεῖσα καὶ ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἡγεμονικῇ ἀρχῇ τῶν τσάρων τῆς Μόσχας, τῶν καταστάτων ἤδη τσάρων πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν, τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἐνότητά ἐυρύουσα εἶδετο χρόνου ἱκανοῦ ἵνα ἀναπτύξῃ τὰς ὑλικὰς αὐτῆς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις παρασκευαζομένη πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς ἐν τῇ ὁδῷ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς. Ἡ νέα Ῥωσσιῇ μοναρχία δὲν ἐστηρίζετο, ὅπως ἡ πρὸ τῆς μογγολικῆς καὶ ταρταρικῆς ἐπιδρομῆς νορμανδικῇ μοναρχίᾳ, ἐπὶ λαοῦ ἐλευθέρου, ἐπὶ στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας καὶ μονάρχου ἔχοντος ἑξουσίαν σχεδὸν ἀπλοῦ ἀρχιστρατήγου, καὶ ἐπὶ ἐλευθέρως κυβερνωμένων πόλεων. Ἡ ὑπερδιακοσιετὴς μογγολικὴ δεσποτεία βαθεῖας μεταβολῆς ἐπήνεγκεν ἐπὶ τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὀργανισμόν τοῦ Ῥωσσικοῦ ἔθνους. Ὁ Ῥωσσικὸς λαὸς ὑποδουλωθεὶς ὑπὸ τῶν Μογγόλων κατέστη δοῦλος καὶ τῶν ἰδίων ἐαυτοῦ πολυαριθμῶν Ῥώσων ἡγεμόνων. Οὗτοι ὑπὸ τὴν μογγολικὴν κυριαρχίαν ἐρρύθμισαν τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν αὐτῶν πρὸς τὴν τῶν Μογγόλων χάνων καὶ κατέπνιξαν ἐν τῷ Ῥωσσικῷ λαῷ πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ πρῶην δημοκρατικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἔθνους, καὶ ἰδίως τῶν ὁπωσοῦν ἐλευθέρων πόλεων, καταστάντες ἀπόλυτοι μονάρχαι, κύριοι ζωῆς καὶ θανάτου τῶν ὑπηκόων αὐτῶν κατὰ τοὺς πατριαρχικοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς τῶν Μογγόλων ἡγεμόνων. Ὅποτε δὲ καὶ οἱ μικροὶ οὗτοι ἡγεμόνες κατελύθησαν ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῆς Μόσχας ταυτοχρόνως περὶ τοῦ τῇ καταλύσει τῆς μογγολικῆς κυριαρχίας καὶ πᾶσα ἡ Ῥωσσία ὑπέκυψεν εἰς ἓνα Τσάρον ἀπόλυτον ἄρχοντα πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν, ὁ Τσάρος οὗτος εὐρέθῃ κύριος καὶ δεσπότης ἀπόλυτος λαοῦ δεδουλωμένου καὶ τῆς τάξεως τῶν ὑποταχθέντων μικρῶν ἡγεμόνων, οἵτινες ἀπετέλεσαν τάξιν τινὰ εὐπατριδῶν, βογιάρων καλουμένων, δουλευόντων μὲν τῷ τσάρῳ, ἀλλὰ δεσποζόντων καὶ αὐτῶν μεγάλου μέρους τοῦ λαοῦ. Τὸ Ῥωσσικὸν κράτος μετὰ τοιοῦτου ἐσωτερικοῦ καὶ πολιτικοῦ

ὀργανισμοῦ ἰδεῖτο χρόνου καὶ ἀναπτύξεως ἐσωτερικῆς καὶ πολιτισμοῦ ἐθνικοῦ προηγμένου, ἵνα ἐπιδιώκῃ μεγαλεπίβολον ἐξωτερικὴν πολιτικὴν καὶ κατορθοῖ στρατιωτικὰ μεγαλουργήματα ὑπὲρ ἰδέας λεληθότως ἔτι ἐν τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει ὑπαρχούσης καὶ ἀναπτυσσομένης. Ἐξ ἄλλου τὸ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ καταλυθέντος ἐλληνικοῦ κράτους ἰδρυθὲν παγκόσμιον μωαμεθανικὸν κράτος τὸ δεσπόζον τῶν κλασσικωτέρων καὶ ἀξιολογωτέρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, τὸ ἄρχον πασῶν τῶν βορείων παραλίων τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Κριμαίας καὶ ἐντεῦθεν βαθίως εἰς τὰς ὑπερκειμέναις χώρας μέχρι τῶν ὀρίων τῆς Πολωνίας ἐκτεῖνον τὰς κτήσεις αὐτοῦ καὶ συγκεντροῦν ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν σχεδὸν τὴν ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου, ἥτο ἐπὶ αἰῶνας ἔτι μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους ἕνεκεν τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἰσχύος φοβερὸν καὶ δυσμάχητον εἰς ἅπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης, ἐλαύνον τοὺς νικηφόρους αὐτοῦ στρατοὺς μέχρι τοῦ κέντρου τῆς Εὐρώπης. Ἀπέναντι τοιοῦτου κράτους ἀποκλείοντος τὴν Ῥωσσίαν πᾶσης πρὸς τὸν Εὐξείνου Πόντον καὶ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολὴν κοινωνίας ἡ Ῥωσσία ἥτο ἡναγκασμένη ἐπὶ τοσοῦτον τοῦλάχιστον χρόνον νὰ διατηρῇ θέσιν ἀμυντικὴν, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ λοιπὴ Εὐρώπη σύμπασα. Δύο καὶ ἐπέκεινα εἶδει νὰ παρέλθωσιν αἰῶνες ἕως οὗ ἡ ἄμυνα αὕτη μεταβληθῇ εἰς ἐπίθεσιν. Καὶ ἡ ἐπιθετικὴ αὕτη θέσις, ἣν ἔλαβε σχεδὸν συγχρόνως Εὐρώπη καὶ Ῥωσσία, συνηνωμένη μετὰ τῶν διηνεκῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων ἔδωκε νέαν φάσιν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἢ μᾶλλον παρήγαγε τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπὸ τὴν γνωστὴν ἐν τῇ νεωτέρᾳ εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ φάσιν καὶ χαρακτῆρα. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἀνάγκη συντόμως καὶ περιεκτικῶς νὰ ἐκθέσωμεν τὰς κατὰ τὴν γένεσιν καὶ τὰς ποικίλας φάσεις καὶ περιπετείας τοῦ ζητήματος τούτου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος.

κγ' Τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα.

Ἀφότου διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου ἡ πορεία τοῦ ἀνθρωπίνου ἱστορικοῦ βίου ἔλαβε νέον χαρακτῆρα καὶ μορφήν καὶ νέους ὁρους ἀναπτύξεως ἱστορικῆς, ἐξ ὧν προῆλθεν ἡ ἱστορία τῆς Εὐρώπης ἢ διακρινομένη ἀπὸ τῆς ἱστορίας τῆς Ἀσίας οὐχὶ ἀπλῶς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τὴν γεωγραφικὴν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔννοιαν

τοῦ ἀληθοῦς πραγματικοῦ ιστορικοῦ βίου, ἔκτοτε ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀσία, ὑπὸ τὴν ιστορικὴν τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν ἐτάχθησαν ἀπέναντι ἀλλήλων ὡς πολέμιοι, πρὸς ἀλλήλας ἀνταγωνιζόμενοι, δυνάμεις.

Αἱ μεγάλοι καὶ πολυσήμαντοι διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος περιπέτειαι τοῦ μεγάλου τούτου μεταξὺ Ἑλλάδος ἡ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ἀγῶνας ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου μέχρι τοῦ ὑστάτου πάντων, ὃν ὑπέρστη ἡ Ἑλλὰς ὑπὲρ τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Βυζαντίου, πληροῦσι τὰς σπουδαιότητας καὶ ἀξιολογωτάτας σελίδας τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Μετὰ τὸν ὑστατον τοῦτον ἀγῶνα καὶ τὴν ὀριστικὴν ἤτταν τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Βοσπόρου ἱδρυσιν μεγάλου ἀσιατικοῦ κράτους ἡ δυτικὴ Εὐρώπη μόνη παρέστη ἤδη ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν μέγαν πολέμιον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις ὁρμώμενος νῦν ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Βοσπόρου ἠπέλπει νὰ ὑποτάξῃ ἑαυτῷ σύμπασαν τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην. Ἐνὸς ἐν Βυζαντίῳ ὑφίστατο ἡ ἰσχυρὰ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ὡς κέντρον καὶ στερέωμα ὁλοκλήρου κόσμου ἑλληνικοῦ χωρίζοντος τὸν χριστιανισμόν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς Ἰσλαμικῆς Ἀσίας καὶ ἡ Δύσις καὶ ἡ Ἀνατολὴ διήγον κεχωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων τὸν ἰδιαίτερον ἑκατέρα ἱστορικὸν αὐτῆς βίον, ἡ Ἰσλαμικὴ Ἀσία ἐλαχίστην ἔχουσα ἐπαφὴν πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἐλαχίστην εἰλκυσε τὴν προσοχὴν καὶ ἐπίδρασιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοριῶν, ὅποτε ὁ θρησκευτικὸς ζῆλος ὁ ὀδηγῶν τοὺς χριστιανοὺς πολεμιστὰς τῆς Δύσεως πρὸς τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἰσλάμ κατεχομένους ἱεροὺς τόπους τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἐπήνεγκε τὴν ἱδρυσιν πολιτικῶν ἰδρυμάτων χριστιανικῶν ἐν τοῖς ἁγίοις τόποις, ἔκτοτε κατὰ μικρὸν αἱ πρὸς Ἀνατολὴν στρατεῖαι πρὸς τῷ θρησκευτικῷ προσελάμβανον καὶ πολιτικὸν χαρακτῆρα. Ἡ Ἀνατολὴ δὲν ἦτο πλέον μόνον ἱερὸς τόπος προσκυνήσεως καὶ εὐσεβῶν στρατειῶν, ἀλλὰ καὶ εὐρὺ στάδιον ὕλικῆς ἐκμεταλλεύσεως, ἐμπορικῆς κερδοσκοπίας καὶ πολιτικῆς ἐπικρατήσεως. Ἐντεῦθεν δὲ οὐ μόνον αἱ ὑπὸ Μωαμεθανῶν κατεχόμεναι ἀνατολικαὶ χῶραι, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ χριστιανικαὶ καὶ ἑλληνικαὶ κατέστησαν ἀντικείμενον προσβολῶν καὶ κατακτήσεων καὶ πολιτικῆς ἐπεκτάσεως. Αἱ σταυροφορίαι ἐπεχειροῦντο καθ' ὃν ἤδη χρόνον τὸ μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς καὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης σχίσμα ἦτο ἤδη πλήρες, αὐταὶ δὲ αἱ διὰ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν γινόμεναι σταυροφορίαι ἔτι μᾶλλον ἐπέτεινον

τάς ἐκ τοῦ σχίσματος ἀντιθέσεις καὶ τὰ ἀμοιβαία μίση. Ἡ βαθμηδὸν δὲ κατ' ἀντίθεσιν τῆς εὐρύτερον ἤδη προαγομένης ἰσχύος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης προΐουσα πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐξασθένεισι τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἡ ἀξίωσις καὶ ἡ σπουδὴ τῆς παπικῆς ἀρχῆς ἵνα σύμπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον ὑποτάξῃ ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἡγεμονίαν τῆς Ῥώμης· ταῦτα πάντα ἐνήργουν ἰσχυρῶς ἵνα ἐν τοῖς πολιτικοῖς ὑπολογισμοῖς καὶ ταῖς στρατιωτικαῖς πρὸς Ἀνατολὴν ἐνεργείαις καὶ κατακτητικαῖς τάσεσι καὶ κερδοσκοπικαῖς βουλαῖς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης μὴ περιλαμβάνηται μόνον ὁ μωαμεθανικὸς κόσμος τῆς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ ὁ ἑλληνικὸς χριστιανικὸς κόσμος τῆς Ἀνατολῆς. Οὕτω δὲ ἐκυφορήθη καὶ ἐγενήθη κατὰ μικρὸν νέον ἀνατολικὸν ζήτημα ὑπὸ νέαν μορφήν εὐρωπαϊκὴν διάφορον τοῦ μεγάλου κοσμοϊστορικοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος τοῦ μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, μεταξὺ τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, μεταξὺ τοῦ μωαμεθανισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀγῶνος. Τὸ νέον τοῦτο ἀνατολικὸν ζήτημα ἀπέβλεπεν εἰς τὰς σχέσεις τῆς δυτικῆς φραγκικῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν καθυπόταξιν ταύτης εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, εἴτε μωαμεθανοὶ ἦσαν οἱ ὑποτασσόμενοι λαοὶ εἴτε χριστιανοί. Αἱ κατακτητικαὶ μάλιστα ὁρμαὶ τῆς δυνάμεως ἐστρέφοντο μᾶλλον πρὸς τὴν χριστιανικὴν Ἀνατολὴν ἢ πρὸς τὴν μωαμεθανικὴν Ἀσίαν, καθόσον αἱ χριστιανικαὶ χώραι ἐκείναι ἐγγύτερον τῇ Εὐρώπῃ καὶ ἐθεωροῦντο μᾶλλον εὐχερίωτοι καὶ γονιμώτερον παρείχον στάδιον ὕλης καὶ ἠθικῆς ἐκμεταλλεύσεως. Οἱ ἀχάριστοι Φράγκοι οἱ ἐπὶ αἰῶνάς διατηρήσαντες τὴν ὑπαρξίν ἐαυτῶν καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ αὐτῶν μόνον διὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἐναντίον συμπάσης τῆς μωαμεθανικῆς Ἀσίας ἀμύνης τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἅμα ἐθεώρησαν τὸν μὲν ἐξ Ἀσίας διὰ τὴν Εὐρώπην κίνδυνον ἀποσοδηθέντα, τὴν δὲ σώτειραν τῆς Εὐρώπης χριστιανικὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν ἀκριβῶς διὰ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀγώνων ἐξασθενουμένην καὶ ἐκπίπτουσαν τῆς προτέρας ἰσχύος, ἐστρεψάν τὰ ὅπλα καὶ τὴν κατακτητικὴν αὐτῶν στρατείαν ἐναντίον τοῦ ἐπὶ αἰῶνας σώσαντος τὴν Εὐρώπην χριστιανικοῦ κράτους. Οὕτω ταυτοχρόνως σχεδὸν πρὸς τὴν πρώτην σταυροφορίαν Νορμανδοὶ ἐξ Ἰταλίας ὁρμώμενοι καὶ τῆς ἠθικῆς τυγχάνοντες ἀρωγῆς τῆς παπικῆς ἐκκλησίας ἐπέχειρῃσαν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐπανεπιλημμένης στρατείας αὐτὴν τὴν κατὰλυσιν τοῦ κράτους σκοπούσας. Ἡ δὲ τετάρτη σταυροφορία ἀντὶ τὴν διευθυνθῇ κατὰ τῆς ὑπὸ τῶν ἀπίστων ἐλούσης πόλεως τῶν Ἱερο-

σολύμων ἐστράφη κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπήνεγκε τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάλυσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, τὴν ἰδρυσιν τοῦ φραγκικοῦ κράτους τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν διανομὴν πλείστων ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ νήσων μεταξὺ διαφόρων φραγκικῶν δυναστειῶν (1204). Πολλὰ αἷτια συνετέλεσαν ἵνα τὸ λατινικὸν τοῦτο κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καταλυθῇ μετὰ χρόνον ὀλίγον πλείονα τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος. Ἄλλ' οὔτε ἡ κατάλυσις αὕτη οὔτε ἡ ἀνιδρυσις τοῦ ἑλληνικοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐπανάγαγον ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὸ πρῶτον ἰσχυρὸν καθεστῶς τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ κράτους. Τὸ ἀνιδρυθὲν κράτος διετῆρει ἀπλὴν τινα σκιὰν τῆς ἄλλοτε περιφανοῦς δυνάμεως καὶ δόξης καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Καὶ τὰ περὶ αὐτὰ δὲ ἀπ' αἰῶνων ὑφιστάμενα καὶ νῦν εἰς βαθμὸν τινα πολιτικῆς ἀναπτύξεως καὶ δυνάμεως περιεληλυθότα χριστιανικὰ ἐν Ἀνατολῇ ὀρθόδοξα κράτη τῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας δὲν ἠδύναντο οὔτε νὰ ἐνισχύσωσι τὸ νέον ἑλληνικὸν κράτος, οὔτε διὰ συνδυασμοῦ τινος πολιτικῆς ἐνότητος καὶ συμμαχίας νὰ καταλύσωσιν αὐτὸ καὶ νὰ ἰδρῦσωσι νέον χριστιανικὸν ὀρθόδοξον, ἰσχυρὸν ὅπως οὖν, ἑλληνοσλαβικὸν κράτος δυνάμενον νὰ ἀντιστῇ τελεσφόρως εἰς τὰς ἐπιβουλάς τῆς Δύσεως. Ἐν τοιαύτῃ διαίρεισι καὶ ἐξασθενήσει τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς ἐνῷ πλείστα ἀνατολικά ἑλληνικά χωρὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μέχρι τῶν προθύρων σχεδὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, Ἐνστοὶ καὶ Γενουήνσιοι καὶ ἄλλοι Φράγκοι κατεκυριεύον τὸ Εὐρωπαϊκὸν τμήμα τοῦ κράτους ἄρχοντες πλείστων νήσων καὶ χωρῶν ἑλληνικῶν καὶ ἰδίως ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἀπετέλουν οὗτοι κράτος ἐν κράτει. Φιλοκτήμονες δὲ καὶ φιλόδοξοι φράγκοι ἡγεμόνες, ὡς ὁ Κάρολος ὁ Ἀνδεγαυικὸς τῆς Γαλλίας, παρεσκευάζον μεγάλας στρατείας πρὸς κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ κατάλυσιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Οἱ δὲ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἐξαρτῶντες τὴν σωτηρίαν τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν εὐμενῶν διαθέσεων τοῦ Πάπα προσέτρεχον πρὸς αὐτὸν προσφέροντες τὴν ὑποταγὴν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν παπικὴν ἀρχὴν ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ζητουμένης συντηρήσεως. Τοιαύτη ἡ ζοφερὰ διὰ τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς ὄψις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ γενέσει ὑπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν αὐτοῦ ἐποψίν καὶ φάσιν.

Πλείστοι καὶ στενοὶ δεσμοὶ ἠθικοί, θρησκευτικοί, πολιτικοὶ καὶ ἐμπορικοὶ συνέδεον τὴν Ἀνατολὴν πρὸς τὴν Δύσιν κατὰ τὸν ἰγ' καὶ ιδ' αἰῶνα

ἀπὸ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου μέχρι Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Εὐξείνου καὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβειος, καὶ ἀπὸ τοῦ ἰδ' ἤδη αἰῶνος ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἐφαίνετο κυρία τῶν τυχῶν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Θάττον δὲ ἡ βράδιον, εἰρηνικῶς ἢ πολεμικῶς, ἅπασα ἡ χριστιανικὴ Ἀνατολὴ ἐφαίνετο προωρισμένη νὰ ὑποκύβῃ ὁλοσχερῶς καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν εἰς τὸ κράτος τῆς Δύσεως, ὅποτε νέα τις αἰφνιδικὰ τροπὴ τῶν πραγμάτων ἐν τῷ εὐρυτέρῳ κύκλῳ τῆς ἱστορίας μεγίστην ἐπενεγκούσα μεταβολὴν ἐν τῇ ὅλῃ καταστάσει τῆς Ἀνατολῆς ἐπέδρασεν ἰσχυρῶς καὶ ἐπὶ τὰς σχέσεις τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολήν. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐπισχούσα τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ νέου εὐρωπαϊκοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἀπέναντι τοῦ αὐτοῦ ἐν πάσῃ μεγαλοπρεπεῖα καὶ φοβερότητι ἐγερθέντος μεγάλου κοσμοϊστορικοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἅπαξ ἔτι ἤνωσεν ἠθικῶς τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύσει καὶ ἐπήνεγκε λόγῳ ἢ ἔργῳ τὴν σύμπραξιν σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἐναντίον τοῦ ἐν τῷ ἱστορικῷ ὀρίζοντι φαινέντος νέου φοβεροῦ καὶ δυσκαταγωνίστου πολέμου τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Εὐρώπης τοῦ γνωστοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Διὰ τοῦ νέου τούτου πολέμου ἀνανεωθέντος ἅπαξ ἔτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ μεγάλου μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας πολέμου ὑπὸ τὴν μεγαλοπρεπεῖα καὶ σοβαρωτάτην αὐτοῦ κοσμοϊστορικὴν ὕψιν αἱ σχέσεις τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀνατολήν ἔλαβον νέον ὅλως χαρακτήρα καὶ εὐρυτάτας διαστάσεις ἀναπτύξεως, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ἐπιδρῶντα μέχρι σήμερον ἐπὶ τὴν καθόλου ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Εὐρώπης ἀποτελοῦσι καὶ ἐν τῷ 19' αἰῶνι σπουδαῖον κεφάλαιον ἱστορίας.

20' Τὸ Ὄσμανικὸν κράτος.

Ἡ ἰδρύσις τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους εἶναι ἐκ τῶν μεγίστων, θαυμασιωτάτων καὶ σπουδαιωτάτων γεγονότων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἀποτελοῦσα νέαν φάσιν καὶ περίοδον ἐν τῷ μεγάλῳ μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἀγῶνι. Τὸ κράτος τοῦτο ἀρξάμενον ἀπὸ μικρᾶς δυναστικῆς ἡγεμονίας ἀπέβη κατὰ μικρὸν οὐχὶ ἀπλῶς κράτος δυναστικόν, ἀλλὰ κράτος παγκόσμιον ἰσλαμικόν, περιλαμβάνον μὲν ἅπασαν τὴν ὕλικήν καὶ ἠθικὴν δύναμιν τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ἀπειλῆσαν δὲ νὰ ὑποτάξῃ ἑαυτῷ σύμπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν

ἐποψιν ἢ ἱδρυσις τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους ἔχει σπουδαιότητα ἱστορικὴν μεγίστην οὐχὶ τοσοῦτον ὥς πρὸς τὴν γένεσιν τοῦ κράτους τούτου, ὅσον ὡς πρὸς τὸν καθόλου χαρακτῆρα καὶ τὴν καθόλου ἱστορικὴν δύναμιν τοῦ διὰ τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ δημιουργηθέντος ἱστορικοῦ καθεστώτος.

Ἡ ἀφανὴς γένεσις τοῦ κράτους τούτου συμπίπτει μετὰ χρονικῆς περιόδου ἱστορικῆς κρίσιμωτάτης διὰ τὴν τύχην τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ. Οὗτος ἀφοῦ ἐπὶ τῶν πρώτων τοῦ προφῆτου διαδόχων διὰ τῆς πρωτοφανοῦς ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατὰ τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν ταχύτητα διαδόσεως καὶ ἐπεκτάσεως αὐτοῦ ἐξετάθη ὡς θρησκεία ἐνταυτῇ καὶ θρησκευτικὸν ἰσλαμικὸν κράτος ἐκ τῶν ἐρήμων τῆς Ἀραβίας μέχρι τῶν ὄχθων τῆς Κασπίας καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ καὶ Ἰαζάρτου μέχρι τῶν Περηναίων καὶ μόνον διὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἀμύνης τῶν βασιλείων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν Φράγκων ἡγεμόνων ἐν τῇ Δύσει ἀπετράπη τῆς καθυποτάξεως τῆς Εὐρώπης, βαθμηδὸν ἐξέπισεν ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης ὁρμῆς καὶ δυνάμεως. Καὶ περὶ τὰ τέλη ἤδη τοῦ θ' μ. Χ. αἰῶνος εἰς τοιαύτην περιῆλθεν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν καὶ ἀδυναμίαν, ὥστε ἐν μὲν τῇ Δύσει οἱ μικροὶ χριστιανοὶ ἡγεμόνες τῶν μὴ ὑποταχέντων εἰς τὸ Ἰσλάμ ὀρέων τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου διὰ τῶν τολημῶν καὶ θαρραλείων ὑπὲρ πίστεως ἡρωϊκῶν ἀγώνων ἡλευθέρουν τὸ πάτριον ἔδαφος ἀπὸ τῶν ξένων ἀλλοθρήσκων κατακτητῶν, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ μετὰ νέας αἰγλῆς ὑψοῦτο τὸ κράτος τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τοὺς γενναίους καὶ ἡρωϊκοὺς βασιλεῖς Νικηφόρον Φωκᾶν, Ἰωάννην Τσιμισκῆν καὶ Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων μεταβολὴ δὲν ἦτο διαρκὴς ἐν τῷ ἀνατολικῷ τμήματι τοῦ Ἰσλάμ. Ἐνταῦθα τὴν ἐξασθενήσαντα δύναμιν καὶ κράτος τοῦ ἀραβικοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἀντικατέστησεν ἀπὸ τοῦ ια' μ. Χ. αἰῶνος τὸ νεαρὸν καὶ σφριγῶν κράτος τοῦ τουρκικοῦ Ἰσλάμ. Διέφοροι τουρκοὶ λαοὶ ὄντες πρότερον χριστιανοὶ ἢ εἰδωλολάτραι¹ προσελθόντες ἀπὸ τοῦ θ' καὶ ι' αἰῶνος εἰς τὸ Ἰσλάμ προσήγαγον νέας εἰς αὐτὸ δυνάμεις καὶ ἀρετὰς στρατιωτικὰς καὶ πολιτικάς. Βαθμηδὸν οἱ Τοῦρκοι οὗτοι ἀπὸ τοῦ στρατοῦ, ἰδίως ἀπὸ τῆς φρουρᾶς τῶν Χαλιφῶν, καὶ ἀπὸ τῶν πολιτικῶν ἀξιοματίων ἐγένοντο πραγματικοὶ κύριοι τοῦ χαλιφικοῦ κρά-

¹ Ἐκ τῶν νεωτάτων ἔρευνῶν ἐγένετο γνωστὸν ὅτι πολλοὶ λαοὶ τουρκοὶ τῆς μέσης Ἀσίας πρὸ τοῦ ια' καὶ ιβ' αἰῶνος πρὸ τοῦ γενέσθαι μωαμεθανικοὶ εἶχον προσέλθει εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

τους ἀσκοῦντες αὐτοὶ τὴν ὑπερτάτην πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀρχήν, τοῦ Χαλίφου ἦτοι τοῦ διαδόχου τοῦ προφῆτου καὶ ὑπερτάτου νομίμου ἄρχοντος τοῦ κράτους τοῦ Ἰσλάμ περιοριζομένου ἀπλῶς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐπισήμων αὐτοῦ καθηκόντων. Οὕτω ἐλαβε τὴν ὑπερτάτην ἐπιτροπείαν τῆς Χαλιφίας περὶ τὰ τέλη τοῦ ια' αἰῶνος ἡ περίφημος σουλτανικὴ δυναστεία τῶν Σελσούκων Τούρκων, ὑπὸ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἡγεμόνας τῆς ὁποίας τὸ κράτος τοῦ τουρκικοῦ Ἰσλάμ ἐξετάθη αὐθις μετὰ νέας δυνάμεις ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἀπὸ τῶν ὁρίων τῆς Κίνας καὶ τῶν Ἰνδιῶν μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οἱ Τούρκοι οὗτοι ἀπέσπασαν ἀπὸ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τὸ πλεῖστον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐκ τῶν οὕτω ἀποσπασθεῖσων βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν ἰδιαιτέρον ἰδρύθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ ια' αἰῶνος Σελσούκικόν κράτος ἐν Μ. Ἀσίᾳ ὀνομασθὲν *Ροῦμ* ἦτοι Ῥωμανία (Ῥωμαϊκὴ χώρα) μετὰ πρωτεύουσιν τῆς Νικαίας. Ἀπὸ ταύτης ὁρμώμενοι νῦν ἠδύναντο οἱ Τούρκοι τέσσαρας ἐτι περίπου αἰῶνας πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ θεωνται τὰς ἐγγὺς ἐκτεινομένας τοῦ Βοσπόρου ἀκτὰς. Νέον παγκόσμιον ἰσλαμικὸν κράτος ὑπὸ σουλτάνους Τούρκους καὶ ὑπὸ χαλίφας Ἀραβας ἠπείλει τὸν χριστιανισμὸν ἐν τοῖς προθύροις αὐτοῖς τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ κατὰ τῆς νέας ταύτης ἐμφανίσεως τῆς μωαμεθανικῆς δυνάμεως ἠγέρθη ἀντίδρασις ἰσχυρὰ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ ἡ χριστιανικὴ αὕτη Εὐρώπη ἐλαυνομένη ὑπὸ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἰσχυροῦ ἀντιπαρέταχθη στρατιωτικῶς κατὰ τῆς μωαμεθανικῆς Ἀσίας ἐπὶ διακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἐκινήσασα διὰ τῶν περιφήμων σταυροφοριῶν τοὺς στρατιωτικοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἐναντίον τῆς Ἀσίας. Ὁ κίνδυνος ὁ κατὰ τὸν ια' καὶ ιβ' αἰῶνα ἀπειλήσας τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς δυτικῆς Εὐρώπης δὲν ἦτο μείζων τοῦ τῶν προηγουμένων αἰώνων, πολλῶ μάλιστα σμικρότερος διὰ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Αἱ δὲ σταυροφορίαι αἱ γενομένηαι ἀπέναντι τοῦ τοιοῦτου κινδύνου δὲν εἶναι ἀμυντικαί, ἀλλ' ἐπιθετικαί στρατεῖαι οὐσαι μὲν κυρίως ἀποτέλεσμα τῆς ὑφ' ἀπάσας τὰς ἐπόψεις τοῦ ἱστορικοῦ βίου ἐνισχύσεως τῆς Εὐρώπης, ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσαι ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν τοῖς ἁγίοις τόποις διαπραττομένων βιαιοπραγιῶν. Ἡ διὰ τοῦ τουρκικοῦ στοιχείου ἀναζωογόνησις τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου ὑπῆρξεν ὀλεθρία μόνον διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀνατολὴν ἐξαντλοῦσα ἐτι μᾶλλον τὰς ἤδη ἐκπεσούσας δυνάμεις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀλλ' ὑπὸ καθόλου ἔποψιν τὸ τουρκικὸν σελ-

σουχικὸν κράτος τοῦ ια' καὶ ιβ' αἰῶνος δὲν ἦτο ἐπιθετικὸν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Ἀσίας, οὐδέποτε μάλιστα ὑπερέβη τὰ ὅρια ταῦτα. Ἀλλὰ καὶ ἡ διάρκεια τῆς ἰσχύος καὶ ἐνότητος αὐτοῦ ὑπῆρξε βραχυχρόνιος. Καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ ιβ' αἰῶνος ὁ μωαμεθανικὸς κόσμος ἦτο διηρημένος εἰς πολλὰ κράτη μικρὰ καὶ μεγάλα· κατὰ τινων δὲ ἐκ τούτων διαρκῶς ἐπολέμουν οἱ σταυροφόροι ἐν Συρίᾳ, Ἀσίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ εἴτα δὲ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις τῆς βορείου Ἀφρικῆς. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν σταυροφοριῶν, καίτοι ὑπὸ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐποψίν δὲν ὑπῆρξαν μεγάλα, ἀλλ' οὐχ ἤττον ἦσαν ἱκανῶς σπουδαῖα ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς ἀμύνης τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀσίᾳ κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ τοῦ ἐνταῦθα ἔχοντος τὸ μέγα αὐτοῦ κράτος, Ἐξ ἄλλου δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὴ μοναρχία διὰ τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν διὰ τελευταίας τινὸς περιέβαλλεν ἰσχύος καὶ λάμπους τὸ βυζαντινὸν κράτος καὶ ἐταπείνου τὰ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Συρίᾳ μωαμεθανικὰ κράτη. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν δὲ τοῦ ιγ' μ. Χ. αἰῶνος, ὁπότε οἱ Εὐρωπαῖοι σταυροφόροι ἠγωνίζοντο ἐτι ἀδιαλείπτως κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἐν Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ, ὁ μωαμεθανικὸς κόσμος τῆς ἄνω Ἀσίας δεινούς ὑφίστατο κινδύνους ἐνσκήψαντας ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἰσχυατιῶν τῆς Ἀσίας καὶ ἀπειλοῦντας δεινὸν κατ' αὐτοῦ ὄλεθρον. Αἱ μεγάλαι ἐπὶ τὴν μέσην καὶ τὴν δυτικὴν Ἀσίαν ἐπιδρομαὶ τῶν εἰδωλολατρῶν Μογγόλων ὑπὸ τὸν Ἀζιγίγης Χάν καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ· ἡ ὑπὸ τούτων κατάλυσις τῶν μωαμεθανικῶν κρατῶν τῆς μέσης Ἀσίας· ἡ ἄλωσις τῆς ἱερᾶς πόλεως τοῦ Βαγδατίου, τῆς ἑδρας τοῦ ὀρθοδόξου Χαλίφου καὶ πρωτεύουσας τοῦ ὀρθοδόξου μωαμεθανισμοῦ· ἡ θανάτωσις τοῦ Χαλίφου καὶ ἡ φυγὴ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον καὶ ἡ οὕτω ἐπελθοῦσα κατάλυσις τοῦ κράτους τῆς Χαλιφίας ὑπὸ τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ χαρρακτῆρα καὶ δύναμιν· τὰ κοινὰ συμφέροντα καὶ αἱ συμμαχικαὶ σχέσεις αἱ συνδέουσαι τοὺς εἰδωλολάτρους Μογγόλους τῆς Περσίας καὶ Μεσοποταμίας πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς καὶ τοὺς σταυροφόρους ἐναντίον τῶν μωαμεθανικῶν κρατῶν· ταῦτα πάντα ἐφαίνοντο περιάγοντα τὸ ἐν Ἀσίᾳ κράτος τοῦ Ἰσλάμ εἰς κρισιμωτάτην θέσιν καὶ προμηνύοντα τὴν ὀλοσχερῇ αὐτοῦ καταστροφὴν.

Ἀλλ' ἐκ τῆς κρίσεως ταύτης θέσεως ἀνέκυψε πάλιν ἰσχυρὸν τὸ Ἰσλάμ, ὡς θρησκεία, τὴν δὲ θρησκευτικὴν ἀνόρθωσιν παρεκολούθησεν ἡ μετὰ τῆς θρησκείας ἀδιασπάστως ἡνωμένη πολιτεία καὶ τὸ πολι-

κὸν κράτος τοῦ Ἰσλάμ. Τὸ Ἰσλάμ δὲν ἠδύνατο νὰ καταστραφῇ ὡς δύναμις πολιτικὴ ἐνὸςφ δὲν κατεστρέφετο ὡς δύναμις θρησκευτικὴ. Ἀλλὰ τότε ἀκριβῶς ἀπεδείχθη ἡ ζωτικὴ δύναμις τοῦ Ἰσλάμ ὡς θρησκείας ἐπὶ τοὺς βαρβάρους λαούς. Πανταχοῦ ἐν τε τῇ μέσῃ καὶ τῇ δυτικῇ Ἀσίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Εὐρώπῃ (Ῥωσσίᾳ) οἱ Μογγόλοι δυνάσται, οἱ ἐν ἀρχῇ διώκται τοῦ μωαμεθανισμοῦ, προσῆλθον κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα εἰς τὸ Ἰσλάμ καὶ ἠγωνίσαντο ὑπὲρ τῆς διαδόσεως καὶ ἐμπεδώσεως αὐτοῦ ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς χώραις τῆς Ῥωσσίας. Τοῦτο ἐπραξεν ἰδίως ὁ Ταμερλάνος ἐν τῇ μέσῃ Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἰνδοστάν.

Ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ πολλὰς ταραχὰς καὶ στάσεις ἰδρύθη περὶ τὰ τέλη τοῦ ἑγ' αἰῶνος τὸ ἰσχυρὸν στρατιωτικὸν κράτος τῶν Μαμελούκων ἐκταθὲν καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν καὶ ἐπήγαγε τὴν κατάλυσιν τῶν τελευταίων λειψάνων τῶν σταυροφορικῶν κρατῶν. Ἡ δὲ διὰ τῆς ἐν Ἀνατολῇ φραγκοκρατίας ἐπελθοῦσα τὸν ἑγ' αἰῶνα τελεία παρακμὴ καὶ ἐξασθένησις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ τουρκικοῦ κράτους. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἔσωσαν ἀπλῶς τὴν θέσιν τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐπέρρωσαν τὴν ἀμυντικὴν αὐτοῦ δύναμιν χωρὶς γὰρ δώσωσιν αὐτῷ ἔσωτερικὴν ἐνότητα πολιτικὴν καὶ ἐπιθετικὴν ὁρμὴν ἐξωτερικὴν. Ἐκείνο δέ, ὅπερ νέαν ὅλως ἔδωκεν αὐτῷ δύναμιν ἠθικὴν, ζωτικότητα ἐσωτερικὴν καὶ ἐνότητα πολιτικὴν καὶ τὸ κράτος τοῦ Ἰσλάμ ἀπὸ ἀμυντικοῦ ἐν Ἀσίᾳ κατέστησεν ἐπιθετικὸν ἐν Εὐρώπῃ καὶ διὰ τῆς τελείας καταστροφῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους κατέστησε τὴν Εὐρώπην στάδιον τῶν μεγάλων αὐτοῦ κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀγώνων, ἥτοι ἡ δύναμις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ἐκ πάντων τῶν μεγάλων κατακτητικῶν κρατῶν τῆς Ἀσίας, ὅσα ἀπὸ τοῦ Κύρου καὶ Δαρείου καὶ Ξέρξου μέχρι Νουσιρβάν, Μαλεκσάχ, Ἀζιγγίς Χάν καὶ Ταμερλάνου καὶ τῶν μεγάλων ὀθωμανῶν ἡγεμόνων ἐν Ἀσίᾳ ἰδρυθέντα ἐξέτειναν τὴν δύναμιν αὐτῶν μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Εὐρώπης καὶ πέραν τούτων ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἠπέλησαν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, τὸ ὀθωμανικὸν εἶχε τοῦτο τὸ ὅλως ἰδιάζον αὐτῷ, ὅπερ καὶ κατέστησεν αὐτὸ φοβερῶτατον διὰ τὴν Εὐρώπην, ὅτι ἰδρύθη μὲν ἐν τοῖς προθύροις αὐτοῖς τῆς Εὐρώπης, αὐξήθην δὲ καὶ ἐπὶρρωσθὲν ἐν Εὐρώπῃ, ἐντεῦθεν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης καὶ διὰ τῆς Εὐρώπης ὥρμησεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἀσίας. Ἐκ τούτου δὲ

ἐνῷ τῶν ἄλλων μεγάλων ἀσιατικῶν κρατῶν τῶν ἐχόντων κέντρον τὴν Ἀσίαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξηντλεῖτο ἡ ὁρμὴ ἡ κατακτητικὴ ἐν τοῖς ὁρίοις τῆς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, καὶ ἡ δύναμις καθίστατο πολλᾶκις ἀδυναμία ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους μετατιθεμένη· τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ἀρετηρίαν καὶ κέντρον ἐνεργείας ἐκζητοῦν ἐν αὐτῇ τῇ Εὐρώπῃ ἐστρεψεν ἅπασαν τὴν πρώτην αὐτοῦ νεανικὴν ὁρμὴν πρὸς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν καθυπόταξιν πάντων τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς ἐλληνικῆς ἢ ἰλλυρικῆς χερσονήσου. Γεννηθὲν ὅλως ἀφανῶς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διαλύσεως τοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ τουρκικοῦ κράτους ὡς ἐν τῶν πολλῶν τουρκικῶν κρατιδίων, εἰς ᾧ διηρέθη τὸ κράτος ἐκεῖνο, ἐντὸς τῶν ὁρίων σχεδὸν τῶν ἐν Ἀσίᾳ μικρῶν βυζαντινῶν κτήσεις, ἐν Βιθυνίᾳ, οὐ μακρὰν τῆς Προύσης, ἐξηπλώθη ἅμα τῇ γενέσει αὐτοῦ ἐπὶ τὰς ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Θράκης ἀσιατικᾶς ἀκτῆς τῆς Προποντιδος καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ἐκ τοῦ πορθμοῦ τούτου ὤρμησε πρὸς κατάκτησιν τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἐλληνικῶν καὶ σλαβικῶν χωρῶν. Τὰ ὁρμητικὰ καὶ ἀκατάσχετα αὐτοῦ στίφη διήλασαν ἐντὸς μικροῦ τὴν ἐλληνικὴν χερσονήσον κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις καὶ ἀπέκλεισαν τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὶν ἔτι τὸ τρίτον τῆς μωαμεθανικῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑποταχθῇ εἰς τὸ νέον κράτος. Οὐ μόνον δὲ αἱ ἐλληνικαὶ χριστιανικαὶ γῶραι ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ δι' ἐλληνικῶν βραχίωνων καὶ ἐλληνικοῦ αἵματος κινήθη καὶ ἐκραταιώθη ἐξαισιῶς τὸ μωαμεθανικὸν τοῦτο κράτος. Οὐ μόνον πολλοὶ τῶν πρώτων ἡρώων πολεμιστῶν τοῦ ἀρτιγένους κράτους ἦσαν Ἕλληνες προσελθόντες εἰς τὸ Ἰσλάμ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ιδρύσεως τοῦ φοβεροῦ τάγματος τῶν Γενιτσάρων στρατολογουμένων ἐκ παιδῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλων χριστιανῶν διὰ τοῦ περιδοῦναι τοῦ παιδομαζώματος, τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀποδεκατιζόμενον δεινῶς συντελεῖ τὸ μέγιστον μέρος εἰς τὴν αὐξήσιν καὶ κραταίωσιν τῶν Ὀσμάνων διὰ τοῦ ἰδιοῦ αὐτοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Διὰ τοῦ θεσμοῦ ἐκείνου ὅ,τι κατὰ πληθυσμὸν ἢ κατὰ δύναμιν πληθυσμοῦ καὶ ἀρετῆς σωματικῆς, πνευματικῆς, στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἀφηρεῖτο ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ, τοῦτο προσετίθετο εἰς τὸ ὀθωμανικὸν καὶ ἡ τούτου αὐξήσις καὶ κραταίωσις αἰτίαν ἅμα καὶ ἀποτέλεσμα εἶχε τὴν ἐλάττωσιν καὶ ἐξασθένησιν τοῦ ἐλληνικοῦ. Ἑλλήνων παῖδες τὴν γέννησιν ἢ τὴν καταγωγὴν ἦσαν οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι στρατηλάται καὶ στρατιῶται οἱ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου διελαύ-

νοντες πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν ἑλληνικὴν καὶ τὰ πάντα ὑποτάσσοντες εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἰσλάμ. Ἕλληνες ἢ Ἀλβανοὶ ἢ Σλαῦοι χριστιανοὶ τὸ γένος ἦσαν, ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πάντες σχεδὸν οἱ μέγιστοι καὶ περιούστατοι τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τοῦ ἰσλαμικοῦ τούτου κράτους. Ἀλλ' ἡ διὰ τοῦ παιδομαζώματος κατ' ἔτος εἰς τὸ Ἰσλάμ προσερχομένη ὑγιὲς καὶ ῥωμαλέα μερίς τοῦ ἑλληνικοῦ δὲν ἀπετέλει μόνον τὰ γενναιότατα καὶ φανατικώτατα στίφη τῆς μωαμεθανικῆς στρατιᾶς, ἀλλὰ καὶ σχολὴν ἀτελεύτητον αὐλικῶν, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν λειτουργῶν τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους.

Τὸ σύστημα τοῦ παιδομαζώματος ἦτο τὸ φοβερώτατον καὶ ὀλεθριώτατον μέσον τῆς κατὰ μικρὸν πρὸς θετικὸν καὶ ἀρνητικόν, ὑλικὸν καὶ ἠθικὸν ὄφελος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ τοῦ Ἰσλάμ, ἐξολοθρεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ δὲν ἦτο τὸ μόνον μέσον. Πλείστα ἄλλα ὑλικά καὶ ἠθικά ἐλατήρια προσηλιτισμοῦ συνετέλουν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἐν τισὶ χριστιανικαῖς χώραις ὡς ἐν Κρήτῃ, Μακεδονίᾳ, Ἡπείρῳ, Ἀλβανίᾳ, Βουλγαρίᾳ, Σερβίᾳ, Βοσνίᾳ, πᾶσα σχεδὸν ἡ χριστιανικὴ ἀριστοκρατία τῶν χωρῶν τούτων προσῆλθεν εἰς τὸ Ἰσλάμ, ἵνα διατηρήσῃ τὰ προνόμια τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς τάξεως. Οὕτω ἡ Ἑλλὰς καὶ μετ' αὐτῆς πᾶσα ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολὴ καταδεδικασμένη νὰ σπαράττῃ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς χειρῶν τὰ σπλάγχνα αὐτῆς ἤγετο κατὰ μικρὸν πρὸς τὸν παντελῆ ὀλεθρον αὐτῆς, ἂν μὴ εὐνοικωτέρα τροπὴ καὶ εὐμενέστεραι περιστάσεις, περὶ ὧν ἄλλαχού γενήσεται ἡμῖν λόγος, μετέβαλλον τοὺς ὅρους τούτους τῆς μετὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους συνυπάρξεως καὶ συμβιώσεως.

Ἡ τοιαύτη αὐξήσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἡ τὴν ἀληθῆ αἰτίαν καὶ δύναμιν τοῦ κράτους τούτου ἐν Εὐρώπῃ ἀπέναντι τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἀποτελοῦσα, συνδυαζομένη μετ' ἄλλων περιστάσεων, αἵτινες εἶχον τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῶν ἐν τῇ τότε καταστάσει τοῦ Ἰσλαμιτικοῦ κόσμου, ἀνήγαγον τὸ κράτος αὐτὸ εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὸ ὕψος καὶ τὴν περιωπὴν παγκοσμίου ἰσλαμιτικοῦ κράτους. Καθ' οὓς χρόνους ἰδρῦθη τὸ μικρὸν καὶ ταπεινὸν ἐν ἀρχῇ ὀσμανικὸν κράτος ἐν τῇ βορειοδυτικῇ γωνίᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οὐδὲν, καθὰ ἤδη εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, κέντρον ὑπῆρχεν ἰσχυρὸν ἐν τῇ μωαμεθανικῇ Ἀσίᾳ, οὐδὲν κράτος μωαμεθανικὸν δυνάμενον νὰ συνέχῃ καὶ νὰ συγκαρτῇ τὰ διηρημένα καὶ πάσης συνοχῆς στερούμενα

στοιχεῖα τοῦ Ἰσλάμ κατὰ τὰς παραδόσεις τῆς πανισλαμικῆς ἀρχῆς τῆς ἀραβικῆς χαλιφίας καὶ τοῦ παγκοσμίου ἰσλαμικοῦ κράτους τῶν Τούρκων Σελσούκων σουλτάνων. Ἡ χαλιφία ἀπὸ τῆς μογγολικῆς κατακτήσεως τοῦ Βαγδατίου (1258) ὑφίστατο μόνον κατ' ὄνομα ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Μαμελούκων σουλτάνων τῆς χώρας ταύτης· ἡ δὲ Μικρὰ Ἀσία, ἡ Ἀρμενία, ἡ Περσία, ἡ Μέση Ἀσία, τὰ βόρεια τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Μογγόλων κατεχομένη ἀνατολικὴ καὶ νότιος Ῥωσσία ἀπετέλουν πλείστα ἰδιαίτερα κράτη προσελθόντα τὸ μὲν ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ μεγάλου σελσουκικοῦ κράτους, τὸ δὲ ἐκ τῆς τοῦ μεγάλου μογγολικοῦ. Πανταχοῦ ἐν τῷ μωαμεθανικῷ κόσμῳ ὑπῆρχεν ὕλη καὶ δυνάμεις, ἀλλ' οὐδαμοῦ συνοχὴ καὶ συγκέντρωσις καὶ ἐνότης ἐσωτερικὴ. Ἡ ἰδέα τοῦ πανισλαμικοῦ κράτους, ἥτις ἐκ τῆς ἐν τῷ μωαμεθανισμῷ ἐνότητος Ἐκκλησίας καὶ κράτους, θρησκείας καὶ πολιτείας, εἶναι δυνάμεις πολιτικὴ θετικὴ ἐφαίνετο ἐκλείπουσα ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς μωαμεθανικῆς. Ἀλλ' ἀκριβῶς τὴν δυνάμιν ταύτην ἐπανάγαγεν εἰς τὸ Ἰσλάμ τὸ νεαρὸν ὀσμανικὸν κράτος οὐ μόνον διὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ διὰ τῆς μεγαλοφυΐας τῶν πρώτων ἡγεμόνων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς θρησκευτικῆς ἡρωικῆς αἵγλης, ἣν περιεβάλλετο κράτος οὕτω ταχέως καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐν μέσῳ χριστιανικοῦ λαοῦ καὶ ἐπὶ τῆς τούτου καταστροφῆς θαυμασιῶς ὑφούμενον καὶ κραταιούμενον καὶ ἐκδηλοῦν εἰς τὸν ἰσλαμικὸν κόσμον τὴν γένεσιν καὶ τὴν ὑπάρξιν αὐτοῦ διὰ τῶν κατὰ τῶν ἀπίστων μεγάλων πολέμων καὶ θριάμβων. Ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει ἀνεγεννᾶτο οὕτως εἰπεῖν ὁ μωάμεθανισμὸς καὶ ἡ μωαμεθανικὴ ἐκκλησία μετὰ τῶν ἱερωτάτων παραδόσεων καὶ τοῦ ὑψίστου προσορισμοῦ αὐτῆς τοῦ κειμένου ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῆς πρωτεύουσας τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου (ὡς ἐθεωρεῖτο ἡ Κωνσταντινούπολις) καὶ ἐν τῇ καταλύσει τοῦ κράτους τῶν Ῥωμαίων, ὅπερ ἦν ὄνειρον τοῦ προφήτου καὶ τοσοῦτων μεγάλων ἡγεμόνων τοῦ Ἰσλάμ μάτην πρὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐπὶ αἰῶνας ἐκπεμφάντων κατὰ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τὰς ἀπειροπληθεῖς αὐτῶν στρατίας καὶ ναυτικὰς δυνάμεις. Διὰ τοιούτων φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων παρεσκευασμένον τὸ ὀθωμανικὸν κράτος ταχέως ἐπιβλήθη στρατιωτικῶς, πολιτικῶς, θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς εἰς τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον. Εἶναι δὲ θέαμα ἐκ τῶν μεγαλοπρεπεστάτων καὶ θαυμασιωτάτων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου τὸ θέαμα τὸ παρεχόμενον ὑπὸ τοῦ ὀσμανικοῦ

κράτους ἐπὶ διακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτοῦ· θεάμα, ἐν ᾧ ὁλόκληρον κράτος παρίσταται ἡμῖν δίκην στρατευομένου στρατοῦ ἐν διηνεκεῖ ὁρμητικῇ κινήσει κινούμενον ὅτε μὲν πρὸς τὴν Ἀσίαν, ὅτε δὲ πρὸς τὴν Εὐρώπην. Καὶ δίκην παλιρροίας καὶ ἀμπώτιδος ὁ γεῖμαρρος οὗτος τῶν ἀνθρώπων νῦν μὲν ἐξορμῶν τῆς Εὐρώπης ἐκχεῖται ἐπὶ τὴν Ἀσίαν μέχρι Ταύρου καὶ Εὐφράτου, νῦν δὲ αἰφνηδίνως ἐν τῷ διηνεκεῖ ἐπὶ τῶν δύο ἡπείρων πολέμῳ ἀπὸ τῆς Ἀσίας παλινδρομικῶς κυλινδεῖ τὰ φοβερά κύματα αὐτοῦ μέχρι τῶν ἰλλυρικῶν Ἀλπεων καὶ τῶν Καρπαθίων.

Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔδωκεν ἐπὶ τέλους τῷ ἀχανεῖ τούτῳ στρατοπέδῳ κέντρον μονιμότητος καὶ βᾶσιν καὶ ἀφετηρίαν κανονικῆς πρὸς πᾶσαν διεύθυνσιν κινήσεως καὶ ἐπεκτάσεως. Ἀπαξ οὕτω καταστάν τὸ ὀθωμανικὸν κράτος μέγα καὶ ἰσχυρὸν κατέστη μετ' ὀλίγον καὶ παγκόσμιον ἰσλαμικὸν δια τῆς ἐπισήμου καὶ θρησκευτικῆς ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ καθιέρωσεως τῆς πανισλαμικῆς πολιτικῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀνορθώσεως τῆς χαλιφίας. Ἐν τῷ κόσμῳ τῷ ἰσλαμικῷ ὑπερτάτῃ πολιτικῇ καὶ θρησκευτικῇ δύναμις εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τῆς ὑπερτάτης πνευματικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἰσλάμ εἶναι τὸ ἐπίγειον κράτος τοῦ Θεοῦ, παρ' ὃ δὲν ὑφίσταται ἄλλο ἐπίγειον κράτος ἀνθρώπων. Ὁ σκοπὸς τοῦ κράτους εἶναι ἡ διατήρησις καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Ἰσλάμ. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κράτους εἶναι οἱ διάδοχοι τοῦ προφήτου καὶ πάντες οἱ στρατιῶται εἰσὶν ἀπόστολοι τῆς πίστεως ἀγωνιζόμενοι διὰ τοῦ ξίφους ὑπὲρ τοῦ κράτους τοῦ Ἰσλάμ. Ἐνεκα τοῦ τοιοῦτου χαρακτῆρος τοῦ Ἰσλάμ ἐκείνο, τὸ ὅποιον ἐν τῇ χριστιανικῇ Εὐρώπῃ, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῆς θρησκείας καὶ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως, κατ' ἰδέαν μόνον ἐσωτερικὴν ὑφίστατο ἐν τῇ παγκοσμίῳ χριστιανικῇ πολιτείᾳ τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους· τοῦτο ἐν τῇ ἰσλαμικῇ Ἀσίᾳ, καὶ ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῆς θρησκείας καὶ ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, ὑφίστατο ὡς δύναμις θετικὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, σύμφωνα καθ' ὅλα πρὸς τὴν φύσιν τῆς πραγματικῆς ἱστορίας. Ἐν Εὐρώπῃ παρὰ τὸ πραγματικὸν παγκόσμιον πνευματικὸν κράτος τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ παγκόσμιον χριστιανικὸν κράτος πολιτικὸν μὴ συμβιβάζόμενον μῆτε πρὸς τὸ κράτος τῆς Ἐκκλησίας, μῆτε πρὸς τὰ ἄλλα ἱστορικὰ στοιχεῖα καὶ δυνάμεις, δι' ὧν ἐδημιουργήθησαν πολλὰ κέντρα πολιτικά, ἐξ ὧν παρήχθησαν σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ἰδιαίτερα ἔθνη. Ἐν τῷ Ἰσλάμ

κράτος καὶ πολιτεία ἦσαν ἔννοιαι ἀκατάληπτοι ἔξω τοῦ ἐνιαίου κράτους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐθνικαὶ καὶ φυλετικαὶ διαιρέσεις φυσικαὶ δὲν εἰσεχώρουν εἰς τὸ κράτος τοῦτο. Ἐθνότης καὶ ἐθνικότης ὑπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἔννοιαν δὲν ὑπάρχει ἄλλο πλὴν τῆς καθολικῆς ἰσλαμικῆς. Διὰ τοῦτο καὶ πάντες οἱ μεγάλοι κατακτηταὶ οἱ ἔλκοντες τὴν καταγωγὴν ἐξ ἰδιαιτέρων ἔθνων μωαμεθανικῶν ἔτεινον εἰς πανισλαμικὸν κράτος καὶ οἱ μέγιστοι τῶν ἡγεμόνων τοῦ παγκοσμίου τούτου κράτους διεχειρίζοντο τὴν ἐξουσίαν ὡς ἀπλοὶ ἐπίτροποι τοῦ Χαλίφου. Πάντες δὲ οἱ ἐν οἰκλήποτε γωνίᾳ τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου ἰδρύνοντες μικρὰ τινα κράτη καὶ δυναστείας ἡγεμόνες ὤφειλον διὰ τοῦ ἠθικοῦ πολιτικοῦ δεσμοῦ νὰ συνδέωνται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς τὸν Χαλίφην ἢ τὸν ἐπίτροπον αὐτοῦ, ἵνα ἄρχωσι νομίμως. Ἀλλὰ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος διαφέρει καὶ κατὰ τοῦτο πάντων τῶν ἄλλων μεγάλων τουρκικῶν, περσικῶν καὶ ταρταρικῶν μωαμεθανικῶν κρατῶν, ὅτι ἐνθ' ἐν τούτοις οἱ ἡγεμόνες ἐθεωροῦντο ἀπλῶς ἐπίτροποι τῆς Χαλιφίας, οἱ Ὄσμάνοι Σουλτάνοι δὲ δύο γενεάς μετὰ τὴν ἄλυσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐγένοντο αὐτοὶ οὗτοι χαλίφαι τῶν ὀρθοδόξων μωαμεθανῶν (Σουννιτῶν) κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Χαλιφίας. Διότι οὐ μόνον δὲν κατήγοντο ἐξ οἰουδηποτε χαλιφικοῦ οἴκου, ἀλλ' οὐδ' Ἀράβες τὸ γένος ἦσαν. Ὁ ἐγγονος τοῦ πορθητοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ δεύτερος μετὰ τοῦτον διάδοχος τοῦ θρόνου Σελίμ Α' καταλύσας τὸ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ κράτος τῶν Μαμελούκων ὑπεχρέωσε (1518) τὸν ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Μαμελούκων Σουλτάνων Ἀββασίδην Χαλίφην Μουτὰββαχίλ (τὸν ἐσχάτον τῶν Ἀββασιδῶν, οἵτινες, ὡς ἤδη ἐρρήθη, μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Βαγδατίου ὑπὸ τῶν Μογγόλων φυγόντες εἰς Αἴγυπτον διέμενον ὡς ἀπλοὶ πνευματικοὶ ἀρχηγοὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Μαμελούκων Σουλτάνων) νὰ παραιτηθῇ ἐπισήμως τὰ ἐπὶ τὴν Χαλιφίαν δικαιώματα αὐτοῦ τε καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Ἡ οὕτω γενομένη μετάβασις τοῦ χαλιφικοῦ ἀξιώματος ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ προφήτου (οἱ Ἀββασίδαι ἦσαν συγγενεῖς τῷ οἴκῳ τοῦ προφήτου) καὶ ἀπὸ τοῦ γένους τῶν Ἀράβων εἰς ἡγεμόνα Τουρκὸν ὅσον ἀνώμαλος ἐφαίνετο ἐξωτερικῶς, τοσοῦτον ἐδικαιολογεῖτο ἐσωτερικῶς. Καὶ ἐνταῦθα ὑπερίσχυσεν οὐ μόνον ἡ τῆς πραγματικῆς δυνάμεως λογικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ καθολικότης τοῦ Ἰσλάμ. Ὁ οἶκος τοῦ Ὄσμάν ὁ καταλύσας τὸ ἐλληνορωμαϊκὸν κράτος, ὁ κατακτησάμενος τὴν πόλιν τὴν ἐπαγγελθείσαν πρὸ αἰώνων

ὑπὸ τοῦ προφήτου εἰς τὸ Ἰσλάμ.¹ καὶ ὑπ' οὐδενὸς Χαλίφου, μεθ' ὅλας τὰς φοβεράς στρατείας, καταληφθεῖσαν ἦτο ὁ ἀληθὴς οἶκος τῆς Χαλιφίας. Ὁ Σουλτάνος ὁ Ὄθωμανὸς ὁ μεταστήσας τὸ κράτος τοῦ Ἰσλάμ ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην, ὁ ταπεινώσας τοσοῦτον τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκδικηθεὶς οὕτω τὴν ὕβριν τῶν Σταυροφόρων, ὁ καταστάς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Ἰσλαμικοῦ κόσμου κύριος τῶν τριῶν ἡπείρων καὶ τῶν δύο θαλασσῶν καὶ κλειδοῦχος τῶν ἱερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδινᾶς, ἦτο αὐτοδικαίως Χαλίφης. Οὕτω στενῶς ἡ δύναμις καὶ ἡ τύχη τοῦ ὀσμανικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους συνεδέθη μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῶν τυγχῶν τοῦ Ἰσλάμ! Τοῦτο δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶναι τὸ παρέχον εἰς τὸ ὀσμανικὸν κράτος ἰδιαιτέραν δύναμιν ἠθικὴν, μονιμότητα καὶ διάρκειαν, ὧν στεροῦνται τὰ ἀσιατικὰ κράτη τὰ μεγάλα, τὰ πίπτοντα καὶ καταλυόμενα συνήθως μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος, μεθ' ἧς ἰδρύνονται καὶ ὑφύονται. Τοῦτο ἐπίσης τὸ καθιστῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ιδέαν τοῦ καθολικοῦ κράτους πολὺ πραγματικωτέραν ἢ ὅσον ταῦτο κατωρθώθη ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐν τῷ ἀγίῳ ρωμαϊκῷ κράτει τῆς Δύσεως.

Ὁ Γερβίνος, παραδοξολογῶν μέχρι τινός, παρατηρεῖ ὅτι ἡ καθολικὴ χριστιανικὴ αὐτοκρατορία τῆς Δύσεως ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς ἀσθενής, διότι δύο ὑπῆρχον ἄρχοντες τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ὁ Πάπας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ. Θὰ ἦτο δὲ λέγει: ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀληθῶς ἰσχυρὰ καθολικὴ εὐρωπαϊκὴ δύναμις, ἐὰν αἱ δύο ἀρχαὶ συνηνοῦντο ἐπὶ μιᾶς κορυφῆς, ὥς τοῦτο ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ ἀξιώματι τοῦ χριστιανοῦ αὐτοκράτορος. Εἶναι βεβαίως παραδοξολογία ἀναξία ιστορικοῦ, οἷος ὁ Γερβίνος, τὸ φρονεῖν ὅτι ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτωρ ἦτο Πάπας ἅμα καὶ βασιλεὺς. Ἡ παραβολὴ εἶναι ἀτυχὴς καὶ κατ' ἀρχὴν καὶ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἐπακολουθήμασι καὶ συμπεράσμασιν, ὥστε δὲν παρακολουθεῖ ὁ Γερβίνος, ἀλλ' ὥστε ἡμεῖς γινώσκωμεν καλῶς. Ἀλλ' ἡ παραβολὴ καὶ ἀντιπαραβολὴ τοῦ Γερβίνου θὰ ἦτο ἐπιτυχestatη, ἂν ἐγένετο οὐχὶ πρὸς τὸν Ἑλληνα βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, ἀλλὰ πρὸς

¹ Ὁ προφήτης εἶχε προφητεῦσαι περὶ Κωνσταντινουπόλεως ὅτι ἐμελλέ ποτε νὰ πῆσιν αὕτη εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἰσλάμ. «Εὐτυχὴς ἔλεγεν ὁ στρατὸς ὁ εἰσελάσων εἰς αὐτήν, μακάριος ὁ στρατηλάτης ὁ ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ τούτου». Τὴν ῥῆσιν ταύτην χρυσοῖς γράμμασιν ἐνεγράφεον ὁ Πορθητὴς ἐπὶ τῆς εἰσόδου τοῦ ὑπ' αὐτοῦ κτισθέντος ἐν τῇ θέσει τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων φερωνόμου τεμένους (Σουλτὰν Μεχμέτ Δ΄ Χαμί).

τὸν Ὁσμάνον Σουλτάνον καὶ Χαλίφην τὸν ἐνοῦντα ἐν ἑαυτῷ πᾶσαν πολιτικὴν, θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν καὶ καθιστῶντα τὸ κράτος αὐτοῦ κράτος παγκόσμιον τοῦ Ἰσλάμ μεθ' ὅλης τῆς ὕλικῆς καὶ ἠθικῆς δυνάμεως τοιοῦτου παγκοσμίου κράτους. Εἰς τοιαύτην ἀληθῶς δύναμιν καὶ μέγεθος κράτους παγκοσμίου ὑψώθη ἐντὸς ὀλίγων γενεῶν τὸ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους αὐξηθὲν ἀφανέστατον ἐν ἀρχῇ κράτος τῶν Ὁσμάνων τὸ ἰδρυθὲν κατὰ μοιραίαν τινα συνδρομὴν περιστάσεων ταῦτοχρόνως σχεδὸν τῇ ἀνακτῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν κατάρλυσιν τοῦ αὐτοῦ φραγκικοῦ κράτους. Ἡ διὰ τοῦ κράτους δὲ τούτου ἐπιγενομένη μεγάλη τῶν πραγμάτων μεταβολὴ ἐν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ νέον ὅλως ἔδωκε χαρακτῆρα εἰς τὰς πρὸς τὴν Ἀνατολὴν σχέσεις τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ νέαν παρήγαγε φάσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος.

λ' Ἡ θέσις τῆς Εὐρώπης ἀπέναντι τοῦ Ὁσμανικοῦ κράτους.

Ἡ ἐν Εὐρώπῃ ἐμφάνισις καὶ ταχεῖα πρόοδος τῶν στρατιῶν τοῦ νέου φοβεροῦ ἀσιατικοῦ καὶ μωαμεθανικοῦ κράτους τῶν Ὁσμάνων ἐξήγειρε σοβαρῶς ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐμφανίσεως ταύτης τὴν προσοχὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ κρατῶν πρὸς τὰ ἐν Ἀνατολῇ γινόμενα. Κοινός τις κίνδυνος σοβαρὸς ἐφαίνετο ἀπειλῶν τὸν χριστιανικὸν κόσμον οὐ μόνον ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, ἰδίως δὲ ἐν ταῖς ὁμόροις πρὸς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον εὐρωπαϊκαῖς χώραις. Ἀπέναντι τοῦ τοιοῦτου κινδύνου πᾶσαι αἱ μετὰ Εὐρώπης καὶ Ἀνατολῆς ἔνεκα θρησκευτικῶν διαιρέσεων καὶ ἄλλων συμφερόντων, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἐμπροσθέν εἰπομεν, ὕφιστάμεναι διαφωνοῦσι, ἔριδες καὶ συγκρούσεις ἐφαίνοντο ὑποχωροῦσαι πρὸ τῆς ὑπερτάτης ἀνάγκης κοινῆς τιнос ἐναντίον τῶν κοινῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐχθρῶν ἀμύνης. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ παπικὴ ἐκκλησία ἐφαίνετο καὶ κατὰ τὴν περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀμνηχανίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἵνα δι' ἐλπίδων ἀρωγῆς καὶ προστασίας τῆς Δύσεως ἐπενέγκῃ τὴν ἑνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ καθυποτάξῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Πάπα. Πρὸς τοῦτοις αἱ ἐν Ἀνατολῇ πρὸ πολλοῦ κράτη ἰδιαίτερα ἑαυ-

ταῖς ἰδρύσασαι ἰταλικαὶ πολιτεῖαι τῆς Ἑνετίας καὶ τῆς Γενούης μετὰ πολλῆς ἰδιοτελείας ἐξηκολούθουν νὰ πολιτεύωνται ἀπέναντι Τούρκων ἄμα καὶ Χριστιανῶν. Ἀλλ' ὑπεράνω τῶν τοιούτων ἰδιοτελῶν τάσεων καὶ ἐνεργειῶν κοινόν τι αἶσθημα φόβου ὑπὲρ τῆς κινδυνεύουσας χριστιανικῆς Εὐρώπης καὶ συμπαθείας μικρᾶς πρὸς ὁμοθρήσκους, καὶ τις ἀσθενὴς ἐνθουσιασμός πρὸς ἀγῶνας ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανισμοῦ ὥς ἀμυδρά τις ἀνταύγεια τῶν μεγάλωπρων καὶ περιφανῶν σταυροφοριῶν τῶν παρελθόντων αἰῶνων, ἐνέπνεον λαοὺς ἄμα καὶ ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης καὶ ὠδήγουν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τοὺς γενναίους, ἀλλ' ἀτυχεῖς μαχητὰς τῆς Νικοπόλεως (1396) καὶ Βάρνης (1444). Ἡ πτώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατέστησε τὸν διὰ τὴν Εὐρώπην κίνδυνον σοβαρώτερον. Καὶ ἀπέναντι τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου οἱ τε πάπαι καὶ τινα κράτη καὶ πολιτεῖαι εὐρωπαϊκαὶ (καὶ ἰδίως ἰταλικά) ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ασφαλείας προνοοῦμεναι ἡγωνίζοντο πολυτρόπως καὶ διενήργουν ὑπὲρ μεγάλης σταυροφορίας σκοπούσης, εἰ δυνατόν, τὴν καθ' ὁλοκληρίαν ἐξέλαιν τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ παῖσαι αἱ προσπάθειαι τῆς τε παπικῆς ἐκκλησίας καὶ τινων ἡγεμόνων ὑπὲρ τοιούτου τινὸς γενναίου ἀγῶνος ἐλάχιστα μόνον ἐπήνεγκον ἀποτελέσματα. Τὸ σταυροφορικὸν πνεῦμα τὸ πρὸ τετρακοσίων ἐτῶν ἀρξάμενον καὶ ἐπὶ δύο ὁλοκληροὺς αἰῶνας ἐπανειλημμένως παρορμηθῆναι καὶ ἀπολύσαν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν τὸ πλεῖστον τῆς στρατευσίμου ἡλικίας τῆς Εὐρώπης δὲν ἐνήργει πλέον μετὰ τῆς αὐτῆς ὁρμῆς καὶ ζήσεως καὶ ἀποτελεσματικότητος καὶ περ ἀσυγκρίτως μείζονος ἐπικειμένου κινδύνου. Οὐχὶ θρησκευτικὸν αἶσθημα/θερμὸν καὶ ζωηρὸν ὑπὲρ τῶν ὑπὸ Τούρκων καταπιεζομένων χριστιανῶν, ἀλλὰ φόβος καὶ φροντίς ὑπὲρ τοῦ ἰδίου ἐαυτῶν κράτους ἀπέναντι τῆς διηνεκῶς ἐξογκουμένης τουρκικῆς δυνάμεως, ἐνίοτε δὲ καὶ προσωπικὴ φιλοδοξία τῶν ἡγεμόνων τινῶν ἦσαν τὰ ἐλαττήρια τὰ κινεῦντα ἡγεμόνας καὶ κράτη ἐναντίον τῆς ἰσλαμικῆς Ἀνατολῆς. Οἱ πάπαι μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1480 γενομένην ἄλωσιν τῆς ἰταλικῆς πόλεως Ὁτράντου καὶ τὴν σφαγὴν τῶν κατοίκων ἐφοδοῦντο περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς Ῥώμης αὐτῆς. Οἱ Ἑνετοὶ ἐζήτουν νὰ ἐξεγείρωσι τὴν Εὐρώπην εἰς σταυροφορίαν μόνον ὅποτε αἱ ἐν Ἑλλάδι κτήσεις αὐτῶν περιήρχοντο εἰς τὸ κράτος τῶν Ὁθωμανῶν. Τὸ οὐγγρικὸν κράτος καί, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάλυσιν τούτου, τὸ γερμανικὸν κράτος ἡγωνίζοντο κατὰ τῶν Τούρκων τῶν πολιορκούντων τὴν Βιέννην ἀμυνόμενοι ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐαυτῶν

ὑπάρξεως. Τὸναντίον δὲ ὁ τῆς Γαλλίας βασιλεὺς Κάρολος Ζ' παρεσκευάζετο εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, ἵνα ἀνέλθῃ αὐτὸς ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν Παλαιολόγων. Εἰς τοιαύτην τῶν πραγμάτων μετατροπὴν, εἰς τὴν ἑλλειψιν δηλονότι πάσης κοινῆς ἐνεργείας καὶ γενικῆς σταυροφορικῆς ἐπιχειρήσεως, συνετελεί, πρὸς τῇ ὁσμήμεραι αὐξανομένη ἐξασθενήσει τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τοῦ ἐνοῦντος ἄλλοτε πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ἐν τῷ κοινῷ συμφέροντι τῆς θρησκείας, καὶ ἡ καθ' ἑκάστην αὐξανομένη διαφορὰ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τῶν διαφορῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἐν τῇ σχηματιζομένῃ ἤδη εὐρωπαϊκῇ συμπολιτείᾳ. Πόσον ἡ ἀντίθεσις αὕτη ἦτο μεγάλη ἀπεδείχθη ἰδίως τῷ 1571, ὅποτε αἱ σφαγαὶ τῆς Κύπρου καὶ αἱ μεγάλαι πρόοδοι τῶν Τούρκων ἐν τῇ μεσογείῳ θαλάσῃ ἐπὶ νενέγκον ἐπὶ τέλους τὴν κατὰ τῶν Τούρκων σύστασιν Ἰσπανίας, Ἑνετίας, Πάπα καὶ Μελιταίων ἱπποτῶν. Ἡ σύστασις ἀπέληξεν εἰς τὴν περιφημον ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου καὶ τὴν λαμπρὰν τῶν χριστιανῶν νίκην. Ἄλλ' ἡ μεγίστη αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἐπιτυχία ἡ τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοσοῦτον ἐμβαλοῦσα φόβον τῇ Τουρκίᾳ ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος σπουδαίου δι' ἑλλειψιν ὁμοφωνίας καὶ κοινοῦ σκοποῦ μεταξὺ τῶν νικητῶν. Οὕτω δὲ καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ κατὰ τῶν Τούρκων ἐπιχειρήσεις τοῦ 15^{ου} καὶ 16^{ου} αἰῶνος ἦσαν ἡ μεμονωμένα ἢ κατὰ βᾶθος ἀμυντικαὶ σκοποῦσαι μᾶλλον νὰ θέσωσιν ὅρια καὶ φραγμοὺς εἰς τὴν δύναμιν τῶν Τούρκων πρὸς φρούρησιν τῆς ἀσφαλείας τῶν ἀμέσως ἀπειλουμένων. Πλὴν τούτου θετικὸς σκοπὸς τῆς κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἐπιθετικῆς ἐνεργείας δὲν ὑφίστατο πλέον ἐνεκα τῶν μεγάλων ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ χρόνου τῶν σταυροφοριῶν ἐπελθουσῶν μεταβολῶν. Αἱ σταυροφορίαι σκοπὸν θετικὸν προϋτίθεντο τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν ἀγίων τόπων ἀπὸ τῶν ἀπίστων καὶ τὴν ἰδρύσιν χριστιανικοῦ κράτους ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐκείνοις καὶ σεπτοῖς τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ τόποις τῆς κοιτίδος τοῦ χριστιανισμοῦ. Πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ὄθωμανῶν ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ σκοπὸς τῶν μικρῶν τότε γενομένων σταυροφοριῶν ἦτο ἡ σωτηρία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἡ ἐξωσις τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ νῦν τί ἔμελλε νὰ κατορθωθῇ διὰ σταυροφορίας μεγάλης; Περί ἀναστάσεως τοῦ βυζαντινοῦ κράτους δὲν διανοοῦντο ποσῶς πλέον οἱ φράγχοι· περὶ ἐξελάσεως δὲ ἐκ τῆς Εὐρώπης τῶν Τούρκων τῶν δεσποζόντων μέχρι Καρπαθίων καὶ μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Βιέννης δὲν ἦτο δυνα-

τὸν πλέον νὰ γένηται λόγος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Πάπας ἐν τῇ τοιαύτῃ φάσει τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἰδίον συνέλαβεν ἐν νῷ σχέδιον λύσεως συνιστάμενον εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ὁσμάνων παραδοχὴν τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος καὶ τὴν διὰ τοῦ χριστιανικοῦ τούτου ὀθωμανικοῦ κράτους ἀνάστασιν τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἀρχὴν τοῦ Πάπα. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ἀκριβῶς σχέδια μαρτυροῦσιν ἀπλῶς πόσον ἤδη ἡ Εὐρώπη εἶχεν ἐξοικειωθῇ πρὸς τὸ ἰδρυθὲν νέον καθεστῶς, ὅπερ κατὰ μικρὸν ἤρξατο ν' ἀποτελῇ στοιχεῖον χρησιμοποιοῦμενον ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν πρὸς τὰ ἰδιαίτερα ἐκάστου συμφέροντα ἐν ταῖς πρὸς ἄλληλα σχέσεσιν αὐτῶν. Καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον ἰδρύθη ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐπαγιώθη τὸ μέγα ἀσιατικὸν κράτος, ἡ Εὐρώπη ἀπετέλει ἤδη συμπολιτείαν μεγάλων κρατῶν ἐν μεγάλοις πολέμοις καὶ θείαις συγκρούσεσι ζητούντων νὰ ἐξασφαλίσωσιν ἑαυτὰ ἀπέναντι ἀλλήλων καὶ νὰ περιποιήσωσι μάστιστα ἑαυτοῖς ὑπεροχὴν τινα σχετικὴν. Αἱ ἐριδες αὗται καὶ συγκρούσεις ἦσαν τοσοῦτον μεγάλαι καὶ διαρκεῖς, ἰδίως μεταξὺ τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ ἁγίου ῥωμαϊκοῦ κράτους, μάλιστα δὲ τῆς ἀψβουργικῆς δυναστείας, ὥστε καθ' ὃν ἔτι χρόνον ἡ Οὐγγρία καθίστατο κατὰ μέγιστον μέρος τουρκικὴ ἐπαρχία, Ἰταλία δὲ καὶ Γερμανία ἔτρεμον πρὸ τῶν τουρκικῶν εἰσβολῶν, ὁ τῆς Γαλλίας βασιλεὺς Φραγκίσκος Α', ὁ τῷ 1517 πειραθὲς νὰ ἐνώσῃ Ἰσπανίαν, Γερμανίαν καὶ Γαλλίαν εἰς ἀδελφότητα χριστιανικὴν ἐναντίον τῶν Τούρκων, δὲν ἐδίστασε πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν καὶ φρίκην τῆς Εὐρώπης νὰ συνάψῃ συμμαχίαν μετὰ τοῦ φοβεροῦ σουλτάνου Σουλεῖμάν Β' ἐναντίον τοῦ ἀψβουργικοῦ κράτους καὶ νὰ παρέχῃ σταθμὸν ἐν τοῖς γαλλικοῖς λιμέσιν εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον τὸν πεμφθέντα πρὸς προσβολὴν τῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας. Εἶνα, ἀληθὲς ὅτι κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἡ Τουρκία ἦτο δύνამις κραταιὰ μηδενὸς κράτους συμμαχίας ἔχουσα ἀνάγκην καὶ περιφρουοῦσα πᾶσαν τὴν Εὐρώπην καὶ οὐδεμίαν πρὸς αὐτὴν στέργουσα προσέγγισιν, ἀλλ' ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἀπομονώσει αὐτῆς ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, ὡς ποτε τὸ βυζαντινὸν κράτος, θεωμένη τὸ μεγαλεῖον ἑαυτῆς· αἱ δὲ πρὸς τὴν Γαλλίαν σχέσεις αὐτῆς ἦσαν μᾶλλον προστατευτικαὶ ἢ συμμαχικαί. Καὶ ὁμως καὶ οὕτω καθισροῦτο ἔμμεσός τις ἀρχὴ οἰκισιτέρων σχέσεων μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Γαλλίας. Καὶ πάντα δὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη κατὰ μίμησιν τῆς Γαλλίας θᾶπτον ἢ βράδιον ἐζήτησαν νὰ συνδεθῶσι πρὸς τὴν Τουρκίαν διὰ φιλικῶν σχέσεων ἀπολαύοντα τῶν εἰς τὴν Γαλ-

λίαν γενομένων παραχωρήσεων, ἐξ ὧν παρήχθησαν τὰ περιβόητα προνόμια τῶν ξένων ἐν Τουρκίᾳ τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *όμολογιῶν* ἢ *συμβάσεων* (capitulations). Διὰ τῶν συμβάσεων τούτων ἕκαστον κράτος ἐπέτύγχανε παρὰ τῆς Τουρκίας διὰ τοὺς ἑαυτοῦ ὑπηκόους τοὺς διαμένοντας ἐν Τουρκίᾳ καὶ τὰς προξενικὰς ἀρχὰς δικαιώματα, ἅτινα ἐδημιούργουν κράτος ἐν κράτει κατὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς περὶ κράτους ἰδέας καὶ θεμελιώδεις ἀρχάς, ἃς πρεσβεύει σήμερον καὶ ἡ Τουρκία ἐν ταῖς πρὸς τὰς δυνάμεις σχέσεσιν αὐτῆς. Τὰ δικαιώματα ταῦτα παραχωρηθέντα οἰκιοθελῶς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἄνευ πολέμου καὶ ἀνάγκης θεωροῦνται σήμερον ὑπὸ τῆς Εὐρώπης ὡς κεκτημένα διὰ τοῦ χρόνου κύρος διεθνoῦς δικαίου καὶ μάτην ἀγωνίζεται ἡ Τουρκία νὰ καταργήσῃ τὰς τοιαύτας συμβάσεις θεωροῦσα αὐτὰς ὡς οἰκιοθελῶς καὶ κατὰ χάριν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, οὐχὶ καθ' ὑποχρέωσιν γενομένας.

Αἱ οὕτω ἀρξάμεναι μεταξὺ Τουρκίας καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν σχέσεις καὶ ἡ μετὰ τοῦ Σουλεϊμάν Β' ἐξασθενήσασα κατακτητικὴ ὁρμὴ τοῦ τουρκικοῦ κράτους κατέστησε βαθμηδὸν τὴν Τουρκίαν ἥττον ἐπικίνδυνον καὶ φοβεράν ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης. Ἡ φοβερὰ ἐπιθετικὴ ὁρμὴ τῆς Τουρκίας μικρὸν κατὰ μικρὸν περιστάλλῃ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 15' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19' αἰῶνος. Τοῦτο δ' ἦτο ἀποτέλεσμα κατὰ μέγα μέρος τῆς βαθμικαίας μεταβολῆς τῆς ἐπελθούσης εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ὀργανισμὸν τοῦ κράτους τούτου. Τρία σπουδαιότατα στοιχεῖα καὶ μέγιστα δυνάμεις τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου κατὰ μικρὸν παρήκμασαν καὶ οὐ μόνον ἀπέβαλον τὴν πρώτην αὐτῶν ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ συνεπήγαγον τὴν παρακμὴν καὶ ἀδυναμίαν. Τὰ τρία ταῦτα στοιχεῖα ἦσαν: τὸ σύστημα τῶν γενιτσάρων, τὸ σύστημα τοῦ τιμαριωτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τέλος τὸ ἀξίωμα τοῦ Σουλτάνου.

Οἱ γενίτσαροι ἀπετέλουν φοβεράν δύναμιν ὕλικήν καὶ ἠθικὴν ἐνὸς λαμβανόμενοι ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τῶν χριστιανῶν ἀπετέλουν στρατόν, οὐ πάντες οἱ στρατιῶται ὄντες ἄγαμοι καὶ πάντοτε στρατιῶται οὐδένα ἕτερον εἶχον δεσμὸν ἠθικὸν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὴν ζωὴν ἢ τὸ κράτος οὐδένα πατέρα καὶ προστάτην ἔχοντες ἢ τὸν Σουλτάνον ὡς προνόμιον κεκτημένοι τὸ νὰ στρατεύωσι πάντοτε μετὰ τοῦ Σουλτάνου, πατρίδα ἔχοντες τὸ στρατόπεδον, ἐλατήρια δὲ τοῦ βίου ἠθικὰ μὲν τὸν πόλεμον τὸν ἱερόν, τὸν φανατισμὸν τὸν θρησκευτικὸν τὸν ἐνούμενον μετὰ διηνεκοῦς στρατιωτικοῦ βίου, ὕλικά δὲ τὴν λεηλα-

σίαν, τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ἀλλ' ὁ στρατὸς οὗτος μετέβαλε καὶ χαρακτῆρα καὶ προορισμόν, ἅμα ἀνemiγθησαν μετὰ τῶν ἐξωμοτῶν χριστιανοπαίδων καὶ τουρκόπαιδες καὶ, ἐπιτραπέντος αὐτοῖς τοῦ νυμφεῦσθαι, ἤλλαξαν ἐν καιρῷ εἰρήνης τὸ στρατόπεδον ἀντὶ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, καὶ ἀντὶ τῆς διηνεκοῦς ἐνόπλου στρατιωτικῆς διαίτης ἐδόθησαν εἰς βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα ποικίλα καὶ ἀπετέλεσαν ἐν τῷ ἄλλῳ στρατῷ στοιχεῖον προνομιοῦχον ῥέπον πρὸς στάσεις καὶ ἀνατροπὰς.

Τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα τῆς Τουρκίας, ὅπερ κατ' ἀρχὰς συνεδύαζε συνेतῶς τὴν στρατιωτικὴν ἱπποτικὴν εὐγένειαν μετὰ στρατιωτικοῦ καὶ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ καθιστῶντος τὸ κράτος ἅπαν μόνιμον στρατόπεδον δυνάμενον νὰ παρατάξῃ ἐν οἰκδήποτε στιγμή ἄπειρον ἀριθμὸν πολεμιστῶν παντός ὅπλου, μικρὸν κατὰ μικρόν, διὰ τοῦ συστήματος τῆς ἐνώσεως πολλῶν τιμαριῶν ἱπποτικῶν, μετέστη εἰς πολυαρχίαν φεουδαλικὴν παραλύουσαν τὴν διοικητικὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Τέλος ὁ Σουλτάνος ἀπετέλει φοβεράν καὶ δυσκαταγώνιστον δύναμιν ἠθικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐνὸς ὅ ὁ μόνος οὗτος ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πιστῶν ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σκιά αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ ἡγεμὼν καὶ πατὴρ πάντων τῶν πιστῶν ὁ τεταγμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἵνα ὁδηγῇ τὰς στρατίας τοῦ Ἰσλάμ ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς τρίβοις τοῦ Θεοῦ πρὸς κατάκτησιν τοῦ κόσμου καὶ ὑποταγὴν τῶν ἀπίστων εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἰσλάμ, τὸν μέγιστον τοῦτον καὶ ὕψιστον προορισμόν παντός Μωσλίμ ἐν τῷ κόσμῳ, ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὸν τοιοῦτον αὐτοῦ προορισμὸν ἐκπληρῶν πιστῶς τὰ κελλήκοντα αὐτοῦ, ἡγούμενος πανταχοῦ ἐν ταῖς πολέμοις τοῖς ἱεροῖς τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν γενιτσάρων αὐτοῦ, ζῶν τὸ πλεῖστον ἐν τῷ στρατοπέδῳ, περιζωσμένος διηνεκῶς τὸ ξίφος καὶ ἔχων σεσαγμένον τὸν ἵππον ἡμέρας καὶ νυκτός (ὡς ἔγραφεν ὁ Σουλεϊμάν πρὸς τὸν Φραγκίσκον). Ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη παρήκμασεν ἅμα ὁ Σουλτάνος ἀντὶ τοῦ στρατοπέδου ἀντήλλαξε τὸν γυναικωνίτην καὶ ἀντὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ἐν στρατοπέδοις βίου τὸν ἥσυχον καὶ φιλήδονον βίον τοῦ Σεραίου, καταλείπων τὴν κυβέρνησιν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ εἰς ὑπηρετάς καὶ εὐνοομένους τῆς αὐλῆς αὐτοῦ. Ἡ διαφθορὰ καὶ παρακμὴ τῶν μνημονευθέντων τριῶν στοιχείων ἐπήνεγκον στασιμότητα ἐν τῷ στρατιωτικῷ καὶ πολιτικῷ βίῳ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἡ δὲ στασιμότης ἀναγκαίως ἐμελλε νὰ φέρῃ εἰς ἀσθένειαν καὶ παρακμὴν. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰῶνος (1683) ἅπαξ ἐτι ἐξηγέρθη

φοβερά ἡ δύναμις τῶν Ὁσμάνων καὶ αἱ τουρκικαὶ στρατιαὶ ἐφάνησαν τὸ δεύτερον πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Βιέννης ἀπειλοῦσαι τὴν κατάκτησιν τῆς Γερμανίας καὶ τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Εὐρώπης ἰδρυσιν δευτέρου ὀθωμανικοῦ κράτους μετὰ πρωτευσούσης Βιέννης. Ἀλλ' ἡ νέα αὕτη ἐισβολὴ ὑπελείπετο πολὺ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν τῆς πρὸ 150 ἐτῶν ἥτο ἀποτέλεσμα μᾶλλον τῶν φιλοδόξων σχεδίων τῶν ἰθυόντων τὸ κράτος καὶ τῶν πολιτικῶν ῥαδιουργιῶν τῆς Γαλλίας ἢ τῆς καθόλου πολεμικῆς καὶ κατακτητικῆς ὁρμῆς καὶ διαθέσεως τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ κράτους. Διὸ καὶ ἡ νέα πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Βιέννης ἀποτυχία τῶν τουρκικῶν ὀπλῶν δὲν ἦτο, ὥσπερ ἡ πρὸ 150 ἐτῶν, ἀπλοὺν ἀτυχίς ἐπεισὸδιον ἄνευ ἀποτελεσμάτων σπουδαίων, ἀλλ' ἀρχὴ μεγάλων ἀποτυχιῶν καὶ ἡττῶν διηνεκῶν μεγάλας ἐπενεγκουσῶν μεταβολὰς ἐν ταῖς σχέσεσι τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Ἡ προσβληθεῖσα Αὐστρία δὲν περιωρίσθη εἰς ἐπιτυχὴ ἀμύνην, ἀλλὰ διὰ κρατερῆς ἐπιθέσεως ἐξηκολούθησεν ἐπὶ 16 ἔτη μετὰ πολλῶν συμμάχων, Πολωνίας, Ῥωσσίας καὶ Ἑνετίας τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον τὸν ἀπολήξαντα εἰς τὴν περιώνυμον περὶ εἰρήνης συνθήκην τοῦ Καρλοβιταίου (1699) τὴν ἐξαγγείλασαν εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν ὀριστικὴν ὑπὸ τῆς Εὐρώπης ἥτταν καὶ τὴν ἀρχομένην πτώσιν τῆς Τουρκίας. Κατὰ τὸν ἀξιωματικόν τοῦτον πόλεμον οὐ μόνον ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Τουρκίας ἐφάνη κατωτέρα καλῶς ὀργανωμένης εὐρωπαϊκῆς στρατιᾶς· οὐ μόνον ὁ πρῶτος δι' αὐτοῦ γενόμενος διαμελισμὸς τῆς Τουρκίας καθιέρωσεν ἀρχὴν ἐπικινδυνοτάτην εἰς τὸ μέλλον διὰ τὴν ὑπαρξίν αὐτὴν τοῦ κράτους τούτου ἀπέναντι συνησπισμένης Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ ἡ καθόλου θέσις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης νέον ὅλως ἔλαβε χαρακτῆρα καὶ φάσιν. Ἡ μέχρι τότε πολιτικὴ ἀπομόνωσις τῆς Τουρκίας ἐν Εὐρώπῃ, ἥτις καὶ ὡς αἰτία καὶ ὡς ἀποτέλεσμα ἦτο καὶ ἐμαρτύρει ἀληθῆ δύναμιν τοῦ κράτους τούτου, ἔληξε διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Καρλοβιταίου καὶ ἔκτοτε ἡ Τουρκία ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν πασῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν περιπλοκῶν μετέχουσα πασῶν τῶν ῥαδιουργιῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς καὶ ἀπὸ πολέμου καὶ ἐπιδρομῆς ἰσχυροῦ καὶ φοβεροῦ διὰ πάντας καθίσταται ξένος ἀκίνδυνος καὶ χρήσιμος πρὸς ἐκμετάλλευσιν ἐν τοῖς πολιτικοῖς σχεδίοις καὶ ὑπολογισμοῖς ἐνὸς ἐκάστου τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

Ἡ δύναμις ἡ κατενεγκοῦσα τὸ πρῶτον καίριον τραῦμα κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ πρώτη ἐπενεγκοῦσα τὴν ῥηθείσαν τῶν πραγμάτων με-

ταβολὴν εἶναι ἡ πλεον πάσης ἄλλης εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως ὑπὸ τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους πρότερον ταπεινωθεῖσα Αὐστρία ἤτοι τὸ ἀψβουργικὸν κράτος. Αὕτη δὲ καὶ μετὰ τὴν Καρλοβίτσιον εἰρήνην ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τινα χρόνον διαμερίζουσα τὴν Τουρκίαν καὶ αὐξανόμενη διὰ προσαρτήσεως τουρκικῶν χωρῶν (ιδίως διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Πασσάροβιτς 1718), ἐνῶ ἡ μὲν Γαλλία ἡ κατὰ τὸν 16ετῆ πόλεμον συμμαχήσασα πρὸς τὴν Τουρκίαν ἐξηκολούθει πολιτευομένη πρὸς αὐτὴν φιλικῶς καὶ συμμαχικῶς, ἡ δὲ Ἀγγλία δὲν ἀνεμίγνυτο ἐτι σπουδαίως εἰς τὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ παρὰ τὴν Αὐστρίαν ἐμφανίζεται κατὰ μικρὸν νέα δύναμις ἐν Ἀνατολῇ μετὰ πολλῶ μειζόνων καὶ ἠθικῶς νομίμων ἀξιώσεων καὶ διὰ πολλῶ ἀποτελεσματικωτέρων καὶ ἠθικῶς ἰσχυροτέρων ὀπλων ζητοῦσα νὰ κληρονομήσῃ τὰ ἐκπίπτον τῆς Τουρκίας κράτος. Ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἡ Ῥωσσία.

λα' Ἡ θέσις τῆς Ῥωσσίας ἀπέναντι τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος.

Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἰβάν Α' συντελεσθεῖσα ἐσωτερικὴ ἐνότης τοῦ Ῥωστικοῦ κράτους καὶ ἡ ἔκτοτε ἀρξάμενη ἰσχυροτέρα ἀνάπτυξις τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ κράτους δυνάμεων συνέτεινεν ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ κράτους ἐπέκτασιν. Ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ Ἰβάν Β' τοῦ τρομεροῦ (1533-88), τοῦ ὁποίου τὸ φοβερόν ξίφος ἐπληξε κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ῥωσσίας, Σουηδοὺς τε καὶ Πολωνοὺς καὶ Λιθονίους καὶ Τατάρους καὶ Τούρκους, ἤρξατο νὰ ἐγείρηται τὸ γιγάντιον οἰκοδόμημα τοῦ Ῥωστικοῦ κράτους τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἐπ' αὐτοῦ κατελύθησαν τὰ ἐν Ῥωσσίᾳ ὑφιστάμενα ἐτι ταταρικά κράτη τοῦ Καζάν καὶ Ἀστραχάν καὶ τὰ ὅρια τοῦ κράτους ὑπερβάντα τὰ Οὐράλεια αὐτὰ ἐξετάθησαν μέχρι Σιβηρίας, ὑπετάγησαν δὲ καὶ οἱ Κοζάκοι τοῦ Δὼν τῷ Τσάρῳ πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰβάν Β' ἐπῆλθε βραχυχρόνιος διακοπὴ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐπεκτάσει τοῦ κράτους ἕνεκα τῶν τότε ἐπελθόντων ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῶν συμφορῶν, αἵτινες παρηκολούθησαν τούτους. Ἀλλ' ἡ τῷ 1613 διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀνάδου τῆς νέας ἡγεμονικῆς δυναστείας τῶν Ῥωμανῶν ἐπελθοῦσα ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ εἰρήνη ἀπέδωκεν εἰς τὴν Ῥωσσίαν τὰς ὕλικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτῆς δυνάμεις καὶ ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς δυναστείας ταύτης Πέτρου τοῦ Α'

ἐπανελήφθη ἐρρωμενέστερον καὶ συστηματικώτερον τὸ ἔργον τῆς ἐξωτερικῆς ἐπεκτάσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναμορφώσεως. Ἀλλ' ὁ Πέτρος ὁ μέγας μετὰ τοῦ μεγάλου μεταρρυθμιστικοῦ ἔργου, οὗτινος ἐν τῇ μεγαλοφυίᾳ αὐτοῦ ἐπελάβετο πρὸς ἐξωτερικὴν κραταίωσιν καὶ ἐσωτερικὸν πολιτισμὸν καὶ ἐξευρωπαϊσμὸν τοῦ κράτους, συνέδεσε στενῶς τὴν πρὸς νότον πολιτικὴν ἐπέκτασιν καὶ τὴν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐλληνικὴν Ἀνατολὴν ἠθικὴν προσέγγισιν τοῦ Ῥωστικοῦ κράτους σαφῶς ἤδη διχαγρῶσας τὴν μεγάλην ἠθικὴν, πνευματικὴν καὶ καθόλου ἱστορικὴν ἀποστολὴν τῆς Ῥωσσίας κατὰ τὴν διεύθυνσιν ταύτην.

Ὡς ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διὰ μακρῶν ἐρρήθη, τὸ Ῥωστικὸν κράτος ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ ὑπὸ φυσικῆς τινας καὶ ἱστορικῆς ὁρμῆς ἐλαυνόμενον ἔτεινεν εἰς ἐπέκτασιν πρὸς νότον καὶ πρὸς πολιτικὴν ἐπαφὴν πρὸς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Εἶδομεν ἤδη τὸν χαρακτηριστῆρα, ὃν ἐλαβεν ἡ τοιαύτη ροπὴ διὰ τῆς εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιστροφῆς τῆς Ῥωσσίας. Αἱ κοιναὶ συμφοραὶ αἱ ἐνσκήψασαι ἀπὸ τοῦ ιγ' αἰῶνος εἰς ἀμφοτέρω τὰ κράτη, ἀπομακρύνασαι πολιτικῶς ἀπ' ἀλλήλων τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ῥώσους, ἔθετον λεληθότως τὰς βάσεις νέας προσεγγίσεως ἠθικῆς μεταξὺ τῶν δύο ὀρθόδοξων λαῶν, ἰδίως ὅποτε ἡ μὲν Ἑλλὰς μετὰ τὴν πολιτικὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε τὸ κέντρον τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς δυνάμεως αὐτῆς ἐν τῇ ὀρθόδοξῳ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ Ῥωσσία ἐλευθερωθεῖσα ἐκ τοῦ μογγολικοῦ ζυγοῦ ταυτοχρόνως σχεδὸν τῇ πολιτικῇ ὑποδουλώσει τοῦ ἐλληνικοῦ ἀπετέλει τὸ ἐλεύθερον ὀρθόδοξον κράτος τοῦ Βορρᾶ. Αἱ σχέσεις τοῦ νέου Ῥωστικοῦ κράτους πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος εἶχον ὡς θεμελιώδη χαρακτηριστῆρα τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν συμπάθειαν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν ἐκκλησίαν καὶ πρὸς τὸν ἐλληνικὸν λαόν, ἔχθραν δὲ καὶ πολεμικὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ μέχρι τοῦ Πέτρου Α' ἡ Ῥωσσία ὑπ' ἀμφοτέρας τὰς ἐπόψεις ἐχώρει βραδέως ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῆς. Αἱ πνευματικαὶ σχέσεις αἱ συνδέουσαι τὴν Ῥωσσίαν πρὸς τὸ κέντρον τῆς ὀρθοδοξίας ἐστεροῦντο τοῦ χαρακτηριστοῦς τῆς πρακτικῆς καὶ ἐνεργοῦ προστασίας, αἱ δὲ πρὸς τοὺς Τούρκους ἐχθροπραξίαι περιωρίζοντο εἰς τὴν ἄμυναν τῶν ἐπιτιθεμένων κατὰ τῆς Ῥωσσίας Τούρκων ἢ Τατάρων. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μεγάλου Πέτρου αἱ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ὀρθόδοξους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς σχέσεις ἐλάβον πρακτικώτερον καὶ πολιτικώτερον χαρακτηριστῆρα, αἱ δὲ πρὸς τοὺς Τούρκους συγκρούσεις μετεβλήθησαν εἰς πολέμους ἐπι-

θετικὸν προωρισμένον νὰ πραγματοποιήσωσι τὴν μεγάλην ἐν τῇ Ῥωσσίᾳ ἱστορικὴν ἀποστολὴν τῆς Ῥωσσίας. Κατὰ παράδοξον δὲ συνδρομὴν περιστάσεων ἀξιωματικῶν καὶ κατὰ τρόπον παράδοξον διὰ τὸν κρίνοντα τὰ πράγματα ἐκ τῆς σημερινῆς αὐτῶν ὕψους καὶ καταστάσεως αὐτὴ ἐκείνη ἡ εὐρωπαϊκὴ δύναμις ἢ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐτι χρόνοις πεισματωδῶς ἀνθισταμένη καὶ λυσσωδῶς πολεμοῦσα καὶ ἀντιπράττουσα πρὸς πᾶσαν ἐλευθερίαν καὶ ἐλευθερίαν ἀνάπτυξιν τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῆς Ῥωσσίας καὶ διὰ παντοίων μέσων ἀγωνιζομένη νὰ παρακωλύῃ τὴν ἐν τῇ Ῥωσσίᾳ ἱστορικὴν ἀποστολὴν τῆς Ῥωσσίας, αὐτὴ αὐτὴ ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἦτο ἡ πρώτη προκαλέσασα τὴν Ῥωσσίαν εἰς τὴν ἱερὰν κληθεῖσαν κατὰ τῆς Τουρκίας ἐν τῷ ἐκκαίδεκατῷ πολέμῳ (1783-99) συμμαχίαν, προδιαγράψασα μάλιστα καὶ τὴν πολιτικὴν ἀποστολὴν τῆς Ῥωσσίας ἐν τῇ Ῥωσσίᾳ καὶ ἐνθαρρύνασα αὐτὴν πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἀποστολῆς ταύτης. Ὁ αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος Α' ἦτο ὁ τῷ 1685 ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ μεγάλου πολέμου προτρέπων τοὺς Ῥώσσους «ν' ἀνοίξωσιν ἑαυτοῖς τὸν Εὐξείνιον καὶ νὰ βαδίσωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως» λέγων ὅτι «ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἀσία προσδοκῶσι τοὺς Ῥώσσους». Καὶ ἀληθῶς δὲν παρήλθον πολλὰ ἔτη καὶ ὁ Πέτρος ὑπὸ τῆς φουρᾶς τῶν πραγμάτων καὶ ὑπὸ τῆς Τουρκίας αὐτῆς πρὸς τοῦτο ἀναγκασθεὶς ὑπέστη μόνος τὸν πρὸς τὴν Τουρκίαν πόλεμον (1710). Τότε δὲ πρῶτον ἔδωκεν εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον χαρακτῆρα θρησκευτικόν καὶ πολιτικόν ἐμπνεόμενον ὑπὸ τῶν ἱερῶν παραδόσεων τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς μεγάλης ἱστορικῆς ἀποστολῆς τοῦ μέλλοντος, στήσας μὲν ἐν Μόσχᾳ κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ πολέμου τὸ τοῦ σταυροῦ λάβαρον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «Ἐν τούτῳ νίκα», τὴν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄλυσιν καὶ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐξαγγέλλων ὡς ὕψιστον ἱερὸν σκοπὸν τοῦ πολέμου. Ὁ πόλεμος οὗτος ὑπῆρξεν ἀτυχὴς ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτοῦ καὶ ὁ Πέτρος δὲν ἐπανελάβε τὴν κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπίθεσιν ἐπειγόμενος περὶ ἄλλα. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου σαφῶς διεγράφη καὶ καθιερώθη πανηγυρικῶς ἡ ἐν τῇ Ῥωσσίᾳ ἀποστολὴ τῆς Ῥωσσίας ὑπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐννοίαν αὐτῆς. Αὐτὴ δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ Πέτρου μετὰ μεγίστου ζήλου καὶ καρτερίας ἐπιδιωχθεῖσα ἀναμόρφωσις καὶ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ κραταίωσις τῆς Ῥωσσίας προεοδοποίησε τοῖς διαδόχοις τοῦ Πέτρου τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐν τῇ Ῥωσσίᾳ ἀποστολῆς τῆς Ῥωσ-

σίας. Ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ πορεία τῆς Ῥωσσίας κατὰ τὴν διεύθυνσιν ταύτην ὑπῆρξεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον παράλληλος πρὸς τὴν τῆς Αὐστρίας. Μικρὸν μετὰ τὸν ἀτυχῆ τουρκικὸν πόλεμον τοῦ Πέτρου ἡ Αὐστρία μόνη μετὰ τῆς Ἑνετίας πολεμοῦσα κατὰ τῆς Τουρκίας δεινότατα κατήνεγκε κατ' αὐτῆς τραύματα ἀποσπᾶσα παρ' αὐτῆς ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Πασσάρωβιτς (1718) τὸ πλεῖστον τῆς Σερβίας μετὰ τοῦ Βελιγραδίου, τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν μικρὰν Βλαχίαν. Μετ' οὐ πολὺ αἱ δύο δυνάμεις ἀνέλαβον ἀπὸ κοινοῦ τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας ἀγῶνα (1736-39). Ἀλλὰ κατὰ τὸν πόλεμον ἀκριβῶς τοῦτον ἀπεδείχθη οὐ μόνον ἡ ἠθικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ στρατιωτικὴ ἐν Ἀνατολῇ ὑπεροχὴ τῆς Ῥωσσίας ἀπέναντι τοῦ συμμάχου αὐτῆς καὶ ἡ μέχρι τοῦδε ἐν τοῖς κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμοις ἡγουμένη καὶ τὴν πρωτοβουλίαν ἔχουσα Αὐστρία ἤρξατο νὰ ἐννοῇ τὴν ἀδυναμίαν ἑαυτῆς ἀπέναντι τῆς ὁσημέρᾳ ἀυξανομένης δυνάμεως τῆς Ῥωσσίας. Καὶ ἐνῷ ἡ Ῥωσσία ἐπεράτωσε τὸν πόλεμον, ἡ Αὐστρία ἀπώλεσεν ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Βελιγραδίου πάντας σχεδὸν τοὺς καρποὺς τοῦ προηγουμένου πολέμου. Τῆς Ῥωσσίας ἡ ὑπεροχὴ ἐπὶ τασοῦτον μετ' ὀλίγον προὔχωρησεν ἐν τῷ πρώτῳ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμῳ τῆς μεγάλης Αἰκατερίνης (1768-1774) τὸν ἀπολήξαντα εἰς τὴν περίφημον συνθήκην τοῦ Κουτσούκ Καϊναρτζῆ, ὥστε ἕκτοτε ἡ Αὐστρία, διαρκούντος ἐτι τοῦ πολέμου, κατέστη ἀπὸ συμμάχου ἀντιζήλος καὶ ἀντίπαλος τῇ Ῥωσσίᾳ κηρυττομένη κατὰ πάσης τῇ Ῥωσσίᾳ προσαρτήσεως τῶν παριστρίων ἡγεμονιῶν. Ἀληθῶς δὲ διὰ τοῦ πολέμου τούτου καὶ τῆς μνημονευθείσης συνθήκης ἡ θέσις τῆς Ῥωσσίας καθίστατο ὑπέροχος ἐν Ἀνατολῇ οὐ μόνον ὑπὸ ὕλικὴν ἐποψίν διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπεκτάσεως τοῦ κράτους αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν διὰ τῆς συνθήκης ρητῶς παραχωρουμένων αὐτῇ δικαιωμάτων προστασίας ἐπὶ τὴν ἐν Τουρκίᾳ ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ἐν τῷ κρίσειμῳ τούτῳ σημείῳ τῆς τροπῆς τῶν πραγμάτων ἐν ταῖς πρὸς τὴν Ἀνατολὴν σχέσεσι τῆς Αὐστρίας ἅπαξ ἐτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐφάνη ἐπελθούσα πλήρης συμφωνία μεταξὺ τῶν ἄλλοτε συμμάχων πρὸς ὀριστικὴν καὶ ῥιζικὴν λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος διὰ πολέμου καὶ συμμαχίας σκοπούσης τὴν ὁλοσχερῆ ἐξέλασιν τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης. Κατὰ τοὺς ὅρους τῆς μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσήφ Β' καὶ τῆς Αἰκατερίνης μεγάλης συμμαχικῆς συνθήκης ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς Τουρκίας ἐδίδοντο τῇ Αὐστρίᾳ ἡ Βοσνία, ἡ Ἐρζεγοβίνη καὶ Σερβία (ἐλάμβανε δὲ ἡ δύναμις

αὕτη καὶ ἀποζημιώσεις τινὰς ἐν Ἰταλίᾳ), ἡ Ῥωσσία οὐδεμίαν χώραν προσεκτάτο δι' ἑαυτήν· ἀλλ' ἡ μὲν Βλαχία καὶ ἡ Μολδαυία ἀπετέλουν κράτος ἡνωμένον τῆς Δακίας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσσίας, πᾶσα δὲ ἡ λοιπὴ ἑλληνικὴ χερσόνησος ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Ταινάρου, ἐξαιρέσει τῶν μνημονευθεισῶν τῇ Αὐστρίᾳ προσαρτωμένων χωρῶν, ἐμελλόν ν' ἀποτελέσωσιν αὐτοκρατορίαν ἑλληνικὴν μετὰ πρωτευσούσης Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετὰ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, τοῦ δευτεροτόκου ἐγγόνου τῆς αὐτοκρατορίρας Αἰκατερίνης, τοῦ πρώτου (τοῦ Ἀλεξάνδρου) προωρισμένου διὰ τὸν Ῥωσσικὸν θρόνον. Ἀλλὰ τὸ τολμηρὸν τοῦτο, γενναῖον καὶ μεγαλεπίβολον σχέδιον τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, ὅπερ πραγματοποιοῦμενον ἡδύνατο ἔκτοτε νὰ ἐπενέγκῃ τὴν ὀριστικὴν λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος (ἐπανορθωμένου βραδυτέρον τοῦ ἀδικήματος τοῦ γενομένου πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους Σλαύους τοὺς προσαρτωμένους εἰς τὸ Αὐστριακὸν κράτος) δὲν ἐλαβε πραγματικότητα, τὸ μὲν ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς κρατερᾶς τῶν Τούρκων ἀμύνης ἐν τῇ πολέμῳ κατὰ τῶν δύο συμμαχουσῶν δυνάμεων (1787-92) (ἰδίως ἐναντίον τῶν Αὐστριακῶν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ πολέμου), τὸ δὲ ὡς ἐκ τῆς ἀντιστάσεως, πρὸς ἣν προσέκρουσεν ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ. Ἡ τὰ μάλιστα ἀνθισταμένη δύναμις ἦτο ἡ Ἀγγλία. Νῦν δὲ πρῶτον ἡ δύναμις αὕτη διεχάραξεν ἑαυτῇ πολιτικὴν πορείαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὅπως ἀντίθετον πρὸς τὴν τῆς Ῥωσσίας. Ἡ Ἀγγλία, ἥτις μόλις ἀπὸ τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ἤρξατο νὰ συνάπῃ σχέσεις ὁπωσούν ζωηροτέρας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, κατὰ τὰς ἀρχὰς ἐτι καὶ τὰ μέσα τοῦ 18^{ου} αἰῶνος οὐδεμίαν εἶχεν ὀρισμένην πολιτικὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ οὐδεμίαν ἡγίει διαμκρτύρησιν κατὰ τῆς εἰς τὴν Ῥωσσίαν προσαρτήσεως τῶν ὀθωμανικῶν χωρῶν, παρεῖχε μάλιστα ναύτας καὶ ναυάρχους τῇ Ῥωσσιᾷ ναυτικῇ. (Κατὰ τὸν πρῶτον μέγαν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον τῆς Αἰκατερίνης Β' (1768-74), δύο τῶν ναυάρχων τοῦ Ῥωσσικοῦ στόλου τοῦ καταστρέψαντος τὸν τουρκικὸν στόλον ἐν Τσεσμέ τῇ 1770, ὁ Elphinstone καὶ ὁ Spiritow ἦσαν Ἀγγλοί). Ἀλλ' ἡ τοιαύτη κατάστασις τῶν πραγμάτων μετεβλήθη ἐντελῶς κατὰ τὸν δεύτερον πόλεμον τῆς Αἰκατερίνης. Τέσσαρα ἔτη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου τούτου τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως εἶχε λάβει ὁ Πίττ ὁ νεώτερος (1783). Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ἠγώρησε καὶ ἐσπερέωσε τὸ πρὸ αὐτοῦ κλονούμενον θαλάσσιον καὶ ἀποι-

κιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας καὶ κατέστησε τὴν Μεγάλῃν Βρεττανίαν μέγα ἀσιατικὸν κράτος, ἐν τῇ πολιτικῇ ὀξυδερκεῖα αὐτοῦ διείδε τὴν μεγάλῃν ἀντίθεσιν, εἰς ἣν ἡ Ἀγγλία ἐν τῇ πορείᾳ καὶ περαιτέρω ἐξε-
λίξει τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς πολιτικῆς ἐμελλε νὰ ἔλθῃ πρὸς τὴν Ῥω-
σίαν, καὶ ἐγένετο εἰσηγητὴς νέας ἀνατολικῆς πολιτικῆς, ἥς ἡ πρώτη ἐκδηλώσις ἐγένετο ἐν τῇ συμμαχικῇ συστάσει, ἣν Ἀγγλία, Πρωσσία,
Σουηδία καὶ Ὁλλανδία ἐποίησαντο κατὰ τῶν Ῥωσσοαυστριακῶν πολι-
τικῶν σχεδίων. Ἡ Ἀγγλία δὲν ἀπεδέξατο τὴν προσφερομένην αὐτῇ
διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Αἰγύπτου ἀποζημίωσιν. Ἡ Πρωσσία ἐξ
ἀνταγωνισμοῦ μᾶλλον πρὸς τὴν Αὐστροίαν προσεχώρησε τῇ Ἀγγλίᾳ
(Ἡ Γαλλία, εἰς ἣν οἱ σύμμαχοι εἶχον ἐπιδικάσει τὴν Συρίαν, περι-
σπᾶτο ὑπὸ τῆς τότε ἀρξαμένης ἐπαναστάσεως). Ἡ Ὁλλανδία μετέ-
σχε τῆς συστάσεως χάριν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, ἡ δὲ Σουηδία
χάριν τῆς ἰδίας ἐαυτῆς ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας ἀσφαλείας. Καὶ ἡ μὲν
Σουηδία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας, αἱ δὲ τρεῖς
ἄλλαι δυνάμεις ἐπέβαλον τῇ Αὐστρίᾳ τὴν πρὸς τὴν Τουρκίαν εἰρή-
νην τοῦ Σιστόβου (1791) τὴν συναμολογηθεῖσαν σχεδὸν ἐπὶ τῇ βάσει
τοῦ πρὸ τοῦ πολέμου καθιστώτος. Ἡ δὲ Ῥωσσία καταλειφθεῖσα
τότε μόνῃ ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον ἐπὶ τινα χρόνον, εἴτα δὲ συναμο-
λόγησε καὶ αὐτὴ τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰασιού (1792) ἀρchieθεῖσα εἰς τὰς
ὑπὸ τῆς Τουρκίας γενομένας αὐτῇ οὐχὶ μεγάλας παραχωρήσεις.

Κατὰ τὸν πόλεμον λοιπὸν τοῦτον ἐράνη κατὰ πρῶτον τρανῶς τὸ
ὑπὲρ τῆς υπάρξεως τῆς Τουρκίας ἐνδιέφερον τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.
Μέχρι τοῦδε μόνῃ ἡ Γαλλία εἰδείκνυε τοιοῦτον ἐνδιέφερον, τοῦτο δὲ
πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς διηνηκοῦς ἀντιζηλίας αὐτῆς πρὸς τὸ κράτος
τὸ ἀψβουργικόν· καὶ πάντοτε ἐν τοῖς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Αὐστρίας πο-
λέμοις προσήρχετο ἄρωγός τῇ Τουρκίᾳ εἴτε ἀμέσως διὰ πολεμικῶν ἐναν-
τίων τῆς Αὐστρίας ἀντιπερισπασμῶν εἴτε διὰ πολιτικῶν βᾶδιουργιῶν
παρ' ἄλλαις δυνάμεσιν. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 17^{ου} αἰῶνος τὰ πράγματα με-
τεβλήθησαν. Ὁ μεταξὺ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρίας ἀνταγωνισμὸς
ἦτο πάντοτε σφοδρότατος καὶ μετὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, διὰ παν-
τός τρόπου ἀγωνιζομένης τῆς Γαλλίας νὰ ἐξασθενώσῃ τὸ ἀψβουργικὸν
κράτος καὶ νὰ καταστρέψῃ τὴν τελευταίαν σκιάν τοῦ ἀγίου Ῥωμαϊκοῦ
κράτους καὶ τὴν πολιτικὴν ἐνότητα τῆς Γερμανίας. Ἀλλ' ἐν τῷ ἀντα-
γωνισμῷ τούτῳ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἀπώλεσε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν
σπουδαιότητα ἀφ' οὗτος ὡς μεγάλη καὶ κραταιὰ κληρονομία τῆς Τουρ-

κίας παρέστη ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου παρὰ τὴν Αὐστρίαν, ἡ μᾶλλον ἀντὶ τῆς Αὐστρίας, ἡ Ῥωσσία. Ἀπέναντι δὲ τῆς νέας ταύτης δυνάμεως ἀντίπαλος καὶ ἀνταγωνιστὴς δὲν παρίστατο πλέον ἡ Γαλλία ἡ ἐνδιαφερομένη εἰς τὰ τῆς Ἀνατολῆς κυρίως ἕνεκα τοῦ κατὰ τῆς Αὐστρίας ἀνταγωνισμοῦ, ἀλλ' ἡ Ἀγγλία τοῦ Πίττ. Ἡ δύναμις αὕτη ἀφότου διὰ τὰς ἀπωλείας, ἃς ὑπέστη ἐν τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ διὰ τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγώνος τῶν βορείων ἀμερικανῶν, ἀπέζημιώθη πλουσιώτατα διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἰνδικῆς καταστάσα οὕτω, ὡς εἵπομεν, κράτος κατὰ μέρος ἀσιατικὸν ἄρχον δεκάδων ἑκατομμυρίων Μωαμεθανῶν ὑπηκόων, οὐ μόνον ἐγένετο ἀντίπαλος τῆς Ῥωσσίας ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι, ἀλλὰ κατέστη καὶ προστάτις καὶ φρουρὸς ἄγρυπνος τοῦ τουρκικοῦ κράτους, μετὰ τῆς διατηρήσεως τοῦ ὁποῖου ἰθὺς αἰσθάνετο τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἰδίου ἐν αὐτῇ ἐν Ἀσίᾳ κράτους. Ἐντεῦθεν δὲ οἰκδῆποτε ὑπέρμετρος τῆς Ῥωσσίας αὐξήσις τοῦ διὰ διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας γενομένη ἰθὺς αἰσθάνετο διὰ τὴν Ἀγγλίαν κίνδυνος διὰ τὸ ἰνδικὸν αὐτῆς κράτος. Πρὸς τοῦτοις πολλὰ καὶ πολυειδῆ συμπερόντα, καὶ ἰδίως συμπερόντα ἐμπορικὰ, συνέδιδον τὴν Ἀγγλίαν πρὸς τὴν Ἀνατολήν· ἡ δὲ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας κατάληψις τοῦ Βασπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἡ μέχρι τῆς Μεσογείου ἐπέκτασις τῆς Ῥωσσιακῆς δυνάμεως ἰθὺς αἰσθάνετο ἐπικινδυνώτατη εἰς τε τὴν πολιτικὴν ἐν Εὐρώπῃ δύναμιν καὶ εἰς τὸ παγκόσμιον ἐμπορικὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας. Ἀπὸ τοιούτων θεωριῶν καὶ φρονημάτων ὁρμώμενος ὁ Πίττ ἐκήρυξεν ἤδη ὡς δόγμα τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῆς Ἀγγλίας τὴν ἀμυναν τοῦ Βασπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐναντίον τῆς Ῥωσσίας καὶ ἐχαρὰ κτήρισεν ὡς ἀρροσύνην πολιτικὴν ὑπὸ τὴν ἐποφὴν τῶν ἀγγλικῶν συμπερόντων τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν θέσεων τούτων, τῶν μεγάλων τούτων καὶ σπουδαιωτάτων σταθμῶν τῆς ἐπὶ τῆς Ἰνδικῆς ὁδοῦ, εἰς τὸ κράτος τὸ Ῥωσσικόν. Οὕτω ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἔλαβε τὸν σταθερὸν ἐκείνου χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον διετήρησε καὶ διατηρεῖ ἐτι κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα, τὸν τοῦ διαιρκοῦς δηλονότι ἀνταγωνισμοῦ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Μόνον δὲ ἡ πολυτάραχος καὶ πολυκύμαντος βραχυχρόνιος περίοδος τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἰδίως τῆς Ναπολεοντίου ἀρχῆς, ἡ τὰ πάντα ἐν Εὐρώπῃ ἀνατρέψασα καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δημιουργήσασα ἐξαιρετικὸν καθεστὼς παροδικόν, ἀνωμαλώτατον καὶ εὐμετάβλητον ἰδίως ὑπὸ τὴν ἐποφὴν τῆς διεθνούς πολιτικῆς, ἐπέδρασε παροδικῶς ἐπὶ τὸ ἀνατολικὸν

ζήτημα ὑπὸ πνεῦμα καὶ βοπὰς ἐναντίας εἰς τὸν μνημονευθέντα σταθερὸν ὑπὸ διεθνῇ ἐποψίᾳ χαρακτηρὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος.

Ὁ Ναπολέων ὁ καταλύσας τὸ ἅγιον βωμαϊκὸν κράτος καὶ διαμελίσας πολιτικῶς τὴν Γερμανίαν, ὁ ταπεινῶσας καὶ ἀκρωτηριάζας τὴν Αὐστρίαν καὶ ἐκμηδενίσας σχεδὸν ὡς μέγα κράτος τὴν Πρωσσίαν, καὶ τὴν μὲν Ῥωσσίαν ἀναγκάσας εἰς συμμαχίαν πρὸς ἑαυτὸν, πᾶσαν δὲ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην ὑπαγαγὼν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον αὐτοῦ ἀρχήν, εἶχεν ἀπέναντι αὐτοῦ μόνην δύναμιν ἀντίπαλον καὶ πολεμίαν τὴν κραταιὰν θαλασσοκράτειραν, τὴν «καρχηδονικὴν Ἀγγλίαν», καθ' ἣς εἰκίνει πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν, πᾶσαν δύναμιν, πᾶσαν τέχνην καὶ πᾶσαν μηχανὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν, αὐτὴν τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου ἐπιζητῶν ὡς ἀπλοῦν μέσον πρὸς καταπολέμησιν καὶ καθυπόταξιν τῆς δεσποίνης τῶν θαλάσσων καὶ τῶν ὑπερωκεανείων χωρῶν. Ἡ Ἀγγλία ἡ ἔχουσα καὶ διατιθεῖσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ «μέγα κράτος τῆς θαλάσσης» ἀνθίστατο ἰσχυρῶς κατὰ τοῦ ἀντιπάλου. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀκίνδυνος ὁ ἀγὼν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἐμπορικοῦ κράτους κατὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τυράννου τῆς Εὐρώπης τοῦ ἀποκλείοντος παντὸς λιμένος καὶ πάσης ἀγορᾶς τὰ ἀγγλικὰ ἐμπορεύματα καὶ ἀμείλικτον διεξάγοντος πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλικῆς ἐμπορίας καὶ κατὰ τῆς ἐν Εὐρώπῃ δυνάμεως καὶ ἐπιρροῆς τῆς Ἀγγλίας. Ὅπως ὁ Ναπολέων ἐτίθη τὰ πάντα ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ προκειμένου νὰ πολέμῃ κατὰ τῆς Ἀγγλίας· οὕτω καὶ ἡ Ἀγγλία ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλῃ πάντα ἀγῶνα καὶ πᾶσαν θυσίαν πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς τελικῆς νίκης θυσιάζουσα πρὸς τοῦτο πᾶν ἄλλο συμφέρον καὶ τοβεία κατὰ μέρος πᾶσαν ἄλλην πολιτικὴν σκέψιν. Ἐπαθλὸν τοῦ ἀγῶνος δι' ἐκάτερον τῶν διαμαχομένων ἦτο αὕτῃ ἡ ὑπαρξίς ἑαυτοῦ διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐτέρου. Ἐν τῷ γιγαντίῳ τούτῳ ἀγῶνι οὐχὶ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἀλλὰ Ναπολέοντος ὡς τυράννου τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀγγλίας ἀγωνιζομένης ὑπὲρ τῆς ἑαυτῆς ἐλευθερίας, τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἦτο ὅλως δευτερεύον διὰ τὴν Ἀγγλίαν ὅπως καὶ διὰ τὸν Ναπολέοντα· δι' ἀμφοτέρους ἦτο μέσον πρὸς ὑψηλότερον σκοπόν. Καὶ ὅπως ὁ Ναπολέων ἐν τοῖς κατὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας πολέμοις ὡς πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα μετήρχετο πολιτικὴν ἄστατον καὶ ὅλως ἀντιφατικὴν, ὡς περὶ τούτου ἀλλαχοῦ γενήσεται λόγος· οὕτω καὶ ἡ Ἀγγλία ἀγωνιζομένη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταλύσῃ τὴν ναπολεόντιον κοσμοκρατορίαν, παρεξέκλινε παροδικῶς τῆς συνήθους αὐτῆς πορείας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, δὲν ἐδίστασε μάλιστα

νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῆς Ῥωσσίας ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Τῷ 1798 καὶ 1799 ἐνῷ ὁ Ναπολέων ἐπολέμει ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ κατὰ τοῦ κράτους τοῦ Σουλτάνου, Ἀγγλία καὶ Ῥωσσία ὡς σύμμαχοι τῆς Τουρκίας ἐπολέμουν κατὰ τῆς Γαλλίας. Τῷ 1805 καὶ 1806, ὅποτε ὁ Ναπολέων ἐπολέμει κατὰ τῆς Αὐστρίας ὁμοῦ καὶ Ῥωσσίας, εἴτα δὲ κατὰ τῆς Πρωσσίας ὁμοῦ καὶ Ῥωσσίας, ἡ Ἀγγλία οὐ μόνον διὰ χρημάτων ὑπεστήριξε τὰς κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πολεμουσὰς δυνάμεις, ἀλλὰ τῷ 1806, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ναπολέων ἐξήγειρε τὴν Τουρκίαν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ ἐκ τῶν Ῥωσσοπρωσικῶν ὁρίων ἐνεθάρρυνε τὸν Σουλτάνον εἰς κρατερὰν ἄμυναν καὶ ἀντίστασιν, ἀγγλικὸς στόλος διερχόμενος τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐμφανιζόμενος πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπήτει διὰ τελεσιγράφου, ἐπὶ ἀπειλῇ καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν εἰς Ῥωσσίαν παραχώρησιν τῶν Παριστρίων ἡγεμονιῶν καὶ τὴν εἰς Ἀγγλίαν παράδοσιν τῶν φρουρίων τοῦ Ἑλλήσποντου. Ἡ μετ' ὀλίγον ἐπελθούσα ὀριστικὴ νίκη τοῦ Ναπολέοντος κατὰ τῆς Πρωσσίας ἅμα καὶ Ῥωσσίας μετέβαλε τὰ πάντα. Ὁ Ναπολέων ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Τιλσιτίου συμφώνησε μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου περὶ διανομῆς τῆς Τουρκίας μεταξύ Ῥωσσίας καὶ Γαλλίας ἀφοῦ παρήτησεν ἡ Ῥωσσία πᾶσαν φιλικὴν συμμαχίαν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ κατέστη μάλιστα ἐχθρὰ πρὸς αὐτήν. Ὅτε δὲ ὁ συναινέσει καὶ συμμαχίᾳ τοῦ Ναπολέοντος ἐρρωμένεστερον ἐπαναληφθεὶς κατὰ τῆς Τουρκίας Ῥωσσικὸς πόλεμος διήρκεσε χρόνον μακρότερον τῆς διαρκείας τῆς μεταξύ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τῆς Ῥωσσίας φιλίας καὶ συμμαχίας, καὶ μόλις μετὰ τὴν ὑπὸ Ῥώσσων κατάληψιν τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας ὁ Ναπολέων ἐπεχειρεῖ τὸν κατὰ τῆς Ῥωσσίας πόλεμον, ἡ Ἀγγλία ἦτο ἡ μεσιτεύσασα παρὰ τῷ Σουλτάνῳ πρὸς συνομολόγησιν ἐντίμου διὰ τὴν Ῥωσσίαν εἰρήνης, ἵνα ἡ δύναμις αὕτη δυνθῇ νὰ συγκεντρώσῃ ἀπάσας αὐτῆς τὰς δυνάμεις κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ἡ μετ' οὐ πολὺ ἐπελθούσα πτώσις τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἡ ἐπανόρθωσις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καθεστώτος ἐπὶ τῇ γενικῇ βάσει τῆς προτέρως εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας ἐθηκε τέρμα ὀριστικὸν εἰς ἀπάσας τὰς διακυμάνσεις καὶ ἀπροσδοκήτους τροπὰς καὶ τὰς μεταβαλλομένας φάσεις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος καὶ ἀπέδωκεν αὐτῷ τὸν ἄνωγι διαγραφέντα πρὸ τῆς ναπολεοντίου δεσποτείας χαρακτῆρα αὐτοῦ. Ὑπὸ τὴν ἐξωτερικὴν αἰγίδα καὶ σκέπην παγκοσμίου εἰρήνης, ἣν ἡ Βιενναία συνθήκη τοῦ 1815 ἔδωροφό-

ρησε τῇ Εὐρώπῃ, ἐλάνθανον πάλιν ὑποτρεφόμεναι καὶ ἀναπτυσσόμεναι αἱ μεγάλαι περὶ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἀντιθέσεις. Ἡ Ῥωσσία, μεθ' ὅλην τὴν νομιμόφρονα καὶ συντηρητικὴν αὐτῆς πολιτικὴν καὶ τὸν πρὸς τὰς συνθήκας σεβασμὸν, ἦτο κατὰ βάθος πολέμια ἀδιάλλακτος τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τοῦναντίον δὲ ἡ Ἀγγλία ἄγρυπνος φρουρὸς τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη μεταξὺ τῶν δύο δυνάμεων καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτῶν ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ καιρὸν ἀναφυσμένοις μερικοῖς ζητήμασι τοῖς περὶ Ἀνατολῆς ἀποτελεῖ κυρίως τὴν ἄξονα, περὶ ὃν περιστρέφεται ἡ ἱστορία τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα. Ἀπέναντι τοῦ κυρίου τούτου χαρακτηρὸς πασῶν τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἡ πολιτικὴ ἐπίδρασις ἔχει δευτερεύουσαν ἀξίαν καὶ ἱστορικὴν δύναμιν. Πᾶσαι αἱ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον μεγάλαι κατὰ τὴν πολιτικὴν δύναμιν καὶ ἐπέκτασιν πρόοδοι τῆς τε Ῥωσσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ, καὶ αἱ εὐρύταται διαστάσεις, ἃς ἔλαβε τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα κατὰ τοῦτον, ἐκτείνόμενον εἰς ἅπαντα τὸν πολιτικὸν χῶρον ἀπὸ τῆς Μισογείου θαλάσσης καὶ τοῦ Ἀδρίου μέχρι τῶν Σινικῶν καὶ Ἰαπωνικῶν ἀκτῶν τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ, ἐτι μᾶλλον ἐξῆραν τὸν σαφῆ καὶ δεδηλωμένον χαρακτήρα τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ὑπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐποψὴν ὡς ζητήματος κατ' ἐξοχὴν ῥωσσοαγγλικοῦ. Διὰ τὴν Γαλλίαν οὐδέποτε, ὡς ἤδη ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ὑπῆρξε ζήτημα πολιτικὸν σπουδαῖον αὐτὸ καθ' ἑαυτό, αὐτοτελὲς καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς ἄλλης εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς τῆς Γαλλίας. Μέχρι πᾶς ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον στρατεία τοῦ Ναπολέοντος (1798) τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς εἶχε διὰ τὴν Γαλλίαν σπουδαιότητα κατὰ πρῶτον μὲν λόγον ὡς πρὸς τὰς ἐν Εὐρώπῃ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὸ ἀψβουργικὸν κράτος, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ἐν σχέσει πρὸς τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, καὶ κατὰ τρίτον λόγον ἕνεκα τῶν παραδόσεων τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς ἐν Ἀνατολῇ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοριῶν καὶ τῶν ἐπὶ Σουλταμὰν τοῦ μεγάλου πριποῦς καὶ Φραγκίσκου Α' καθιερωθεισῶν μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Γαλλίας φιλικῶν σχέσεων. Αἱ σχέσεις αὗται κατέστησαν ἐν μέρει παραδόσεις πολιτικαὶ συνδεόμεναι ἰδίως μετὰ τῆς ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἔκτοτε ἀσκουμένης προστασίας ἐπὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ, καὶ ἰδίως ἐν τοῖς ἁγίοις τόποις, ἰδρυμάτων τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν γενικῶν ἐν Ἀνατολῇ συμφερόντων τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἅπερ πολλάκις ἡ

γαλλικὴ πολιτικὴ ἐξεμεταλλεύθη καὶ ἐκμεταλλεύεται ἐτι χάριν τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐπιρροῆς καὶ πολιτικῆς ὑπεροχῆς. Ἀλλ' οὐδὲν τῶν συμφερόντων τούτων, πρὸς τὰ ὅποια, ἐννοεῖται ὅτι συνδέοντο καὶ συνδέονται ἐτι καὶ ἄλλα συμφέροντα ἰδιαίτερα γαλλικὰ, ἰδίως τὰ τῆς γαλλικῆς ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας, εἶχε σημασίαν πολιτικοῦ συμφέροντος ζωτικοῦ ἀπαραιτήτου διὰ τὴν ὑπαρξίν καὶ διὰ τὸ πολιτικὸν μεγαλεῖον τῆς Γαλλίας ἐν Εὐρώπῃ. Ἀπὸ τῆς αἰγυπτιακῆς στρατείας τοῦ Ναπολέοντος μέχρι τοῦ 1815 ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας ἠκολούθησε πάσας τὰς φάσεις, τὰς περιπετείας καὶ τὰς ἰδιοτροπίας τῆς ναπολεοντίου εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας κατὰ τὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα, ἣν εἶχεν ἡ Ἀνατολὴ ἐν τῇ πολιτικῇ συστάματι καὶ τοῖς πολιτικοῖς σχεδίοις τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἀπὸ τῆς Βιενναίας συνθήκης ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς τροχίαν μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι, μὴ ὑπάρχοντος πλέον τοῦ ἀγίου ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ τοῦ αὐθουργικοῦ κράτους ἀπωσθέντος ἐκ τῶν ἐγγύς ὁρίων τῆς Γαλλίας, μέτρον κυριωτάτου τῆς καθόλου ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Γαλλίας κατέστησαν αἱ πρὸς τὴν γερμανικὴν ὁμοσπονδίαν, εἴτα δὲ αἱ πρὸς τὴν Πρωσσίαν καὶ τὴν ἠνωμένην Γερμανίαν πολιτικαὶ σχέσεις. Πολλῶν πλέον διὰ τὴν Πρωσσίαν ἢ διὰ τὴν Γαλλίαν τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἀνεκαθεν μὲν ἀπὸ τῆς γενέσεως τοῦ βασιλείου τῆς Πρωσσίας, ἀλλ' ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1815, ἦτο κυρίως ζήτημα εὐρωπαϊκόν, καὶ ἡ ἀνατολικὴ πολιτικὴ τοῦ κράτους τούτου ἀφ' οὗ ἐτάχθη μετὰ τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων διευθύνετο μὲν καὶ ὑπὸ τῆς γενικῆς πολιτικῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν συμφερόντων καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, ἀλλὰ κυρίως ὑπὸ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐν Γερμανίᾳ ἀπέναντι τῆς Αὐστρίας ἢ ἀπέναντι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ῥωσσίας πολιτικῆς θέσεως αὐτῆς.

Ἡ δὲ Αὐστρία, ἡ πρώτη ἐκ τῆς ἱστορικῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων ἐπαρμόσασα καὶ καθιερώσασα πολιτικὴν κατακτήσεως ἐν Ἀνατολῇ καὶ πρώτη ἐπιχειρήσασα τὸν διαμελισμὸν τῆς Τουρκίας, ἀρῶν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀλλ' ἰδίως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος, ὑπερεβλήθη ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας πολιτικῶς τε καὶ στρατιωτικῶς καὶ πρὸ πάντων ἠθικῶς, νείαν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐνεκαίνισεν ἀνατολικὴν πολιτικὴν. Αὕτη δ' οὕσα ἀπόρροια ἀδυναμίας καὶ δολιότητος οὐ μόνον εἶναι ἐστερημένη παντὸς

ἠθικοῦ μεγαλείου καὶ ἐν γένει ἠθικότητος πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ ἀντικρυσ ἀντιστρατεύεται πρὸς πάντα τὰ δίκαια τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν λαῶν καὶ τὴν τούτων ἐλευθερίαν καὶ ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν διὰ παντός τρόπου ἀγωνίζεται νὰ κωλύῃ. Εἶναι δὲ ἄπιστος καὶ ἀνελικρινῆς καὶ ἀπέναντι τοῦ ὁσμανικοῦ κράτους. Ἡ πολιτικὴ αὕτη συνίσταται εἰς συνεργίαν καὶ σύμπραξιν πρὸς τὸν διαμελισμὸν τοῦ ὁθωμανικοῦ κράτους ἐνόσφ τὸ τοιοῦτον εἶναι δυνατὸν ν' ἀποβῇ πρὸς ἀποκλειστικὸν ἢ τοῦλάχιστον πρὸς μείζον ὄφελος τῆς Αὐστρίας, εἰς ἀνελικρινῆ δὲ προστασίαν τῆς Τουρκίας καὶ εἰς ὑπεράσπισιν δῆθεν τοῦ νομίμου καθεστῶτος καὶ τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν συντηρητικῶν ἀρχῶν, ὡσάκεις δὲν δύναται νὰ ἐλπίσῃ σπουδαῖόν τι ὑπὲρ τοῦ αὐστριακοῦ κράτους ἐκ τοιοῦτου διαμελισμοῦ. Ὑπὸ τὸ ἀπατηλὸν δὲ πρόσχημα τῆς συντηρητικῆς δῆθεν ταύτης πολιτικῆς ὑποκινοῦνται καὶ ὑποθάσσονται διηνεκῶς ἐριδίες καὶ συγκρούσεις τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὴν Τουρκίαν, διαβάλλεται δὲ καὶ κατασκευοφαντεῖται πᾶσα ἀπολυτρωτικὴ ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας ἐνέργεια. Καὶ ἡ τοιαύτη πολιτικὴ ἐπιδιώκεται πολλάκις καὶ μετ' ἀναιδοῦς θράσους ὑπὸ τὸ ἀόριστον ὄνομα τῆς προστασίας τῶν αὐστριακῶν συμφερόντων. Ἐντεῦθεν μοχθηρὰ καὶ ἀσυνειδήτως ἀντίπραξις κατὰ πάσης μερικῆς λύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς εἶναι τὸ κυριώτατον γνῶρισμα τῆς πολιτικῆς ταύτης. Καὶ ἡ λεγομένη προστασία τῶν αὐστριακῶν συμφερόντων οὐδὲν ἄλλο ἐν τῇ ἐφαρμογῇ παρίστησιν ἢ κατάκτησιν βιαίαν καὶ ἀντίπραξιν δολίαν κατὰ πάσης ἐν Ἀνατολῇ ἀναγεννήσεως καὶ προόδου. Πρὸς τὴν χεῖρονα ὁσημέραι πορεῖαν καὶ ἐξέλιξιν τῆς τοιαύτης πολιτικῆς συνετέλεσε καὶ συντελεῖ ἔτι σφόδρα αὕτη ἡ ἐσωτερικὴ ὀργάνωσις τοῦ αὐστριακοῦ κράτους. Ἡ Αὐστρία ἀποτελεῖ ἐν τῷ 19^ῳ αἰῶνι τὸ μόνον κράτος τὸ μὴ ἐρειδόμενον φανερώς ἢ λειληθότως ἐπὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος, ἐπὶ ἐθνικῆς δυνάμεως ἐχούσης τὰς τε φαύλας καὶ τὰς ἀγαθὰς αὐτῆς ῥοπὰς. Εἶναι κράτος δυναστικὸν συγκείμενον ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἐθνῶν καὶ ἐθναρίων, ἅτινα μέχρι τοῦ αἰῶνος τούτου οὐδεμίαν σχεδὸν ἔχοντα ἐθνικὴν ζωὴν καὶ κίνησιν πολιτικὴν (πλὴν τοῦ Οὐγγρικοῦ καὶ ἐν μέρει τοῦ Βοημικοῦ) ἀφίεντο ἀσυνειδήτως, ὥσπερ τὰ ἀσιατικὰ ἔθνη, εἰς τὸ κράτος πολιτικῆς ἀπολυταρχίας καὶ δεσποτικῆς κυβερνήσεως οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν ἐμπνεομένης ἢ ἀπὸ δυναστικῶν παραδόσεων καὶ ἀπὸ εἰσηγήσεων αὐλικῆς γραφειοκρατίας. Νῦν τὰ ἔθνη

ταῦτα δεικνύουσι φυλετικὰς τινὰς ἢ ἐθνικὰς ροπὰς· ἀλλ' αὐταὶ διατελοῦσιν ἐν διηνεκεῖ συγχρούσει πρὸς ἀλλήλας, ἐξαντλούμεναι δὲ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τούτῳ ἀνταγωνισμῷ οὐδεμίαν ἀσκοῦσιν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους (πλὴν τῶν ἐθνικῶν ροπῶν τῶν ἀπὸ τοῦ 1867 ἐλευθερωθέντων Μαγιάρων) καὶ καταλείπουσι τὰ πάντα εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν τῆς δυναστικῆς κυβερνήσεως ἐνεργούσης τὰ πάντα κατὰ τὰς ἄνω εἰρημένους ἐμπνεύσεις. Τὸ φύσει μυσαρὸν καὶ μοχθηρὸν τῆς τοιαύτης πολιτικῆς καθίσταται μυσαρώτερον καὶ μοχθηρότερον ἕνεκεν τῆς φάσεως, εἰς ἣν περιῆλθε τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἀπὸ τῶν πρώτων ἔτι δεκαετηρίδων τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Διὰ τῆς μεγάλῃς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ διὰ τῆς βαθμιαίας συνδρομῇ τῆς ὀρθοδόξου Ῥωσσίας ἐλευθερώσεως τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐκ τῶν κόλπων αὐτῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀνέκυψαν στοιχεῖα ἱστορικὰ καὶ πολιτικὰ, τέως μὲν κρυπτόμενα ἐν τῷ χαλαρῷ πολιτικῷ ὀργανισμῷ τῆς Τουρκίας, νῦν δ' ἐξεγειρόμενα καὶ ἀναγεννώμενα καὶ αἰσθανόμενα ἐν ἑαυτοῖς τὸν προορισμὸν ν' ἀναμωρρώσωσι τὴν Ἀνατολὴν διὰ τῆς Ἀνατολῆς αὐτῆς.

Ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐμφάνις καὶ ἐπὶ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐπίδρασις τῶν στοιχείων τούτων ἀποτελοῦσα νέαν καὶ σπουδαιοτάτην φάσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος δίδωσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, ἰδίως ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα καὶ ἀποτελεῖ ἓνα τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτήρων τῆς ἱστορίας ταύτης. Κέντρον καὶ ἀφετηρίαν σπουδαιοτάτης πάσης ταύτης τῆς ἐν Ἀνατολῇ μεταβολῆς εἶναι ὁ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων, ὁ ἀποτελῶν ἓν τῶν σπουδαιοτάτων κεφαλαίων τῆς ἱστορίας τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, καὶ ἡ τούτου προηγούμενη ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τοῦ 1821.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Σελ.	5
α' Ἡ ἀρχή, τὸ ἀντικείμενον, τὸ πνεῦμα καὶ ὁ καθόλου χαρακτήρ τῆς ιστορίας τοῦ 10' αἰῶνος	»	7
β' Γενικός χαρακτήρ καὶ πορεία τῆς ἀναπτύξεως τῆς εὐρωπαϊκῆς ιστορίας	»	28
γ' Ῥωμανικὰ καὶ γερμανικὰ ἔθνη	»	31
δ' Πολιτικὴ γένεσις τῆς νέας Εὐρώπης ἐκ τῆς Ῥωμαί- κῆς αὐτοκρατορίας	»	35
ε' Ἡ δυτικὴ χριστιανικὴ αὐτοκρατορία τῶν Φράγκων	»	46
ς' Τὸ ἅγιον βωμανικὸν κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους	»	50
ζ' Ἡ Ἀψβουργικὴ δυναστεία καὶ τὸ ἀψβουργικὸν κράτος	»	56
η' Τὸ ἀψβουργικὸν κράτος μετὰ τὸν Κάρολον Ε'.	»	61
θ' Τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας καὶ εὐρω- παϊκῆς ἰσορροπίας	»	71
ι' Ἡ Βεστροαλικὴ εἰρήνη καὶ συνθήκη	»	87
ια' Ὁ ἐσωτερικὸς πολιτικὸς βίος τῶν διαφόρων λαῶν τῆς Εὐρώπης	»	98
ιβ' Δημοκρατικὰ στοιχεῖα καὶ ἀντιπροσωπευτικοὶ θεσμοὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ γενέσει καὶ ἀναπτύξει αὐτῶν	»	104
ιγ' Κοινοβουλευτικοὶ θεσμοὶ ἐν τῷ γερμανικῷ κράτει	»	106
ιδ' Κοινοβουλευτικοὶ θεσμοὶ ἐν Γαλλίᾳ	»	110
ιε' Οἱ ἀντιπροσωπευτικοὶ θεσμοὶ ἐν Ἀγγλίᾳ	»	111
ισ' Ἐθνικαὶ σύνοδοι ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Πορτογαλίᾳ	»	116
ιζ' Ἀντιπροσωπευτικαὶ σύνοδοι ἐν ταῖς λοιπαῖς εὐρωπαϊ- καῖς χώραις	»	117
ιη' Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις καὶ αἱ ἐπενέργειαι αὐ- τῆς ἐπὶ τὸν πολιτικὸν βίον τῆς Εὐρώπης	»	119

ιβ'	Αἱ βόρειοι Ἀμερικανικαὶ πολιτεῖαι ὡς κοιτῆς νέου ἑλευ- θέρου πολιτικοῦ βίου	Σελ. 123
κ'	Ἡ πνευματικὴ κατάστασις τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα	» 127
κα'	Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις	» 129
κβ'	Ἡ Ναπολεόντιος ἀρχὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ ἡγεμονία	» 134
κγ'	Ἐπιδράσις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς Να- πολεοντίου ἡγεμονίας ἐπὶ τὸν βίον τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν	» 143
κδ'	Οἱ Σλαυικοὶ λαοὶ	» 152
κε'	Οἱ Ῥῶσσοι	» 155
κς'	Ἡ ὁρθόδοξος Ῥωσσία	» 157
κζ'	Ἡ πτώσις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἡ Ῥωσσία	» 162
κη'	Τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα	» 167
κθ'	Τὸ Ὄσμανικὸν κράτος	» 171
λ'	Ἡ θέσις τῆς Εὐρώπης ἀπέναντι τοῦ Ὄσμανικοῦ κρά- τους	» 182
λα'	Ἡ θέσις τῆς Ῥωσσίας ἀπέναντι τοῦ ἀνατολικοῦ ζη- τήματος	» 189

200

100

100

75

50

525

60

580

